

och teknisk examen ha av allt att döma väl fyllt den organisatoriska uppgift, som varit dem tillämnad.

Av dem som avlagt hushållsteknisk examen voro åter vid tidpunkten för undersökningen endast 24 procent verksamma inom yrken, för vilka hushållslinjerna mera direkt förbereda (hemarbete, hushålls- eller sömnadsarbete utom hemmet, sjuk- och barnavård). Vilken examen som bör räknas som den bästa förberedelsen för annan yrkesverksamhet, kan naturligtvis i många fall diskuteras. När icke mindre än 69 procent av hushållslinjernas flickor ha ägnat sig åt kontorsarbete, åt post, telegraf eller andra statliga inrättningar eller åt studier vid gymnasier, seminarier och liknande läroanstalter, torde man dock icke kunna undgå att med skolutredningen konstatera, »att de flickor, som avlagt praktisk realexamen vid skolor med hushållsundervisning, i stor utsträckning ägnat sig åt helt andra yrken än dem, för vilka skolan mera direkt kan anses förbereda».

Skolutredningen har även undersökt, i vad mån de examinerade efter praktisk realexamen fortsatt sina studier. Frågan är av betydelse för fastställandet av de praktiska mellanskolornas faktiska uppgifter inom skolsystemet. Det visar sig, att endast ett fåtal av lärjungarna på handelslinjer och husliga linjer gå till fortsatta studier vid fackliga läroanstalter. Av de från tekniska linjer utexaminerade synas däremot mera än hälften på ett eller annat sätt söka erhålla fortsatt teknisk utbildning. Många av dessa bedriva studierna jämsides med yrkesarbete. Åtskilliga ha emellertid också erhållit inträde vid tekniskt läroverk.

För att utröna, vilket värde praktisk realexamen i allmänhet tillmättes, har skolutredningen gjort förfrågningar hos olika avnämare och ytterligare dryftat frågan med inom näringslivet verksamma personer vid en i februari 1943 anordnad konferens. Utredningen sammanfattar på följande sätt intrycken från dessa sonderingar:

»Bland dem, som i sina svar intagit en mera negativ ställning till frågan om värdet av utbildningen på de praktiska linjerna, märkas svenska samfundet för affärsutbildning och Sveriges köpmannaförbund, vilkas omdömen givetvis gällde handelslinjen. Det är emellertid påfallande, att de enskilda firmor på affärslivets område, vilka tillfrågats, i allmänhet ställt sig på en motsatt ståndpunkt. Särskilt vid konferensen framhölls, även beträffande den praktiska realexamen på handelslinjen, att man i stor utsträckning inom företagen ställde sökande med praktisk realexamen före sökande med allmän realexamen. Inom vissa försäkringsbolag hade man tyckt sig förmärka en ganska stark konkurrens om ungdomar med praktisk realexamen. Från flertalet av dem bland de tillfrågade industriföretagen, vilka anställt ynglingar såväl med teknisk realexamen som med allmän realexamen, har hävdats, att den förra examen utgör en avgjort bättre förberedelse än den senare för de arbetsuppgifter, som möta dessa ynglingar på ifrågavarande yrkesområden. Åtskilliga av de gjorda uttalandena vittna om stor uppskattning av den utbildning, som meddelas på den tekniska linjen. Av särskilt intresse är den undersökning, som med anledning av för-

frågningarna verkställt av svenska arbetsgivareföreningen och Sveriges industriförbund, varav framgår bland annat, att behovet av arbetskraft med den utbildning, som vitsordas genom praktisk realexamen på teknisk linje, i allmänhet anses vara stigande. I det hela ha såväl enkätsvaren som uttalandena vid konferensen givit ett bestämt intryck av att utvecklingen medfört ökade anställningsmöjligheter för dem, som avlagt praktisk realexamen vare sig på teknisk linje eller på handelslinje.» (IV: 4 s. 71—72.)

I fråga om den hushållstekniska linjen måste skolutredningen vara försiktigare i sina omdömen.

Det torde vara för tidigt att med ledning av de avgångna elevernas uppgifter draga mera bestämda slutsatser om utbildningens lämplighet som förberedelse för de avsedda levnadsbanorna eller om det framtida behovet av arbetskraft med sådan utbildning, som meddelas på den husliga linjen. De införskaffade uppgifterna, som visa, att knappt en fjärdedel av de tillfrågade inträtt på eller förbereda sig att inträda på ifrågavarande levnadsbanor, peka emellertid i negativ riktning. Skälen härtill kunna vara flera. I flertalet fall fordras för anställning i ovannämnda yrken utöver realexamen en längre eller kortare speciell yrkesutbildning, för vilken i allmänhet särskilda, oftast avgiftsbelagda kurser äro anordnade. För många unga är det emellertid nödvändigt eller önskvärt att omedelbart efter realexamen söka erhålla en med inkomst förenad anställning. Under nu rådande konjunkturer stå sådana anställningar rikligt till förfogande inom affärslivet. Härav förklaras sannolikt, att mera än hälften av de tillfrågade sökt och erhållit kontorsplatser. Emellertid bör i detta sammanhang också beaktas, att tillträdet till fortsatt yrkesutbildning på det husliga området för dem, som avlagt praktisk realexamen, i vissa fall försvärats genom krav på fyllnadsprövningar. (IV: 4 s. 72—73.)

Skolutredningens flesta ledamöter enades om följande uttalande i fråga om de praktiska linjerna:

»Såsom resultat av de gjorda undersökningarna torde sammanfattningsvis kunna sägas, att de praktiska linjerna inom realskolan i stort sett väl motsvarat sitt syfte att leda lärjungar med mera praktisk läggning över från teoretiska studiebanor till yrkeslivet. De från tekniska linjer och handelslinjer utexaminerade ha i allmänhet vunnit anställning inom sådana yrkesområden, för vilka deras utbildning utgjort en lämplig förberedelse. Såvitt kunnat bedömas, förefinnes ett växande behov av arbetskraft med ifrågavarande utbildning. Ur denna synpunkt kan tvekan råda om den husliga linjens berättigande. Redan med hänsyn till att erfarenheterna i detta avseende ännu äro mycket begränsade, synes emellertid övervägande skäl tala för att linjen åtminstone tills vidare bibehålles. Härför talar därjämte den omständigheten, att den praktiska utbildningen på den husliga linjen måste anses utgöra en god förberedelse för de många, som, kanske jämsides med yrkesarbete av annan art, komma att ägna sig åt en husmoders uppgifter i eget hem.» (IV: 4 s. 73.)

Ledamöterna *Elisabeth Dahr*, *Kolmodin* och *Wellander* förklarade sig icke kunna oreserverat dela uppfattningen, att de praktiska linjerna på realskolestadiet i stort sett väl motsvarat sitt syfte.

»De uppgifter i fråga om studiegång och arbetsresultat, som föreligga och vilka i första hand avse de fristående praktiska mellanskolorna, te sig icke gynnsamma. Vid handelslinjerna ha 57 procent av de manliga och 43 procent av de kvinnliga eleverna avgått i förtid, vid de tekniska linjerna är procenttalet i förtid avgångna 47 och vid de hushållstekniska 51. Motsvarande procenttal i vanlig 4-årig realskola är för gossar 34, för flickor 28.

Den starka avgången från praktiska mellanskolor skulle kunna antagas bero på att elever vid dylika skolor även med oavslutad kurs hade större möjligheter att erhålla lämpliga platser i arbetslivet och att sådana elever därför i större utsträckning än lärjungar i vanliga realskolor frestades att avbryta sin skolgång, även där deras arbetsresultat i och för sig icke vore otillfredsställande. Emellertid visar det sig, att av dem, som avgått från praktiska mellanskolor vid slutet av en vårtermin och början av samma års hösttermin blott 19 procent av gossarna och 30 procent av flickorna ha godkända betyg. För vanlig realskola äro motsvarande procenttal 20 och 25. Lärjungar vid praktiska mellanskolor lämna således icke nämnvärt oftare än vanliga realskolelärjungar studierna trots godkända betyg, den starka avgången från skolformen beror huvudsakligen på att de unga icke förmå följa undervisningen på ett tillfredsställande sätt. Under sådana förhållanden måste de praktiska mellanskolorna betecknas som jämförelsevis mindre effektiva och följaktligen oproportionerligt kostsamma skolformer.

Det mindre tillfredsställande resultatet synes väl kunna förklaras med hänvisning till de erfarenheter, som anföras i fil. lic. E. Neymarks framställning rörande yrkes- och anlagsorienterande verksamhet i skolan. Här påpekas, att verkligt effektiv yrkesvägledning icke kan lämnas före 14—15-årsåldern. Valet av utbildning vid praktisk mellanskola efter sex år i folkskola, således i 13-årsåldern, ett val, som säkerligen av flertalet fattas som ett verkligt yrkesval, infaller ur denna synpunkt alltför tidigt. Åtskilliga lärjungar, som i verkligheten varken äga förmåga att följa skolformens undervisning eller fallenhet för de verksamhetsfält, för vilka den förbereder, lockas att försöka sig på de utbildningsvägar den erbjuder.» (IV: 4 s. 133—134.)

Ledamöterna *Karin Cardell, Elisabeth Dahr, Iverus, Kolmodin* och *Kärre* anse sig nu kunna fastslå, att de betänkligheter, som beträffande den *hushållstekniska linjen* kommo till uttryck redan vid remissbehandlingen av 1927 års skolsakkunnigas förslag att upprätta praktiska linjer, ha visat sig väl grundade.

»Den hushållstekniska linjen intar . . . såtillvida en särställning, som den icke leder ut till de yrkesområden, som den egentligen avsett att tjäna. Blott 10 procent av de examinerade gå i verkligheten till husligt arbete, ytterligare några procent gå till sjuk- och barnavård samt till vidareutbildning för att meritera sig för framtida inträde i skolköks- och handarbetsseminarier eller utbildningsanstalter för föreståndarinnor för storhushåll. De övriga gå mestadels till anställningar, för vilka eljest handelslinjen avser att förbereda — givetvis i många fall efter handelsutbildning. Den praktiskt husliga utbildning, som linjen lämnar, kommer till nytta först då flickorna ingå äktenskap eller eljest få ett hem att sköta. (IV: 4 s. 136.)

Kvinnliga elever, som ämna yrkesmässigt ägna sig åt husliga arbets-

områden och inom dessa nå fram till någorlunda välavlönade anställningar, äro enligt vår mening bättre betjänta med att först avlägga allmän real-examen och sedan genomgå en mera samlad och grundlig huslig utbildning under exempelvis ett år. Om de åter icke anse sig vara i behov av real-examen, kunna de efter genomgången folkskola förskaffa sig huslig yrkesutbildning.» (IV: 4 s. 135.)

Dessa ledamöter finna yttersta försiktighet nödvändig vid upprättande av hushållstekniska linjer, såväl fristående som inbyggda.

Praktiska mellanskolor och inbyggda linjer föra till samma studiemål, men de förra äro i allmänhet stora, fristående läroanstalter av en typ, som endast kan komma till stånd i större eller medelstora städer, medan de senare höra hemma på mindre orter, där skolväsendet i övrigt icke är tillräckligt utvecklat eller differentierat. De inbyggda linjerna omfatta endast två årskurser mot de praktiska mellanskolornas fyra. Valet av yrkesinriktning kan därigenom ske senare, det borde i högre grad kunna bli uttryck för lärjungens mognade intresse och hans fallenhet för ifrågavarande fackämnen och yrkessysselsättningar, men det kan naturligtvis icke desto mindre inträffa, att valet i enskilda fall domineras av måhända övergående motigheter, som lärjungen råkat ut för i något av den allmänna realskolans ämnen. Det har rätt mycket diskuterats, huruvida de inbyggda linjerna äro lättare än de allmänna och därigenom draga till sig svagare begåvningar. Skolutredningen vågar i detta avseende icke göra något bestämt påstående.

»Svagt begåvade lärjungar finner man såväl på den allmänna som på den praktiska linjen. Kanske finner man dem på någon ort i större antal på de inbyggda praktiska linjerna. Säkerligen söka sig åtskilliga lärjungar, som haft svårigheter att följa med i de första klasserna, över till dessa linjer i förhoppning att här lyckas bättre. Det kan dock ifrågasättas, om de praktiska linjerna verkligen äro lättare att genomgå för de teoretiskt mindre begåvade. Möjligen kan det sägas, att de tekniska linjerna kräva en något mera allsidig teoretisk läggning: på den tekniska linjen är exempelvis svårighet för främmande språk något mindre hinderlig än på den allmänna. Efter avslutad skolgång äro emellertid lärjungar med svagare teoretisk begåvning, oavsett vilken linje de gått, i regel hänvisade till att söka sin försörjning genom praktiskt arbete. Utan tvivel har under sådana omständigheter utbildningen på den praktiska linjen större värde för dem än de kunskaper, som de hade kunnat inhämta på den allmänna linjen.» (IV: 4 s. 90—91.)

Reservanterna *Elisabeth Dahr*, *Kolmodin* och *Wellander* se i det sena linjevalet ett företräde för de inbyggda linjerna.

»Vid dessa linjer kan valet av praktisk utbildning uppskjutas till 14-årsåldern — vid övergång från klass 3⁵ — eller till 15-årsåldern — vid övergång från klass 2⁴. Även om denna valsituation från yrkesvägledningshåll icke betraktas som helt tillfredsställande, då i praktiken oförmåga att i alla ämnen följa realskolans kurs oftare än verkliga specialanlag blir av-

görande för beslutet att övergå till praktisk linje, innebär denna senare övergång dock påtagliga fördelar framför ett val i 13-årsåldern. I den mån fristående praktiska realskolor i framtiden skola bestå, är det därför ett viktigt önskemål, att deras kurser fram till näst högsta klassen helt sammanfalla med den vanliga realskolans, så att varje lärjunge efter flyttningen till denna klass kan ompröva sina framtidsplaner och välja vägen över vanlig realskola eller annan praktisk linje, om han finner sig äga större fallenhet för en sådan studieväg.» (IV: 4 s. 134.)

Även *skolkommissionen* tillmäter här berörda förhållanden stor betydelse. När kommissionen ställt sig avvisande till en tidig linjeklyvning i enhetsskolan, har huvudmotivet just varit, att arten av en lärjunges begåvning icke klart framstår förrän i den ålder, då eleverna övergå till nionde klassen.

»Speciellt framträder de praktiska anlagen inte förrän vid denna tid. Det måste under sådana förhållanden vara mindre ändamålsenligt att låta eleverna redan efter klass 6 ställas inför ett val, som för dem ter sig som yrkesval. Men det är detta som sker, då eleverna söker sig in i en praktisk mellanskola: de bestämmer sig för en teknisk, en handelsbetonad eller en huslig utbildning. Skolutredningen har sett en pedagogisk fördel i 'att de lärjungar, som söka sig till dessa skolor, från början inrikta sig på en praktisk studiebanan, för vilken de känna sig ha intresse och anlag'. Kommissionen kan inte dela denna uppfattning. Det för tidiga valet av yrkesutbildningsväg måste i många fall skapa en vantrivsel, som väger tyngre än de eventuella pedagogiska fördelarna. Kommissionen delar snarare den uppfattning, som inom skolutredningen företräts av ledamöterna Elisabeth Dahr, Kolmodin och Wellander, enligt vilka valet av yrkesutbildningsväg lämpligen bör uppskjutas ännu några år.» (S. 204.)

Då de praktiska mellanskolorna äro specialutrustade i fråga om lokaler och undervisningsmateriel och ha bättre tillgång till speciallärare än en vanlig skola i allmänhet kan få, böra de enligt kommissionens mening likväl tills vidare under namnet *praktiska realskolor* bevaras inom skolsystemet.

Kommissionen ser sig om efter möjligheter att infoga dem i enhetsskole-systemet. En möjlighet är att uppdelas den praktiska realskolan i två stadier, av vilka endast det högre, som omfattar nionde och tionde året, får en speciell och yrkesinriktad prägel.

»Dit uppskjutes kursmoment i de nuvarande praktiska mellanskolorna av rent yrkesutbildande karaktär. Till det högre stadiet bör inte endast elever från skolkommunen vinna tillträde utan också elever som saknar liknande utbildningsmöjligheter i sin hemkommun. Undervisningen bör differentieras så, att både elever med teoretisk studiegång i klasserna 7 och 8 och elever med praktisk studiegång i dessa klasser kan fortsätta sin utbildning på detta stadium, om så erfordras på skilda linjer. Ehuru det högre stadiet även omfattar klass 10, bör avgångsmöjligheter beredas eleverna efter klass 9, då skolplikten fullgjorts och eleverna skall tillerkännas real-examenskompetens. Den högre kompetens, som genomgång av klass 10 ger, blir av värde både för anställning inom näringslivet och för fortsatt

yrkesutbildning. I samband med kommissionens fortsatta arbete på utgestaltningen av det egentliga yrkesskolväsendet bör utredas, vilka former av vidareutbildning som kan vara lämpliga efter den tionde klassen. Därvid bör frågan om eventuellt tillbyggande av högstadiet med en elfte klass övervägas. De praktiska realskolorna skulle bli relativt små enheter, där lärarnas verksamhet komme att begränsa sig till två årskurser, om skolorna endast omfattade det här beskrivna högstadiet. Det kan därför synas ändamålsenligt att sammanbygga detta med klasserna 7 och 8 i en lokalt rekryterad enhetsskola. Dessa klasser måste härvid erbjuda alla de möjligheter till ämnesval, som upptagits i kommissionens tidigare presenterade plan för differentiering i sjunde och åttonde klassen. Även elever med teoretiskt ämnesval får emellertid tack vare skolans rika materielutrustning bättre utbyte av sin praktiska verksamhet, såväl inom obligatoriska praktiska ämnen som under de praktiska arbetsmoment, vilka i ökad grad bör ingå i de teoretiska ämnena, och under fritidsverksamhet i skolans lokaler. Elever från den åttonde klass, som hör till skolan, kan övergå direkt till skolans högre yrkesinriktade stadium men bör inte ha generellt företräde framför sökande från andra håll. I denna skola, liksom i andra skolor, bör givetvis valet i åttonde klassen föregås av yrkesrådgivning. Härigenom kan man förebygga, att alltför många elever söker sig till det yrkesinriktade stadiet, fast deras intresseinriktning pekar åt annat håll.» (S. 205.)

De yrkesbestämda högre folkskolorna och de inbyggda praktiska linjerna föreslås bli avvecklade.

Skolutredningen har funnit sig böra undersöka behovet av praktiska linjer av hittills icke representerade typer. Utredningen föreslår två sådana, en kemisk-teknisk och en jordbruksteknisk linje; därjämte tillstyrker utredningen försök med en sjöfartsteknisk linje.

Beträffande den *kemisk-tekniska* linjen anför utredningen bland annat följande:

»Ett yrkesområde, som under senare år vidgats och fått ökad betydelse, är verksamhet vid forskningsinstitut, laboratorier och liknande inrättningar. Arbetskraft för detta verksamhetsområde efterfrågas alltmer, och laboratoriebiträden och dylik personal bilda en växande yrkeskategori inom detta arbetsområde. För närvarande är platstillgången ganska god såväl för personer med lägre som med högre utbildning. I en undersökning, som år 1943 utfördes av industriens utredningsinstitut, lämnas en ingående redogörelse för laboratoriepersonalens nuvarande utbildningsförhållanden. I denna uttalas beträffande den lägre laboratoriepersonalen, att den arbetskraft, som nu söker sig till laboratorierna, först efter avsevärd anställningstid anses kunna användas på bästa sätt, när dess förkunskaper äro alldeles för små, samt att resultatet av utredningen torde få anses utgöra en bekräftelse på att ett behov föreligger av bättre ordnade utbildningsförhållanden för denna kategori. — — —

Mer än hälften av de vid den omförmälda undersökningen tillfrågade företagen har uttalat sig för att en skolmässig utbildningsväg bör tillhandahållas. En del anser denna böra bygga på folkskolan som grundval, medan andra hålla före, att utbildningen bör anknyta till realexamen. I allmänhet förutsättes, att undervisningen till art och omfattning bör vara

både teoretisk och praktisk. I fråga om ämnesområden råda olika meningar alltefter de olika fack, som företrädas, men man synes i allmänhet anse, att kemi bör ingå i undervisningen. Vad övriga ämnen beträffar, har i främsta rummet nämnts matematik. Värdet av språkkunskaper har även framhållits.

Det förefaller oss under sådana förhållanden önskvärt och lämpligt, att en grundläggande undervisning anordnas, som kan dels föra ungdomen fram till anställning på laboratorier, där sedan den speciella fackutbildningen på den i skolan lagda grunden kan ernås inom rimlig tid, dels utgöra en säker grund för fortsatt högre utbildning. En speciell praktisk realskolelinje synes kunna väntas öppna de bästa möjligheterna för den slutliga specialiseringen.» (IV: 4 s. 75—76.)

Utredningen föreslår, att den kemisk-tekniska linjen utdifferentieras först i näst högsta klassen. En linje av detta slag har redan försöksvis upprättats vid tekniska mellanskolan i Stockholm från och med läsåret 1947—48.

Som motivering för den föreslagna *jordbrukslinjen* anför utredningen i huvudsak följande:

»Ett stort antal landsbygdslärjungar söker sig redan nu till realskolorna och mellanskolorna. I och för sig är det av stort värde, att så många landsbygdslärjungar som möjligt erhålla högre utbildning. Sedan den speciellt för landsbygdens ungdom avsedda studiehjälpsverksamhet, som skolutredningen i annat sammanhang föreslagit, nu blivit förverkligad, kommer sannolikt antalet landsbygdslärjungar, som övergår till högre skolor, att ökas. Det är emellertid av största vikt, att en avsevärt större procent än för närvarande av den ungdom, som utbildas vid högre läroanstalter, kommer att efter avlagd examen ägna sig åt jordbruksnäringen. Såsom situationen nu är, komma otvivelaktigt de landsbygdslärjungar, som erhålla undervisning i våra högre teoretiska läroanstalter, under sin studietid i alltför stor utsträckning ifrån kontakten med landsbygdens näringsliv och förhållandena på landsbygden. Efter avlagd real- eller studentexamen återbördas de därför sällan till landsbygden. Å andra sidan händer det icke ofta, att lärjungar med hemvist i städerna efter avlagd examen vid här ifrågakvarande läroanstalter ägna sig åt yrken inom jordbruksnäringen.

Icke minst ur dessa synpunkter skulle praktiska realskolor med undervisning i jordbruk, skogsbruk och lantushållning utan tvivel komma att fylla en betydelsefull uppgift. Dessa skolor böra anordnas efter mönster av de befintliga praktiska mellanskolorna och praktiska realskolelinjerna samt leda till praktisk realexamen.

Vid en praktisk realskola av här ifrågasatt typ böra lärjungarna först och främst erhålla en allmänt medborgerlig bildning jämförbar med den, som lämnas vid de vanliga realskolorna. Så bör t. ex. språkundervisning förekomma ungefär i samma omfattning som i en teoretisk realskola. Även övriga ämnen i den teoretiska realskolan böra förekomma, ehuru beträffande ämnena geografi, biologi, fysik och kemi kursinnehållet i viss utsträckning lämpligen bör anpassas efter landsbygdens behov. Vad den yrkesbetonade undervisningen beträffar, böra gossarna erhålla undervisning i jordbruks- och husdjurslära, i skogshushållning och i verkstadsarbete.

Flickorna åter böra liksom gossarna erhålla undervisning i jordbruks- och husdjurslära men i mindre omfattning än dessa. De böra vidare meddelas undervisning i hemkunskap med hushållsgöromål, i hemsjukvård med barnavård och i sömnad. Såväl gossar som flickor böra erhålla undervisning i bokföring. — — —

Vi vilja i detta sammanhang understryka, att realskolor med undervisning i jordbruks- och skogsskötsel icke böra skapas främst för den fackliga undervisningens egen skull. Skolor av detta slag böra komma till stånd för att begåvad landsbygdsungdom, som önskar avlägga realexamen, också skall få möjlighet därtill, utan att kontakten med jordbrukets näringsliv behöver släppas. Detta anse vi vara möjligt, om vid sidan av de allmänbildande ämnena även meddelas undervisning i ämnena, som behandla jordbrukets och i viss mån skogsskötselns problem. Hos ungdom med hemvist i städerna böra studierna vid praktisk realskola av detta slag kunna väcka håg och lust för övergång till arbetsområden på landsbygden.

Framhållas bör också, att de praktiska realskolorna med jordbruksundervisning icke avses skola komma att konkurrera med lantbruks-, lantmannas- och lantbruksskolorna. De skola giva lärjungarna en allmänbildningsgrund, fullt jämförlig med den, som lärjungarna i de övriga praktiska realskolorna förvärva, och deras särskilda uppgift att meddela en förberedande kunskap på jordbrukets särskilda ämnesområden skall främst åsyfta att rikta lärjungarnas intresse mot jordbruksnäringen samt väcka och stärka deras önskan att genom fortsatta praktiska och teoretiska studier vidga sitt vetande och sina erfarenheter inom denna viktiga gren av vårt näringsliv. De, som avlagt praktisk realexamen vid skola av här ifrågavarande slag och som önska ytterligare förkovra sig för arbete inom jordbruksnäringen, böra efter ett par års praktik med fördel kunna genomgå någon högre kurs vid lantbruksundervisningsanstalt. Likaledes torde de med fördel kunna efter viss praktik genomgå sådan ettårig högre skogsmästarskola, som enligt 1944 års riksdags beslut skall anordnas. Det är givetvis önskvärt, att dessa praktiska realskolor skola kunna effektivt konkurrera med de teoretiska realskolorna. I vad mån detta skall lyckas, beror till stor del på den kompetens, som åtföljer den praktiska realexamen. — — — Praktiska realskolor med jordbruksundervisning böra inrättas även på den egentliga landsbygden. I vissa fall torde då, särskilt i trakter med mindre utvecklade kommunikationsväsen, skolhem böra uppföras i samband med att en sådan realskola kommer till stånd.» (IV: 4 s. 86—87.)

Medan den kemisk-tekniska linjens och jordbrukslinjens undervisningsplaner av skolutredningen utarbetats i detalj, har detta icke ansetts behövt beträffande den *sjöfartstekniska linjen*. Någon tids erfarenhet bör föreligga rörande behovet av utbildningen och dess resultat, innan linjen infogas som ett fast led i skolorganisationen.

Skolkommissionen vill ge de lokala skolmyndigheterna stor frihet att utforma de praktiska realskolorna. De fem typer skolutredningen föreslagit — med handels-, maskinteknisk, kemisk-teknisk, huslig och jordbruksundervisning — förefalla väl motsvara föreliggande behov. Även annan specialisering är dock tänkbar och bör enligt kommissionens mening vara tillåten.

Rektor vid *tekniska mellanskolan i Stockholm* kan omedelbart verifiera vad skolkommissionen anfört om de praktiska mellanskolornas utrustning och läraruppsättning.

»En i dagarna gjord utredning vid Stockholms stads tekniska mellanskola angående kostnaderna enbart för denna skolas verkstadsutrustning visar avsevärda belopp. Skolan har mellan 600 och 700 elever. En anskaffning av verktyg och maskiner i den utsträckning, skolan nu har, kostar för närvarande cirka 500 000 kronor. Anskaffningsvärdet för utrustningen till skolans fysik- och kemiinstitutioner samt för dess maskinlaboratorium uppgår dessutom till avsevärda belopp. En centralisering av undervisningen vid skolor av denna typ blir enbart av kostnadsskäl nödvändig. — — —

Få skoltyper, om ens någon inom svenskt skolväsen, torde kunna uppvisa en läraruppsättning, där sakkunskap från så skilda yrkesområden står till lärjungarnas förfogande. Den praktiska mellanskolan löper på grund härav ej faran att bli en isolerad värld för sig, den är icke ensidigt teoretisk som läroverket och icke heller ensidigt praktisk som yrkesskolan.»

Skulle de praktiska mellanskolorna indragas, anmäla sig dock säkerligen villiga arvingar till kvarlåtenskapen. Kollegiet vid *högre tekniska läroverket i Karlskrona* kan icke finna kommissionens skäl för bibehållande av skolformen bärkraftiga.

»Nuvarande praktiska mellanskolors lokaler och utrustning bör kunna komma till god användning vid yrkesutbildningen inom enhetsskolan eller för den fortsatta yrkesutbildningen utöver den nionde klassen. Att de praktiska mellanskolorna av teknisk karaktär . . . skulle försvinna, anser kollegiet icke ur yrkesutbildningssynpunkt behöva inge några större betänkligheter. På grund av elevernas ungdom och den alltför korta praktiska erfarenhet, som ligger till grund för de tekniska studierna inom de inbyggda praktiska realskolelinjerna och de praktiska mellanskolorna, måste den här avsedda tekniska utbildningen enligt kollegiets mening bli av föga bestående värde. Med större utbyte för eleverna torde denna kortare tekniska utbildning kunna förläggas i skolor, som bygga på klass 9 y. Som grund för studier vid tekniskt gymnasium anser kollegiet en allmän realskola mera värdefull, eftersom en sådan skänker större allmänbildning och större språkkunskaper.»

En del av dessa synpunkter framföras även av *högre tekniska läroverket i Stockholm* och av *maskintekniska fackskolan i Eskilstuna*. Övriga högre tekniska läroverk göra inga uttalanden om de praktiska mellanskolorna.

Kollegiet vid *Kalmar stads handelsinstitut* för på sitt område ungefär samma resonemang:

»Att som nu på ett flertal platser ha praktiska mellanskolor med handelskurser parallellt med fristående handelsinstitut synes kollegiet vara ett slöseri med material, samtidigt som det på ett tidigt stadium skulle bryta sönder enhetsskolans struktur. Enhetsskolans ram å ena sidan och den fortsatta yrkesutbildningens å den andra bör över huvud taget inte brytas genom att de praktiska mellanskolorna bibehållas.»

Kollegiet vid *Norrköpings handelsgymnasium* framför betänkligheter mot skolkommissionens förslag att låta de praktiska realskolorna omfatta klass 10 och eventuellt även en klass 11. »Därigenom skulle ett slags praktiska gymnasielinjer skapas helt vid sidan av de redan existerande, handelsgymnasiet och det tekniska gymnasiet, en anordning som kollegiet anser skulle vara uppenbart otillfredsställande.» Övriga handelsgymnasier gå icke in på de praktiska realskolornas organisation.

Den föreslagna organisationen skulle innebära tillskapandet av en form av skolor, vilka utgöra en påbyggnad på realexamen, påpekar även *överstyrelsen för yrkesutbildning*.

»De förutsättningar, som förelågo, då den praktiska realexamen inrättades, och de gynnsamma erfarenheterna av denna skolform, kunna... icke utan vidare anföras som motiv för den utbyggnad över realskolestadiet, som nu föreslås. Då fråga är om yrkesinriktad utbildning med realexamen som grund bör enligt överstyrelsens bestämda uppfattning nödiga skolformer inordnas under det system av yrkesutbildningsanstalter, som förefinnas eller upprättas för ifrågavarande ändamål.

Som enda skäl för sitt förslag att tills vidare i den nya skolorganisationen bibehålla en form av praktiska realskolor anför kommissionen, att dessa skolor på grund av sin specialisering kunna räkna med en bättre specialutrustning i fråga om lokaler och undervisningsmateriel samt också i större utsträckning än en vanlig skola hålla sig med speciallärare.

Överstyrelsen kan icke finna, att det av skolkommissionen anförda skälet för bibehållandet av praktiska mellanskolor inom den nya skolorganisationen är bärande. Befintlig utrustning kan säkerligen med lika stor fördel utnyttjas av yrkesutbildningsanstalter av annan karaktär.

Överstyrelsen har i denna fråga inhämtat, att 1948 års tekniska skolutredning, som enligt meddelade direktiv har att utreda frågan om den tekniska utbildningen vid högre tekniska läroverk och andra tekniska läroanstalter, för sin del finner angeläget att för närvarande ställning icke tages till de praktiska mellanskolornas eventuella fortvaro eller påbyggnad utan att kommitténs utredning först avvaktas på denna punkt.

Frågan om handelsutbildningen är under utredning av handelsutbildningskommittén, vilken bland annat torde komma att behandla yrkesutbildningen inom handeln på det stadium, som skolkommissionens förslag angående de praktiska realskolorna avse.

Enligt överstyrelsens bestämda uppfattning bör i samband med enhetskolans genomförande samtliga former av praktiska realskolor avvecklas i den mån liknande utbildningsmöjligheter kunna erbjudas i den nya skolorganisationen. Frågan om utformningen av den tekniska utbildningen och handelsutbildningen är, som ovan framhållits, under utredning, varvid bland annat de av skolkommissionen anförda utbildningsmålen för de föreslagna formerna av praktiska realskolorna torde komma att beaktas. De praktiska mellanskolornas utbildning inom det husliga området bör enligt överstyrelsens uppfattning ersättas av yrkesutbildning i yrkesskola under det nionde skolåret. Överstyrelsen vill i detta sammanhang även understryka, att förutsättningar för ett realiserande av 1940 års skolutrednings förslag angående praktiska realskolor icke äro tillfinnandes

inom ramen för den föreslagna enhetsskolan. De olägenheter, som skulle vara förenade med ett realiserande av skolkommissionens förslag i fråga om de praktiska mellanskolornas fortvaro och eventuella påbyggnad i den nya skolorganisationen, ha klart påvisats i . . . yttrandena från vissa skolor.»

De inkast, som gjorts mot skoltypen, bemötas i kollegiernas yttranden. Redan skolformens snabba utveckling andrages som ett bevis för att den har en uppgift att fylla. De första praktiska mellanskolorna startade höstterminen 1933; i år — 16 år efter starten — är lärjungeantalet på de linjer, som leda fram till praktisk realexamen, 7 608, varav 2 664 i första klassen, vartill komma 819 lärjungar i de inbyggda linjernas två årskurser.

Skolkommissionens uppfattning, att det tidiga valet av yrkesutbildningsväg i många fall måste skapa en vantrivsel, som väger tyngre än de eventuella pedagogiska fördelarna, anses icke ha mycken grund. Kollegiet vid *praktiska mellanskolan i Örebro* känner icke till något fall, då avgång i förtid från denna skola motiverats med bristande intresse för den valda utbildningsvägen. Kollegiet vid *tekniska mellanskolan i Stockholm* har gjort en undersökning angående underbetygens fördelning i de tre lägre klasserna vid skolan och funnit, att 57 procent av underbetygen gällde språk och andra humanistiska ämnen, 30 procent matematik och naturvetenskapliga ämnen och endast 13 procent yrkesämnen, såsom beskrivande maskin- och byggnadslära, ritteknik och verkstadsarbete. Rektor vid samma skola citerar ett uttalande av framlidne lektorn och riksdagsmannen *Oscar Olsson*, som lärt känna skolan under sin lärarverksamhet. I »Demokratins skolor» betecknar Olsson skoltypen som en fullträff. »Där . . . får man bevittna ett allvar, ett intresse och en intensitet i lärjungarnas arbete som kan ställas upp som mönster för alla vanliga skolor. Men naturligtvis väntar man inte där med det praktiska, yrkesbetonade arbetet till näst högsta klassen. Det inträder redan i första. Helt naturligt blir intresset i den tekniska mellanskolan därför lika levande för t. ex. fysiken och kemin som verkstadsarbetet och ritningen. Allt hör ju ihop och får mening.»

Den inom skolutredningen av ledamöterna Elisabeth Dahr, Kolmodin och Wellander anförda statistiken anses feltolkad. De tre reservanterna ha icke haft tillgång till de för siffrornas bedömning nödvändiga uppgifterna om lärjungarnas sociala ursprung. Slutsatsen att de i förtid avgångna skulle ha valt fel utbildningslinje är icke riktig. »Erfarenheten visar, att den förtidiga avgången utan examen i stor utsträckning beror på ekonomiska skäl. Största delen av dessa skolors elever tillhöra socialgrupp 3. Dessa elevers föräldrar ha hittills i regel saknat såväl kulturella som ekonomiska möjligheter att hjälpa sina barn till bättre betygsresultat.» Kollegiet vid *Göteborgs praktiska mellanskolor* har samma uppfattning: »Målsmännen ha icke råd att bekosta extra lektioner, vilka ju bättre situerade ofta tillgripa för att hjälpa sina barn att följa med i skolan.» Kollegiet vid *tekniska mellanskolan i Stockholm* tillägger ännu ett skäl, nämligen lär-

jungarnas önskan att i likhet med förutvarande kamrater, som slutat skolan, förtjäna pengar. »När då ett underbetyg tillkommer, är den naturliga följden den, att ynglingen slutar skolan och ger sig ut i förvärvslivet.»

Ofta hänvisas till det förtroende skolorna i sin verksamhet förvärvat. »Kollegiets erfarenheter visa klart och tydligt, att efterfrågan på personer med praktisk realexamen är mycket stor och att arbetsgivarna i allt större utsträckning visa en positiv uppskattning av denna utbildningsform», heter det i remissvaret från en handelsmellanskola. »Skolkommissionen synes icke ha beaktat, vilken utomordentlig möjlighet den praktiska mellanskolan bjuder vid den grundläggande utbildningen för den stora kategorien av 'underbefäl' inom vårt lands näringsliv», framhålles det från en teknisk mellanskola. »Tillströmningen av elever är nu större än någonsin», skriver kollegiet vid en hushållsteknisk skola. »Om kursplanerna bättre anpassas efter åldersstadiet och begåvningen, så t. ex. att tyskan avskaffas som obligatoriskt ämne och antalet veckotimmar på schemat minskas, kan skolan i ännu högre grad än hittills skänka den allsidiga medborgerliga fostran och bildning, som såväl gifta som ogifta kvinnor behöva för att fylla sin uppgift i hem och samhälle.»

De praktiska mellanskolorna beröras någon gång även i remissvar, som icke komma från skolväsendet. Sålunda skriver *länsstyrelsen i Göteborg*:

»De praktiska realskolorna ha gett en ganska allmänt hållen specialutbildning för handel, för teknisk verksamhet etc. Den allmänt medborgerliga undervisningen har icke försummats. De som valt dessa specialklasser ha gjort det frivilligt, de ha tidigt haft intresse åt dessa håll. Rent pedagogiskt är det av stort värde om undervisningen kan ha ett ärende till de unga. I de praktiska realskolorna ha ämnena omfattats med ett särskilt intresse av barnen just därför att de sett sammanhanget mellan undervisningen och den praktiska uppgift de inriktat sig på. Det skulle vara olyckligt att i likriktningens namn eliminera bort en skolform, som erfarenheten visat ha stort värde för de unga.»

Den omständigheten, att de praktiska mellanskolorna visat sig vara ett värdefullt inslag i det nuvarande skolväsendet, utesluter givetvis icke i och för sig, att i huvudsak samma mål skulle kunna vinnas genom någon annan skolform, som eventuellt bättre skulle passa in i ett omorganiserat skolväsen. Det är därför nödvändigt att ytterligare något skärskåda de praktiska mellanskolornas nuvarande studiemål. *Skolöverstyrelsen* analyserar på följande sätt skolformens uppgifter:

»De praktiska mellanskolornas och även de inbyggda linjernas särprägel kan uttryckas så, att de syfta till ett dubbelt utbildningsmål. De avse att bibringa sina lärjungar dels en *allmänbildning av teoretisk art* av ungefärligen samma omfattning och innehåll som i den vanliga realskolan, dels *på samma gång en praktisk yrkesutbildning* av sådan innebörd, att den möjliggör för eleverna att efter slutad skolgång omedelbart erhålla anställning inom näringslivet i skilda yrken, olika alltefter de speciella lin-

jer, som de representera. De kunna sålunda icke betraktas som realskolor eller kommunala mellanskolor i vanlig mening men äro ej heller att uppfatta som yrkesskolor, utan de måste anses intaga en mellanställning mellan dessa. — — — Att den avsedda anställningen inom olika yrkesgrenar, för vilken ifrågavarande skolor utgöra en förberedelse, ... förutsätter och kräver kunskaper och färdigheter hos yrkesutövaren ej blott i de praktiska utan även i de teoretiska läroämnena ligger i öppen dag. Man kan blott som exempel erinra om att av sådana anställda inom kontorsvärlden, som här kunna komma i fråga, kräves, att de äga goda teoretiska kunskaper i främmande språk — icke endast i engelska utan även i tyska och i vissa fall i franska — innefattande även icke minst förmåga att i skrift behandla dessa språk. Vill man alltså i någon form bibehålla nämnda skolformer inom det föreslagna enhetsskolesystemet eller i samband med dettas genomförande söka finna en fullgod ersättning för dem, får man enligt överstyrelsens mening icke avlägsna eller utplåna den särart, som ligger i dessa skolors dubbla utbildningsmål, sådant det ovan skisserats.» (S. 55.)

Att studiegången till praktisk realexamen även i teoretiskt hänseende är krävande, betonas starkt av kollegiet vid *tekniska mellanskolan i Stockholm*.

»Genom att helt bortse från mål och lärogång för den nuvarande tekniska mellanskolan lyckas Skolkommissionen ... pressa in denna som en fyrkantig propp i enhetsskolans redan förut färdigställda runda hål, varvid helt enkelt de för fyrkanten utmärkande hörnen huggits bort. Det beaktas nämligen icke, att flertalet av de s. k. praktiska ämnena (som hellre borde kallas tillämpade) har en mycket teoretisk karaktär och stödjer sig på ganska ingående kunskaper i matematik, fysik och kemi. Hit hör mekanik med hållfasthetslära, teknisk varukännedom samt maskin- och byggnadslära. Den tekniska mellanskolan är i verkligheten en skola med huvudsakligen teoretisk inriktning, men med *ett* praktiskt inslag, verkstadsarbete.

Det förefaller, som det skulle vara benämningen *praktiska* mellanskolor, som givit och fortfarande ger anledning till missförstånd, i det den tekniska mellanskolan blir uppfattad som en sorts lärlings- eller yrkesskola med huvudsakligen manuell inriktad undervisning. Denna missuppfattning synes föreligga hos föräldrar och barn, hos avlämnande folkskollärare, hos Skolutredningen och Skolkommissionen. — — —

Det förefaller, som om Skolkommissionen icke beaktat särskilt den tekniska mellanskolans uppgift i samhällslivet. Denna uppgift må betraktas från två synpunkter, dels föräldrarnas och barnens, dels näringslivets. Det är en mycket utbredd och naturlig önskan hos många föräldrar, som tillhöra socialgrupp III, från vilken tekniska mellanskolans elever huvudsakligen rekryteras, att deras pojke skall få det bättre än vad de själva haft det. Om då hemmets ekonomi och pojken läshuvud icke förmå föra honom fram till exempelvis teknisk studentexamen, så erbjuder den tekniska mellanskolan en framkomlig väg. Vad beträffar näringslivets behov av arbetskraft, så erfordras dels en befälskader med studentexamen eller högskoleutbildning, dels arbetare, dels slutligen arbetsledare med manuell skicklighet och dessutom viss teoretisk utbildning. Från denna sista kategori rekryteras också småföretagarnas krets. Den tekniska mellanskolans

uppgift är att giva den nödvändiga teoretiska grundvalen för detta mellanskikt jämte någon handaskicklighet. Skolan fyller således både här ifrågasvarande ungdoms behov av utbildning och näringslivets behov av teoretisk utbildning av arbetsledarämnen. I den föreslagna enhetsskolan synes ej plats finnas för en liknande utbildningsgång.

Skolkommissionens uträkning (s. 205) att i klasserna 6—9 de praktiska ämnena får ett sammanlagt timantal, som motsvarar det, som i de 'praktiska' mellanskolorna tillsammans ägnas åt 'praktiska' ämnen, håller ej streck, emedan i klasserna 6—9 de praktiska ämnena verkligen kan betraktas som praktiska, men i tekniska mellanskolan de flesta av de ämnen, som Skolkommissionen kallar praktiska, i verkligheten har en teoretisk natur. Sammanlagda timantalet verkligen praktiska ämnen i en 4-årig teknisk mellanskola är 17—19 timmar, icke mellan 38 och 45, som Skolkommissionen på s. 202 anger. Skolkommissionens slutsats, att enhetsskolan torde kunna ersätta de praktiska mellanskolorna, vilar i vad avser den tekniska mellanskolan på felaktiga premisser och är således felaktig.»

Även inom handelsutbildningen ta teoretiska kursmoment en avsevärd plats. Kollegiet vid *Jönköpings praktiska mellanskola* hävdar, att den praktiska mellanskolans handelslinje i minst lika hög grad som den allmänna realskolan fordrar en uppmobilisering av elevernas teoretiska kapacitet.

»Ämnet bokföring blir till största delen lösande av problem av ungefär samma natur som matematikens. Sammanhållandet av det omfattande arbetsmaterialet i t. ex. ett bokföringsprov är för eleverna på detta stadium intellektuellt krävande. Under större delen av inlärningsprocessen innebär även stenografin intellektuell ansträngning. Det är först i sista klassen, som förmågan att stenografera börjar automatiseras. Endast i ämnena inköps- och försäljningsteknik samt maskinskrivning synes för närvarande ingå praktiska moment i större utsträckning.»

Inom de praktiska läroämnena i dessa skolor finnes så pass mycket teori, att man får vara försiktig med tillämpningen av skolkommissionens resonemang om praktisk och praktisk-teknisk begåvning.

»En närmare begreppsbestämning skulle ha varit så mycket mer av nöden, som en stor del av vad som sedan gammalt och även av kommissionen räknas till den praktiska utbildningen lämpar sig för en begåvnings-typ, som ingalunda kan adekvat beskrivas som praktisk teknisk», säger kollegiet vid *Norrköpings stads handelsskola*, som därvid främst tänker på handelsutbildningen. »Att tala om 'praktisk begåvning' och 'praktiska läroämnena' synes vara nära nog meningslöst, om man icke närmare anger vad som i varje särskilt fall åsyftas.»

De teoretiska läroämnena bilda i varje fall icke något slags intellektuell motpol till de praktiska mellanskolornas karaktärsämnen. I skolformer, där teoretiska och praktiska läroämnena ha ett sådant kursinnehåll, att de klart svara mot olikartade begåvningsstyper, är det naturligt, att ett språk lägges ned, samtidigt som ett praktiskt ämne väljes till. I den praktiska mellanskolan innehålla emellertid båda ämnesgrupperna såväl teoretiska

som praktiska element, och lärjungarna ha, i synnerhet om de tillhöra handelslinjen, också behov av *både språk och handelsämnen*.

Företrädarna för den praktiska realskoletypen tvivla därför på att man i en skola av enhetsskolans struktur vid nionde årets slut skall ha hunnit fram till samma mål, som nu uppnås i praktisk realexamen. För att konkretisera anmärkningarna tar *Läroverkens handelslärares förening* som exempel de lärjungar, som i klasserna 7 och 8 taga handelsämnen som praktiska tillvalsämnen.

»Om någon som helst fasthet i organisationen skall vinnas, och en sådan fasthet blir nog trots allt en nödvändighet, så måste nu dessa elever tillrådas vissa bestämda studievägar, t. ex. en handelsutbildningsväg av ungefär följande typ: klass 7 tillvalsämne maskinskrivning; klass 8 tillvalsämnen maskinskrivning och stenografi; i klass 9 fortsättes och avslutas handelsutbildningen med övriga handelsämnen. Det blir som synes en inbyggd handelslinje men med i jämförelse med den nuvarande inbyggda linjen bland annat följande nackdelar:

1. Elevmaterialet torde bli betydligt svagare . . .
2. Eleverna ställas inför ett visst yrkesval redan efter klass 6.
3. Elevernas språkkunskaper bli bristfälliga.
4. Yrkesundervisningen koncentreras i huvudsak till ett år, klass 9.»

Utsikterna att ordna frågan ökas naturligtvis högst väsentligt, om man låter utbildningen omfatta ännu ett år, det tionde. Ett förslag framlägges av kollegiet vid *Stockholms stads handelsmellanskola*.

»Kollegiet ansluter sig . . . till skolkommissionens förslag, att den praktiska realskolans högstadium slutar med klass 10 (eventuellt klass 11). — — — Däremot får kollegiet föreslå en ändrad organisation inom den praktiska realskolan, nämligen så, att klass 7 helt kommer att motsvara enhetsskolans klass 7 samt att undervisningen i de yrkesinriktade ämnena påbörjas redan i klass 8. För de troligen rätt fåtaliga fall, då en elev önskar övergå från enhetsskolans klass 8 till praktisk realskolas klass 9, kunna lätt särskilda åtgärder vidtagas, liknande dem som kommissionen föreslagit för att underlätta övergången mellan klass 9 y och klass 10 inom gymnasiet. Den yrkesinriktade undervisningen bör efter klass 8 fortsätta inom klasserna 9 och 10 med successivt ökat timtal, samtidigt som undervisningen i de allmänbildande ämnena givetvis även fortsätter med successivt minskat timtal. Härigenom skulle man få en praktisk realskola av ungefär den typ, som de praktiska mellanskolorna kommit fram till efter en 30-årig försöksverksamhet. Naturligtvis måste de nya tim- och kursplanerna utformas under hänsynstagande till den nya enhetsskolans struktur och undervisning under de sju första skolåren. — Kollegiet avvaktar med stort intresse skolkommissionens eventuella förslag angående klass 11.»

Förslaget skiljer sig icke mycket från *skolutredningens* plan för skoletypen. En »teknisk realskola med handelsundervisning» skulle enligt utredningens förslag ha en klass 1 med identiskt samma timplan som folkskolans sjunde klass, en klass 2 (motsvarande klass 8) med ett inslag av

7 veckotimmar i praktiska läroämnen och klasserna 3 och 4 med såväl teoretiska som praktiska läroämnen på arbetsordningen.

Det synes mig icke behöva väcka allvarligare betänkligheter, om de båda högsta klasserna av en sådan organisation jämfördes med exempelvis en tvåårig verkstadsskola, som också ersätter klass 9 och med ett år skjuter över enhetsskolan. Skillnaden mellan skolkommissionens och skolutredningens förslag reducerar sig då i princip till vissa avvikelser i fråga om klass 8. Differensen utjämnas emellertid, i varje fall delvis, genom att lärjungarna enligt skolkommissionens — men icke enligt skolutredningens — förslag skulle avsluta de obligatoriska kurserna i slöjd och hushållsgöromål i klass 8. Det är därför icke uteslutet, att de praktiska mellanskolorna till sist skulle kunna rätt väl infogas i enhetsskolans system i huvudsaklig anslutning till skolkommissionens förslag. Definitivt kan detta dock icke bedömas, förrän enhetsskolans högstadium har tagit form under försöksverksamhetens gång. Huvudfrågan torde vara, huruvida lärjungar, som önska handelsutbildning, redan i åttonde klassen hinna inhämta erforderliga förkunskaper i språk, och lärjungar, som önska teknisk utbildning, erforderliga förkunskaper i matematik, fysik och kemi, så att yrkesämnena i de båda högsta klasserna kunna studeras i huvudsak på det sätt, som i de praktiska mellanskolornas båda högsta klasser hittills varit möjligt.

Större svårigheter möta för inkomponering av de *inbyggda linjerna* i enhetsskolesystemet. *Praktiska mellanskolan i Eskilstuna* har — trots uttalade betänkligheter med hänsyn till de tekniskt-teoretiska ämnenas svårighetsgrad — gjort ett försök att utforma en timplan för enhetsskola med inbyggd teknisk linje och handelslinje. Enligt detta förslag skulle det obligatoriska praktiska arbetet i klass 7 omfatta verkstadsarbete och ritteknik eller bokföring med handelslära, allteftersom lärjungarna hade tekniska eller merkantila framtidsplaner.

En så tidig fixering av yrkesplanerna sticker skarpt av mot tendenserna i skolkommissionens förslag. Att fullständigt indraga de inbyggda linjerna skulle dock vara en orättvisa mot de mindre orter, där sådana linjer finnas, anser *Läroverkens handelslärares förening*.

»Praktiska mellanskolor kunna nog endast tänkas på medelstora och större orter. De komma i framtiden som hittills att upptaga elever nästan uteslutande från den egna staden. På mindre orter berövas alltså barnen denna utbildningsmöjlighet och lika allvarligt torde vara, att näringslivet berövas den tillgång till arbetskraft med dylik utbildning, som erfarenheten visat, att det råder så stor efterfrågan på. Det har rätt stor betydelse, att de unga vid inträdet i arbetslivet kunna lita till föräldrahemmet och det är känt, att arbetsgivarna vid anställandet av dessa unga helst ser att de ha sin bostad i föräldrahemmet på orten. De inbyggda handelslinjerna ha här haft en stor uppgift, då de på ett flertal mindre orter kunnat tillgodose behovet just på hemorten av främst kontorsanställda.»

Skolöverstyrelsen framhåller svårigheten att säkert bedöma skolkommissionens förslag, innan de tim- och kursplaner utarbetats, som komma att

ligga till grund för undervisningen i enhetsskolan. Man kan dock ha anledning att befara, att studieresultaten icke skola uthärda jämförelse med de nuvarande praktiska mellanskolornas. Dessas särart med den dubbla målsättningen skulle till stor del gå förlorad.

»Överstyrelsen anser . . ., att man nu icke kan eller bör upptaga till avgörande frågan om formen för de praktiska mellanskolornas inplacering i enhetsskolesystemet, då denna fråga enligt överstyrelsens mening liksom även det av SK framkastade förslaget att eventuellt utbygga de nuvarande linjerna med ett elfte skolår hör till de detaljspörsmål, som böra närmare övervägas och eventuellt bli föremål för försöksverksamhet, sedan principbeslut om den föreslagna enhetsskolan fattats.

Överstyrelsen vill dock redan nu framhålla, att det icke synes uteslutet att finna en sådan organisationsform, att skolornas särart och studiemål upprätthålles och samtidigt i stort sett de allmänna principerna för den föreslagna enhetsskolan tillämpas. Följande modifikation av den av SK skisserade organisationsformen bör sålunda närmare övervägas. De avsedda differentierade linjerna böra omfatta åttonde, nionde och tionde skolåren, och med dessa tre klasser sammanbygges klass 7, som helt organiseras i överensstämmelse med samma klass i enhetsskolan. I de tre högre klasserna meddelas undervisning i de teoretiska och praktiska läroämnena, som förekomma i de nuvarande praktiska mellanskolornas timplan för motsvarande klasser. För undervisningen i de olika ämnena i nämnda klasser skulle kunna tillämpas de tim- och kursplaner, som SU utarbetat för praktiska realskolor med ifrågavarande linjer, givetvis med de modifierationer, som äro betingade av den nya enhetsskolans allmänna krav på arbetssätt och målsättning. Efter genomgången lärokurs böra de från klass 10 avgående eleverna ha erhållit en kompetens, som bör bli av betydande värde vid anställning inom näringslivet och för fortsatt yrkesutbildning.» (S. 59.)

Gentemot de invändningar, som ur yrkesvalssynpunkt kunna riktas mot ett linjeval vid inträdet i klass 8, påpekar överstyrelsen, att en praktisk linje icke förbereder blott för ett enda yrke utan för ett flertal yrkesgrenar. I synnerhet gäller detta om den tekniska linjen. Överstyrelsen hänvisar till en redogörelse för anställningar, som de från tekniska mellanskolan i Stockholm under åren 1934—40 utexaminerade eleverna erhållit. Redogörelsen, som ingår i rektors yttrande, upptager ett 90-tal olika yrken och anställningar, för vilka utbildningen enligt elevernas egna uppgifter varit av största betydelse.

Även de inbyggda linjerna ha enligt överstyrelsens åsikt en uppgift att fylla.

»Under den senaste femårsperioden ha handelslinjerna ökat från 26 till 39, alltså en ökning med 50 procent. Då de allra flesta av de inbyggda linjerna äro förlagda till fyraåriga realskolor i mindre städer och samhällen, tillmötesgå de särskilt landsbygdens behov av dylika utbildningsvägar. Under sådana förhållanden torde det böra bli fråga om en avveckling av de inbyggda linjerna endast under den förutsättning, att de utbildningsmål, som de leda fram till, kunna tillgodoses på annat sätt.» (S. 61.)

Under den stundande försöksverksamheten bör enligt överstyrelsens mening undersökas, huruvida icke de praktiska linjernas speciella utbildningsformer kunna tillhandahållas inom enhetsskolan, lämpligen vid en eller annan centralskola, där nu fyraårig realskola med inbyggd praktisk linje är inrättad.

Mot skolkommissionens förslag, att de *yrkesbestämda högre folkskolorna* i samband med enhetsskolans uppbyggande skola avvecklas, har överstyrelsen i princip intet att invända.

Frågan om nya praktiska utbildningslinjer beröres endast i ett fåtal yttranden. Kollegiet vid *Göteborgs praktiska mellanskolor* anser, att en jordbrukslinje bör kunna bli av stort värde för landsbygden och att även en sjöfartslinje kunde ha sin betydelse för vissa samhällen. Endast med tvekan accepterar däremot kollegiet en kemisk-teknisk linje för flickor. Ytterligare specialisering är enligt kollegiets förmenande icke behövlig.

Styrelsen för *Jordbrukareungdomens förbund* har med tillfredsställelse noterat, att de praktiska realskolorna skola bibehållas, liksom att en jordbruksteknisk linje vid dessa skolor har föreslagits. Vid den jordbrukstekniska linjen bör stor vikt läggas dels vid det maskintekniska momentet i jordbruket, vilket för varje år blir allt viktigare, dels vid praktiska övningar i lantbruksarbete.

»Säkerligen kan denna skolform komma att få stort värde och god anslutning både av jordbruksungdom och av ungdom från andra håll, som önskar få lära sig jordbruk. F. n. finnas alltför få möjligheter i det senare fallet. Det har emellertid ej minst av erfarenheter från arbetsförmedlingarnas ungdomsavdelningar, framgått, att det finns ett betydande antal ungdomar från städer och tätorter, som ha intresse för arbete inom jordbruk och skogsbruk. Kunde dessa genom den föreslagna jordbrukstekniska linjen i de praktiska realskolorna få möjligheter till utbildning i det yrke, som intresserar dem, vore detta en stor fördel. Styrelsen vill alltså varmt tillstyrka inrättandet av ett antal praktiska realskolor med jordbruksteknisk linje. Även i övrigt bör säkert de praktiska realskolorna bibehållas och utbyggas enligt de linjer som SK förordar.»

Upprättandet av dylika nya linjer är enligt *skolöverstyrelsen* ett naturligt led i den blivande försöksverksamheten.

k. Departementschefen.

Flera tiotusental av den svenska ungdomen inträda årligen i näringslivet; gammal sed har varit, att de även erhålla sin yrkesutbildning där. Länge var denna tingens ordning den enda möjliga; tanken att någon del av utbildningen skulle kunna övertagas av skolan föreföll nästan absurd. »Man kan inte lära sig ett yrke på skolbänken», var ett av slagorden i 1920-talets kritik av yrkesundervisningen.

Yrkesskolorna ha dock småningom fått visa vad de förmå. Värdet av en systematiskt ordnad yrkesskolning erkännes numera allmänt. Yrkesskolornas verksamhet har under remissgången av förevarande ärende lovordats från skilda håll. I stigande utsträckning synas målsmännen numera beredda att kosta på den unga generationen en ganska omfattande skolmässig förberedelse för en blivande yrkesutövning inom näringslivet. De 7 600 lärjungarna i de fyraåriga praktiska mellanskolorna och de kanske 6 000 i de vanligen minst tvååriga verkstadsskolorna äro vittnesbörd om denna omstämning i tänkesätten. På lantbrukets område meddelas en yrkesundervisning, vars betydelse icke kan mätas blott genom räkning av antalet kursdeltagare.

Flertalet av de unga få dock alltjämt icke någon verklig förutbildning för sitt blivande yrke, innan de inträda i näringslivet. En del lära sig på gammalt maner de praktiska sysselsättningarna under föräldrarnas ledning — och värdet av denna fostran skall icke bestridas — ganska många ha i den yrkesbestämda fortsättningsskolan fått en första kontakt med ett yrke, men till sin huvudsakliga del ligger yrkesutbildningen på de flesta områden alltjämt i näringslivets egna händer. Det goda arbete, som utförts på yrkesskolväsendets område, har passerat pionjärstadiet, men det är, kvantitativt sett, likväl blott en början.

Liksom många av de hörda instanserna anser jag, att statsmakterna böra göra vad de förmå, för att de närmaste årtiondena skola bliva en verklig uppsvingperiod i yrkesskolväsendets historia. Jag kan också mycket väl förstå, att yrkesskolväsendets representanter i remissvaren ifrågasätta specialanordningar för att trygga ett för denna undervisning gynnsamt lärjungerval — det är i själva verket, såsom skolkommissionen har framhållit, även ett välgrundat allmänt intresse, att näringslivets olika grenar få sin andel av landets begåvningstillgångar. Jag har därför intet att erinra mot att under försökstiden frågan om en tidigare övergång av lärjungar till yrkesutbildande skolor med flerårig lärokurs och till kvalificerad lärlingsutbildning inom näringslivet noggrant studeras på erfarenhetens grund. Därmed tager jag givetvis icke ståndpunkt till i vad mån de föreslagna vägarna skola visa sig framkomliga: en stark avgång från enhetsskolan redan efter klass 7 — innan skolan fullgjort sina allmänt samhällsorienterande uppgifter — kan väcka betänkligheter icke blott med hänsyn till att en sådan avgång strider mot enhetsskolans idé; en avgång blott av ett *litet* antal elever torde å andra sidan i många fall medföra tämligen kostsamma specialåtgärder i syfte att bibringa dessa lärjungar de kunskaper i allmänbildande ämnen, som normalt inhämtas i enhetsskolans åttonde klass.

Även om man förutser en rask utveckling av yrkesskolorna, vore det emellertid knappast realistiskt att förutsätta, att organisationen skulle kunna utbyggas parallellt med den blivande enhetsskoleorganisationen, så

att vid genomförandeperiodens slut yrkesskolorna skulle ha resurser att ta om hand hela den kontingent om kanske 70 000 femtonåringar, som icke övergår till teoretiska utbildningslinjer. Näringslivet, som hittills i stort sett har givit dessa ungdomar den yrkesutbildning de kunnat få, måste därför enligt min mening fortfarande medarbeta för samma syftes vinnande.

Otvivelaktigt bör man därvid kunna räkna med att många företagare, sedan de fått ögonen öppna för sakens vikt, skola vilja medverka till att giva yrkespraktiken inom näringslivet den systematiskt ordnade form, som i hög grad effektiviserar utbildningen. Att så många som 750 av de 811 intresserade företagen vid arbetsmarknadens yrkesråds rundfråga förklarade sig anse, att praktikanternas deltidsarbete borde kunna ges karaktär av förberedande yrkesutbildning med metodiskt ordnad genomgång av arbetstempon och arbetsoperationer, tyder på att strävandena i denna riktning kunna påräkna vissa företagarkretsars stöd. Det måste ligga i skolmyndigheternas och skolledarnas intresse att göra vad de kunna, för att samverkan mellan skolan och företagen skall bliva fruktbarande och frambringa de gynnsammaste möjliga betingelserna för praktikanternas framsteg. I den mån särskilda organ för samarbetet visa sig behövliga, böra sådana komma till stånd.

I likhet med skolkommissionen anser jag det emellertid tills vidare oundvikligt att placera ungdom i praktikantställning jämväl inom företag, som icke kunna erbjuda garantier för anställningens kvalitet ur yrkesutbildningssynpunkt. Det måste då ankomma på skolmyndigheterna att genom kompletterande undervisning i form av kortare kurser, instruktions- och demonstrationsdagar så vitt möjligt giva praktikanterna det som fattas. Det torde däremot vara för tidigt att taga ställning till den av skolkommissionen tangerade frågan om författningsmässigt fastställda villkor för hänvisning av praktikanter, en fråga till vilken skolkommissionen först i ett senare sammanhang kommer att taga slutlig ståndpunkt. Däremot får man givetvis förutsätta, att vederbörande skolmyndigheter vid praktikanternas utplacering taga den hänsyn de kunna till de erbjudna praktikplatsernas värde ur yrkesutbildningssynpunkt.

Att i många fall även hemmen och hemföretagen måste inkopplas i utbildningsproceduren, lär icke kunna undvikas; ofta torde för övrigt på detta sätt en ganska god eller åtminstone fullt acceptabel lösning kunna vinnas av en på vissa orter besvärlig organisationsfråga. Jag förutsätter då, att hemmen erhålla vissa instruktioner om utbildningens ändamålsenliga gång, och att kompletteringar genom kursverksamhet och instruktionsdagar liksom i föregående fall anordnas i mån av behov. Praktikhänvisning bör givetvis icke meddelas till sådana enskilda hem, som uppenbarligen icke kunna fylla de anspråk man har rätt att ställa på praktikplatser för ungdom under utbildning. Såsom kommissionen har påpekat, böra även

kommunala och statliga företag och inrättningar kunna ge ett visst tillskott till praktikmöjligheterna.

Huru det av kommissionen föreslagna allmänpraktiska utbildningsåret kommer att ta sig ut i levande livet och vilket värde det kommer att få i allmänhetens ögon, är svårt att bedöma, innan anordningen har prövats genom praktiska försök. De båda centrala skolmyndigheterna ha icke funnit anledning att ställa sig avvisande till förslaget. Under alla omständigheter bör det vara möjligt att i huvudsaklig överensstämmelse med skolkommissionens utkast konstruera en utbildningsform, som för vissa grupper av ungdom kan vara till god nytta.

Skolan bör dock medvetet arbeta på att så långt möjligt nedbringa antalet lärjungar, som ännu vid inträdet i nionde klassen stå rådvilla inför yrkesvalet. Förhoppningarna måste i detta avseende främst knytas till den förbättrade anlags- och yrkesorientering, som har behandlats av byråchefen Neymark i hans bilaga till skolutredningens betänkanden. Av arbetsmarknadsstyrelsens och skolöverstyrelsens utlåtanden framgår, att vissa organisationsfrågor, bland annat rörande yrkesvägledningens praktiska utformning vid skolorna, arbetsförmedlingens och skolmyndigheternas kompetensområden samt formerna för samverkan dem emellan, alltjämt äro olösta. Nödiga kompletterande utredningar böra under de närmaste åren verkställas; de torde redan vara påbörjade inom den samarbetskommitté, som har tillsatts av arbetsmarknadsstyrelsen, skolöverstyrelsen och överstyrelsen för yrkesutbildning.

Skolkommissionens förslag att särskilt i den yrkesteoretiska undervisningen införa korrespondensundervisning i olika former är av intresse och bör prövas under försökstiden. Det torde icke vara något att erinra mot att dylika metoder prövas i de blandade yrkesavdelningar, som redan nu förekomma, men utsikterna till ett framgångsrikt arbete med dylika hjälpmedel komma säkerligen att successivt ökas, allteftersom skolkommissionens riktlinjer för det inre arbetet inom enhetsskolan bliva mera allmänt praktiserade i klasser nedom den nionde.

Överhuvud böra de av skolkommissionen föreslagna arbetsformerna för nionde klassen systematiskt prövas under försöksverksamheten. Iakttagelser böra därvid även kunna göras rörande organisationens konjunkturkänslighet och särskilt dess beroende av sysselsättningsgraden inom industrien samt rörande möjligheterna att i sådana situationer visa praktikanterna vägen till sysselsättningsområden, där de under de rådande förhållandena bäst behövas. Vid prövningen av ansökningar från skoldistriktens sida att övergå till enhetsskoleorganisationen bör stor hänsyn tagas till de upplysningar, som lämnas om skoldistriktets förmåga att på ett tillfredsställande sätt ordna lärjungarnas praktiska utbildning och till utsikterna att där anordna en givande försöksverksamhet. Efter hand torde under för-

sökstidens gång det nödvändiga erfarenhetsmaterialet samlas för en säk-rare bedömning av de olika metoder, som erbjuda sig för den praktiska ut-bildningen inom nionde klassen. Frammot försökstidens slut bör organi-sationsarbetet allt bestämdare kunna inriktas på de praktikformer, som ha visat sig ändamålsenligast.

Vidkommande de praktiska läroämnena i de åtta första klasserna kan jag i huvudsak hänvisa till vad jag i andra sammanhang har anfört angående enhetsskolans organisation och arbetssätt på ifrågavarande åldersstadium. Det är möjligt, att tilläggskursen i praktisk yrkesorientering i klass 8 icke överallt kan anordnas så, som skolkommissionen tänkt sig densamma, men jag har ingen anledning tro, att det skall visa sig omöjligt att likväl orga-nisera ett gott och nyttigt inslag av praktisk undervisning i denna klass. Ännu mindre kan man nu taga position till kritik, som rör kursavvägningen för det ena eller andra läroämnet. Det är allt frågor, som klarna först under försöksverksamhetens gång och äro av underordnad betydelse vid fast-ställandet av organisationens allmänna konturer.

Det återstår att taga ställning till de praktiska mellanskolorna, en skol-form, som befinner sig i gränzonen mellan den allmänbildande undervis-ningen och yrkesundervisningen. Den ger en grundläggande undervisning för en viss yrkesgrupp men på samma gång en allmänbildande undervis-ning, vars ämnesurval och kunskapsstoff ha utvalts med hänsyn till yrkes-gruppens särskilda behov. De teoretiska och praktiska läroämnenas prin-cipiella jämställdhet kommer till uttryck i att lärogången avslutas med praktisk realexamen, vari båda ämnesgrupperna ingå.

Skoltypen som sådan har onekligen väl hävdats sig. Redan fyra år efter dess tillkomst kunde dåvarande departementschefen uttala, att de prak-tiska linjerna borde upptagas som en fast beståndsdel av vår läroverks-organisation. Tillströmningen till handelslinjer och tekniska linjer är myc-ket tillfredsställande. Hushållslinjerna ha däremot icke slagit igenom på samma sätt. Det är möjligt att de flickor, som ha avlagt praktisk real-examen på hushållslinje, längre fram i livet som husmödrar komma att uppskatta den utbildning de fått, men för deras yrkesverksamhet torde påfallande ofta en examen på allmän eller handelslinje utgöra en mera adekvat förskolning.

Skolkommissionen tänker sig de praktiska realskolornas båda högsta klas-ser inkomponerade i enhetsskolesystemet på samma sätt som exempelvis de tvååriga verkstadsskolorna, vilkas första klass ersätter klass 9, medan den andra klassen ger en därutöver gående vidareutbildning. I den mån avdelningar av enhetsskolans sjunde och åttonde klasser lokalt förläggas till samma skolenhet, kunna tidigt utvecklade lärjungar draga nytta av skolans specialutrustning för arbetet i sina praktiska tillvalsämnen i sjunde och åttonde klasserna och för friare studier.

Detta förslag bör provas, sedan enhetsskolan i någon av de städer, där praktiska mellanskolor finnas, har nått så högt upp i klasserna, att en praktisk realskolekurs kan anknytas därtill. Dessförinnan bör den av skolöverstyrelsen förordade och redan i något fall tillämpade organisationen med en till klass 8 uppskjuten differentiering kunna som en första etapp genomföras i ökad utsträckning.

När överstyrelsen för yrkesutbildning ger uttryck åt uppfattningen, att samtliga former av praktiska realskolor i samband med enhetsskolans genomförande böra avvecklas, »i den mån liknande utbildningsmöjligheter erbjudas i den nya skolorganisationen», så förutsätter uppenbarligen även denna ståndpunkt fortsatta utredningar och praktiska försök, om vilkas resultat på nuvarande stadium endast förmodanden äro möjliga. Uttalandet tangerar emellertid en fråga, som under övergångstiden torde bli av icke ringa praktisk betydelse, nämligen huru det allmänna bör ställa sig till utvecklingen av nu existerande skolformer, som eventuellt kunna bliva överflödiga, när enhetsskolan i en något mera avlägsen framtid har allmänt genomförts.

För egen del tvekar jag icke om att varje skolform, så länge den existerar, också bör ha rätt till en utveckling, varigenom den sättes i stånd att anpassa sig efter behoven och bjuda sitt bästa åt varje årskull av inträdande lärjungar. Jag delar helt skolkommissionens uppfattning, att skolan icke bör alltför starkt bindas vid fastslagna organisationsformer och att den måste ha en viss grad av frihet för att kunna förbli ett levande och nyttigt samhällsorgan. Den fortskridande skolreform, som kommissionen har åsyftat, medger mycket väl ett uppbyggnadsarbete på flera fronter. En skolform som den praktiska mellanskolan bör kunna utvecklas kvalitativt och kvantitativt, medan samtidigt inom enhetsskolan ett arbete pågår, som syftar till att utröna, huruvida icke liknande mål kunna uppnås även under andra organisatoriska förutsättningar. Vid försöksperiodens slut är tiden inne att avsyna vad som av olika krafter har byggts upp och pröva dess tjänlighet för samhällsändamålen. Jag har från dessa utgångspunkter intet att erinra mot att praktiska linjer av ny typ — såsom de av skolutredningen föreslagna kemisk-tekniska och jordbrukslinjerna — försöksvis upprättas, därest de befinnas svara mot faktiska behov och lämpliga huvudmän åtaga sig ansvaret för deras ekonomiska bestånd.

Mera direkt beroende av enhetsskolans utveckling på orten äro de yrkesbestämda högre folkskolorna och de inbyggda linjerna, vilka i regel motsvara tämligen begränsade undervisningsbehov, oftast på mindre orter. I många fall torde de automatiskt komma att försvinna genom att i samband med enhetsskolans uppbyggnad nya utbildningsmöjligheter tillkomma, vilka icke funnos, när de nuvarande skolorna eller linjerna upprättades. Så länge icke genomförandet av enhetsskolan har påbörjats inom en

kommun, torde behovet av dessa utbildningsformer i huvudsak böra bedömas efter samma grunder som hittills.

Den praktiska skolningen torde aldrig kunna begränsas till ett litet antal former. Den måste vara mångförgrenad som näringslivet självt. I vad mån det i en avlägsnare framtid kan bli möjligt att låta alla dessa utbildningsformer framstå som kvalitativt likvärdiga, är vanskligt att nu säga. Under en lång tid måste man räkna med att det inom samma yrke skall givas bättre och sämre utbildningsmöjligheter. Nödig tillsyn och kontroll måste utövas för att trygga en acceptabel minimistandard, men kraven få icke drivas så långt, att det bästa blir det godas fiende.

6. Några sidor av det inre arbetet.

Andan och gestaltningen av skolans inre arbete bestämmas i praktiken i sista hand av läraren, när han står öga mot öga med klassen. Huru kontakten med klassen skall uppnås, huru läraren skall vinna de ungas förtroende, huru han skall gå till väga för att väcka deras arbetshåg och sammansvetsa de många individerna till en effektiv arbetsgemenskap, detta hör allt till en yrkeskonst, som kan förvärfvas endast genom personlig inlevelse i lärarens kall. Blott till en del kan den läras ut, och i ännu mycket mindre utsträckning kan den normeras genom författningar och föreskrifter. Skolkommisionen betonar med rätta, att läraren måste ha sin frihet i det inre arbetet, friheten att söka sin egen väg till ett framgångsrikt arbete i klassen.

Lärogångens innehåll kan lika litet i detalj bestämmas genom en central reglering. Kungl. Maj:t kan i stora drag ange kunskapsmålet, skolöverstyrelsen kan ge metodiska anvisningar, men läroböckernas utformning och skolstyrelsernas eller ämneskonferensernas val bland den tillgängliga lärobokslitteraturen betyder mera; att till sist läraren själv i mycket hög grad bestämmer över ett kunskapsämnes detaljinnehåll, framgår redan därav, att arbetsbelastningen i ett ämne kan mycket variera, även när samma lärobok begagnas. Läraren måste förstå att använda sin frihet på bästa sätt, om skolarbetet för de uppväxande skall bli ett arbete för framtiden och icke en meningslös börda. Hans personliga fallenhet för lärarkallet, hans mottaglighet för impulser under utbildningstiden och hans iakttagelseförmåga i det praktiska arbetet äro esomoftast avgörande för framgången.

Av den redogörelse för organisationsfrågorna, jag förut lämnat, framgår klart, i huru hög grad även organisationsproblemens lösning beror av det inre arbetets gestaltning. Det vore förvisso orealistiskt att tro, att skolans arbetssätt i ett slag skulle kunna omriktas, men det är lika verklighetsfrämmande att föreställa sig arbetsformerna såsom något en gång för alla givet.

Varje generation gör sin insats i det pedagogiska framstegsarbetet; utgångspunkten är icke densamma, när nästa generation tar vid.

De för organisationsproblemen viktiga sidorna av skolarbetets metodik ha berörts i det föregående, och jag har angivit, i vilken riktning det inre arbetet måste utvecklas för att svara mot vår tids behov. Skolutredningens och skolkommissionens betänkanden innehålla utöver huvudfrågorna åtskilliga tankar om de olika skolämnena, som väl förtjäna att beaktas och måhända småningom komma att leda till vittgående omläggningar av vissa ämnens innehåll och lärogång. Tiden är dock ännu inte inne att ingå på alla dessa frågor. Skolöverstyrelsen har säkerligen rätt, då den framhåller, att en del av förslagen icke kunna ses i den rätta belysningen, förrän timplaner och studieplaner äro utarbetade.

Det torde även vara möjligt att nu förbigå vissa frågor, som i sig själva äro betydelsefulla men som föga ha uppmärksammats under remissgången, sannolikt emedan de icke stå i omedelbart samband med skolreformen. Dit höra exempelvis frågor om lärjungarnas självstyrelse och föreningsliv. Den i samband därmed av skolutredningen väckta frågan om en »klassens timme» för gemensamma angelägenheter bör upptagas på försöksprogrammet, men det fulla genomförandet hör hemma i ett senare sammanhang, emedan anordningen på de stadier, där ämneslärarsystem användes, torde få rätt betydande konsekvenser för lärarbehovet.

Däremot bör jag icke skjuta åt sidan vissa andra delfrågor, som principiellt eller praktiskt äro av vikt för skolans funktioner i samhället och delvis även ha tilldragit sig en större uppmärksamhet i remissvaren. Jag tänker på spörsmål om samverkan mellan hem och skola, om kristendomsundervisningen och morgonandakterna, om skolans arbetsår och arbetsdag samt om mognads- och kunskapskontrollen.

a. Hem och skola.

Samarbetet mellan skola och hem måste grundas på medvetandet om att de ha något gemensamt att sträva för. I centrum av bådas intressesfär ligger uppgiften att dana de unga till harmoniska människor och goda medborgare. Däri behöver skolan hemmets stöd och hemmet skolans.

I vissa avseenden har tidsutvecklingen ökat hemmens möjligheter. De ha större resurser än förr att ge de uppväxande en god hygienisk omvårdnad och bättre insikt om vad en sund livsföring fordrar. Nutidens utbredda intresse för idrott och friluftsliv har spelat en roll i denna utveckling. Vår generation vet, att sol, luft och vatten äro hälsokällor.

I andra avseenden har utvecklingen icke varit lika gynnsam. Hemmen kunna icke ge samma arbetsfostran som fordom, emedan de icke längre i samma utsträckning äro självständiga produktionsenheter. Nöjeslivet har blivit en konkurrent till hemlivet. Hemmet är icke lika självklart som förr

samlingsplatsen för familjens medlemmar under fritiden. Till följd av dessa och andra tendenser i tiden kan föräldraauktoriteten icke göra sig gällande så som tidigare. Hemmets roll som uppfostrare har därigenom begränsats, framhåller *skolutredningen*.

Det var förr i tiden icke ovanligt, att man drog en skarp gräns mellan hemmets och skolans uppgifter. Hemmet skulle sörja för att det blev folk av barnen, skolan skulle se till, att de lärde sig någonting. Numera är det klart, att skolan måste åtaga sig även allmänt fostrande uppgifter. Men alltjämt spelar hemmet och kamratmiljön ofta den största rollen för de uppväxandes personlighetsutveckling, även sedan de kommit under skolans inflytande. Det är därför, betonar *skolkommissionen*, av väsentlig vikt för framgången av skolans fostrargärning, att den skaffar sig ingående kunskap om lärjungens hemförhållanden och livsföring i övrigt; utan en sådan kännedom kunde skolans ingripanden vålla obotlig skada.

»Kontakten med hemmet och med lärjungarnas förhållanden i övrigt är en uppgift främst för klassläraren, på högre stadier för klassföreståndaren. Att denna kontakt inte alltid är lätt att vinna och att uppehålla visar erfarenheten. Speciellt gäller detta storstäderna. Det är ett trist faktum, att just de föräldrar, med vilka samarbete bäst skulle behövas, ofta visar sig likgiltiga eller otillgängliga. Inte desto mindre måste denna kontakt åstadkommas, om skolan skall kunna fylla sin uppgift. Initiativet måste i regel vara skolans. Föräldrarna måste vänjas vid samarbete med skolan i fråga om den unges fostran och studier. Det är uppenbart, att skolan härvidlag måste använda stor takt och grannlagenhet. Försöken att nå kontakten med hemmen får inte ge föräldrarna föreställningen, att det är fråga om något slags kontroll från skolans sida eller en inblandning i hemmets angelägenheter. I förhållandet skola—hem är förtroendet den viktigaste faktorn. För gestaltandet av detta förhållande har skolan huvudansvaret. Föräldrarnas misstänksamma eller negativa inställning till skolan måste med tjänliga medel övervinnas. Härför fordras att skolan på ett annat sätt än som nu är vanligt står öppen för lärjungarnas föräldrar. Även om dessa kommer som kritiker eller kverulanter, måste läraren, såsom den mest erfarne i fråga om samarbete skola—föräldrar, upptaga besöket med förståelse och söka övervinna motsättningarna. Han får inte avvisa klagomålen såsom oberättigade ingrepp eller betrakta lärargärningen som sin ensak. Då han har hand om andras barn, måste hans sätt att handhava denna uppgift i högsta grad angå dessa barns föräldrar.» (S. 23—24.)

Formerna för samarbetet kunna växla. *Skolutredningen* har i sitt betänkande om det inre arbetet publicerat några redogörelser för huru samarbetet praktiskt har utformats vid några skolor. Utredningen sammanfattar några av erfarenheterna:

»Särskilt i nybörjarklasserna men även eljest är 'klassmöten', sammanträffanden mellan klassens lärare och föräldrarna till barnen i klassen, värdefulla. Föräldrarna böra då få tillfälle att se barnen i arbete och lära känna deras 'arbetsplats', och barnen kunna också få bidra med underhållning av något slag, uppläsning, dramatik, musik och dylikt. På så sätt

kunna åhörardagarna, som på många håll inte slagit så väl ut, bli mera givande och effektiva. Vid klassmötena böra också, sedan barnen skickats hem, upptagas till diskussion sådana uppfostringsfrågor, som äro gemensamma för skola och hem: fickpengar och sparsamhet, ordning och uppförande, hövlighet, tjänstvillighet, läsläsning och annat hemarbete, fritidsysselsättning, vila och sömn, skolans hygieniska och sociala anordningar m. m. Dessutom kan naturligtvis vid dylika tillfällen rådplägnung ske mellan enskilda föräldrar och lärarna.

Förutom klassmötena böra också förekomma större sammankomster, där allmänna uppfostrings- och utbildningsspörsmål, aktuella skolproblem, yrkesrådgivning och dylikt upptagas till föredrag och diskussion. Ett lyckligt uppslag, som vid enstaka tillfällen redan kommit till utförande, är bildandet av studiecirkel med deltagare både bland föräldrar och lärare, varvid mera ingående kunnat behandlas psykologiska och pedagogiska problem. Samverkan leder här mot vad som på sina håll i utlandet betecknats såsom 'föräldrafostran'. — — —

I den mån som föräldrarna vänja sig vid att besöka skolan och där dryfta angelägenheter av betydelse inte bara för barnens skolgång utan även för deras fostran och behandling i hemmet, kan skolan utvecklas att bli ett centrum på sin ort för bildnings- och uppfostringsfrågor. För skolan skulle en dylik ställning innebära ett förstärkt inflytande på samhällslivet, och för samhället självt skulle en bildningshärd av sådant slag utgöra en värdefull tillgång.» (VI s. 28.)

Ofta kan en samarbetsorganisation för skola och hem vara till stor nytta. *Skolutredningen* finner det önskvärt, att initiativet till samverkan utgår från skolan eller i varje fall att skolan från början är delaktig i de anordningar som vidtagas.

»Den yttre organisationen kan därvid anpassas efter förhållandena och utgöras av en föräldraförening, ett föräldraråd, en samarbetskommitté eller dylikt, allt under den förutsättningen, att båda parter äro företrädare i den såsom lämplig befunna organisationen. Härigenom uteslutes givetvis ej bildandet av föräldraföreningar, avseende ett vidare verksamhetsområde, ett skoldistrikt, en stad o. s. v. och eventuellt sammanslutna i ett riksförbund.» (VI s. 27.)

En sådan samarbetsorganisation har stundom verksamt bidragit till lösning av frågor av praktisk art, såsom anordnandet av skolmältider, anskaffandet av sportstuga eller sommarskolhem och anställandet av skolkurator.

Jämväl *skollkommissionen* anser att man måste söka sig fram på olika vägar:

»Föräldraföreningar kan få stor betydelse för främjandet av ett fröjdefullt förhållande mellan skolan och hemmen och mellan skolan och samhället. Föräldramöten tillsammans med skolans lärare har sin stora uppgift att fylla. Klassamkväm, till vilka föräldrarna inbjuds och vid vilka barnen medverkar med eget program, kan ha ännu större betydelse för upprättandet av samarbete skola—hem. Viktigast är dock den personliga kontakten mellan läraren och den enskilde elevens föräldrar.» (S. 24.)

I framtiden bör det också för skolstyrelserna vara en angelägen uppgift att främja samarbetet mellan skola och hem.

»Ofta kan det . . . komma att bero av skolstyrelsens positiva intresse för saken, om den gemenskapsanda, som här är nödvändig, skall växa fram och om föräldrarna skall få den hjälp och upplysning i uppfostringsfrågor, som skolan kan ge och hemmen eljest har svårt att få. I samband härmed bör uppmärksammas, att den viktiga sida av barnens fostran, som fritidssysselsättningen utgör, inte får försummas. Skolstyrelsen har här en uppgift, som endast kan lösas i intimt samarbete med hemmen och med skolans fackliga ledning. Samarbete bör härvidlag ofta kunna ske även med ungdomsorganisationer på platsen.» (S. 436.)

Av gammalt har man kunnat låta skolans praktiska ämnen bli en brygga mellan skolan och hemmet. I hög grad har detta varit fallet med flickornas undervisning i handarbete och huslig ekonomi. Enligt *skolutredningens* kursplaner skall betydelsen av samverkan mellan skola och hem även i gosslöjden betonas starkare än hittills.

»Särskilt böra hemmets högtider, framför allt julen, ge anledning till utförandet av slöjdtning, som kunna komma till användning och uppskattas i hemmet. Genom arbetet med de enkla möbler och andra hemföremål, som enligt kursplansförslaget skola förfärdigas på det högre skolstadiet, kunna lärjungarna få en utgångspunkt för en första orientering rörande hemmets inredning och intresse för att fortsätta att slöjda även efter slutad skolutbildning.» (IV: 2A s. 309.)

Enligt *skolkommissionens* förslag växer denna undervisning för hemmet ut till ett särskilt obligatoriskt läroämne, hemkunskapen, gemensamt för både gossar och flickor. Inom samhällskunskapen skola familjens uppgifter och rättsliga förhållanden avhandlas; i nionde klassen bör inom detta ämne ges en elementär orientering i praktiska psykologiska frågor, bland annat frågor ur barnpsykologien som stöd åt familjekunskapen. Inköpskunskap och bostadskunskap skola läras i samverkan mellan samhällskunskapen och de praktiska ämnena. En något mer ingående kunskap i barnavård kan få plats inom realskolestadiets praktiska tillvalsämnen. Inom naturkunskunskapen skall ges en orientering i förebyggande hälsovård och någon kunskap om de vanligaste sjukdomarna. Tillvaratagas alla dessa möjligheter, vidgar sig skolans arbete till en fostran för hemmet och hemlivet, om man så vill till en förberedande föräldrafostran.

Det egentliga kunskapsmeddelandet inom de olika läroämnena måste givetvis vara skolans sak; på sin höjd kan hon begära, att hemmet skapar bästa möjliga förutsättningar för det hemarbete, som lärjungarna skola utföra eller självmant företaga sig.

Däremot måste hemmet på ett eller annat sätt göras underkunnigt om skolarbetets gång och de uppnådda resultaten, en stundom ömtålig uppgift. Av gammalt har detta skett genom den terminliga betygssättningen.

Skolutredningen diskuterar i sitt betänkande rörande skolans betygssättning (SOU 1945:45) utförligt de betänkligheter, som framförts mot betygssättningsystemet, men finner det svårt att helt avvara denna form av meddelanden till hemmet.

»Om det skulle kunna visas, att svåra och djupgående olägenheter äro förbundna med bruket av dylika betyg, bör det icke vara helt omöjligt att avskaffa dem. De uppgifter om flyttning till högre klass, som eleverna nu erhålla genom vårterminens betyg, skulle i så fall lämnas i någon annan form, och hemmens obestriddiga rätt att erhålla kännedom om lärjungarnas förmåga att följa undervisningen och att fylla skolans krav på uppförande och ordning, finge tillgodoses genom särskilda meddelanden. Bäst skulle väl betygssystemets olägenheter undvikas, om dylika meddelanden gäves hemmen konfidentiellt inom ramen av ett intimt och förtroendefullt samarbete mellan lärare och målsmän.» (V s. 56.)

»Det bör emellertid framhållas, att orsakerna till kritik mot skolans bedömande liksom avund och konkurrens mellan elever icke enbart höra samman med betygssättningen. Så snart den situationen inträder, att lärjungarna inbördes måste tävla om tillgängliga platser i högre skolor och utbildningsanstalter eller i arbetslivet och att skolans omdöme om dem härvid blir av väsentlig betydelse, få de själva och deras föräldrar intresse av att genom hela skoltiden bedöma och jämföra skolprestationerna. Ju hårdare konkurrensen om tillgängliga platser är, dess starkare blir intresset av dylika jämförelser. Om skolan söker försvåra dem och vägrar ingå på en diskussion av sina värderingsprinciper, kan detta resultera i en växande misstro och en kritik, som blir alltmer utpräglad, ju mindre allmänheten är insatt i dessa värderingsprinciper.» (V s. 58.)

Det synes knappast ändamålsenligt att införa förändringar i skolväsendet, som minska allmänhetens möjligheter att själv bilda sig ett omdöme om ungdomens fallenhet för studier. »Vi föreslå med hänsyn härtill icke någon förändring i nuvarande anordning, att terminsbetyg utfärdas individuellt. De olägenheter, som vidlåda detta förfarande, synas böra undanröjas genom ett mer ingående samarbete mellan hem och skola, innefattande även rikligare användning av kompletterande upplysningar till betygen, hänvändelser till föräldrarna vid behov under terminernas gång och klarläggande av skolans bedömningsprinciper inför allmänheten.» (V s. 59.)

Utredningen gör emellertid på visst sätt ett undantag för de tidigaste skolåren, då lärjungarna själva ännu icke förmå fatta betygens innebörd och deras samband med prestationernas halt. Den uppmuntran och kritik barnen på detta tidiga skolstadium behöva och varigenom de skola fostras till en riktig uppfattning om sina plikter i skolan, bör ges i en mera konkret form i direkt samband med det utförda skolarbetet. Under de tre första terminerna kunna därför betygen inskränkas till en ograderad uppgift om godkännande eller underkännande i förekommande ämnen samt en summarisk uppgift om lärjungens allmänna uppförande; första terminen borde det givna vitsordet till och med kunna vara helt ospecificerat.

Skolkommissionen är ense med skolutredningen om att detaljgraderade terminsbetyg icke böra ges under barnens första skoltid.

»Kommissionen vill emellertid framhålla, att de meddelanden till hemmet, som ersätter terminsbetygen, inte böra vara alltför summariska. De får inte inskränka sig till kategorisk förklaring, att skolarbete och uppförande är tillfredsställande eller otillfredsställande. Det är möjligt att ange barnets starkare och svagare punkter utan jämförelse med kamraterna.» (S. 108.)

Kommissionen anser vidare i likhet med skolutredningen, att man måste ta hänsyn till hemmens önskan att hållas underrättade om elevernas framsteg och allmänna uppförande i skolan.

»Rundfrågor, som företagits, tyder på att såväl läraropinion som föräldrapinion betraktar terminsbetyg som ett nödvändigt medel för kontakten mellan skola och hem. Detta är helt naturligt, eftersom inte något lämpligt alternativ till terminsbetygen prövats i större utsträckning i vårt land. — — Generell frihet bör emellertid finnas för skolor av alla slag att begränsa utdelningen av terminsbetyg till att gälla endast vårterminen. Barnens utveckling under höstterminen bör föräldrarna i så fall få kännedom om genom informella brev eller vid de föräldramöten, som under alla omständigheter bör anordnas.» (S. 108—109.)

Vissa partiella reformer av betygsgivningen kunna när som helst genomföras, men innan längre gående förändringar vidtagas, böra systematiska försök anställas vid ett antal skolor för att pröva möjligheten att ersätta terminsbetygen med andra slag av meddelanden, som dels äro fylligare, dels lägga tyngdpunkten på jämförelsen med lärjungens egna tidigare prestationer.

»I denna försöksverksamhet bör ingå, att uppgifter lämnas till hemmen om elevernas arbetsvanor, och man kan därvid hålla i sär förmågan att arbeta självständigt och förmågan att samarbeta med kamraterna. Upplysningarna om arbetet i ämnena kunde eventuellt specificeras på huvudgrenar inom viktiga ämnen. En mekanisering av betygssättningen kan motverkas genom att läraren regelbundet gör en särskild anteckning, när han anser elevens arbetsprestation vara mer berömvärd, än de objektiva resultaten till följd av ogynnsamma yttre omständigheter visar.

Vid försöksverksamheten bör man vidare pröva att låta meddelandena till hemmet om arbetet i de olika ämnena få en något annan karaktär än vanliga betyg. Uppllysning bör ges om *framstegen* under terminen på grundval av en jämförelse med elevens tidigare prestationer. Läraren får härvid tillfälle att bedöma eleven efter dennes egna förutsättningar. För att läraren vid denna bedömning skall ha något fast att hålla sig till, måste han emellertid i regel utgå från sina egna anteckningar om elevernas ställning i förhållande till ett elevgenomsnitt på stadiet. Man kan tänka sig, att de upplysningar som läraren ger blir mera schematiska och blott anger, om framstegen i de enskilda ämnena varit mer eller mindre tillfredsställande. Men det är också möjligt att göra rapporterna fylliga och låta dem precisera, inom vilka delar av varje ämne lärjungen gått framåt och inom vilka delar utvecklingen varit mindre påtaglig.

Även om de regelbundna meddelandena vid försöksverksamheten på detta sätt endast talar om framstegen, är det uppenbart, att man för lärjungen och hans föräldrar varken kan eller bör fördölja den ungefärliga

ställningen i jämförelse med elevgenomsnittet. För inriktning på kommande verksamhet kan kunskap härom vara värdefull redan på ett jämförelsevis tidigt stadium. Lärjungen själv kan bli orienterad om sin ställning under skolarbetets gång, och föräldrarna kan få upplysningar härom vid de föräldrakonferenser, som regelbundet måste hållas vid skolor, som deltar i försöksverksamheten. Emellertid är det sannolikt nödvändigt att dessutom vid några tillfällen låta meddelandena till hemmet innehålla uppgift även om den allmänna ställningen och icke blott om framstegen. — — —

Även om den försöksverksamhet, som här skisserats, så småningom skulle visa nya vägar för terminsmeddelandena, kommer graderade omdömen om lärjungarna att finnas kvar: i lärarens anteckningar, som bildar grund för alla andra uppgifter, i underhandsmeddelanden till lärjungar och föräldrar samt i avgångsbetyg.» (S. 109—110.)

Samarbetet mellan hem och skola beröres i några yttranden. *Målsmännens riksförbund* konstaterar med tillfredsställelse, att skolkommissionen fäst stort avseende vid samarbetet mellan skola och hem, men beklagar, att preciserade riktlinjer för utformandet av detta arbete icke ha uppdragits. Målsmannaföreningarna måste på ett eller annat sätt inlemmas i skolans ordning.

»Det vore säkerligen att gå för långt att göra dylika föreningar till en obligatorisk institution, då erfarenheten talar för att de böra växa fram ur ett spontant behov för att kunna göra en levande insats. Å andra sidan synes mycket tala för att skolans myndigheter verka för att dylika föreningar eller andra föräldrasammanslutningar bildas. Vidare bör det föreskrivas, att skolans myndigheter i vidaste mening böra lämna sitt stöd åt föreningarna, exempelvis genom upplåtande av lokal för sammankomster, genom att kollegiet utser representanter att ingå i föräldraföreningens styrelse m. m. Det har tyvärr i låt vara enstaka fall visat sig, att skolans myndigheter betrakta föräldraföreningstanken med misstro och i viss mån motarbetat föräldraföreningen. Detta torde bero på en missuppfattning av dylika föreningars syfte. — — —

Målsmännens Riksförbund har i sin erfarenhet kunnat konstatera, att de av skolkommissionen föreslagna klassamkvämen, som praktiserats av åtskilliga föräldraföreningar, givit mycket goda resultat, och åtgärder borde därför vidtagas för att ge större spridning åt denna arbetsform. Möjligheter till anslag till sådana klassamkväm skulle vara önskvärda, då hittills endast ett fåtal föräldraföreningar erhållit kommunala anslag.»

Skolan bör dock icke låta sig nöja med den kontakt, som på detta sätt kan nås. Särskilt på landsbygden måste den också åtaga sig ett föräldrafostrande arbete.

»Erfarenheten visar, att i många fall lärarna gärna ställa sina krafter och kunskaper till förfogande för att handleda föräldrarnas studier. Att leda dylika studiecirkel vore en lämplig uppgift för skolpsykologerna. Även radion bör engageras för detta syfte genom anordnande av upplysande föredrag och andra lämpliga program.»

Riksförbundet befarar emellertid, att samarbetet i praktiken kommer att icke så litet försvåras genom centraliseringen. Föräldrar, som icke bo i

centralskolornas närhet, kunna ofta endast nås, om skolan utger en föräldratidning av något slag. Många av dem få sällan eller aldrig tillfälle att besöka skolan och sammanträffa med barnens lärare. Terminsbetygen måste under sådana omständigheter tills vidare bibehållas.

»En så fullständig kontakt mellan skola och hem, som skulle onödig göra meddelanden av denna art, torde knappast uppnås inom överskådlig framtid. Genom skolväsendets centralisering få betygen även ökad betydelse, då många föräldrar icke kunna beräknas så ofta som önskvärt vore få personlig kontakt med skolan, varför de kanske mer än nu behöva få skolans meddelanden om barnens arbete.»

Centraliseringens konsekvenser beröras även av *Svenska landsbygdens kvinnoförbund*:

Med nutida centraliseringssträvanden, som icke blott gälla de högre klasserna utan även den egentliga barndomsskolan, torde det bli ganska svårt att åstadkomma det samarbete, som i de mindre bygdeskolorna varit en självklar sak och i hög grad underlättat bedömningen av de krav läraren kan ställa på barnen — och på föräldrarna. Den möjlighet, som finnes, att i någon mån ersätta denna vardagliga personliga kontakt genom föräldraföreningarna och deras arbete borde enligt vår mening tas upp på fullt allvar och bindande föreskrifter och anvisningar om deras arbetssätt m. m. anges i skolans förordningar. Det kan ju inte vara vare sig rätt eller psykologiskt klokt att en skolstyrelse utan att det minsta förbereda barnens föräldrar t. ex. beslutar om indragning av vissa klasser eller hela skolor. Sådant måste givetvis väcka irritation och misstänksamhet mot skolans arbete över huvud. Och många gånger skulle en gemensam diskussion om bästa formen för anordnande av skolskjutsar kunna ge ett långt bättre resultat, både när det gäller barnens väl och föräldrarnas lojalitet mot skolans föreskrifter.

För att samarbetet mellan hem och skola skall kunna fullt utvecklas, är det nödvändigt, att lärarna bo på skolorten, betonar *domkapitlet i Luleå*:

»Mångenstädes förekommer för närvarande, att lärarna äro bosatta mil-tals från skolan och vistas å skolorten endast under den tid undervisningen pågår. Att läraren under sådana förhållanden skall kunna hava erforderlig kontakt med lärjungarnas hem och känna till deras livsföring är omöjligt. Domkapitlet vill därför föreslå, att i skolförfattningarna införas föreskrift om att lärare skall vara skyldig att vara bosatt å skolorten, något som i sin tur förutsätter att bostad tillhandahålles honom.»

Leder samarbetet mellan hem och skola till det enda resultatet, att föräldrarna bli övertygade om lärarens goda vilja att individuellt och personligt intressera sig för barnen, har det fyllt en viktig uppgift. Men det ger i de flesta fall mer än så. Den lärare, som verkligen nedlägger arbete på uppgiften, kommer i regel snart underfund om att det är ett arbetsfält, där ett gott arbete ger god avkastning: ett säkrare grepp i det fostrande arbetet och en värdefull goodwill för skolan.

b. Kristendomsundervisning och morgonandakter.

Skolkommissionen och dissenterlagskommittén.

Kristendomsundervisningen har enligt *skolkommissionen* två väsentliga uppgifter i den obligatoriska skolan: att vara ett led i den allmänna orienteringen i kunskapens värld och att vara ett instrument för personlighetsdanningen. I denna uppfattning torde kommissionen kunna påräkna stöd av den allmänna meningen i vårt land.

Båda uppgifterna kräva, att kristendomsundervisningen hämtar material och impulser från nutidsmänniskans värld. Skolkommissionen citerar med instämmande några ord ur skolutredningens anvisningar för kristendomsundervisningen i folkskolan:

»Läraren bör i kristendomsundervisningen ständigt söka kontakt med det verkliga livet i hem, skola och samhälle. Undervisningen bör, så ofta detta på ett naturligt sätt kan ske, anknyta till lärjungarnas liv och till förhållanden, som ligga deras erfarenhetsområde nära. Här bör läraren också taga upp frågor och händelser, som sysselsätta de ungas sinnen, för att ge dem moralisk belysning och ställa in dem i ett större sammanhang. Ett sönderdelande och mera begreppsmässigt lärosätt bör undvikas.» (IV: 2B s. 55.)

En följd av undervisningens inriktning på nutidslivet måste bli, att det kyrkohistoriska momentet något beskäres och parallelliseras med historieundervisningen. I övrigt böra miljöskildringar och episk-historiska moment så mycket som möjligt skjutas nedåt i klasserna, medan det centrala kursmoment, som av skolutredningen kallas »den kristna tros- och livsuppfattningen med särskilt beaktande av dess förhållande till kultur- och samhällsliv» föres så högt upp i enhetsskolan som möjligt.

Kristendomsundervisningens orienterande uppgift förutsätter, att de uppväxande få en ej alltför flyktig bekantskap med den bibliska litteraturen. Kristendomsundervisningen på högstadiet bör kunna ge dem någon föreställning om den dramatiska kamp mellan högre och lägre religiösa och etiska föreställningar, varom ej minst de gammaltestamentliga skrifterna vittna, framhåller skolkommissionen.

Om kristendomsundervisningens etiskt fostrande uppgifter yttrar kommissionen:

»Genom enkla samtal med barnen bör läraren försöka bringa reda i deras handlingsnormer och föra dem fram till klarhet över *varför* normer äro nödvändiga och *varför* de fått sin bestämda utformning. Lärjungarna bör fostras till sanningskärlek och till ärlighet både mot sig själva och mot andra, till hjälpsamhet och samarbetsvilja, till rättrådighet och öppenhet. Läraren kan försöka inspirera barnen till utveckling i önskvärd riktning både genom sitt eget uppträdande och genom den utformning, han sökt ge klassens sociala liv. En liknande uppgift kan exempel och berättelser, som ligger inom barnens fattningsförmåga, fylla; de kan hämtas både ur bibeln, historien, skönlitteraturen och vardagslivet.

Den etiskt fostrande undervisningen behöver emellertid ett komplement. Många barns otrygghet bottnar i en oro för att inte kunna vara så bra, som de vill vara eller som deras föräldrar och lärare vill ha dem. De äro rädda att inte bli accepterade som de är. Samtal om handlingsnormer och idealgestalter kan öka denna oro. Det är därför viktigt, att läraren låter barnen känna trygghet, låter dem förstå, att de accepteras även med brister och ofullkomligheter.» (S. 174—175.)

Kristendomsundervisningen bör slutligen vara *objektiv*. Där bör råda tolerans och tankefrihet.

Toleransprincipen har fått uttryck redan i anvisningarna till 1919 års undervisningsplan, där det heter:

»Vid kristendomsundervisningen bör läraren städse erinra sig, att de olika hem, från vilka lärjungarna på grund av rådande skolplikt komma, i många fall företräda vitt skilda uppfattningar av de frågor, som vid kristendomsundervisningen kunna förekomma till behandling. Han bör därför vid sin undervisning sorgfälligt undvika allt, som kan verka såsom sårande angrepp på andras åskådning eller motverka uppkomsten hos lärjungarna av en vidhjärtad fördragsamhet mot olika tänkande. Det är av synnerlig vikt, att undervisningen i kristendom, utan att den därvid förlorar i allvar och stadga, bedrivs så, att den icke kommer i strid med det nutida samhällets krav på tankefrihet för de enskilda individerna.»

Vad som sålunda säges är naturligtvis riktigt och välbetänkt, men det är dock enligt kommissionens mening blott en sida av saken. Barnen böra enligt den pedagogiska grunduppfattning, kommissionen företräder, alltifrån början fostras till självständigt tänkande och personligt ståndpunkts-tagande. De få icke i skolan utsättas för en påverkan, som motverkar ett framtida, på kringsyn och allvarlig kunskap grundat personligt avgörande i livsåskådningsfrågor. I sin uppfattning om vad undervisningens objektivitet bjuder, går kommissionen tämligen långt; bland annat betecknar kommissionen inledande samtal om Gud som den kärleksrike fadern samt om Guds omvårdnad och beskydd såsom stridande mot undervisningens objektiva anda. Detta exempel har framkallat gensagor i yttrandena, i synnerhet från olika religiösa sammanslutningar. Å andra sidan medger kommissionen, att skolan genom själva arten av det stoff, som behandlas i kristendomsundervisningen, måste till lärjungarna förmedla föreställningsmaterial och normer, som icke kunna undgå att öva inflytande på deras livsorientering. Läraren får dock icke genom sin framställning auktoritativt påtvinga lärjungarna en viss åskådning.

Sex reservanter inom kommissionen, ledamöterna *Märta de Laval, Färm, Alva Myrdal, Olsson, Anna Sjöström-Bengtsson* och *Wallentheim*, anse, att kristendomskunskapen i de tre lägsta klasserna icke bör vara särskilt läroämne utan sammanföras med den nuvarande hembygdskunskapen i lågstadiets allmänt orienterande undervisning.

»Studier över de yngre barnens mognadsgång visar, att vad de egentligen är tillgängliga för är en behandling av etiska problem i deras vardags-

sammanhang, vidare tillmötesgående svar på gryende frågor om tillvarons yttersta problem samt dessutom en rad ganska spridda konkreta detaljkunskaper från religionens värld. Naturligast är därför, att kristendoms-kunskapen på lägstadiet uppgår i det av kommissionen föreslagna ämnet orientering.» (S. 504.)

De betona också ännu starkare än majoriteten, att lärjungarna så långt som möjligt måste söka sig fram på egen hand och skaffa sig en på själv-syn grundad uppfattning jämväl i denna fråga.

»De blivande medborgarna bör fostras till självständighet och lära sig att stå kritiska gentemot miljöbetonade åsikter och auktoritetspåverkan. Konsekvensen fordrar då, att denna fostran till kritiskt tänkande och ståndaktighet mot propaganda, ett enligt skolkommissionen väsentligt studiemål, inte ges upp inom ett visst ämne. *Religionsundervisningen bör ges en lika orädd sanningssökarprägel som övriga ämnen.*» (S. 504.)

Kristendomsundervisningen beröres även i en annan nyligen avslutad utredning, nämligen i *dissenterlagskommitténs* betänkande med förslag till religionsfrihetslag m. m. (SOU 1949: 20). Denna kommitté yttrar bland annat följande:

»För nutida uppfattning ter det sig som alldeles självklart, att skolorna icke få utöva något andligt tvång gentemot den ungdom, som de omhändertaga och vars undervisning och fostran de få sig anförtrodd. Kravet på obligatoriskt deltagande i kristendomsundervisningen utgör i och för sig icke en kränkning av religions- och samvetsfrihetens grundsats. Det kommer härvid helt och hållet an på vilket innehåll denna undervisning har och i vilken anda den bedrivs. — — —

Den fostrande uppgift, som i förening med den egentliga undervisningen är och skall vara skolans syfte, kan enligt dissenterlagskommitténs mening helt visst icke förenas med en indifferent hållning till de livsvärden, som kristendomen företräder. Det bör i detta sammanhang uppmärksammas, att den fostran och den religiöst och moraliskt vägledande undervisning, som gives i samband med undervisningen i kristendoms-kunskap, är inordnad som ett viktigt led i skolans allmänna fostrande bildningsarbete. Religionsfriheten kräver för visso att undervisningen bedrivs på ett sådant sätt att samvetstvång är uteslutet. Men den bör icke så fattas som om man av skolan skulle kräva likgiltighet i förhållande till den kristna kulturens bärande ideal och livsvärden. Detta skulle innebära att skolans fostrande uppgift i hög grad försvårades.» (S. 51 o. 52.)

Kristendomsundervisningens allmänt evangeliska prägel torde i huvudsak tillfredsställa såväl svenska kyrkan som de flesta frikyrkliga samfund inom och utom kyrkan. Endast av mindre grupper kan den uppfattas som en inskränkning av religionsfriheten. Kommittén, som i sitt förslag till religionsfrihetslag upptagit stadgande om rätt till utträde ur svenska kyrkan, föreslår, att barn som tillhör trossamfund, vars trosåskådning väsentligt avviker från grunderna för kristendomsundervisningen i de allmänna skolorna, eller som icke tillhör något trossamfund, skall efter framställning av målsman kunna frikallas från kristendomsundervisningen. Detta innebär

dock icke, att barnen bliva befriade från att inhämta kunskap om kristendomens historia och innehåll, och kontroll över att så sker måste på lämpligt sätt utövas. Den som icke har deltagit i kristendomsundervisningen skall ha rätt att styrka sina insikter i religionskunskap under sådana former, att betyget åtminstone för vissa ändamål skall kunna tillgodoräknas honom, såsom om det utdelats i motsvarande klass vid allmän skola.

Enligt kommitténs uppfattning är det ej erforderligt att förbjuda en av särskilt trossamfund inrättad *religionsskola* att mottaga barn från andra trossamfund eller barn, som ej tillhöra något trossamfund. Det i 1873 års dissenterförordning intagna förbudet bör således ej bibehållas i vad avser rena religionsskolor. En skola, som utom undervisning i religion meddelar undervisning i andra skolämnen för att helt *ersätta* allmän skola, bör däremot, om den är upprättad för barn av trossamfund med väsentligt avvikande trosåskådning eller för konfessionslösa barn, liksom nu endast efter Kungl. Maj:ts medgivande kunna mottaga barn under 15 år tillhörande svenska kyrkan. Med barn tillhörande svenska kyrkan likställas sådana, som tillhöra trossamfund, vars trosåskådning icke väsentligt avviker från grunderna för kristendomsundervisningen i de allmänna skolorna.

Vissa stadganden om skolundervisningen i kristendom skulle intagas i den blivande religionsfrihetslagen.

I stundens läge torde emellertid meningarna mera bryta sig om *morgonandakten* än om kristendomsundervisningen.

Skolkommissionen erinrar om att 1919 års undervisningsplan har ansetts lida av en inre motsägelse, då den å ena sidan uttalar, att undervisningen skall bedrivas så, att den icke kommer i strid med tankefrihetens krav, och å andra sidan fordrar, att lärare och elever skola delta i en andaktsstund, vars innehåll strängt taget förutsätter, att alla ha anslutit sig till den kristna livsåskådningen. Frågan kan dock enligt kommissionens förmenande icke lösas genom att morgonandakten göres frivillig.

»Eleverna är inte mogna att ta ställning i religiöst avseende. Avgörandet kommer under sådana förhållanden helt naturligt att ligga hos föräldrarna, som i och för sig givetvis har den främsta rätten att bestämma över sina barns uppfostran. Men en frivillighet av detta slag skulle för barnen ofta kännas som ett tvång: de vill inte gärna avvika från kamraterna. Frivilligheten skulle också kunna medföra, att känslomässig agitation och påverkan i den ena eller andra riktningen vinner insteg bland eleverna och utsätter dem både för psykiska påfrestningar och för inbördes splittring. Även av tekniska skäl skulle det för övrigt vara svårt att införa frivillighet på de stadier, där morgonandakten, som nu i folkskolan, är en del av dagens första lektion. Valet står sålunda mellan att avskaffa morgonandakten och att behålla den som i princip avsedd för alla lärjungar.

Det inslag av samling och högtid, som en rätt utformad morgonandakt innebär, bör bevaras även åt framtidens skola. Det principiella religionsfrihetskravet bör upprätthållas, men en morgonandakt, präglad av en kris-

ten grundton, bör kunna utformas så, att den icke kommer i strid med detta krav.

Då svårigheterna i första hand gäller lärarens inställning, är det av vikt, att stor frihet lämnas vid morgonandaktens utformning. Ett ofrånkomligt krav är emellertid, att den blir en av högtid och stillhet präglad inledning till dagens arbete. Om en betraktelse ingår, får denna icke innehålla polemik mot annorlunda tänkande.

Ifrågasätts kan, om en generell bestämmelse om bön skall fastställas. Emellertid är bönen så nära förbunden med andakten, att det i de flesta fall är naturligt att sådan ingår. Å andra sidan torde det inte vara lämpligt att föreskriva något härom. Det skulle strida mot religionsfrihetens krav och knappast vara förenligt med en kristet religiös uppfattning om vad bön innebär. Det synes därför vara lämpligt, att det uttalas, att bön, i den mån den på ett naturligt sätt ansluter sig till sammanhanget, är önskvärd som ett led i morgonandakten. Givetvis gäller det här liksom annars att vara vaken för den fara, som slentrian innebär.

För morgonandaktens rätta prägel har psalmsången mycket att betyda. Det stämningvärde, som är knutet både till texten och till psalmmelodierna, utgör ett synnerligen värdefullt inslag. Det synes därför vara önskvärt, att psalmsång som regel förekommer.

Skolöverstyrelsens metodiska anvisningar för läroverken innehåller redan nu vissa förslag till annat innehåll i morgonandakten än psalmsång och bibelläsning. Dessa förslag bör göras fylligare. Särskild uppmärksamhet bör ägnas åt möjligheterna att anordna morgonsamling med musik, uppläsning av dikter eller betraktelser över något etiskt eller socialt ämne.

Vid några högre skolor har man redan prövat metoden att låta morgonsamling förekomma endast viss dag eller vissa dagar i veckan. Möjlighet till ett sådant tillvägagångssätt bör finnas på högstadiet, då man härigenom i många fall torde kunna öka elevernas intresse och undvika slentrian. Härvid bör beaktas, att det vid en skola, som omfattar elever av mycket skilda åldersklasser, kan vara lämpligt att ordna skilda morgonsamlingar för olika åldrar.

Med en sådan utformning av bestämmelserna om morgonandakten, som här föreslagits, vill kommissionen förordna att deltagandet däri som princip göres obligatoriskt för alla elever. Vid läroverken kan för närvarande rektor meddela befrielse från deltagande i morgonandakten. Befrielsen brukar främst meddelas elever, som bor utanför läroverksorten, och elever som tillhör en främmande trosbekännelse. Enligt kommissionens mening bör skolans chef ha rätt att på särskild begäran från målsman befria elev på högstadiet från deltagande i morgonsamling även av andra skäl.

Morgonandakten eller morgonsamlingen på medborgarskolans låg- och mellanstadium måste inrymmas inom tiden för den första lektionstimmen, utan att denna förlänges. På högstadiet, där morgonläsning bör förläggas skild från lektionerna, kan den nu i läroverken medgivna tiden av högst en kvarts timme anses lämplig.» (S. 176—177.)

Häremot anföra *reservanterna* bland annat följande:

»Objektivitet i kristendomsundervisningen kan över huvud inte uppnås, så länge tvånget att delta i konfessionsbunden morgonandakt består. Det kan inte vara rimligt att av skolans religionsundervisning fordra objek-

tivitet, så länge lärare och lärjungar är skyldiga att deltaga i psalmsång och bön, vilka förutsätter en bestämd trosinriktning.

Tvånget att deltaga i morgonandakten, d. v. s. i en bestämd kulthandling, utgör ett kategoriskt ingrepp i trosfriheten. Lika litet som man numera tvingar vuxna människor att besöka gudstjänster, bör man tvinga ungdomar, som är långt mera lättsuggererade och lättledda än äldre människor, att deltaga i andaktsutövande.

Den trosfrihet, som vi önskar skydda genom ett slopande av de obligatoriska morgonandakterna, gäller ingalunda enbart de barn, som kommer från hem, där en från den kristna konfessionen avvikande livsuppfattning delgivits dem, eller ungdomar som själva kommit till en sådan uppfattning. Den gäller varje växande individ: alla bör ha rätt till fritt sanningsökande och ingen bör utsättas för en auktoritativ påverkan, som försvårar detta. I djupare bemärkelse gäller det dessutom att skydda trosutövningen själv från vanhelgande. Det måste vara fördärvande för innerligheten i en personlig tro, om man vänjer de unga att på ett slentrianmässigt sätt deltaga i bön, som enligt kristen uppfattning skall vara uttryck för ett personligt gudsförhållande.

Även för lärarna — ämneslärare i kristendomskunskap och framför allt klasslärare — innebär morgonandakten ett samvetstvång. Man har invänt, att ingen, som inte står på kristen grund, behöver bli klasslärare eller ämneslärare i kristendomskunskap. I en tid, då den kristna tron helhjärtat omfattas endast av en del av vårt folk, är denna inställning orimlig. Den innebär inte bara, att många personer, som är lämpliga att bli pedagoger, känner sig förhindrade att bli klasslärare eller kristendoms lärare. Den hindrar redan utexaminerade lärare att ta sin kristna åskådning under omprövning. Men främst betyder den, att hela vårt skolväsen får en inriktning, som strider mot religionsfrihetens principer och inte går att förena med respekt för ärlighet i religiöst avseende.» (S. 504—505.)

Reservanterna föreslå, att kristendomsämnets beteckning och utformning inom samtliga skolformer upptages till förutsättningslös omprövning, att gemensam bön ej skall förekomma i skolan, att skolans morgonandakt ersättes av andra former för samling samt att bestämmelserna, att lärare skall tillhöra statskyrkan eller bekänna sig till den rena evangeliska läran, upphäves.

Dissenterlagskommittén finner det självfallet, att elev, som kan frikallas från kristendomsundervisningen, också skall kunna befrias från morgonandakten, men anser föreskrift därom ej erforderlig, eftersom skolornas styresmän enligt gällande stadgor redan äga rätt att meddela befrielse från deltagande i morgonböerna.

Yttranden över skolkommisionens förslag.

Skolöverstyrelsen lämnar följande sammanfattning av de från folkskolestyrelser, folkskolinspektörer, kollegier och lärarsammanslutningar ingångna yttrandena i frågan:

40 *skolstyrelser* ha yttrat sig om kristendomsämnet. Samtliga utom 3 ställa sig positiva till SK:s syn på ämnet. (I *fsk.dir. i Stockholm* har dock beslutet fattats med ordförandens utslagsröst, medan minoriteten anslutit

sig till reservanterna inom SK.) Av 15 *folkskolinspektörer* och 10 kollegier vid *folk- och småskoleseminarier* ha samtliga anslutit sig till SK:s synpunkter, varvid dock 3 inspektörer och ett kollegium gjort vissa erinringar mot SK:s förslag till målsättning.

75 kollegier vid högre läroverk, realskolor, mellanskolor, flickskolor och högre folkskolor ha yttrat sig om kristendomsämnet. Samtliga utom ett ha tillstyrkt SK:s förslag. Ytterligt sällan har någon reservation förekommit.

Samtliga de kårorganisationer, som i sina yttranden berört kristendoms-kunskapen, *Sveriges folkskolläraryförbund, Sveriges folkskollärarynneförbund, Sveriges småskollärarynneförbund, Sveriges Överläraryförbund, Flick- och Samskolelärarynne Riksförbund* och *Läroverkslärarynne Riksförbund*, ha anslutit sig till SK:s synpunkter på ämnet. Detsamma gäller *Kristendoms-lärarynne förening*. Alla betona, med olika styrka, ämnets karaktärsdanande betydelse.

De 3 folkskolestyrelser, som ställt sig avvisande till SK:s förslag, äro folkskolestyrelserna i *Södertälje, Västerås* och *Gällivare*, av vilka den sistnämnda fattat sitt beslut med ordförandens utslagsröst. De ansluta sig närmast till minoriteten inom SK och önska förutsättningslös prövning av kristendomsämnets beteckning och utformning. *Rektor vid hf i Färgelanda* vill ha skolan konfessionsfri och kristendomsämnet ersatt av »morallära i vilken kristendomens grundsanningar ingår». 2 skolor, *hal i Skövde* och *srs i Norberg* ha biträtt reservanternas förslag att slopa bestämmelsen, att en kristendomslärare måste tillhöra svenska statskyrkan. (S. 284—285 o. 286.)

Praktiskt taget alla remissinstanser, som yttrat sig om kristendomsundervisningen, ha också berört morgonandakten och därvid anslutit sig till majoriteten inom skolkommissionen. Till de tre folkskolestyrelserna sällar sig dock även kollegiet vid *högre allmänna läroverket för gossar på Södermalm*, som yrkar på en »frivillig morgonandakt under elevernas egen ledning». Ett fåtal reservanter inom olika kollegier biträda kommissionsminoritetens mening eller göra uttalanden med liknande tendens.

För egen del anser sig överstyrelsen kunna acceptera majoritetens grunduppfattning. Denna behöver ej komma i strid med det nutida samhällets krav på tankefrihet, om nämligen detta krav »ej uppfattas alltför dogmatiskt». Tankefrihetens princip får icke fattas så snävt, att den utesluter det slags auktoritet och den personliga påverkan, som är nödvändig, för att kristendomsundervisningen skall kunna bli i verklig mening etiskt fostrande och för att skolan över huvud taget skall kunna fylla sin uppgift att »ge hjälp till självhjälp». Minoriteten synes ha alltför överdriven tilltro till elevernas självverksamhet. Hur viktigt det än är, att de blivande medborgarna, såsom reservanterna uttrycka det, »fostras till självständighet och lära sig att stå kritiska gentemot miljöbetonade åsikter och auktoritetspåverkan», gäller det också att tillgodose de uppväxandes naturliga behov av lämplig ledning och hjälp.

Även beträffande morgonandakten följer överstyrelsen kommissionens flertal med ett par modifikationer:

»Den möjlighet, som enligt kommissionens flertal bör finnas att på högstadiet låta morgonsamling förekomma endast viss dag eller vissa dagar i veckan, anser överstyrelsen bör finnas på skolans alla stadier eftersom det gäller att ej endast på högstadiet 'öka elevernas intresse och undvika slentrian'.

Även på mellanstadiet bör det enligt överstyrelsens mening alltjämt finnas möjligheter att vid vissa tillfällen samla skolans alla klasser till gemensam morgonandakt, t. ex. i anslutning till kyrkliga högtider, historiska minnesdagar eller vid andra tillfällen, då skolledaren så finner lämpligt. En sådan högtid för skolans olika avdelningar och klasser torde i många fall ej endast kunna höja andaktens stämningvärde utan också stärka samhörighetskänslan inom skolan.» (S. 45.)

Som bilaga till överstyrelsens utlåtande (s. 176) har undervisningsrådet *Alice Quensel* fogat en promemoria angående åtgärder, som vidtagits för att ge omväxling åt morgonbönerna vid läroverken. Promemorian är grundad dels på egna iakttagelser, dels på en rundfråga till läroverken för några år sedan.

Diskussionen om kristendomens ställning i skolorna har under remissgången varit utomordentligt livlig. I den mån debatten rört den kristna fostrans betydelse för personlighetsutvecklingen har den berörts i det föregående (s. 66 o. f.); därjämte må hänvisas till skolöverstyrelsens tryckta sammanfattning. I övrigt kan blott en liten del av yttrandena refereras.

Ärkebiskopen samt representanter för ett stort antal kristna samfund beteckna det som mer angeläget än någonsin, att den kristna traditionen i vår skola bevaras oförkränt. Även kommissionsmajoritetens ståndpunkt ger ur kristna synpunkter anledning till erinringar, när det gäller det närmare utförandet. Då kommissionen ställer frågan, huruvida undervisningen i kristendomskunskap skall vara objektiv eller direkt syfta till att lägga grunden till en kristen livsåskådning, måste det framhållas, att ingen verklig motsättning behöver föreligga mellan dessa båda möjligheter. Är undervisningen sakligt korrekt, kan den icke undgå att påverka eleverna. Att skolan däremot icke får utöva någon form av påtryckning på eleverna är ett av alla erkänt krav. — Morgonandakten bör få sig tilldelad särskild tid före det egentliga skolarbetet även på enhetsskolans låg- och mellanstadium.

Stiftsrådet i Växjö stift överlämnar en petition från 187 600 till myndig ålder komna personer inom stiftet, vari bland annat hävdas, att kristendomsundervisningens mål bör vara att främja elevernas religiösa och sedliga utveckling samt att skolans morgonandakt bör vara obligatorisk och bära en klart kristen prägel i ord och toner.

Frikyrkliga samarbetskommittén är tillfreds med den läggning, kristendomsundervisningen och morgonbönen skulle få enligt skolkommissionens förslag. Inom den uppdragna ramen böra religionsfrihetens principer så långt möjligt genomföras.

Landsbygdsorganisationerna sluta upp kring skolans kristendomsundervisning, sådan den praktiskt utgestaltats på grundval av 1919 års undervisningsplan och av kommissionens majoritet förordas. *Riksförbundet Landsbygdens folk* vill bestämt uttala sig mot reservationen och påyrkar, att majoritetens förslag lägges till grund för proposition i frågan.

»Förbundet är av den uppfattningen att majoriteten av vårt folk skulle reagera på det kraftigaste, om riksdagen komme att följa minoritetens förslag. Trots de nedbrytande tendenser, som kunnat följas på olika håll, synes dock religionen vara fast förankrad inom vårt folk. Många bevis finnas på detta. Att då utesluta religionsundervisningen och den gemensamma morgonbönen skulle säkerligen vara en åtgärd, som alls icke komme att verka i den riktning, som reservanterna ha förutsett. Ingen elev torde heller på något sätt lida någon skada av att få en vidgad inblick i religiösa frågor genom kristendomsundervisning eller genom att deltaga i den inre samling som den gemensamma morgonbönen är avsedd att ge.»

Uttalanden i enahanda riktning göras av *Sveriges lantbruksförbund*, *Svenska landsbygdens kvinnoförbund*, *Svenska landsbygdens ungdomsförbund*, *Jordbrukareungdomens förbund* och *Svenska landsbygdens studieförbund*.

Folkpartiets ungdomsförbund ansluter sig helt till den ståndpunkt kommissionen intagit.

»Förbundet anser att vad vi kallar västerländsk kultur väsentligen vilar på de kristna grundvärdena, varför en avsaknad av kunskaper om själva kristendomen vore en förlust, inte bara för ungdomen själv utan även för hela samhället, oavsett vilken inställning i livsåskådningsfrågorna som de olika samhällsmedlemmarna ha.»

Sverges socialdemokratiska ungdomsförbund ställer sig lika bestämt på reservanternas ståndpunkt. *Arbetarnas bildningsförbunds* yttrande går också i denna riktning:

»Vid undervisningen i kristendoms-kunskap, vilket ämne förbundet anser skall benämnas religionskunskap, är det av vikt att sanningskravet hävdas lika starkt som i andra ämnen. Bestämmelsen att lärare skall tillhöra statskyrkan och bekänna sig till den rena evangeliska läran bör upphävas. Den tidigare morgonbönen anser förbundet bör utbytas mot annan frivillig, lämplig form för samling till skoldagens arbete, förlagd inom ramen av dagens första lektionstimme.»

I detta yttrande har *Landsorganisationen i Sverige* instämt.

Styrelsen för *Sveriges folkskolläraryrkesförbund*, vilket deklarerat sin neutralitet i religiösa frågor, gör följande uttalande:

»Inom lärarkåren finns företrädare för uppfattningen att i kristendomsundervisningen ska ingå ett medvetet bibringande hos eleverna av kristen tros- och livsåskådning, företrädare för en mera objektivt refererande undervisning på historisk grund men med betoning av det kristna kulturarvet men också anhängare av en rent objektiv kunskapsmeddelelse utan varje religiös påverkan av eleverna.

Förbundsstyrelsen vill i detta sammanhang framhålla att 1919 års undervisningsplan för folkskolan synes i stort sett ha tillfredsställt olika åsiktsriktningar och medgett den enskilde läraren rätt stor frihet.

De i principbetänkandet anförda allmänna synpunkterna på kristendomskunskapens ställning synes i stort sett överensstämma med den målsättning för ämnet som anges i 1919 års undervisningsplan.

I överensstämmelse med vad förbundets kretsar och kongress anfört vill styrelsen i princip ansluta sig till vad som i betänkandet anförts av majoriteten inom skolkommissionen.»

Styrelsen för *Kristendomsläraryrket* noterar med tillfredsställelse den positiva behandling av kristendomsämnet, som betänkandet bär vittne om, och kan i huvudsak ansluta sig till de synpunkter på kristendomsundervisningen, som kommissionen givit uttryck åt. Styrelsen instämmer sålunda i kommissionens krav på respekt för religionsfriheten men finner, att kommissionen givit detta krav en mindre lycklig formulering, då det säges, att skolan icke kan ha till uppgift att påverka eleverna till ett ställningstagande för den ena eller andra livsåskådningen.

»Enligt styrelsens mening kan ett sådant uttryck tolkas så, att skolan och den enskilde läraren avkrävas en absolut neutralitet i livsåskådningsfrågor, som gör undervisningen torr och opersonlig och som omöjliggör inverkan på personlighetsdanningen och elevernas fostran till demokratiska människor. Emellertid räknar Styrelsen med att det anförda uttalandet framför allt är avsett som ett uttryck för kommissionens avvisande av alla former av propaganda och påtryckning och vill såtillvida instämma i den intention som ligger där bakom. Denna intention hade fått ett bättre uttryck, om det i stället för att skolan ej får 'påverka' hade sagts att den ej får 'utöva någon form av påtryckning'.»

Sveriges kyrkliga studieförbund ser i skolkommissionens framställning av ämnet ett positivt och värdefullt förslag.

»Värdefull är den gradvis skeende förskjutning som ägt rum jämfört med 1919 års undervisningsplan. Enligt vår uppfattning kommer i skolkommissionens förslag kristendomens väsen bättre till sin rätt än tidigare. Det må här vara tillräckligt att anföra förslaget om ökad bibelkontakt på kyrkohistoriens bekostnad. Om dessa intentioner fullföljas, kan till framtidens skola knytas stora förhoppningar om en effektiv och värdefull insats till det uppväxande släktets fromma.

Emellertid måste vi här tillfoga vissa bestämda farhågor, som vissa uttalanden i kommissionens förslag ger anledning till. — — I frågan om kristendomsämnet inre ställning måste vi för vår del betona att allt hänger på hur termen objektiv i detta sammanhang fattas. Skolkommissionen företer här i sitt förslag en viss språklig betydelseglidning. Det riktigaste torde vara att låta objektivt betyda sakligt. Detta är utan tvivel i överensstämmelse med ett korrekt språkbruk. En saklig kristendomsundervisning innebär en undervisning, där kristendomens hela innehåll framföres på ett sådant sätt att detta kommer till sin rätt. Det förtjänar att betonas (att) i ett flertal humanistiska vetenskapsgrenar under senare år framträtt en bestämd samsyn i denna fråga. Det är självklart att i historisk forskning

av olika slag, det må gälla litteratur, världshistoria eller konst, kräves en inlevelse i forskningsobjektet för att verklig förståelse skall åstadkommas. Detsamma gäller religionen. För att förstå och ge sakligt uttryck för kristendomen kräves inlevelse i densamma, en samkänsla med dess verklighet. Detta är icke subjektivitet utan djupast sett objektivitet. Med detta ville vi hävda att objektiv kristendomsundervisning icke kan innebära en förtoning eller utsuddning av budskapet utan tvärtom måste betyda att hela saken lägges fram.»

Även om remissinstanserna i allmänhet i stora drag acceptera kommissionsmajoritetens uppläggning av kristendomsundervisningen, saknas dock icke detaljkritik. *Domkapitlet i Uppsala* finner sålunda, att kommissionens omtanke om elevernas livsåskådning röjer en något verklighetsfrämmande uppfattning:

»I realiteten förhåller det sig väl så, att de flesta enkla människor gå från vaggan till graven utan någon ens tillnärmelsevis utformad egen livsåskådning, och mången kristendoms lärare torde få känna sig tillfredsställd, om han utom kunskaper i ämnet kan bibringa sina små elever i enhets skolan en bestående aktning för de hotade livsvärden, som kristendomen under århundradenas lopp har skänkt mänskligheten.»

Domkapitlet diskuterar i sina utlåtanden ofta ingående kristendomsundervisningens uppgifter och utformning ur principiella och praktiska synpunkter. De förslag, som därvid framställas, torde emellertid mestadels hänföra sig till ett senare stadium i ärendets behandling, då studieplaner och metodiska anvisningar skola utarbetas.

I många av remissvaren yppas en klar uppskattning av *morgonandakternas* värde och ett starkt intresse för att de skola få ett innehåll och en form, som motsvarar deras syftemål.

Styrelsen för Kristendoms lärarnas förening vill till alla delar instämma i kommissionens uttalande om morgonandakten.

»När det i betänkandet säges, att en morgonandakt, präglad av en kristen grundton, bör kunna utformas så, att den icke kommer i strid med det principiella religionsfrihetskravet, torde knappast något vara att tillägga. Det kan väl sägas, att morgonbönerna, sådana de i allmänhet utformas, fylla det krav, som härigenom på ett föredömligt sätt blivit uttryckt. Sådant läget är och med hänsyn till de unga lyssnarna faller det sig svårt för en kristendoms lärare att gripa morgonandakten som ett tillfälle att frigöra sig från de hänsyn, varom kravet på objektivitet i undervisningen vill värna. Ofta få väl morgonandakternas betraktelser karaktären av en *etisk* förkunnelse, icke minst av utvecklingspsykologiska skäl. Eller också framställas i dem kristendomens budskap på ett sådant sätt, att ungdomen icke behöver känna sig vara föremål för en närgången propaganda. Betänkandet innehåller en mycket riktig värdesättning av den samling och högtid, som en rätt utformad morgonandakt innebär. Livet behöver helgd, och det torde kunna ifrågasättas, om detta behov på ett bättre sätt kan tillgodoses inom skolan än genom den traditionella morgonbönen.»

I samma riktning uttalar sig *Sveriges förenade kristliga lärarförbund*:

»Vi understöder livligt kommissionens krav på att morgonandakten som ett inslag av samling och högtid bevaras även åt framtidens skola. En morgonandakt präglad av en kristen grundton, bör otvivelaktigt kunna utformas så, att den icke kommer i strid med religionsfrihetskravet. Anordnandet av skilda morgonsamlingar för olika åldrar synes välbetänkt. Det torde vara principiellt riktigt att ge skolans chef rätt att på särskild begäran från målsman befria elev på högstadiet från deltagande i morgonsamling även av andra skäl än dem som hittills gällt. Men vi förmodar också, att skolans chef därigenom kan komma i många brydsamma belägenheter.»

Att betänkligheter dock finnas i vissa kretsar, framgår exempelvis av *Växjö domkapitels* utlåtande:

»Bestämt tar domkapitlet avstånd från skolkommissionens mening, att möjlighet bör finnas att på högstadiet 'låta morgonsamling förekomma endast viss dag eller vissa dagar i veckan'. Den lockelse till nästan obegränsad frihet, som här lurar, kan blott alltför lätt leda över till morgonbörens fullständiga slopande såsom ett kvarglömt rudiment. Likaså finner domkapitlet den uppluckring betänklig, vilken skulle medge rektor rätt att befria elever från deltagande i bönen icke blott på grund av främmande trosbekännelse eller lång skolväg utan även 'av andra skäl'. Om dessa ges ingen antydan. Självklar är rektors rätt att rent tillfälligtvis befria lärjunge från morgonbönen likaväl som från lektion, men detta behöver ju ej särskilt utsägas såsom en föreskrift rörande morgonbönen. Domkapitlet finner det synnerligen angeläget, att morgonandakten på skolans alla stadier får bevara sin hittillsvarande självständiga ställning som en markerad inledning till dagens arbete, och kan därför icke förorda den av skolkommissionen tänkta anordningen, att morgonandakten på vissa skolstadier skulle inrymmas inom en lektionstimmes ram.»

När skolkommissionen visserligen finner det önskvärt med ett inslag av bön i morgonsamlingarna men ifrågasätter, huruvida generell föreskrift där- om bör meddelas, har kommissionen kommit in på ännu en fråga, där meningarna synas vara delade. *Folkskolinspektören i Östergötlands östra inspektionsområde* berör denna fråga i sitt uttalande om morgonandakterna:

»Kommissionen befarar slentrian men man kan å andra sidan peka på erfarenheter från religiösa hem, där den dagliga husandakten ingalunda förfaller till slentrian. Traditionens betydelse bör ej underskattas, och även urgamla böneformulär ha trots allt en egendomlig förmåga att bevara sin friskhet och sitt grepp om sinnet. Skolkommissionen uttalar kategoriskt, att morgonandakten på medborgarskolans låg- och mellanstadium måste inrymmas inom tiden för den första lektionstimmen utan att denna förlänges. Detta torde dock icke medgiva tillräcklig samling, stillhet och högtid, om läraren kanske samtidigt är angelägen att andakten icke skall alltför mycket inkräkta på lektionstiden. Särskild tid, skild från lektionstimmen, bör därför anslås åt morgonandakten.»

Läroverkslärarnas riksförbund skulle åter helst lägga rodret en aning åt andra hållet:

»Det synes . . . riksförbundet, som om det utifrån en rent religiös uppfattning om bödens djupt personliga karaktär vore oriktigt att, som SK:s majoritet föreslår, i anvisningarna för morgonandakten uttala, att bön är önskvärd som ett led däri. Å andra sidan vill riksförbundet icke, i motsats till SK:s minoritet, gå så långt som att förbjuda gemensam bön i skolan.»

Flera remissinstanser upptaga spørgsmålet, huru *konfirmationsundervisningen* skall samordnas med skolarbetet. Frågan får genom skolpliktens förlängning ökad vikt, särskilt på landsbygden. *Domkapitlet i Linköping* erinrar om att omkring 90 procent, i vissa bygder ända till 100 procent av de unga begagna denna undervisning, och att den enligt gjorda erfarenheter bäst torde förläggas till åttonde skolåret. Övergången till ämnesläraresystem bör kunna underlätta frågans lösning.

»Det synes domkapitlet icke ogörligt att med hänsyn till de värden, som det här gäller att tillvarata, ordna undervisningen i åttonde klassen, så att en hel arbetsdag i veckan blir fri från skolarbete, där särskilda förhållanden synas påkalla detta, t. ex. då inom en storkommun barnen medelst skolskjutsar färdas till skolan från de små församlingar, som ingå i storkommunen. Då konfirmandundervisningen är och bör vara församlingsmässig, beredas barnen härigenom tillfälle att under den lediga dagen deltaga i konfirmandundervisningen i sin egen hemförsamling med sin egen församlings präst som lärare. För tätorternas vidkommande torde det vara tillfyllest att lägga schemat så, att någon dag i veckan 3 timmar i följd äro undantagna från undervisning.»

Svenska landsbygdens kvinnoförbund önskar, att plats för konfirmationsundervisningen beräknas på schemat för vederbörande klass. Annan kristendomsundervisning bör under denna tid icke förekomma.

Yttranden a öv e r d i s s e n t e r l a g s k o m m i t t é n s f ö r s l a g .

Yttranden öv e r d i s s e n t e r l a g s k o m m i t t é n s f ö r s l a g b e l y s a f r å n o l i k a s i d o r d e m e d d e n a l l m å n n a r e l i g i o n s u n d e r v i s n i n g e n f ö r k n i p p a d e r e l i g i o n s f r i h e t s f r å g o r n a .

De flesta remissinstanser tillstyrka, att trossamfund under av kommittén angivna förutsättningar skall kunna erhålla rätt att självt sörja för religionsundervisning åt barn tillhörande samfundet. Ett dylikt medgivande bör dock, framhålles det i vissa yttranden, åtföljas av bestämd föreskrift om att undervisningen skall i fördragsam och vidsynt anda meddela jämväl elementära kunskaper om den kristna livsåskådningen och den kristna kyrkans historia med särskild hänsyn till utvecklingen hos vårt eget folk. De fåtaliga avstyrkande remissinstanserna — t. ex. *statskontoret* och *Lunds stifts prostkonvent* — åberopa skolundervisningens objektiva karaktär.

Däremot äro meningarna delade om vilken ställning de *konfessionslösa* barnen skola intaga till kristendomsundervisningen.

Skolöverstyrelsen är ense med kommittén om att ett visst mått av kunskap om kristendomens historia och innehåll bör fordras av alla barn, så att de få nödig orientering om den västerländska kulturutvecklingen och det svenska samhällets rättsgrundvalar. Det är därför önskvärt, framhåller överstyrelsen, att skolornas kristendomsundervisning i största utsträckning kan nyttjas av barn från skilda läger. Även mentalhygieniska synpunkter tala för att barnen så litet som möjligt splittras i särgrupper. Principiellt måste det likväl anses riktigt, att icke blott barn från hem med avvikande trosåskådning utan även barn från konfessionslösa hem skola kunna fritagas från skolornas kristendomsundervisning.

De praktiska problem, som därvid skulle uppträda, kvarstå emellertid lika svårlösta som då överstyrelsen år 1927 senast yttrade sig i frågan. De äro särskilt framträdande i fråga om de konfessionslösa barnen. Måhända kunde dessas undervisning ordnas på större orter, men på landsbygden bleve svårigheterna ofta oöverstigliga. Är folkskolläraren icke villig åtaga sig uppgiften, står ofta endast prästen till buds. Eller skulle de konfessionslösa föräldrarnas egen undervisning godtagas? Skulle man pålägga skolans lärare att utan ersättning undervisa, förhöra eller kontrollera i dessa sällfall? Frågan om kontrollen är synnerligen ömtålig. »Tänker man sig sakens vidare förlopp i de fall, då en konstaterad undermålig eller utebliven religionsundervisning komme att föranleda vederbörande kontrollerande myndighet att framtinga det hittills fritagna barnets inställelse till den allmänna skolans religionsundervisning, är det icke svårt att föreställa sig, till vilka upprivande, för religionsundervisningen över huvud menliga och nedsättande strider detta skulle giva anledning.» Överstyrelsen anser det vara en brist i kommitténs förslag, att de antydda praktiska frågorna icke blivit närmare utredda, men finner en förklaring vara, att frågorna icke kunna praktiskt lösas. På grund härav ser sig överstyrelsen icke i stånd att förorda, att barn till konfessionslösa skulle erhålla frikallelse från skolornas kristendomsundervisning. Däremot bör befrielse medgivnas, om föräldrarna tillhöra särskilda trossamfund.

Jämväl *skolkommisionen* avstyrker frikallelse för barn, som icke tillhöra något trossamfund. *Länsstyrelsen i Malmö* kan på nuvarande stadium av utredningen icke taga bestämd ställning men befarar, att de konfessionslösa undervisning icke kommer att bli tillfredsställande dels på grund av föräldrarnas säkerligen ofta föreliggande obenägenhet att över huvud taget låta sina barn erhålla religionsundervisning och dels på grund av de svårigheter, som otvivelaktigt skulle göra sig gällande, då det gäller att kontrollera, att föreskrivet kunskapsstoff inhämtas.

Domkapitlet i Uppsala, Linköping, Västerås och Visby tillstyrka åter förslaget i denna del. Såväl ur kyrkliga som allmänna synpunkter kunna visserligen allvarliga invändningar göras mot förslaget, säger domkapitlet i *Visby*, men då det enligt domkapitlets uppfattning för det stora flertalet av vårt folk är ett ännu vitalare intresse, att skolan bevarar en positiv kristendomsundervisning, anser domkapitlet det vara nödvändigt att tillgodose religionsfriheten på denna punkt.

Även vissa författningstekniska frågor beröras i yttrandena:

Kammarkollegiet finner det sålunda icke lämpligt, att bestämmelse om att barnen — utom vissa undantagsfall — skola erhålla undervisning i

kristendomskunskap, intages i lag. Enligt kollegiets mening bör i den för skolväsendet tillämpade ordningen avgöras, om och med vilket innehåll kristendomsämnet bör ingå bland de läroämnena, som skola upptagas i skolornas kursplaner.

Juridiska fakulteten i Lund anser, att med hänsyn till att föräldrabalken helt avskaffat faderns målsmansskap framställning om frikallelse bör göras av båda föräldrarna eller, där endast den ene har vårdnaden om barnet, av denne.

Allmänt betonas i yttrandena vikten av en effektiv kontroll av religionsundervisningen utanför de allmänna skolorna.

De mosaiska församlingarna påpeka dock de svårigheter, som föreligga, att giva de judiska flyktingarna i landet med spridd bosättning en tillfredsställande judisk religionsundervisning. Församlingarna anse, att det icke bör få förekomma, att judiska barn, som på grund av omständigheterna endast kunna erhålla en bristfällig religionsundervisning, mot föräldrarnas vilja tvingas att delta i religionsundervisningen i allmän skola.

Skolöverstyrelsen föreslår, att trossamfund, som ansöker hos Kungl. Maj:t om rätt att bestrida religionsundervisning, skall hava att förete icke blott kursplan utan även reglemente för godkännande. I detta bör alltid inryckas, att undervisningen står öppen för skolöverstyrelsens inspektion, och anges riktlinjer för undervisningens allmänna anordnande. Ändring i kursplanerna bör underställas skolöverstyrelsen för godkännande.

Sveriges folkskolläraryrkesförbund framhåller, att om lärare skall utöva kontroll över religionsundervisning utom skolan, prövningen bör förläggas utanför schemat och ske på av skolöverstyrelsen fastställd tid, varvid den prövningsförrättande läraren bör erhålla ersättning enligt författning.

Förslaget om rätt till särskild prövning i religionskunskap medförande viss betygskompetens tillstyrkes av *Läroverkslärarnas riksförbund* och av *Kristendomslärarnas förening*.

Sveriges småskolläraryrkesförbund anser, att det principiellt icke är något att erinra mot förslaget, men understryker de stora svårigheter det kan innebära att förrätta en dylik prövning, bland annat då det gäller elever, som tillhöra särskilda trossamfund. Förbundet ifrågasätter, huruvida icke prövningsförfarandet bör bli föremål för ytterligare överväganden.

Domkapitlet i Stockholm befarar, att det kan bli svårt att få lärare, som äro villiga att åtaga sig förhör med från kristendomsundervisningen befriade elever, som önska erhålla betyg i religionskunskap. I varje fall måste de erhålla ekonomisk gottgörelse, enär arbetet måste förläggas utom tjänstetid. Det torde ock enligt domkapitlet vara nödvändigt, att ett opartiskt vittne är närvarande vid dessa förhör, exempelvis någon ledamot av skolstyrelsen eller av denna styrelse utsedd person.

De mosaiska församlingarna finna det icke riktigt, att elever i deras religionsskolor skola förhöras av utomstående lärare. Församlingarna anse det naturligare, att religionsskolornas egna lärare verkställa förhöret i närvaro av en av skolstyrelse, rektor eller föreståndare utsedd lärare. Det ifrågasättes av församlingarna, huruvida icke genom en viss översyn från skolmyndigheternas sida över religionsskola kan vinnas, att vid skolan lämnat vitsord kunde tillerkännas fullt värde. Församlingarna äro beredda

att giva de garantier för en normaliserad och avvägd betygssättning, som skolmyndigheterna kunna kräva.

Juridiska fakulteten i Uppsala anser förslaget, att de frikallade barnens kunskaper skola underkastas särskild prövning för att kunna godtagas såsom likvärdiga med skolans, onödigt betungande. Erhåller ett trosamfund undervisningsrätt, får enligt fakulteten undervisningen karaktär av självförvaltning, och principiellt hinder skulle då icke möta att ställa undervisningen under lämplig inspektion och tillerkänna den likvärdighet med de allmänna skolornas egen undervisning.

Förslaget berör flera mer eller mindre olikartade specialfrågor. Det kan gälla övergång till högre skola, flyttning till högre klass, avläggande av real- eller studentexamen eller inträde på viss levnadsbana. I de flesta fall har hittills på dessa områden en restriktiv praxis följts i fråga om betyg från privata läroverk och privatundervisning. Erinras må emellertid om att *omprövning för studentexamen* kan anordnas även vid privatläroverk med examensrätt utan att censor är närvarande. Förhöret förrättas i detta fall av en av skolöverstyrelsen efter förslag av rektor utsedd examinerator och skall försiggå i närvaro av rektor och en av kollegiet utsedd medbedömare. Sedan i föl kan vidare skolöverstyrelsen i vissa fall medgiva, att betyg från enskild läroanstalt godtages för *inträde vid läroverk*.

Skolöverstyrelsen finner förslaget om kontrollförhör av sådan elev, som begär att få tillgodoräkna vitsord i religionskunskap, mindre ändamålsenligt. Att eleven i dylikt fall skulle underkastas förhör av lärare vid de allmänna skolorna, skulle medföra onödiga svårigheter för både lärare och elever. Överstyrelsen erinrar om att enligt läroverksstadgan barn med främmande trosbekännelse i stället för kristendomsbetyg tillgodoräknar en betygsenhet vid intagning i läroverk. En möjlighet vore att fortsätta på samma väg och vid varje tillfälle, där eljest de allmänna skolornas kristendomsbetyg skulle ingå i poängsumman, i stället beräkna en poäng exempelvis motsvarande medelvärdet av lärjungens betyg i övriga läroämnena på klassens eller ringens schema. Överstyrelsen meddelar i detta sammanhang, att tillkallade sakkunniga, som av överstyrelsen fått uppdrag att utarbeta förslag om reviderade intagningsbestämmelser, även ha att undersöka frågan om poängberäkning för de från kristendomsundervisning frikallade barnen.

Länsstyrelsen i Malmö ifrågasätter, om ej vid inträde i högre läroanstalt eller vid flyttning till högre klass likställighet mellan elever, som åtnjutit allmän skolundervisning i kristendom och andra elever kunde vinnas genom en bestämmelse om att betyg i kristendomskunskap ej finge tillgodoräknas i nämnda sammanhang.

Mot förslaget att främmande trossamfunds religionsskolor skulle kunna mottaga även barn, som deltaga i de allmänna skolornas kristendomsundervisning, anmäler *skolöverstyrelsen* tveksamhet, bland annat emedan arbetsbördan för barnen därigenom skulle ökas; även etiskt-pedagogiska skäl tala enligt överstyrelsens mening för en viss fasthet i barnens religiösa fostran. Däremot biträder överstyrelsen kommitténs förslag i fråga om skolor, som äro avsedda att för lärjungarna helt ersätta de allmänna skolorna.

Diskussionen om *morgonandakterna* är mindre omfattande i yttrandena över dissenterlagskommitténs förslag än i de över skolkommissionens bekande avgivna.

Läroverkslärarnas riksförbund och *Kristendomslärares förening* instämma i kommitténs förslag, att barn, som äga rätt till befrielse från kristendomsundervisning, även skola kunna befrias från deltagande i morgonandakten. Samma rätt bör enligt dessa instanser tillkomma barn, som icke tillhöra något trossamfund, även om barnen icke tillerkännas rätt till befrielse från kristendomsundervisningen. Jämväl *skolöverstyrelsen* — som avstyrkt befrielse från kristendomsundervisningen för konfessionslösa barn — tillstyrker, att dessa på målsmans begäran skola kunna frikallas från deltagande i morgonandakten.

Länsstyrelsen i Malmö vänder sig mot kommitténs uppfattning att ett särskilt stadgande om att barn skall äga rätt att bli befriade från morgonandakt icke vore erforderligt, enär skolornas styresmän enligt gällande skolstadgor äga rätt att meddela sådan befrielse. Länsstyrelsen anser icke denna uppfattning riktig. En rätt för styresmännen att meddela befrielse innebär nämligen ej en rätt för barnet att erhålla befrielse. Barnets rätt härutinnan måste fastslås genom ett särskilt stadgande.

Diskussionen om kristendomsundervisningen har blivit vidlyftig — det är tydligt, att många skilda meningar i detta stycke är representerade inom vårt folk. Man har dock intrycket, att skolkommissionens förslag fått så kraftigt understöd av den allmänna opinionen, att det bör kunna omsättas i praktiken, utan att meningsmotsättningarna därigenom skärpas.

c. Skolans arbetsår och arbetsdag.

Läsåret vid folkskolorna omfattar för närvarande i det stora flertalet skoldistrikt 39 veckor; vid allmänna läroverken är läsårets längd 38 veckor förutom tiden för inträdes- och flyttningsprövningar. Såväl skolutredningen som skolkommissionen föreslå, att lästiden skall fastställas till 39 veckor. Härei inräknas då icke någon tid för prövningar och dylikt.

Antalet effektiva läsdagar är av olika skäl mindre. *Skolutredningen* lämnar i sitt folkskolebetänkande (IV:2A s. 87) följande exempel på läsårets fördelning på arbets- och lovdagar:

Läsårets längd	273 dagar.
Avgå:	
sön- och helgdagar	44
1 maj	1
höstlov	3
påsklov (utom helgdagar)	3
pingstlov (utom helgdagar)	1
dagen före examen	1
rörliga lovdagar (för skollokaler- rens rengöring m. m.)	6
	59 »

Återstående arbetsdagar 214.

Av de 214 arbetsdagarna skall ett visst antal disponeras för friluftsvksamhet m. m. I sitt betänkande angående realskolan föreslår skolutredningen, att friluftsdagarnas antal fixeras till 10.

Ett läsår om 39 veckor bör emellertid avbrytas av lämpligt förlagda ledighetsperioder. De nuvarande ledigheterna under sommaren och vid jultiden äro *ferier* och falla således utanför läsåret, medan ledigheten vid påsk utgöres av *lovdagar*, vilka inräknas i läsåret. Vid skolutredningens överläggningar ansåg den ledamot, som företrädde den skolhygieniska expertisen, att läsåret borde kunna något förlängas, under förutsättning att några dagars avbrott i arbetet kunde göras dels under höstterminen och dels under vårterminens förra hälft. Utredningen föreslår, att den förra ledigheten åstadkommes genom att ett lämpligt antal *lovdagar* sammanföras, medan den senare skulle räknas som ferietid. Beträffande förläggningen av vårvinterledigheten yttrar skolutredningen:

Den lämpligaste tiden kan vara och är sannolikt olika i olika delar av landet, i vissa delar bäst i februari, i andra senare. Tidpunkten för ledigheten bör alltså lämpas efter förhållandena på varje särskild ort. I regel torde ledigheten böra inpassas mellan exempelvis 15 februari och 15 mars, men i vissa fall kan det utan tvivel visa sig förmånligt att sammanslå dem med påsklovet. Detta bör alltså kunna ske. Särskilt torde en dylik förlängd påskledighet vara en lämplig anordning under sådana år, då påsken infaller tidigt. Vid avgörandet av dessa frågor måste hänsyn även tagas till tiden för studentskrivningarna. Ledigheten synes böra omfatta 6 dagar. Vid sammanslagningen med påsklovet uppstår alltså en sammanhängande ledighet av omkring 14 dagar. (IV:3 s. 321.)

Då vårvinterledigheten icke skulle ingå i läsåret, förskjutes tidpunkten för vårterminens slut. Läsningen skulle som hittills kunna börja på hösten omkring den 22 augusti. Vårterminen skulle börja omkring den 10 januari med, som regel, sexdagarsavbrottet förlagt till februari eller mars, och läsåret skulle avslutas omkring den 16 juni. Tidpunkten för läsårets slut skall dock bestämmas lokalt. Uttages vårvinterlovet icke, flyttas läsårets avslutningsdag tillbaka 6 dagar och kan då beräknas i allmänhet infalla omkring den 10 juni.

Finnas på en ort flera läroanstalter, bör samverkan mellan skolcheferna äga rum, så att tidpunkterna för läsårets början och slut och ledighetsdagarna under året såvitt möjligt bringas att sammanfalla.

Skolkommissionen erinrar om att Kungl. Maj:t sedan början av 1940-talet årligen utfärdat cirkulär angående ledighet åt lärjungar vid vissa läroanstalter för deltagande i lantbruksarbete m. m. Ledigheten har efter kriget begränsats till högst 2 veckor per år. Den hänsyn till näringslivets och försörjningens behov, som tagit sig detta uttryck, bör enligt kommissionens åsikt allt framgent iakttagas vid fördelningen av skolarbetet under året.

»Ortens vanor och behov bör vara avgörande för lästerminernas placering och för eventuell uppdelning av terminerna. I jordbruksbygder bör sålunda skolarbetet läggas så, att barnen får tillfälle att medverka vid arbetskrävande säsongarbeten inom jordbruket. På många håll kan det vara önskvärdt att ta hänsyn till andra områden inom näringslivet. Framför allt är det viktigt, att högstadiets elever får tillfälle att göra insatser i arbetslivet.» (S. 140.)

I den redan omnämnda skolhygieniska bilagan till skolutredningens betänkanden har skolöverläkaren *Hjärne* ingående undersökt arbetsförhållandena inom olika skolformer. Vid tidpunkten för undersökningen befanns arbetsbelastningen vara högre än som från medicinska utgångspunkter vore försvarligt. Störst var överbelastningen i småskolans första klass, där i det undersökta materialet veckoarbetet låg 12 timmar för högt. I vissa läroverksklasser var däremot differensen tämligen obetydlig, i klass 2^a endast 24 minuter per vecka (bil. I s. 52).

Hjärne framlade även förslag till reglering av antalet lektioner per vecka i olika åldersstadier. Delvis är hans förslag redan genomfört eller kommer att successivt genomföras på grund av de utfärdade kungörelserna om reducerade timplaner. I följande tabell återgivas de av Hjärne och av de båda skolkommittéerna framställda förslagen och till jämförelse de timsummor, som enligt nu utfärdade bestämmelser skulle tillämpas under övergångstiden. Hjärne har låtit anteckna, att han funnit skolutredningens förslag godtagbart ur hygienisk synpunkt (IV:3 s. 127).

Tabell 23. Översikt av framställda förslag rörande timplanens omfattning under de 9 första skolåren.

Skolår	Antal veckotimmar enligt				
	Hjärne	skolutredningen	skolkommisionen	bestämmelserna om reduc. timplan	
				folkskola	5-årig realskola
1	18	24	20	20	
2	24	26	24	24	
3	24	30	28	32	
4	30	32	32	34	
5	30	34	34	34	34
6	30—32	34—35	34	34	35
7	33	36	36	34	36
8	35	36	36		37
9	35	36	36		35 (37)

I näst sista kolumnen har medräknats 4 timmar slöjd i klasserna 3—7, ehuru denna undervisning enligt undervisningsplanen ligger utanför skolans

egentliga undervisningstid. För de båda lägsta klasserna avses i samma kolumn timtalet i skolor av a-form, där reducerad timplan tillämpas.

Skolkommisionen motiverar sitt förslag på följande sätt:

»Ett lågt timaltal under första skolåret är motiverat, därför att barnen då kommer direkt från den friare verksamheten i hemmet och inte är vana vid regelbunden sysselsättning. För lågstadiets barn måste särskild hänsyn också tas till hygieniska synpunkter. — — —

Det föreslagna timtalet för klass 1 . . . ligger två timmar högre än Hjärnes förslag. Härvid bör emellertid observeras, att Hjärne i första klassen räknar med hemarbete, omfattande 75—100 minuter per vecka, alltså ungefär samma tid som två lektionstimmar, medan skolkommisionen föreslår, att intet hemarbete skall förekomma i denna klass. För klass 2 överensstämmer det av kommissionen föreslagna timtalet med Hjärnes rekommendation. Medan Hjärne föreslagit att samma låga timaltal skall gälla även för klass 3, anser kommissionen det rimligt, att antalet timmar i denna klass ligger mitt emellan timalen i klasserna 2 och 4. — — — För fjärde —nionde året ansluter sig kommissionen till skolutredningens förslag. Härigenom skulle medborgarskolans klasser få i stort sett samma timaltal som motsvarande klasser i den nuvarande folkskolan men något mindre antal timmar än i motsvarande klasser i nuvarande realskola. Kommissionen anser, att en ytterligare minskning av elevernas arbetsbörda på dessa stadier främst bör gälla hemarbetet.» (S. 137 o. 138.)

Medan skolutredningen föreslår, att lektionernas längd genomgående bestämmes till 45 minuter, är skolkommisionen icke redo att taga position i detta avseende. Försöksverksamhet bör komma till stånd rörande arbetsdagens ändamålsenliga organisation på olika stadier.

»Fördelningen mellan arbete och raster, bästa placeringen av olika ämnen och dylikt bör bli föremål för uppmärksamhet. På högstadiet försvåras ämnenas ändamålsenliga placering av att ämneslärarsystemet kräver olika ämnesföljd i olika klasser. Där klasslärare undervisar, kan man lättare i praktiken omsätta vad som vid försöksverksamhet visar sig vara väsentligt i fråga om ordningen mellan olika slags arbetsuppgifter. Det bör närmare undersökas, vilken längd på lektionerna som är bäst på skilda stadier och i skilda ämnen, vidare vilken längd på rasterna som kan anses lämpligast.

Det bör erinras om att de lokala skolstyrelserna beslutar om tidpunkten för skoldagens början. En uppläggning, som prövats och ibland kan vara mycket fördelaktig, är att under mörka höst- och vintermånader låta skoldagen börja senare än eljest under året.

Kommisionen vill i detta sammanhang framhålla, att det i de flesta fall bör vara möjligt och lämpligt att lägga schemat så, att lördagseftermiddagarna hålls fria från skolarbete.» (S. 139—140.)

Skolöverstyrelsen anser sig kunna i stort sett biträda skolkommisionens förslag om arbetsvecka och läsår. Särskilt understryker ämbetsverket kommissionens uttalande om behovet av fortsatta undersökningar rörande den mest ändamålsenliga organisationen av arbetsdagen. Undersökningarna böra dock utvidgas till att även gälla arbetets fördelning över läsåret i dess

helhet. Till vårvinterlovet har överstyrelsen en positiv inställning. Över huvud bör man enligt överstyrelsens mening eftersträva att ge skolarbetet en lugnare och jämnare rytm, än det nu har.

Medicinalstyrelsen har med tillfredsställelse konstaterat, att skolkommissionen närmast sig det av Hjärne framlagda förslaget.

»Det minskade timantalet i de två första klasserna är en given vinst, men medicinalstyrelsen ifrågasätter, om ej en viss revision i timantal kunde vara möjlig även i de närmast följande klasserna. Generellt sett vill medicinalstyrelsen också framhålla, att enligt styrelsens åsikt den totala arbetsdagen på intet skolstadium bör överskrida 7 å 8 timmar, inbegripet hemarbetet. Medicinalstyrelsen vill också understryka vikten av att de av kommissionen föreslagna ytterligare undersökningarna samt försöksverksamhet rörande den lämpligaste organisationen av arbetsdagen komma till stånd.»

Ett uttalande om arbetsbelastningen göres även av *länsstyrelsen i Gävle*. För den händelse lättnaden för skolbarnen skulle medföra en nedgång i bildningens standard — vilket alls icke är säkert — vill länsstyrelsen erinra om att vårt land håller sig med abnormt långa skolferier i jämförelse med andra länder. »Någon minskning av skolbarnens arbetsfria period är att föredraga framför en orimlig arbetstunga under skolterminen.»

En god del av lärjungarnas arbetsdag upptages av *hemarbetet*. Dess omfattning beror icke så litet av undervisningens metod; *skolkommissionen* anser, att det bör kunna inskränkas, om arbetet under lektionstiden samtidigt effektiviseras.

Enligt en gammal undervisningsmetod begagnar läraren lektionen huvudsakligen till att förhöra läxan och avslutar den med att ge ny läxa. Ett sådant tillvägagångssätt är för läraren arbetsbesparande och ställer relativt små krav på hans kompetens, men det stegrar lätt lärjungarnas arbete över hövan. Metoden är väl numera föråldrad eller borde åtminstone vara det — för en lärare med intresse för sin uppgift är det i våra dagar knappast möjligt att nöja sig med en så primitiv metod.

I stadgor och anvisningar inskärpes numera, att hemuppgifterna skola prepareras under lektionstid, och vissa lärare driva denna rakt motsatta metod mycket långt. Förhören begränsas då till ett minimum, läraren klagör fullständigt tankegången i varje ny läxa och genomgår sakinnehållet så långt, att inlärningsprocessen nästan är avslutad, när lärjungarna lämna klassrummet. Metoden är arbetstekniskt krävande för läraren och ställer icke mindre krav på hans behärskning av sitt ämne, men den gör det möjligt att hålla läxläsningstiderna nere. Den invändning, som kan göras, är att metoden icke tillräckligt tager lärjungarnas självverksamhet i anspråk. Elevernas uppgift blir, såsom en gymnasist en gång uttryckte det, »att vara idel öra».

Mellan dessa båda ytterligheter har undervisningen pendlat, skriver *skolutredningen*. »Intetdera tillvägagångssättet är ur den moderna skolans synpunkt helt tillfredsställande.»

Utgår man från den senare metoden, återställes emellertid jämvikten jämförelsevis lätt. Man kan hålla på principen, att varje ny tankegång skall effektivt klargöras, innan läraren släpper taget; till hemläxor väljas då tillämpningsuppgifter, vilka röra sig inom samma tankekrets som lektionen men förutsätta ett friare arbetssätt och därigenom ge lärjungarna den behärskning av det inlärdas, som blott kan vinnas genom självverksamhet.

Man kan dock också med skolutredningen tänka sig en längre gående omläggning av arbetssättet.

»Om skoltimmarna framför allt bli arbetstimmar även för eleverna, om eleverna få under lärarens ledning i skolan arbeta med det nya stoff, som skall inläras, då får hemarbetet nödvändigtvis en annan prägel. Man kan rentav ifrågasätta, om under sådana förhållanden obligatoriskt hemarbete skall åläggas lärjungarna. Bedömandet härav måste givetvis grunda sig dels på omfattningen av den kurs, som skall inhämtas, dels på den tid, som i skolan anslås för arbetet inom vederbörande ämne. Man kan dock helt visst vara övertygad om att proportionen mellan arbetets omfattning och den anslagna tiden gör hemarbete nödvändigt, i större eller mindre utsträckning för olika elever allt efter deras skilda förutsättningar. Detta hemarbete kommer i så fall vid nu antydda arbetssätt att helt enkelt bestå i ett fortsättande av det arbete, som påbörjats men ej hunnit avslutas i skolan. Den uppfattning rörande hemarbetet, som här framlagts, har kommit till uttryck i de metodiska anvisningarna för läroverken, där det bland annat heter: 'I den mån lärjungarnas arbete i de olika ämnena försiggår under lektionstid, synes det lämpligt och ändamålsenligt, att hemarbetet kommer att bestå i fullföljande av en i skolan påbörjad arbetsuppgift.'

På högre stadium synes det önskvärt, att åtminstone i viss utsträckning arbetsuppgiften sträcker sig över en något längre tidrymd och att följaktligen kontrollen av hemarbetet sker periodvis. Någon allmängiltig princip kan härvidlag dock ej uppställas; förhållandena äro ej likartade för olika ämnen och ej heller för skilda moment inom ett och samma ämne. Det kan vara lämpligt att omedelbart kontrollera inlärandet av vissa regler, formler och dylikt. Däremot kan ett periodiskt kontrollförfarande visa sig ändamålsenligt i fråga om t. ex. ett parti ur kursen i historia eller litteraturhistoria.» (VI s. 57—58.)

Skolkommissionen delar utredningens åsikt, att problemet om hemarbetet kommer i ett gynnsammare läge, allteftersom ett aktivt arbetssätt med omfattande självverksamhet under lektionerna blir vanligare vid våra skolor. Målet bör vara att göra skolarbetet så intresseväckande, att det fortsatta arbetet i hemmet inte behöver påbjudas av läraren. »Arbetet kännes då mindre tröttande och frihetsinskränkande, även om arbetsmängden är större.» En planmässig försöksverksamhet på området bör upptagas.

»Syftet bör bland annat vara att utvärdera, i vilken omfattning och på vilka stadier en skola med aktivt arbetssätt kan nöja sig med frivilligt hemarbete utan att arbetsresultatet försämras.»

Vissa delreformer böra genomföras genast. Kommissionen föreslår, att obligatoriska hemuppgifter icke vidare ges på lågstadiet och icke heller till dag efter helgdag eller lovdag samt att de — summa tre — svenska hemskrivningar, som nu ges i realskolan, avskaffas.

»Ökade möjligheter för eleverna att mera fritt fördela hemarbetet mellan olika dagar är en annan önskvärd partiell reform. Lärjungarna skulle därigenom få möjligheter att helt frigöra enstaka vardagskvällar från läxläsning för att ägna sig åt andra sysselsättningar, t. ex. kamratliv, föreningsarbete, konserter och teaterbesök eller personlig samvaro i hemmet. Särskilt i medborgarskolans högre klasser är denna friare disposition nödvändig. Den kräver, att eleverna i mycket god tid före redovisningen har möjlighet att göra upp ett arbetsschema för sina hemuppgifter.» (S. 135.)

Hemarbetet bör slutligen förberedas även genom att lärjungarna erhålla handledning i studieteknik.

»De behöver instruktioner om hur de skall disponera arbetet med inläring, hur de ur ett fylligare material kan ta fram och anteckna väsentliga fakta o. s. v. Dessa råd bör lämnas i samband med självverksamhet på lärorummet. Ett häfte med psykologiskt grundade anvisningar i populär form bör finnas att sätta i händerna på äldre elever som komplement till lärarens råd. Det är även ett önskemål, att föräldrarna erhåller upplysningsmaterial rörande samma frågor.» (S. 135.)

Skolöverstyrelsen tillstyrker den ifrågasatta försöksverksamheten och vill utvidga den till att även gälla frågan, hur olika undervisningsmetoder ur trötthetssynpunkt inverka på barn och lärare. Generellt förbud mot läxor i småskolan är måhända ej att förorda, men stor varsamhet bör tillrättas, när det gäller hemuppgifter på ett så tidigt skolestadium.

Sveriges småskolläraresförbund vill tolka kommissionens uttalande om hemuppgifterna på lågstadiet så, att »hemuppgifter, som är *obligatoriska* på ett sådant sätt att de förekommer under alla omständigheter och som är en väsentlig del av det arbete som krävs, inte är lämpliga». Så långt kan förbundet dela kommissionens uppfattning.

»Ett direkt förbud mot fullgörande av viss arbetsprestation på tid utöver skoltid anser emellertid förbundet inte lämpligt. Lågstadiets elever ha en positiv inställning till skolarbetet och väntar ofta med glädje på att få låta föräldrarna ta del av deras framsteg i skolan. Arbetet på lågstadiet är också som regel lagt på ett sådant sätt att uppgiften är mycket väl genomgången i skolan eller också är fortsättning på en i skolan påbörjad uppgift, som barnen väl behärska. Den prestation som kan förekomma utöver skoltid behöver därför inte på något sätt bli betungande. Hemuppgifter i egentlig mening bör enligt förbundets uppfattning inte åläggas barnen under första skolåret. Under andra och tredje skolåret bör dock *korta och enkla* hemuppgifter kunna förekomma. Skulle barnen gå tre hela år i skolan utan att

utföra några hemuppgifter, vore de säkerligen dåligt beredda för denna form av skolarbete, när de ställs inför den efter övergången till fjärde klass. Får de däremot från början en rätt inställning till hemarbete och läras att sköta en hemuppgift, blir det en hjälp för dem under deras fortsatta skoltid.»

Kollegiet vid *högre allmänna läroverket för flickor på Norrmalm* påpekar, att ett vettigt lagt läxförhör i hög grad är en verklig och positiv undervisning och därtill utgör ett värdefullt diagnostiskt prov. Det ger dessutom eleven en övning i muntlig framställning, som aldrig kan underskattas. Läsläsningen är en oundgänglig inlärningsform, om tiden skall väl tillvaratas, och har ett oersättligt värde för personlighetens fostran till att på egen hand tas med uppgifter.

Såsom detta kollegium framhåller, ha hemuppgifterna ännu en uppgift. De äro ett led i skolans fostran till *ansvar*. Ansvaret för en anförtrodd uppgift, ansvaret för att ett nyttigt arbete fullföljes, ingår i själva verket som en ganska väsentlig del i den allmänna fostran till samhällssolidaritet, som skolan icke får skjuta i bakgrunden.

d. Mognads- och kunskapskontrollen.

De flesta nu förekommande provningsformer — läxförhör, lappskrivningar, rättskrivningar, provräkningar, översättningar till främmande språk samt muntliga och skriftliga examensprov — kunna sakligt kritiseras från skilda synpunkter, framhåller *skolkommissionen*. En grundlig omprovning av de traditionella provtyperna är nödvändig, om en fri pedagogisk utveckling skall bliva möjlig. Härmed är dock icke sagt, att skolan kan undvara alla prov.

»Läraren måste skaffa sig kännedom om klassen och varje enskild elevs kunskaper och färdigheter, för att han skall kunna meddela den undervisning som bäst behövs. Som provning i vidare bemärkelse kan man räkna allt arbete, som lärjungarna utför under lärarens överinseende, och varje slag av granskning av elevernas prestationer från lärarens sida. De erfarenheter om eleverna, som en lärare kan få under hand genom att iakttaga deras dagliga arbete, kan ibland räcka långt. Men det är obestridligt, att läraren får en mer pålitlig och allsidig bild av de enskilda elevernas förmåga och behov, om de allmänna intrycken kompletteras med resultatet av väl planerade prov. — — —

En klok användning av lämpliga prov kan bli till fördel för arbetsglädjen: elevernas trivsel ökas, om läraren tack vare proven kan leda dem in på arbetsuppgifter, som ansluter sig till deras behov och förmåga. Från samhällsekonomens och studieeffektivitetens synpunkt kan vinsten av lämpliga prov bli väsentlig. Lärjungarna slipper slösa tid på uppgifter, som de redan behärskar, de kan koncentrera sitt arbete till områden, där behovet är störst, och de hinner i god tid reparera brister, som annars skulle försvaga grunden för de fortsatta studierna. Läraren får veta vilken undervisning som behövs bäst i ett givet ögonblick, och han kan snabbare arbeta sig fram till de effektivaste undervisningsmetoderna.» (S. 101—102.)

Skola sådana syften nås, måste proven i skolan i flera viktiga avseenden reformeras. De måste anordnas så, att de väcka barnens intresse och inte deras fruktan, och de böra få en sådan utformning, att verkan av tillfälliga och ovidkommande faktorer minskas. Undervisningen bör icke få snedvridas av utifrån pålagda prov rörande begränsade områden.

»De nu vanliga pedagogiska proven mäter endast ett urval av de studieresultat som skolan enligt sin målsättning skall leda fram till. Det är inte alltid de viktigaste studiemålen som blir föremål för mätning. Vissa provtyper, som varit lätta att konstruera, har bibehållits tämligen oförändrade alltsedan de nu gällande prövningstraditionerna grundlades. Ensidigheten hos det nuvarande systemet av prov inses inte alltid. Alltför ofta har prov, som bara gäller en del av studiemålet inom ett ämne, kanske inte ens den väsentligaste delen, tillmätts en avgörande betydelse vid bedömningen av studieresultatet i ämnet. Sålunda har översättningarna till det främmande språket ofta fått spela för stor roll för språkbetygen och rättskrivningsproven på lägre stadier för modersmålsbetyget. Vad den enskilde eleven kan prestera under ett muntligt läxförhör, är vidare icke alltid representativt för hans allmänna behärskning av ett ämne. Om åtskilliga av de gängse proven kan man säga, att de inte mäter, vad de avser att mäta, och att de under alla omständigheter ger en ensidig bild av skolarbetets resultat. Proven påverkar också studiearbetets uppläggning: de moment som provas blir överbetonade på andra viktiga studiemåls bekostnad.

Det finns emellertid möjligheter att bryta det dominerande inflytande från de nuvarande provtyperna, läxförhören inräknade. Genom forskning och försöksverksamhet kan man arbeta fram prov och iakttagelseschemata, som hjälper läraren att bedöma andra resultat av skolarbetet än dem som nu brukar registreras. I några länder har man på detta område kommit mycket längre än vi. Exempelvis har biblioteksprov utarbetats för att pröva färdigheten att samla och utnyttja studiematerial på egen hand. Andra studiemål, som på psykologiskt lämpliga stadier behöves uppmärksammas på liknande sätt, är t. ex. färdigheten att planlägga eget arbete och grupparbete, förmågan att tänka kritiskt och undvika falska generaliseringar, förmågan att relativt snabbt läsa och uppfatta text på främmande språk, behärskandet av ordförrådet i modersmålet och bekantskapen med grundläggande tankegångar och begrepp inom orienteringsämnena.» (S. 103—104.)

De första prov, skolan anordnar, när en ny årsklass tages emot, böra naturligtvis icke vara kunskapsprov. Det gäller att utrona nybörjarnas mognad för skolarbetet — jag har tidigare nämnt, att skolkommissionen på goda grunder önskar basera nybörjarintagningen på *skolmognadsprov*. Säkrast skulle väl de till skolgång anmälda barnen bedömas, om de finge gå någon tid i den vanliga skolan. Det skulle emellertid då ofta dröja ganska länge, innan lärarinnan bleve färdig med sitt omdöme om de barn hon mottagit, framhåller skolkommissionen. Såväl ur barnens som ur skoladministrationens synpunkt vore en sådan metod omöjlig. Det tillvägagångssätt, som kommissionen i första hand önskar pröva, är uppdelat i två avsnitt. Läkareundersökning och ett kortare pedagogiskt prov skulle utföras på våren eller i god tid före läsårets början, medan den återstående mera tids-

krävande delen av prövningen skulle förläggas till det nya läsårets första vecka. Skolkommissionen erinrar om det s. k. Kalmarprovet, som innehåller förslag till ett kort individuellt prov för vårprövningen och program för skolarbetet under en provningsvecka.

»Det individuella provet tar inte längre tid än cirka 7 minuter och kan utföras i samband med läkarundersökningen. Om det blir den enda psykologiska prövningen före höstterminens början, bör det utvidgas. Man skulle också kunna utvidga prövningen på våren med ett grupptest av lämpligt slag, såsom försökts i Uppsala och på några andra platser. Sannolikt kommer många förslag till såväl korta individual- som grupptests att framkomma, och utvecklingen på detta område bör ej hejdas genom fastläsande av prövningen till ett standardutförande. Detsamma gäller det arbetsprogram, som skall följas i 'lekskolan' eller under läsårets första vecka. Programmet behöver ej vara detsamma på alla platser. Man har anledning vänta, att många intressanta pedagogiska försök på detta område kommer att göras. Prövningen måste dock alltid ske så, att barnen inte får den uppfattningen att det ställes krav på dem, som de inte kan fylla. Erfarenheten har visat, att prövning kan genomföras, utan att barnen oroas. Även de svagaste kan finna det hela roande och angenämt.» (S. 191.)

Sannolikt kommer man emellertid i många skoldistrikt att vilja ha prövningen avklarad på våren eller sommaren. Barnen böra även i detta fall få vara med om en veckas praktiskt skolarbete. Anordningen har några år prövats vid Kalmar folkskolor och där fungerat tillfredsställande. Vill man undvika extra kostnader, kunde man anslå en vecka i slutet av vårterminen till prövningarna men räkna in denna i nybörjarnas första läsår, vilket ändå finge normal längd, om sedan som kompensation en vecka indroges.

Under det fortsatta skolarbetet enhetsskolan igenom torde *diagnostiska prov* komma att spela en stor roll.

»Härmed avses sådana prov, som inte nöjer sig med att ange om eleven lyckats bra eller dåligt i ett ämne utan framför allt analysera *vari* hans skicklighet eller svaghet består. Huvudintresset gäller inte vilket poängtal han uppnår utan vilka delar av kursen han behärskar och vilka delar av en färdighet han har svårigheter med. Exempelvis kan diagnostiska prov i räkning på lägre stadier avslöja att en elev ofta räknar fel vid vissa bestämda kombinationer i de grundläggande räknatabellerna, att han använder en opraktisk teknik vid subtraktion eller division, att han är osäker vid sortförvandling i fråga om vikt eller dylikt. Översiktsprov för större kursavsnitt skulle här inte ge säkra besked. Ett diagnostiskt prov måste koncentrera sig till ett begränsat område och innehålla tillräckligt många exempel på de skilda slag av svårigheter, som där möter. Användes diagnostiska prov, kan felaktiga vanor och tankegångar lätt upptäckas och motarbetas innan de blivit befästa. Luckor kan fyllas, så att grunden blir stark nog för det fortsatta arbetet.

Sedan resultatet av ett diagnostiskt prov analyserats, får varje elev syssla med övningar för att övervinna de svårigheter, som han personligen har att brottas med. De lärjungar, som lyckats helt med provet, behöver däremot inte längre använda tid till sådant som de redan behärskar utan kan ägna

sig åt andra typer av uppgifter. Användning av diagnostiska prov är sålunda en utmärkt inledning till en effektiv och väl planerad individualiserande undervisning.» (S. 105.)

Förutom de diagnostiska proven behöver läraren i vissa situationer översiktsprov, som visar klassens allmänna ståndpunkt. Han kan behöva dem för att få en uppfattning av klassens allmänna nivå, när han börjar undervisningen, och för att efteråt konstatera, huruvida de metoder han använt varit effektiva. Måste han avge betyg eller omdömen om eleverna, behöver han veta, huruvida klassen i det hela ligger över eller under genomsnittsnivån. Största nyttan har läraren därvid av *standardiserade prov*, säger skolkommissionen.

»Ett sådant prov är så konstruerat, att det noggrant differentierar eleverna. Det skall i förväg ha utprovats på en statistiskt representativ elevgrupp, så att man vet, vilket resultat som kan anses som genomsnittligt för elever på ett visst stadium och vilket resultat som krävs för att en elev skall tillhöra exempelvis den bästa tiondelen i en normalt sammansatt elevgrupp. Provets utformning skall vara sådant, att tillfälligheter får så litet inflytande på resultaten som möjligt.

Användes blott ett enda standardiserat prov, kan läraren med hjälp därav bedöma klassens ståndpunkt men däremot inte den enskilde elevens. Man kommer nämligen aldrig helt ifrån de tillfälliga avvikelser, som beror på att en elev inte alltid känner sig lika väl disponerad. Eftersom tillfälligheterna ifråga om kondition och dylikt brukar utjämnas inom en klass, betraktad som helhet, kan provet däremot ge en tillförlitlig uppfattning om klassens allmänna nivå i den färdighet som prövas. Vid bedömningen av den enskilde eleven bör läraren, såsom tidigare framhållits, ta hänsyn till resultatet av flera prov samt till sin erfarenhet från det dagliga arbetet i klassen. — — —

Standardiserade prov måste användas med urskillning. Det torde inte vara lämpligt att med sådana prov mäta exempelvis hela grundkursens kunskapsstoff i orienteringsämnen. Härigenom skulle undervisningen alltför mycket bindas, med fara att orienteringsämnenas bildningsvärde skulle minskas. De standardiserade proven bör främst brukas till att mäta arbetsresultat i färdighetsämnen. Dessutom torde det finnas möjlighet att konstruera dylika prov i anslutning till färdighetsmoment inom orienteringsämnena, t. ex. studieförmåga och kritiskt tänkande. Även sammansatta och högt utvecklade färdigheter kan det så småningom bli möjligt att bedöma med hjälpmedel av denna art.» (S. 105—106.)

För närvarande utarbetas standardiserade prov av psykologisk-pedagogiska institutet och distribueras genom skolöverstyrelsen. Proven måste kontinuerligt förnyas, så att de kunna smidigt anpassas efter den pedagogiska utvecklingens gång. Av stor vikt är, att lärarna bli grundligt instruerade om de standardiserade provens syfte och rätta användning.

Arbetet i realskolan har i mer än 40 år avslutats med skriftliga och muntliga *examensprov*. *Skolutredningen*, som tänkt sig tidigt utdifferen-

tierade examenslinjer med gallrat elevmaterial, föreslår, att realexamen med vissa modifikationer bibehålles.

Utredningen betonar, att värdesättningen av lärjungarnas prestationer är en viktig del av skolans verksamhet. »Den är viktig ur psykologisk synpunkt: för trivseln i arbetet, för arbetslusten och den rätta anspänningen av krafterna är det nödvändigt, att lärjungarna äro övertygade om att deras arbetsresultat skall bli riktigt uppskattat.» Så länge urvalet av elever för inträdet i högre skolformer och på skilda levnadsbanor i så hög grad som nu är fallet grundas på de konkurrerande ungdomarnas betyg, är en objektiv värdesättning av lärjungarnas prestationer dessutom av den största betydelse för att skolsystemet i sin helhet skall fungera tillfredsställande.

Dessa synpunkter förlora väl icke sin betydelse i ett enhetsskolesystem av *skolkommisionens* typ. En viss kontroll över nivå och betygssättning kan vara berättigad, om den bedrivs i former, som inte bli till skada för undervisningen, medger kommissionen.

»Det är sålunda önskvärt, att de olika skolornas avgångsbetyg blir jämförbara. Vidare kan det vara värt att företa undersökningar i de fall, då arbetsresultaten på något håll blir mycket under genomsnittet. I fråga om grundläggande färdighetsmoment kan det också försvaras, att man söker skapa en viss likformighet.

De berättigade kontrollkraven kan emellertid fyllas genom andra och smidigare metoder än de traditionella slutproven. De muntliga slutproven bör ersättas av kontinuerlig inspektion och konsulentverksamhet, de skriftliga slutproven av standardiserade prov och andra slag av prov.» (S. 208.)

I en obligatorisk, för all ungdom gemensam skola, vars betyg på olika linjer — trots skiftningar i ämnesinnehållet — skola anses som medborgerligt likvärdiga, ligger onekligen frågan om examen mycket annorlunda till än i den nuvarande realskolan. »Realexamen» är för skolkommisionen ett kunskapsmått, icke en examen i gammal mening. När kommissionen på något ställe talar om en realexamen som avslutning på den obligatoriska skolkursen, syftar kommissionen blott på den högtidlighet, varmed det sista skolåret avslutas. Kontroll, förhör och betygssättning skola dessförinnan vara avslutade.

Skolkommisionen påpekar, att dess förslag rörande de skriftliga proven icke alltför mycket skiljer sig från skolutredningens. Denna har nämligen föreslagit, att sammanfattningsbetyg skola sättas i ämnen med skriftliga prov, så att skrivningsresultaten under hela det sista året och icke endast resultatet av examensskrivningen bli bestämmande för lärjungens vitsord. »Examensskrivningen får därmed samma uppgift som de i folkskolan standardiserade proven nu har», säger skolkommisionen. Den blir ett prov, som ger läraren ledning angående betygsskalan men icke binder honom vid betygssättningen av den enskilde lärjungen.

En svårighet vid användning av standardiserade prov på högstadiet är,

att ett prov kan bli känt under standardiseringsarbetet, så att vissa lärjungar få möjlighet att preparera sig.

»Detta skulle kunna förebyggas, om standardiseringen skedde i samband med själva användandet. Från ett begränsat antal skolor skulle i så fall de lösta proven genast insändas till en central myndighet, som snabbt undersökte vilka resultat som skulle anses genomsnittliga, vilka som kunde anses svara mot betygen B, Ba, AB o. s. v. Ett sådant förfaringssätt skulle ansluta sig till de strävanden att standardisera examensskrivningarnas betygssättning, som nu förekommer. En nackdel skulle vara, att provet inte genom successiva standardiseringar kan förbättras innan det släpps ut.» (S. 210.)

Bedömningen av svensk skrivning kan ej göras enhetlig genom standardiserade prov. Kommissionen föreslår därför, att centralt fastställda ämnen användas vid en av det sista årets skrivingar i modersmålet.

»Ett antal förändringar i fråga om de ämnen, som utdelas, bör dock kunna genomföras. Antalet ämnen bör helst utökas, så att varje elev lättare finner något, som intresserar honom personligen. Det bör alltid ges åtskilliga fria ämnen och allmänna fackämnen. Vidare bör det alltid förekomma flera ämnen, där hjälpmedel får användas. En ämnestyp, som bör få större betydelse, allteftersom skolans arbetssätt utvecklas mot ökat självständigt arbete med källor, är referat av tryckta längre texter, som eleverna får direkt tillgång till. Man kan tänka sig dels objektiva referat av en text, och dels kritiskt jämförande referat med utgångspunkt från två olika texter, de sistnämnda uppgifterna särskilt lämpliga för mera begåvade elever.

En betydelsefull vinst vore det, om uppgifterna, även i de för landet gemensamma skrivningarna, kunde formuleras så, att lärjungarna känner det, som om de skrev för en bestämd publik, t. ex. läsarna av en klass- eller skoltidning. Ingenting bör då hindra, att en redaktion, bestående av elever, också sammanställer några av uppsatserna till en sådan tidning. Ämnen av de slag, som här nämnts, bör givetvis förekomma även vid de skrivningstillfällen, då läraren eller eleverna fastställer uppgifterna.» (S. 210—211.)

Samtliga elever få avgångsbetyg från medborgarskolan, och de olika linjernas betyg skola, såsom redan nämnts, i princip anses som likvärdiga. Att ha ett sådant avgångsbetyg kan alltså icke ge någon speciell kompetens. Inte heller elever med goda studieresultat böra enligt kommissionens mening erhålla någon anteckning på betyget om den kompetens betyget eventuellt skänker för vissa anställningar och former av vidareutbildning.

»Frågan om kompetens måste kunna bestämmas för varje slag av fortbildningsanstalter och varje verk eller företag med hänsyn till dess speciella behov. Medan tillvalsämnet tyska kan vara särskilt meriterande i vissa sammanhang, bör de praktiska tilläggskurserna kunna vara det i andra. På några håll kan man vara intresserad av att utan förhandsregler låta alla inkommande betygsmeriter vägas mot varandra, medan man på andra håll vill ha en bestämd betygsnivå, som ingen sökande får underskrida.» (S. 212.)

Under övergångstiden kommer sannolikt ungdom med nuvarande realexamen och med avgångsbetyg från enhetsskolan att i viss utsträckning

konkurrera. Jämförelsen mellan betygen nödvändiggör en rad speciella undersökningar.

»För att minska övergångssvårigheterna bör man försöka ange, vilket genomsnittsvärde hos ett avgångsbetyg från enhetsskolan som närmast kan anses svara mot godkänt betyg från den nuvarande realskolan. Vissa överväganden har redan gjorts i denna fråga, och härvid har beaktats dels de resultat av intelligensprov bland värnpliktiga med olika skolbildning, som redovisas i undersökningar av docent T. Husén, dels de principer för betygsskalan, som för närvarande rekommenderas för folkskolan och som bör utsträckas till att gälla hela medborgarskolan. Denna fråga behöver emellertid ytterligare undersökas och kan icke slutgiltigt avgöras utan objektiv mätning av olika skolprestationer.» (S. 212.)

Beträffande läraropinionen i fråga om prov och examina kan jag hänvisa till skolöverstyrelsens sammanfattning. Ett och annat uttalande föreligger om skolmognadsproven och om de löpande proven under året, men i all synnerhet är det realexamen, som ventileras i skolornas yttranden.

Skolmognadsproven böra enligt *Sveriges småskollärarynnesförbund* utföras under förhållanden, som äro vanliga skolförhållanden så lika som möjligt, och handhas av småskollärarinnor. *Sveriges barnträdgårdslärarynnes förbund* hänvisar däremot till en av femte nordiska barnträdgårdsmötet år 1947 antagen resolution, vari hävdas att »skolmognadsprov, enligt utvecklingspsykologiska principer, böra av *småbarnspsykologer* företagas på barnen i barnträdgården under det sista halvåret före skolans början». Om under en övergångstid småskollärarynnorna måste anställa proven, böra de grundligt utbildas därför vid kurser av betydligt större varaktighet än de nu brukliga.

Sveriges husmodersföreningars riksförbund tillstyrker, att skolmognadsproven göras obligatoriska, men anser, att det tills vidare bör kunna räcka med de föreslagna proven på våren, som omfatta läkarbesiktning jämte psykologiska prov. Ett par folkskolinspektörer och några folkskolestyrelser önska likaledes förlägga proven till vårterminen. »Skolmognadsprövningen bör helst förläggas till en vecka under t. ex. juni månad, efter läsårets avslutning», yttrar sålunda folkskolinspektören i *Västerbottens södra inspektionsområde*. »En negativ utgång då blir av mildare karaktär för såväl barn som föräldrar än om den kommer efter påbörjat läsår.»

De som vilja förlägga proven till våren tänka sig gärna, att proven för vissa lärjungar skola kunna kompletteras med grupprov eller individualtestning vid höstterminens början. *Folkskolestyrelsen i Uppsala* meddelar, att sedan ett antal år samtliga nybörjare inom distriktet i god tid före vårterminens slut fått genomgå ett kortare skolmognadsprov, varefter lärjungarna fördelats dels på klassavdelningar av normal storlek, dels på s. k. skolmognadsklasser med lägre barnantal.

»I de fall, då provet icke ansetts ge tillräckligt klart utslag eller då hjälpklassmässighet kunnat förmodas föreligga, har individualtestning företagits

vid början av höstterminen, och med ledning av skolmognadsprov och testning samt omdömen från hem, lekskola och skolläkare har ett mindre antal barn redan från första terminen placerats i hjälpklass. — — — Den utomordentligt stora överensstämmelse mellan prövning och läraromdöme, som därvid har kunnat konstateras, har enligt folkskolestyrelsens mening klart ådagalagt, att den tillämpade metoden är fullt tillfredsställande för bestämmandet av barnens skolmognad. Med hänsyn till att den av skolkommissionen rekommenderade anordningen är mycket tidsödande och omständlig, särskilt i större skoldistrikt, bör möjligheten alltså stå öppen för skoldistriktet att företa skolmognadsprov i huvudsak efter de normer, som hittills tillämpats i Uppsala m. fl. städer.»

Psykologisk-pedagogiska institutet varnar emellertid för att nedsöka provet, så att dess värde äventyras.

»Därigenom bleve inte endast resultaten för individens och skolans del i många fall otillfredsställande, utan anordningen skulle med all rätt från föräldrarnas och allmänhetens sida bli föremål för misstro och kritik. Något slutgiltigt förfaringsätt synes ännu icke ha utformats, men genom fortsättande av den omfattande försöksverksamheten på området torde man efter hand kunna nå fram till ett ur alla synpunkter fullt tillfredsställande tillvägagångssätt.»

Slutligen må nämnas, att *medicinalstyrelsen* icke funnit anledning till invändningar mot principerna för det av skolkommissionen föreslagna provningsprogrammet.

I diskussionen om *realexamen* ha enligt skolöverstyrelsens sammanfattning inte mindre än 100 kollegier tagit del. Av dessa ha 20 ställt sig positiva till skolkommissionens förslag och 54 avstyrkt detsamma, medan återstående 26 ha tillstyrkt eller avstyrkt vissa delar av förslaget. *Läroverkslärarnas riksförbund* finner det påtagligt, att en alltför minutlös examenskontroll kan binda undervisningen och motverka användningen av friare arbetsformer, men vill å andra sidan starkt understryka nödvändigheten av att man ej slopar hävdvunna kontrollinstanser utan att ha fullgod ersättning därför.

»I synnerhet under en övergångstid, då nya såväl organisations- som arbetsformer prövas, blir frågan om kontrollen av skolans arbete betydelsefull. Det gäller då ej blott att upprätthålla en likartad standard vid skolor med i stort sett samma arbetsförhållanden, utan att skapa möjligheter för en rättvis jämförelse mellan de resultat som uppnås med olika arbetsmetoder och inom skilda organisationsformer. Givetvis gäller det därvid ej blott att jämföra med varandra de kunskapselement och de jämförelsevis lätt kontrollerbara färdigheter, som eleverna förvärvat, utan också de svårare mätbara resultaten av sådant arbete inom skolan, som SK behandlar under rubriken 'Studieföstran'.»

Medicinalstyrelsen betecknar det som en vinst, om de muntliga slutproven kunde ersättas med kontinuerlig inspektion och konsulentverksamhet samt de skriftliga med standardiserade prov.

»Ur medicinsk synpunkt skulle detta betyda en minskad psykisk press på elever, som i denna ålder ofta äro känsliga härför. Om därjämte möjligheterna till ett individualiserande arbetssätt ökas, kan ett större intresse väckas hos eleverna för själva ämnesstoffet och måhända en på längre sikt värdefullare och mera givande inställning till arbetet skapas än den som följer av en forcerad slutspurt, inriktad på ett visst examensresultat.»

Jämväl *psykologisk-pedagogiska institutet* finner de skäl skolkommissionen anfört i stort sett övertygande. »Göres enhetsskolan obligatorisk för alla utan något som helst begåvningsurval, kan knappast kravet på en avslutande examen längre bibehållas. Genomgång av den nioåriga medborgarskolan sådan den utformats i betänkandet ger ingen speciell kompetens och har därmed knappast heller behov av någon avgångsexamen.»

Statskontoret är av annan mening:

»Förslaget att slopa den nuvarande realexamen och ersätta den med avgångsbetyg från medborgarskolans linjeuppdelade nionde klass, vilket avgångsbetyg icke är avsett att ge någon mer speciell kompetens, är ägnat att medföra icke önskade konsekvenser. Realexamen har på allt flera områden kommit att utgöra en i stort sett enhetlig måttstock för den teoretiska mimikompetens, som inom vederbörande yrke fordras. Dess borttagande kan befaras medföra skärpta teoretiska kompetensfordringar, vilkas uppfyllande leder till onödigtvis förlängd studietid med därav följande tidsförlust och ökade kostnader för såväl samhället som den enskilde.»

Skolöverstyrelsen anmärker, att skolkommissionen icke tillräckligt betonat vikten av att de betyg, som givas vid enhetsskolans avslutande, bli så långt görligt jämförbara.

»Överstyrelsen anser det vara av mycket stor vikt, att dessa betyg garantera en viss bestämd kunskaps- och färdighetsstandard, eftersom de äro av avgörande betydelse vid konkurrensen om befattningar, stipendier och tillträde till högre utbildning. Detta är också ett demokratiskt krav av utomordentlig vikt. Skulle icke betygen omfattas med förtroende, så skulle de förlora det mesta av sin betydelse. För begåvningar från fattiga hem och utan relationer har examensbetyget alltid varit något att bygga på.» (S. 62.)

I den nuvarande realexamen åstadkommes likvärdigheten i betyg främst genom de skriftliga examensproven. Dessa prov, som fastställas av skolöverstyrelsen gemensamt för alla skolor, underkastas eftergranskning av särskilt utsedda sakkunniga. Genom detta system har en tillfredsställande likformighet i bedömningen av proven kunnat uppnås.

När skolkommissionen föreslår, att standardiserade prov skola införas, samtidigt som de skriftliga examensproven slopas, är syftemålet alltjämt detsamma, nämligen att trygga en likformig betygssättning. Överstyrelsen anser, att målet även på detta sätt kan uppnås, dock under följande förutsättningar:

1. Proven skola användas samtidigt i alla skolor och under iakttagande av samma försiktighetsåtgärder som vid examensprov.

2. Proven skola användas i slutet av läsåret, då kursen genomgått. Om de användas vid andra tidpunkter, ingripa de störande i undervisningsarbetet och tvinga läraren till viss bestämd lärogång. Lärarens frihet skulle på ett ogynnsamt sätt begränsas, om man utöver en viss kunskapsnivå hos lärjungarna vid läsårets respektive lärotidens slut också skulle kräva en viss bestämd nivå vid annan tidpunkt.

3. Proven skola vara obligatoriska, och läraren skall vara skyldig anpassa sin betygsskala — men däremot icke betygssättningen för de särskilda lärjungarna — efter resultaten.

4. Frågan om hur proven skola eftergranskas bör noga prövas. En eftergranskning synes vara nödvändig, för att överstyrelsen skall få en överblick över skolornas standard och få möjlighet att ingripa i syfte att vinna rättelse i för hög eller för låg betygssättning. (S. 62—63.)

Kommissionens förslag att ersätta den muntliga realexamen med livligare inspektions- och konsulentverksamhet har visserligen väckt någon tvekan, men överstyrelsen anser det åtminstone sannolikt, att även på denna punkt tillfredsställande resultat skall nås. »Dock vill överstyrelsen framhålla, att den nuvarande muntliga realexamen icke bör slopas, förrän den planerade utökade inspektions- och konsulentverksamheten genomförts och någon erfarenhet vunnits av densamma.»

Så länge det icke är möjligt taga ställning till enhetsskolans detaljer, kan emellertid överstyrelsen icke heller taga definitiv ställning till formerna för skolgångens avslutande.

»Överstyrelsen har tillstyrkt en omfattande försöksverksamhet under överstyrelsens egen ledning bland annat angående enhetsskolans utformning. Härigenom torde man också vinna erfarenhet, som kan vara av betydelse för anordningarna vid enhetsskolans avslutande. Under försökstiden kommer givetvis flertalet högre skolor att arbeta efter nu gällande kurs- och timplaner, med de modifikationer med hänsyn till reducerad timplan m. m., som kunna komma att beslutas. Realexamen i nuvarande former kommer alltså att under försöksperioden avläggas av ett troligen växande antal lärjungar. — Först efter försöksperiodens slut kommer alltså frågan om realexamens vara eller icke vara att definitivt aktualiseras.» (S. 61—62.)

Överstyrelsen berör liksom skolkommissionen även frågan om jämförbarheten av de olika betyg, som under övergångstiden komma att företas av olika lärjungar. Detta spörsmål hör nära samman med försöksverksamheten och torde under försökens gång böra uppmärksammas av vederbörande myndighet.

e. Departementschefen.

Även om framstegen i fråga om skolans inre arbete i stor utsträckning äro det samlade resultatet av intresserade och framsynta lärares insatser, har det allmänna dock möjlighet att stimulera och i viss mån dirigera framstegsarbetet. Varje lärare är beroende av de hjälpmedel, som stå till hans förfogande. Måhända inser han ganska klart, i vilken riktning en omlägg-

ning av lärokursen eller arbetsmetoderna bör gå, men arbetet med att genomföra tankegången i de många detaljerna är för stort för en enskild man, som har sitt dagsverke av vanligt skolarbete och kanske saknar de tillgångar i böcker och materiel, som ofta äro förutsättningen för att ett pedagogiskt arbete skall kunna föras i hamn. Här kan otvivelaktigt det allmänna gripa in genom att förena de splittrade krafterna till samfällda ansträngningar, bereda den enskilda läraren tillfälle att i en lämplig miljö och under drägliga ekonomiska betingelser genomföra sin del av arbetet och slutligen tillse, att de hjälpmedel, som ha utarbetats i form av läroböcker, materiel, handledningar m. m., också bliva åtkomliga ute i skolorna. Det vore dålig hushållning att uppföra dyrbara byggnader och anställa välutbildade lärare men knappa in på de biblioteks- och materielanslag, som ofta äro av väsentlig betydelse för vad läraren kan uträtta.

Ett framgångsrikt inre arbete förutsätter dock även, att *hemmen* känna en viss grad av solidaritet med skolan och äro beredda att ge dess strävanden sitt stöd. Det kan möjligen vara riktigt, att hemmens inflytande på de uppväxande är mindre än förr, men att andan i hemmen fortfarande på ett ofta avgörande sätt påverkar lärjungarnas ställning till skolan och deras utbyte av skolarbetet, därom kan den praktiske skolmannen knappast vara i tvivelsmål. Hemmen kunna genom en ensidig och oförstående kritik av lärokurser, läroböcker och enskilda lärare skapa en negativ inställning till skolarbetet i dess helhet eller i vissa delar, en inställning, varav de egna barnen lida den största skadan. De bidraga däremot positivt till skolarbetet, om de kunna göra något för att få barnen att fatta sitt ansvar för trevnaden och det goda samarbetet i sin lilla krets, för de arbetsuppgifter, som anförtros dem, och de materiella ting, som sättas i deras händer — det må nu vara deras egna eller skolans eller kommunens — och, icke minst, om de låta barnen förstå, att det är nödvändigt med ärlighet och fair play även gentemot skolan och dess arbete. Icke alltid äro hemmen medvetna om vad de betyda som främjande eller hämmande krafter i barnens skolarbete. Det kräves samverkan mellan skola och hem, för att de skola rätt fatta sina uppgifter.

Det visar sig snart, om samarbetet kommer i gång, att det finnes en rad praktiska frågor, som intressera de flesta hem likaväl som skolan. De ungas behov av vila och rekreation, organisationen av deras hemarbete, deras nöjesliv, fickpengar och utevistelse höra hit, deras nöjesläsning och fritidssysselsättningar, kamrat- och föreningslivet. Frågor om de ungas yrkesval, om andra skolformer och fortsatta studier fånga ofta i hög grad målsmannens intresse. Genom ett samarbete i sådana ting vidgas även lärarens synkrets. Det som i klassrummet tar sig svårbedömliga, lätt misstolkade uttryck, kan med ens få mening och innebörd, om det ses mot bakgrunden av lärjungens individuella uppväxtförhållanden och hemmiljö. Läraren

kan få justera sin mening till och med om en lärjunge, som han trodde sig känna rätt väl.

Det är dock vanskligt att föreskriva bestämda former för samarbetet mellan skola och hem. Försök som gjorts att lämna föreskrifter i stadgor och reglementen ha endast delvis haft framgång. De åhörardagar, som nämnas i läroverksstadgan, göra kanske sin tjänst i de lägsta klasserna, de locka en och annan målsman i realskolans högre klasser men praktiskt taget inga i gymnasiet — det säges, att gymnasisterna icke sällan tillhålla föräldrarna att bliva vid sin läst. Å andra sidan ha försöken att stifta kontakt genom klassamkväm och föräldraföreningar i många enskilda fall givit påfallande goda resultat, och det kan icke gärna vara någon tvekan om att man bör gå vidare på den inslagna vägen. Troligen är det dock klokt att tills vidare även härvidlag undvika stela föreskrifter, som lätt kunde betaga samarbetet dess värme och personliga prägel, men det bör vara fullt klart, att samverkan mellan skola och hem, vilka former som än väljas ute i orterna, bör vara en normal del av arbetet vid en välskött skola och att en föräldraförening vid sina sammankomster bör anses som skolans gäst och icke som en tillfällig rumsförhyrare.

Under förarbetena till skolreformen har en speciell form av meddelanden till hemmet ingående dryftats, nämligen terminsbetygen. I likhet med Målsmännens riksförbund anser jag, att sådana betyg tills vidare icke kunna undvaras, i synnerhet på det högre stadiet, där centralisering måste tillgripas i större mått. Däremot torde intet väsentligt vara att invända mot att betygen på det allra lägsta stadiet förenklas eller att försök med nya former av betyg och motsvarande meddelanden till hemmet anställas i överensstämmelse med skolkommissionens förslag.

I undervisningen får läraren icke glömma den hänsyn han är skyldig hemmen. Strävan efter objektivitet bör genomgå all undervisning, men den blir brännande framför allt inom kristendoms- och samhällsundervisningen. Skolans skildring av förhållanden och företeelser måste i sådana sammanhang vara på en gång taktfull och sann.

Jag delar fullkomligt skolkommissionens uppfattning, att kristendomsundervisningen icke blott skall meddela kunskap utan även stämna de unga till allvar och eftertanke. Men man måste ha klart för sig, att blott ett fåtal kunna bli tänkare, som förmå tränga under ytan av dagsdiskussionerna. Vi ha alla tillträtt ett arv av värderingar och levnadsnormer, som skapats före vår tid och bildar grunden för vårt arbete. Vi måste lämna ett sådant arv även åt våra efterkommande såsom en grund och utgångspunkt för deras insatser.

Det är mycket möjligt, att en analys i livsåskådningsfrågorna skulle blotta djupgående principiella motsättningar, vilka under givna betingelser kunde aktualiseras och dela upp vårt folk i stridande läger. Delvis äro dessa motsättningar av den art, att de måste uppmärksammas och belysas i

skolan. Men det för skolans arbete väsentliga är dock, huruvida det gemensamma i vår uppfattning av rätt och orätt, gott och ont, sant och osant är tillräckligt att bilda grunden för en kristendomsundervisning, ägnad att tillfredsställa det stora flertalet av vårt folk. Erfarenheterna av 1919 års undervisningsplan peka bestämt i denna riktning. Remissgången av skolkommissionens betänkande har ytterligare stärkt mig i uppfattningen, att det bör vara möjligt att finna en tillfredsställande lösning av kristendomsundervisningens problem i huvudsaklig anslutning till de av skolkommissionens majoritet uppdragna riktlinjerna.

Då Kungl. Maj:t har att i administrativ väg besluta om de frågor rörande kristendomsundervisningen, som icke komma att regleras genom lag, torde det vara lämpligt, att jag här tillkännager min ståndpunkt i vissa av dissenterlagskommittén berörda ämnen.

I överensstämmelse med de erkända grunderna för religionsfriheten böra vissa trossamfunds medlemmar tillerkännas rätt till frikallelse för sina barn från de allmänna skolornas kristendomsundervisning och morgonandakter. Det bör därvid ankomma på Kungl. Maj:t att på given anledning pröva, huruvida trossamfund i sin trosåskådning avviker så mycket från grunderna för kristendomsundervisningen i de allmänna skolorna, att dylik befrielse skäligen bör beviljas och samfundet erhålla rätt att sörja för religionsundervisning åt samfundet tillhörande barn. I samband därmed bör Kungl. Maj:t lämna erforderliga föreskrifter rörande religionsundervisningens innehåll och kontrollen av densamma genom allmänna organ. I fråga om rätten för sådana särskilda trossamfund att i sin undervisning mottaga lärjungar, som icke tillhöra samfundet, ansluter jag mig till dissenterlagskommitténs förslag.

Mera komplicerad är frågan om rätt till befrielse från kristendomsundervisning för barn utan konfession. Även dessa barn böra, om de befrias från skolornas religionsundervisning, vara tillförsäkrade en undervisning om religion och religiösa förhållanden, som tillfredsställer kraven på orientering i nutidssamhället, men i detta fall saknas den relativa trygghet, som ligger i att trossamfundet tillhandahålla religionsundervisning för medlemmars barn. Därigenom uppstå, såsom skolöverstyrelsen har framhållit, åtskilliga praktiska svårigheter.

Även betänkligheter av annan art uppresa sig mot en frikallelse av barn tillhörande denna grupp. Kravet på objektivitet i undervisningen hålles levande just genom att den är avsedd för barn från skilda läger och icke för en gallrad återstod, som är kvar, sedan vissa meningsriktningar vänt undervisningen ryggen. Jag tror också, att det ligger något i de invändningar, som från mentalhygieniska utgångspunkter riktats mot en utdifferntiering av särgrupper på detta område. Bittra erfarenheter från skilda länder och tider visa, huru livsåskådningsfrågorna kunna skilja och söndra. En tidig uppdelning av barnen i »hedningar» och »kristna» är lika litet

förenlig med enhetsskolans idé som en sortering efter socialklasser eller förmögenhetsförhållanden. Jag kan således icke tillstyrka rätt till frikallelse från kristendomsundervisningen i de allmänna skolorna för barn, som icke tillhöra något trossamfund.

Betänkligheter av detta slag behöva icke hindra, att ett barn, som icke tillhör något trossamfund, på skriftlig framställning från den, som har att föra barnets talan, erhåller befrielse från deltagande i morgonsamling, som faller utanför lektionsramen. Morgonbönsbefrielser medgivnas redan nu vid de flesta skolor av varierande orsaker i tämligen stor utsträckning; de frikallade utgöra ingen ensartad grupp, vilket är ägnat att minska betänkligheterna. Erforderliga bestämmelser böra meddelas i sådan form, att primärbeslutet, om så behöves, skall kunna korrigeras besvärsvägen.

Den av kommittén väckta frågan om rätt för lärjungar, som icke deltaga i de allmänna skolornas kristendomsundervisning, att styrka sina insikter i religionskunskap i sådana former, att det kan räknas dem tillgodo för samma ändamål som ett i vanliga former givet vitsord i kristendoms-kunskap, är tämligen komplicerad i detaljerna och föreligger ännu icke i fullt utrett skick. Rätt att undergå prövning i visst ämne efter fordringarna för studentexamen finnes numera, sedan bestämmelser om »partiell studentexamen» för något år sedan ha upptagits i läroverksstadgan, och det vore i och för sig icke omöjligt att på liknande sätt ordna prövningar efter fordringarna för realexamen. En svårighet ligger emellertid däri, att förhöret icke skulle gälla kristendoms-kunskap utan en med hänsyn till ett visst samfunds trosåskådning tillrättalagd religionskunskap och att den i regel måste förrättas av icke-trosfränder. Det torde icke heller vara lätt att på ett friktionsfritt sätt inordna dylika prövningar i andra skolsammanhang, såsom vid flyttningar till högre klass. Sannolikt lösas dessa frågor enklare på de vägar, som antytts av skolöverstyrelsen och av länsstyrelsen i Malmö. Då skolöverstyrelsen redan påbörjat utredning i en hit-hörande fråga rörande intagningen i läroverk, synes det mig lämpligast, att frågekomplexet i dess helhet hänskjutes till överstyrelsen för fortsatt beredning.

Med anledning av vissa under remissgången framställda yrkanden vill jag slutligen erinra om ett uttalande av 1936 års riksdag, att folkskolans utvidgning till sjuårig icke finge medföra svårigheter för barnen att bevista *konfirmationsundervisningen* (riksd. skr. 1936: 297 s. 15). Hänsyn bör även framdeles tagas till konfirmationsundervisningen, och det bör därvid uppmärksammas, att sistnämnda undervisning måste anordnas på olika sätt alltefter ortsförhållandena, bland annat på grund av församlingarnas mycket växlande ytvidd.

Ett gott förhållande mellan hem och skola är knappast i längden möjligt, om skolan begär mera arbete av de uppväxande, än dessa kunna tåla, eller skolarbetet eljest lägges så, att det medför risker för lärjungarnas

välbefinnande. De hygieniska synpunkterna på skolarbetet måste därför alltid vara medbestämmande vid arbetets utformning, och den fysiska fostran bör få sin icke alltför knappa plats på schemat. Jag har i det föregående endast på ett par punkter gått närmare in på enskilda skolämnens planläggning, och det torde även i fråga om skolans fysiska fostran vara tillräckligt, att jag understryker vikten av att det goda arbete, som nedlagts av dess målsmän inom skolvärlden, får fullföljas under så gynnsamma betingelser som möjligt. Bland annat bör — så långt lärartillgången det medger — de vid vissa skolformer över hövan stora gymnastikavdelningarna nedbringas till rimligare mått.

Granskningen av skolarbetet ur hygieniska synpunkter har i ett avseende — nämligen i fråga om antalet lektionstimmar per vecka — avsatt fasta resultat, kring vilka god enighet tycks ha uppnåtts. Genom de utfärdade kungörelserna om reducerad timplan i småskolan och i de allmänna läroverken m. fl. läroanstalter har genomförandet av den skolhygieniska expertisens förslag påbörjats; om några år, när de reducerade timplanerna äro genomförda, komma förslagen i denna del även utan nya beslut att vara till största delen förverkligade. I övrigt har diskussionen i de skolhygieniska frågorna varit av betydelse genom att en rad frågeställningar formulerats, vilka kunna bli utgångspunkten för försök och ytterligare utredningar. Skolkommisionen föreslår försöksverksamhet rörande arbetsdagens ändamålsenliga organisation — bland annat fördelningen mellan arbete och raster, lektionernas längd och placeringen av olika ämnen på schemat — och rörande möjligheterna att nedbringa hemarbetet i samband med en omläggning av arbets sättet under lektionerna och viss undervisning i studieteknik. Skolöverstyrelsen och medicinalstyrelsen tillstyrka, att dylika undersökningar igångsättas; de böra enligt skolöverstyrelsens mening även omfatta arbetets bästa fördelning över läsåret i dess helhet och de olika undervisningsmetodernas inverkan på barn och lärare ur trötthetssynpunkt. En undersökning av elevernas studievanor har påbörjats inom skolöverstyrelsen och torde komma att användas som underlag för en blivande handledning i studieteknik.

Även jag anser de ifrågasatta undersökningarna av behovet påkallade. De torde börja påbörjas redan under de närmaste åren och behöva icke nödvändigtvis begränsas till de skoldistrikt, där försök med enhetsskoleorganisationen pågå. Vid den tidpunkt, då enhetsskoleorganisationen mera allmänt skall genomföras, bör på detta sätt ett säkrare underlag ha skapats för utformningen av vissa sidor av skolans verksamhet.

Den av skolkommisionen föreslagna längden av enhetsskolans läsår — 39 veckor — överensstämmer med vad som nu tillämpas vid folkskolorna inom de flesta skoldistrikt och ger mig icke anledning till någon erinran. Om i överensstämmelse med skolkommisionens förslag gemensam skolstyrelse inrättas, torde även större enhetlighet kunna vinnas i fråga om

tiderna för termins början och slut och förläggningen av vissa ledigheter vid skolenheter på samma ort. Vissa detaljfrågor, såsom beträffande läxfrihet i samband med helgdagar m. m., torde få prövas av Kungl. Maj:t i lämpligt sammanhang.

Till de frågor, som enligt skolkommisionens förslag skulle hänskjutas till försöksverksamheten, hör även *provens* beskaffenhet och anordning. Såsom skolkommisionen framhåller, kunna prov icke undvaras i skolarbetet; de torde till och med vara av särskild vikt under en försöksperiod, då man står inför nödvändigheten att på ett eller annat sätt mäta vad som kan uppnås med olika metoder och även måste kunna jämföra studieresultat, som vinnas på olika linjer. En väsentlig synpunkt vid försöken måste emellertid alltid vara att söka sådana former för proven, att de ge läraren kunskap om lärjungen och insikt i hans individuella problem utan att verka förryckande på arbetets lugna och naturliga rytm.

Jag finner det ganska uppenbart, att realexamen i en skola, som skall genomgå av alla, icke kan ha samma uppgift och funktioner, som den nu äger. Liksom skolkommisionen och skolöverstyrelsen anser jag, att en muntlig examen av den nuvarande realexamens typ är umbärlig och att den bör ersättas med en livligare inspektions- och konsulentverksamhet. I fråga om de skriftliga proven torde skillnaden mellan skolutredningens förslag, som förutsätter att sammanfattningsbetyg sättas i samtliga skrivämnen, och skolkommisionens förslag, som går ut på att standardiserade prov skulle ställas till lärarens förfogande, icke vara av djupgående art. Båda förfarandena torde kunna ge den hjälp en samvetsgrann lärare behöver för att fastställa betygsskalan; intetdera kan hindra en viss godtycklighet, om läraren icke vill acceptera gängse betygsättningsnormer. Den väsentliga olikheten mellan skolutredningens och skolkommisionens förslag torde ligga däri, att enligt skolutredningen vissa betyg i examens skriftliga del böra fordras för tillträde till den muntliga prövningen, medan sådana villkor icke kunna uppställas vid avslutningen av enhetsskolans kurs. Liksom skolöverstyrelsen anser jag emellertid, att formerna för enhetsskolans avslutning icke kunna preciseras, förrän enhetsskoleorganisationen hunnit så långt upp i klasserna, att dess detaljutformning börjar kunna överblickas. Standardiserade prov för olika stadier och olika ändamål böra i överensstämmelse med skolkommisionens förslag utarbetas och ställas till lärarnas disposition.

Helt andra uppgifter ha de skolmognadsprov, som enligt skolkommisionens förslag skulle föregå barnens inträde i första klassen. Det kan tydligen icke vara tal om att pröva och bedöma nybörjarnas kunskaper och färdigheter i läroämnena, och det vore i flera avseenden olyckligt, om proven av målsmännen komme att uppfattas som inträdesprov i gammal mening. Jag delar visserligen kommissionens åsikt, att skolmognadsproven, rätt använda, kunna fylla en viktig uppgift och att de i framtiden böra ingå som ett fast led i enhetsskolans praxis: de äro bland annat ägnade att minska ris-

kerna för felplaceringar och kunna förebygga, att ett barn intages i skolan för tidigt och därmed ställes inför uppgifter, som överstiga dess förmåga. Men det synes mig viktigt, att skolmognadsproven, i synnerhet under de första åren, anordnas på ett sätt, som utesluter misstolkningar rörande provens natur och uppgifter.

Goda erfarenheter ha på olika håll gjorts med varierande metoder; tillsvidare böra de lokala skolledningarna ha frihet att efter samråd med försöksverksamhetens centrala ledning söka sig fram efter de vägar, som de anse bäst föra till målet. Först vid försöksperiodens slut böra eventuellt formerna fixeras på grundval av gjorda erfarenheter.

7. Flickskolefrågan.

För närvarande kan en del av skolplikten fullgöras i specialskolor för flickor — i den kommunala flickskolan och dess privata motsvarigheter. I det föregående har jag redogjort för dessa skolors organisation (s. 26 o. f.) och även berört samundervisningens problem (s. 154—158). Det återstår att taga ställning till frågan, huruvida det kan vara försvarligt och av behovet påkallat att bibehålla särskolor för flickor inom ett skolsystem, som i övrigt är grundat på enhetsskoleprincipen.

a. Flickskoleproblemet och anlagsdifferentieringen.

Åtskilligt arbete har nedlagts på att mäta de psykiska differenserna mellan manlig och kvinnlig ungdom. Resultaten äro pålitliga, när det gäller medeltal för ett stort antal individer, men täcka givetvis icke förhållandena i varje enskilt fall. Inom en någorlunda stor grupp av enbart pojkar eller enbart flickor finnas mycket större anlagsdifferenser än mellan de båda gruppernas genomsnitt. Konstruerar man en skoltyp, som med avseende på arbetstakt och stoffurval är avpassad efter det kvinnliga genomsnittets behov, lämpar den sig också väl för många pojkar, konstrueras den efter det manliga genomsnittet, kan den för en hel del flickor vara ganska bra och till och med bättre än den förra. Ville man organisatoriskt differentiera skolan efter lärjungarnas faktiska begåvningsanlag och intressen, komme gränsen mellan de olika skolformernas klientel med säkerhet icke att följa någon ren könslinje.

Räknar man till den nuvarande flickskolans förtjänster exempelvis den lugna arbetstakten, det större inslaget av praktiska sysselsättningar, den starkare betoningen av de humanistiska ämnena och examensfriheten, inställer sig genast frågan, varför dessa förmåner skola förbehållas flickorna och icke även ställas till förfogande för pojkar, som under uppväxttiden äro i behov av en lugnare arbetstakt och en rikligare omväxling mellan teoretiskt och praktiskt arbete samt kanske därtill dela flickornas mera humanistiska läggning. Ju villigare man är att erkänna det pedagogiska värdet

av vissa traditionella drag hos den svenska flickskolan, desto större orsak har man att med *skolutredningen* fråga, varför en skolform med dessa pedagogiska fördelar skall vara tillgänglig endast för den kvinnliga delen av vårt lands ungdom. Man ställes med andra ord inför spörsmålet, huruvida icke den nuvarande högre flickskolan bör ersättas med en samskola.

Några brottstycken ur skolutredningens resonemang i denna fråga må anföras som orientering. Utredningen utgår från att på flera områden endast en gradskillnad finnes mellan gossarnas och flickornas inställning.

»Språkliga och humanistiska intressen äro ofta nog tillfinnandes hos manlig ungdom, medan åtskilliga flickor äga både intresse och begåvning för matematisk-naturvetenskapliga studier. Även beträffande praktiskt arbete, lekar, idrott och fritidssysselsättningar, röra sig intressena inom båda könen över samma skala: många flickor stå den intressekrets mycket nära. som brukar betecknas såsom karakteristisk för gossar, och otvivelaktigt skulle åtskilliga gossar trivas väl med husliga sysslor, vård av småsyskon och dylikt, om icke här särskilt starka traditioner stode hindrande i vägen. — — — Praktiska sysselsättningar av olika slag angivas av den psykologiska sakkunskapen såsom lämpliga och värdefulla för båda könen, särskilt under pubertetsåren, och detta icke blott med hänsyn till de färdigheter, som vinnas, utan även emedan praktiskt arbete utgör en välbehörlig motvikt mot teoretiska studier, vidgar erfarenheten, leder till påvisbara och nyttiga resultat och erbjuder rika möjligheter för självständig verksamhet och för samarbete med andra. Det är ett allmänt erkänt faktum, att hos både gossar och flickor, men måhända mest hos gossar, under pubertetstiden en viss leda och trötthet gentemot de teoretiska studierna gör sig gällande, en önskan att få ägna sin tid och möda åt praktiskt, produktivt arbete eller i varje fall åt övning och förberedelse åt dylikt arbete. — — — En gradskillnad råder också beträffande gossarnas och flickornas arbetsförhållanden och arbetsförmåga. I den tidigare skoldebatten har beträffande flickorna mycken ömsint omtanke gjort sig gällande. Man har starkt betonat deras ömtålighet under pubertetsåren och den risk, forcerat skolarbete och examenstvång för dem innebära. — — —

Den kritik, som numera riktas mot skolungdomens arbetsbörda på real-skolestadiet, gäller väl i första hand flickorna men i mycket hög grad även gossarna. — — — Skiljelinjen går icke så mycket mellan kvinnlig och manlig ungdom som mellan å ena sidan arbetskraftig, psykiskt robust ungdom med förmåga att 'slå ifrån sig' bekymmer och plikter och å den andra ömtålig, känslig och minutiöst plikttrögen ungdom; i viss mån spela även de intellektuella egenskaperna in, varvid de raskt fattande och snabbt lärande begåvnings typerna stå emot de långsammare, grundligare och mer försagda men därför i och för sig ingalunda mindre värdefulla. Då således de begåvnings- och arbetstyper, som flickorna mestadels representera, även i icke ringa utsträckning finnas bland gossarna, synes det även av detta skäl vara ett rimligt och rättvist krav, att en bildningsväg skapas, som lämpar sig för sådana manliga lärjungar.» (X. s. 101—104.)

Sådana överväganden kunde ha utmynnat i ett förslag att omorganisera den nuvarande flickskolan till samskola eller starta examensfria linjer av liknande struktur för gossar. När skolutredningen icke funnit tiden mogen

för ett så djärvt steg, har utredningen låtit sig bestämma av motiv tillhörande en helt annan krets:

»Den längre lärotiden, vilken vid en examensfri skolgång torde vara ofrånkomlig, om en lugn arbetstakt skall kunna hållas och om nödig grundlighet i studier skall kunna garanteras, väcker, enligt vad som redan förmärkts vid Högländsskolan, större betänkligheter i hemmen, då det gäller gossarnas val av studieväg. Möjligen blir på grund härav den examensfria vägen för manliga långt mer än för kvinnliga elever en utväg för svagare begåvade, som misslyckats på den kortare examenslinjen. Om på grund härav den examensfria linjen skulle få ett i genomsnitt sämre elevmaterial än examenslinjen, bleve dess möjligheter att nå gedigna och förtroendeingivande resultat minskade, vilket även skulle få olyckliga verkningar för uppskattningen av flickornas kompetensförhållanden. Det kan heller icke anses uteslutet, att den större splittringen i intresse och den lättvindigare hållning inför skolarbetet, som vissa rektorer i samrealskolorna ansett sig kunna konstatera hos gossarna, komme att verka så, att en examensfri linje för deras del bleve mindre effektiv; möjligen behöver det stora flertalet gossar den eggelse till arbete och ansträngning, som en slutexamen innebär.» (X s. 105—106.)

Skolutredningens argumentering är tydligen i huvudsak bunden till den nuvarande skolorganisationen och där gjorda erfarenheter. Enhetsskolan kan väntas lösa differentieringsproblemet efter andra linjer; bland annat bör en bättre individuell anpassning av arbetstakten kunna ske i enhetsskolan än i en skola med nuvarande examenskontroll. Enligt *skolkommisionens* mening har därför den särskilda flickskolan ingen plats inom den obligatoriska skolan:

»Genom det svenska skolsystemets utveckling har samundervisningen blivit allt vanligare och kommit att te sig som den naturliga formen av fostran. Vid sidan härav kan särundervisningen upprätthållas endast som en undantagsform. Olägenheterna vid samundervisning har ... angivits vara pojkarnas och flickornas olika utvecklingstakt, en viss skillnad i fråga om intressen och läggning och risken för flickornas överansträngning mot skoltidens slut. Skolutredningen har emellertid understrukit, att dessa olägenheter kommit att starkare framträda därigenom, att realskolan enligt sina traditioner är en skola för gossar och att undervisning, arbetstakt och läseböcker avpassats mera efter gossarnas än efter flickornas behov. Olägenheterna är i så måtto inte konstitutiva för samundervisningen som sådan.

Den av skolkommisionen föreslagna skolorganisationen och den omläggning av det inre arbetet mot bättre individualisering, som kommissionen betraktar som den viktigaste sidan av skolreformen, kommer att göra den för gossar och flickor gemensamma skolan bättre avpassad för båda parter. I fråga om skolans målsättning kan skolkommisionen helt instämma i ett uttalande i skolutredningens flickskolebetänkande (s. 69): 'Skolans mål kan och bör aldrig definieras så exakt och snävt, att icke inom dess område möjligheter rymmas att tillgodose individuella eller för grupper av lärjungar karakteristiska anlag och intressen.' Den kunskap i uppväxtårens psykologi som den nya lärarutbildningen skall ge, kommer att göra lärarna bättre

ägnade att tillvarata gossarnas och flickornas specialintressen och att rätta undervisning och fostran efter deras olika utvecklingstakt. Över huvud taget torde den nya skolan, vilken liksom flickskolan är examensfri, bättre kunna tillgodogöra sig de fördelar, som samundervisningen också enligt skolutredningens mening har framför särundervisningen.» (S. 348.)

Frågeställningen blir en annan om det gäller *vidareutbildning* på den obligatoriska skolans grund. Det blir följaktligen avgörande för flickskolans framtid i vad mån den kan åberopa ett eget studiemål, som icke tillgodoses genom andra skolformer.

b. Flickskoleproblemet och flickskolans bildningsmål.

Flickskolan har av gammalt haft ett dubbelt mål, nämligen att förbereda för yrkeslivet och för hemmet. Den skall enligt gällande stadga ge ett högre mått av allmän medborgerlig bildning med hänsyn tagen till den kvinnliga ungdomens egenart, och den skall förbereda för praktisk verksamhet, särskilt på hemmets område. Vid sidan av detta dubbla utbildningsmål har såsom karakteristiskt för flickskolans bildningstyp betonats dess humanistiska grundprägel, erinrar *skolutredningen*. Eleverna få en fylligare kurs än realskolans i kristendomskunskap, modersmålet, ett främmande språk och historia med samhällslära samt i de ämnen, som tillväljas på det högre stadiet; studierna i ämnen, som nedläggas vid övergången till det högre stadiet, nå däremot givetvis i allmänhet icke fram till realexamens nivå. Skolans humanistiska karaktär har ansetts stämma väl överens med flickornas allmänna läggning och intressen och har även varit av betydelse för deras insats i arbetslivet, då den bidragit till att inrikta deras uppmärksamhet på arbetsområden, där en förutbildning av denna art varit fördelaktig.

Vid utformningen av den kommunala flickskolans båda linjer, den teoretiska och den praktiska, har stor hänsyn tagits till förberedelsen för framtida verksamhet inom hemmet. Slöjd och hushållsgöromål ha även på den teoretiska linjen fått större utrymme än som är möjligt i realskolan. Hemmets ekonomi studeras som ett av huvudmomenten inom ämnet ekonomilära. I övrigt präglas kursurvalet även på den teoretiska linjen i många enskildheter av flickornas intresseinriktning.

»Undervisning i psykologi är införd, visserligen icke såsom obligatorisk, och därvid föreskrives beaktande av sådana företeelser inom hemliv, samhällsliv och kulturliv, som med hänsyn till flickornas ställning och uppgifter kunna påkalla psykologisk belysning. Ej heller försummas den estetiska skolning, som sedan gammalt ansetts lämplig och intresseväckande för flickor. I historieundervisningen har inryckts även det viktigaste av den bildande konstens historia, i teckningsundervisningen skall vikt läggas vid väckandet av intresse för konst och stil, särskilt för allmogekonstens skönhetsvärden.» (X s. 66.)

Den praktiska linjen är i ännu högre grad tillrättalagd för en blivande verksamhet inom hemmet. Linjen har emellertid aldrig fått den använd-

barhet inom arbetslivet, som är nödvändig för en större lärjungetillströmning. Såväl hemmen som de unga själva räkna i allmänhet med någon tids självförsörjande yrkesarbete före inträdet i äktenskap, påpekar skolutredningen.

»Den ledande synpunkten vid valet av utbildning blir därför att finna en lärokurs, som kan leda till självförsörjning så snabbt och säkert som möjligt — realexamen blir på grund härav för många mer lockande än normalskolekompetensen, och flickskolans teoretiska linje blir mer lockande än den praktiska. Behovet av utbildning för husmodersgärningen blir för de flesta aktuell först långt efter skoltidens slut i samband med giftermålet; då så sker, fällas väl emellanåt bittra ord om skolutbildningens otillräcklighet i nämnda hänseende, men mödrarnas personliga erfarenheter av bristande förberedelse för arbetet i det egna hemmet avhålla dem i regel icke från att för döttrarnas del sätta möjligheterna till självförsörjning i främsta rummet.» (X s. 58.)

Skolutredningen har sökt utreda, i vad mån flickornas yrkesval inom real-skolan avviker från pojkarnas och i vad mån flickskoleelevernas yrkesval avviker från realskoleflickornas. För ändamålet har utredningen begagnat de uppgifter om den tillämnade levnadsbanan, som lämnas av de med realexamen eller normalskolekompetens avgående lärjungarna. För 1943 års årgång fördelade sig dessa, såsom följande tabell utvisar:

Tabell 24. De tillämnade levnadsbanorna för lärjungar, som år 1943 avgått med realexamen eller normalskolekompetens.

Levnadsbana	Realexamen		Normalskolekompetens %
	Gossar %	Flickor %	
Fortsatta studier vid gymnasium	38	22	6
D:o vid seminarier i läro- och övningsämnen samt jämförliga	2	5	9
Till handelsskolor, kontor, affärer, banker o. dyl. verksamhet	14	30	33
Till civila tjänster	4	9	13
Till tekn. läroanst., lantbruk, skogsskötsel, fabriks- och hantv.verks., militäryrket, sjömansyrket och jämförliga praktiska yrken	32	4	5
Till husliga yrken, sjuk- och barnavård	—	19	32
Ingen uppgift lämnad	10	11	2

Mellan gossarnas och flickornas yrkesval framträda karakteristiska olikheter. En skolutbildning, som skall förbereda för alla dessa olika levnadsbanor, måste nödvändigtvis bli en kompromiss, och det kan enligt skolutredningen ifrågasättas, om flickornas intressen därvid vederbörligen beaktats.

»Rätt allmänt tycks man på samskolehåll se saken något ensidigt ur de manliga lärjungarnas synpunkt. Att dessas matematiska och tekniska intressen hållas tillbaka, fattas som en allvarligare olägenhet än att flickornas estetiska och språkliga intressen röna samma öde. Det torde också kunna ifrågasättas, om icke en del i realskolorna brukliga läseböcker och textböcker äro starkare inriktade på att fånga gossarnas uppmärksamhet och intresse än flickornas. Delvis skulle väl detta bero på traditioner från den tid, då de allmänna högre skolorna voro avsedda endast för gossar, men främst torde det bero på att de manliga eleverna mer bestämt avböja att taga befattning med studier, som de finna mindre intressanta, medan de kvinnliga fogligare mottaga vad som bjudes dem.» (X s. 80.)

Skolutredningen har för sin del icke heller funnit det möjligt eller lämpligt att ändra realskolekursens allmänna läggning. Antalet flickor, som gå till praktiskt-husliga yrken är endast 8 procent av hela lärjungeantalet i realskolan, och detta antal har icke ansetts tillräckligt stort för att motivera en utvidgning av för sådana banor förberedande studier inom realskolan.

Utbildningen för hemmet i en sådan skolform som realskolan blir därför nödvändigtvis relativt svag, men skolutredningen synes anse, att den likväl rätt allmänt skulle godtagas som tillräcklig även för flickorna.

»Ändrade tidsförhållanden synas på sistone i viss mån ha fört denna fråga bort ur intressets brännpunkt. På många håll förefaller man numera benägen att för lösningen av frågan om flickornas dubbla undervisningsmål lita till en snabbt fortskridande utveckling dels i riktningen av alltmera inskränkta moders- och husmodersplikter, dels i riktningen av alltmera ökat intresse och allt större kunnighet hos den manliga parten i fråga om husliga sysslor. Konsekvensen av denna utveckling skulle således bli, att skolan finge åtaga sig att ge en viss utbildning i hem- och hushållsangelägenheter åt både gossar och flickor, en utbildning, som emellertid kunde inskränkas till en för alla gemensam elementarkurs.

Att en utveckling i antydd riktning pågår är tydligt; av flera skäl har den säkerligen påskyndats under de senaste åren. Den allmänna bristen på huslig arbetskraft har tvingat hufvader och söner att deltaga i hushållssysslorna, i den mån yrkeskunnig hemhjälp icke stått att få och i den mån husmödrar och vuxna döttrar icke kunnat lämna sitt yrkesarbete för att sköta det egna hemmet. Även om dylika företeelser kunna vara tillfälliga och konjunkturbetonade, står det utom tvivel, att beträffande de praktiska hushållssysslorna en rationaliseringsprocess pågår, som inskränker och förenklar husmodersarbetet. Nya mekaniska hjälpmedel och arbetsbesparande anordningar av andra slag skapas för att underlätta hemsysslorna; livsmedelsindustrien tillhandahåller väl förarbetade och snabbt färdigställda maträtter; i större samhällen kunna hushållsangelägenheter ordnas kollektivt.» (X s. 85.)

För egen del vill emellertid skolutredningen hålla möjligheten öppen att lämpa skolans fostran efter de förhållanden, som ännu i verkligheten råda. »Att mannens andel i familjeförsörjningen i regel i högre grad än hustruns faller inom yrkeslivets område, är ett faktum, som icke så snart lär förändras.» Tillfälle bör beredas den kvinnliga ungdomen att höja sin utbild-

ning för hemmet utöver det för gossar och flickor gemensamma minimum, som kan få rum i realskolan.

Det kunde ligga nära till hands att vilja avhjälpa bristen genom en kompletterande utbildning efter den obligatoriska skoltidens slut. I en reservation till skolutredningens betänkande om realskolans praktiska linjer ha fem ledamöter föreslagit en dylik anordning för kvinnliga elever, som ämna yrkesmässigt ägna sig åt husliga arbetsområden och inom dessa nå fram till någorlunda välavlönade anställningar. En fullgod ersättning för den nuvarande flickskoloutbildningen kan dock icke på detta sätt åstadkommas.

»Den enhetliga karaktären hos flickskolans studiegång, den balans och det inre sammanhang, som trots hänsynen till det dubbla bildningsmålet i det hela kunna bli rådande, ha väl för de flesta tett sig såsom en stor fördel hos skolformen. Just denna enhetlighet komme att försvinna, om den nuvarande flickskolan skulle ersättas med vanlig realskola jämte därpå byggda kurser i husliga ämnen och eventuellt någon kompletterande och avrundande kurs i de läroämnena, som särskilt kunna ha intresse för kvinnliga lärjungar. Det teoretiska skolarbetet skulle anhopas på ett yngre och mindre moget åldersstadium och de i intellektuellt hänseende mest fruktbara åren inom skoltiden skulle huvudsakligen ägnas åt praktiskt arbete.» (X s. 89.)

Den förstärkning av språkstudiet och det teoretiska studiet överhuvud, som står att vinna i den högre flickskolan, skulle väl också kunna förvärfvas på gymnasiet. Men gymnasiet kan dock icke ersätta flickskolan; det fordrar hos eleven mera utpräglad studiebegåvning, och dess krävande och långvariga läro gång kan icke förenas med praktisk utbildning under skoltiden. Redan studierna på realskolestadiet fordra av många ett uppbyggande av all flit och alla krafter. Sådana lärjungar böra dock icke vara utestängda från att förvärva det kunskapsmått de eftersträva.

»På åtskilliga levnadsbanor kan arbetskraft med minst den kunskapsgrund, som realskolan ger, men utan de särskilda ambitioner, som följa med en god begåvning, göra utmärkta insatser; personer behövas, som utan besvikelse och missnöje åtaga sig och väl fullgöra rutinarbete av mer kvalificerat slag. Det vore säkerligen en psykologiskt välmotiverad åtgärd att för dessa, liksom för de mer ömtåliga och i övrigt för dem, som av skilda skäl så önska det, tillhandahålla en studieväg, som utan forcerat arbete och examenspress samt med nödiga inslag av praktiskt arbete förde fram till samma slutmål som realskolan.» (X s. 94—95.)

Skolutredningen föreslår en omorganisation av flickskolornas högsta stadium. Den nuvarande differentieringen skulle ersättas med en linjeklyvning. Vid inträdet i näst högsta klassen skulle lärjungarna ha att välja mellan tre fasta linjer: språklinjen, reallinjen och den praktiska linjen.

»*Språklinjen* har såsom särskilt ämne franska eller i de fall, då detta ämne valts såsom andra språk, tyska. Linjen ger även den större kursen i

det andra främmande språket men de mindre kurserna i matematik, fysik, kemi och biologi med hälsolära liksom i slöjd och hemkunskap med hushållsgöromål. Språklinjen bör vara särskilt lämplig för lärjungar, som äga utpräglade humanistiska intressen och som för sin fortsatta verksamhet eller utbildning behöva mångsidiga språkliga förkunskaper. Den bör utgöra god grund för handelsgymnasier och vissa civila tjänstebefattningar.

Reallinjen ger de större kurserna i matematik samt i de naturvetenskapliga ämnena fysik, kemi och biologi med hälsolära; dessa senare kurser bli i viss mån samordnade och starkt inriktade på lärjungelaborationer. Linjen ger även den större kursen i det andra främmande språket, så att samläsning med språklinjen här blir möjlig. De mindre kurserna genomgås i slöjd samt hemkunskap med hushållsgöromål. Reallinjen bör vara den lämpligaste linjen för de flickor, som vilja hålla möjligheten öppen för övergång till gymnasium efter näst högsta klassen. För inträde i folk- och småskoleseminarier, socialinstitut, skolköksseminarier och andra utbildningsanstalter, som icke fordra förkunskaper i tre främmande språk, blir den ävenledes lämplig, liksom för kontorstjänster, där nämnda fordran icke gäller.

Den praktiska linjen upptager de större kurserna i slöjd och hemkunskap med hushållsgöromål och därjämte en elementär kurs i barnavård. Den ger de mindre kurserna i det andra främmande språket, matematik, fysik, kemi och biologi med hälsolära. Linjen torde ge godtagbara förutsättningar för inträde i de flesta utbildningsanstalter, som bygga på realexamen, och särskilt lämpa sig för sjuksköterskeskolor, kindergartenseminarier, utbildningsanstalter för lärare i slöjd och hushållsgöromål samt praktisk-husliga yrkeskurser av olika slag. Den bör även ge tillräcklig förutbildning för vanliga kontorstjänster.» (X s. 121.)

Skillnaden mellan språklinjen och reallinjen är enligt utredningens förslag obetydlig. Den inskränker sig till att de fem veckotimmarna franska i vardera av språklinjens klasser ersättas med matematik och naturvetenskap för reallinjens lärjungar. Sistnämnda linje är därför icke jämförlig med de högre allmänna läroverkens realgymnasium. Ett ämne som fysik, vilket på realgymnasiet har en relativt stark ställning, skulle på flickskolans reallinje endast vara företrätt med en veckotimme i den ena av linjens båda klasser.

Skolkommissionens flesta ledamöter se flickskolans egentliga existensberättigande i de kompletteringar den kan ge till den obligatoriska undervisningen.

»En skolform, som avser att vid sidan av fortsatt bildningsarbete med tonvikt på språk och humaniora även ge viss utbildning för hemmets uppgifter, kan mycket väl tänkas kunna hävda sin plats vid sidan av gymnasier, yrkesskolor och andra ungdomsskolor. Då den av skolkommissionen föreslagna enhetsskolan är linjedelad i nionde klassen, en linjedelning som medger övergång till begynnelseklassen i andra skolformer, bör eleverna kunna ha möjlighet att efter klass 8 övergå till fortsatt utbildning vid flickskola. Flickskolan skulle på detta sätt bli treårig.

Ingenting i den föreslagna nioåriga skolans struktur hindrar emellertid att sjunde och åttonde klasserna, i vilka eleverna enligt förslaget kan upp-

delas på klassavdelningar efter ämnesval, förlägges till en flickskola. Förutsättning härför är, att eleverna även vid förläggningen till en flickskola erhåller samma möjligheter till ämnesval, samma uppdelning å studievägar som deras jämnåriga, vilka icke valt en sådan övergång. Ur enhetsskolans synpunkt är det mindre väsentligt, inom vilken skolenhet skolgång sker, blott ifrågavarande skolstadiums allmänna struktur bibehålles. Lärjungarna bör efter att ha genomgått klasserna 7 och 8 ha samma möjligheter till val mellan 9 y, 9 a, 9 g och klass 9 inom flickskolan, oberoende av till vilken skolenhet deras studiegång genom klasserna 7 och 8 varit förlagd. Att klasserna 7 och 8, om de förläggs till flickskola, får enbart kvinnliga lärjungar innebär ingen avvikelse från enhetsskolans principer. Skolkommisionen menar visserligen, att samundervisning är att föredraga framför särundervisning, och i detta avseende vill kommissionen åberopa skolutredningens flickskolebetänkande, men i överensstämmelse med sin uppfattning, att frågor av denna art bör kunna lösas på olika sätt alltefter den kommunala skolledningens olika erfarenheter och uppfattningar anser skolkommisionen det rimligt, att man undantagsvis ger särundervisningen visst utrymme även inom den obligatoriska skolan.» (S. 348—349.)

Majoriteten anser således, att flickskolan i den föreslagna utformningen bör kunna ingå i det svenska skolsystemet. I allmänhet bör dock denna skoltyp endast anordnas på de orter, där flickskola för närvarande finnes.

En minoritet inom skolkommisionen, ledamöterna *Färm, Alva Myrdal, Olsson, Anna Sjöström-Bengtsson* och *Wallentheim*, är av den uppfattningen, att flickskolan som särskild skolform bör avvecklas. Dessa ledamöter anföra följande:

»Då skolkommisionen understrukit, att flickskolan inte har någon plats inom enhetsskolesystemet, finner vi det inkonsekvent att till flickskolan överföra flickavdelningar ur sjunde och åttonde klasserna. Urvalet av flickor för detta studium kommer att ske med hänsyn till föräldrarnas önskan att för sina flickor erhålla en undervisning av delvis annan art än enhetsskolans i övrigt och en skolmiljö, som skiljer sig från dennas. Om en sådan överflyttning skall ha någon mening, bör de flesta lärjungar även efter klass 8 kvarstanna i flickskolan, men då får överflyttningen efter klass 6 karaktären av övergång till särskild skolform, och fiktionen att den femåriga flickskolans första och andra klass tillhör enhetsskolan kan icke upprätthållas. Med hänsyn härtill och på grundval av den uppfattning av samundervisningens värde, som skolkommisionen gjort till sin, finner vi det olämpligt att från enhetsskolan avskilja särskilda flickavdelningar ur klasserna 7 och 8 och förlägga dem till särskild flickskola.

Inte heller kan vi finna, att det av kommissionen föreslagna treåriga egentliga flickskolestadiet (motsvarande klasserna 9, 10 och 11 i skolsystemet) har någon uppgift att fylla i den nya skolorganisationen. För de teoretiskt begåvade flickorna erbjuder gymnasiet en studiegång, som utan examenstryck kan avslutas i och med klass 11. Särskilt den allmänna linjen torde bli en lämplig förberedelse för de yrken, som brukar rekryteras från flickskolan, vilket framgår av ett närmare studium av byråchefen Neymarks till detta betänkande fogade yrkesförteckning . . . Flickor med praktiska intressen har möjlighet att över klass 9 y vinna inträde i yrkesskola. För sådana lärjungar, som varken tänker fortsätta sina studier i gymna-

sium eller åsyftar egentlig yrkesskoleutbildning, torde klass 9 a väl lämpa sig. Svårigen torde det kunna hävdas, att en särskild flickskolelinje inom det nya skolsystemet skulle fylla något behov, som inte kan tillgodoses inom ramen för den obligatoriska skolan med den utbyggnad därav och den individualisering av studievägarna, som skolkommissionen föreslagit.» (S. 505—506.)

c. Yttranden i flickskolefrågan.

Bortsett från flickskolekollegiernas egna yttranden är det relativt få remissvar, som ingå på flickskolefrågan, och meningarna förefalla vara tämligen delade. Av de 12 folkskolestyrelser, som berört frågan, har hälften anslutit sig till skolkommissionens majoritet och hälften till dess minoritet.

Statskontoret finner majoritetens motivering »anmärkningsvärt svävande».

»Därest man godtager kommissionens huvudprincip, att samundervisningen bör ersätta särundervisningen i det svenska skolsystemet, är det, som kommissionen själv påpekar, uppenbart, att flickskolan icke har någon plats inom den obligatoriska skolan. Statskontoret måste också, i likhet med reservanterna inom kommissionen, finna, att flickskolan som särskild skolform bör avvecklas. Det är svårt att förstå, vilka fördelar, som skulle stå att vinna med en flickskola, inom vilken det egentliga flickskolestadiet skulle omfatta klasserna 9, 10 och 11 och alltså till tiden sammanfalla med gymnasiet fram till den nya studentexamen men utan att medföra studentexamenskompetens.»

Styrelsen för *statens psykologisk-pedagogiska institut* anmärker åter, att skolkommissionens något snäva behandling av skolformen föga överensstämmer med den anda av hänsynstagande, vidsynthet och generositet, som i många hänseenden präglar betänkanudet.

»Den opposition mot överdriven likformighet och den strävan efter variation och frihet i undervisningen, som annars så starkt framträder i skolkommissionens principuttalande, synes ha åsidosatts, när det gällt att bestämma flickskolans plats i skolorganisationen och att utforma dess uppgifter och arbetsinnehåll. Skolkommissionen har till och med gått så långt i sin njugghet mot flickskolan, att den helt beskurit dess framtida utvecklingsmöjligheter genom bestämmelsen, att flickskolan, som den i förslaget utformats, endast tillåtes existera 'på de orter, där flickskola för närvarande finnes' (bet. s. 349). Man kan konstatera, att för ingen annan skolform någon liknande restriktion föreslagits.»

Flickskolornas kollegier sluta upp kring den skolform de representera. Lärjungestillströmningen visar, framhålla de, att skolformen alltjämt har målsmännens förtroende. »Den svenska flickskolan, som genom 75 år seglat i motvind och dock förmått hävda sig, har visat en livsduglighet, som bör vara en tillgång för samhället», skriver kollegiet i *Söderhamn*. Frågan om samundervisningen är ömtålig; målsmännen bör så långt möjligt ha tillfälle att välja, framhåller kollegiet i *Örebro*.

»Det skälet att flickskolan är en skolform för flickor, och att dess bästa särdrag komme att tillvaratagas i den nya skolorganisationen gör ej denna skolform obehövlig. Det finns ett stort antal ungdomar av bägge könen, vilka åtminstone under en viss utvecklingsperiod bättre lämpa sig för särundervisning. liksom det alltjämt torde finnas målsmän, som ha en annan uppfattning än kommissionen angående det ännu outredda problemet samundervisning—särundervisning, och dessa målsmän ha givetvis samma rätt som andra målsmän att i ett demokratiskt skolsystem få sina synpunkter företrädda.»

Flickskoletypen har dock sitt värde oberoende av frågan om sam- eller särundervisning, betonar rektor vid *Kungsholmens kommunala flickskola*:

»Något principiellt hinder för att även gossar skulle undervisas inom samma skoltyp och med för deras läggning lämpade alternativa undervisningsmoment torde ej förefinnas, i synnerhet i större skolor med flera parallellavdelningar. Skoltypens värde ligger ej i att den utesluter ungdomar av det andra könet utan att den är lämplig för vissa *individer*.»

Främst är likväl flickskolan ett led i flickornas utbildning. Enhetsskolan ger ingen garanti för att flickorna få den absolut nödvändiga träning i praktiska sysslor, som de behöva för sin dubbla utbildning för yrke och hem, fastslår kollegiet i *Kalmar*:

»Med eftertryck måste påpekas, hur viktigt det är, att de som bestämma om skolväsendets utformning, till fullo inse vikten av att flickorna få en fullvärdig grund för sin dubbla utbildning: för yrke och hem. Ingen rationalisering i världen gör den dugliga husmodern överflödig. Hemmen äro samhällets grundval. Det är av allra största vikt att flickorna i sin skolutbildning så långt möjligt få en god grund för den oerhört krävande uppgift, som väntar de allra flesta av dem: att bli maka och mor. Det är en nationalekonomisk vinst att göra kvinnorna till dugande husmödrar likaväl som till skickliga yrkeskvinnor. Inga än så goda skolreformer äro tillfyllest, om de ej ge tillräckligt stöd åt den fostran, som avser att inge de unga respekt för den största av livsuppgifter: att bilda ett hem. Tacknämligt är, att skolkommissionen insett nödvändigheten av att även pojkarna bibringas hemkunskap, men flickornas möjligheter att inom enhetsskolans ram få nödig förutbildning för husmoderskallet äro *icke* tillfredsställande.»

Den främsta försvarslinjen hålles emellertid av centralstyrelsen för *flick- och samskolelärarnas riksförbund*. Den utförliga motivering för skolformens bibehållande, som förebragts av 1940-års skolutredning, har av kommissionen knappast berörts än mindre vederlagts, påstår förbundet.

»Oavsett de snäva samskolesynpunkterna är kommissionens uppfattning att dess enhetsskola kan ge de kvinnliga eleverna detsamma som den nuvarande flickskolan ger, icke riktig. Med en god teoretisk utbildning för yrkeslivets krav och en humanistiskt inriktad allmänbildning av den art, som väl stämmer med det stora flertalet flickors intressen, förenar den nuvarande flickskolan en tämligen rik och omfattande praktisk-huslig utbildning, väl ägnad att göra eleverna skickade ej blott för yrkeslivets utan även för familjelivets uppgifter. Samtidigt som skolan genom en lugn studie-

gång ger även de i teoretiskt avseende blott genomsnittligt väl begåvade möjlighet till gedigen allmänbildning, tillfredsställer den de praktiskt begåvades aktivitetsbehov och detta speciellt vid en tidpunkt — 14-årsåldern — då behovet framträder särskilt starkt; här införes nämligen den första praktiska hushållskursen. I enhetsskolan måste flickorna vid 13-årsåldern välja mellan en teoretisk studiegång, som endast medger en kort grundkurs i hemkunskap, och en del mer praktiska studievägar, som i verkligheten effektivt avskära dem från möjligheten att gå vidare i teoretiska studier. Ingen mellanform öppnar sig för den, som med god eller medelgod teoretisk förmåga förenar gryende praktisk duglighet och husliga intressen. Överhuvud kan i enhetsskolan i syslöjd och hushållsgöromål utbildningen icke väl tillgodoses utan att eleven tidigt specialiserar sig på detta område; även flickor, som välja praktiska kurser i maskinskrivning och yrkesorientering, förbli hänvisade till den elementära, för gossar och flickor gemensamma obligatoriska hemkunskapskursen. Enligt centralstyrelsens mening är detta ett verkligt steg tillbaka i fråga om flickornas undervisning; innan ännu det mångåriga och välmotiverade kravet på obligatorisk undervisning i husliga göromål hunnit mer allmänt tillgodoses, är man färdig att principiellt avskära en stor del flickor från möjligheten att åtnjuta sådan undervisning av effektiv praktisk och manuell art.

Vad enhetsskolan sålunda icke kan ge, skall enligt kommissionsmajoritetens mening kunna meddelas i en på klass 8 byggd särskild flickskolelinje. Om dennas utformning och kursinnehåll är intet angivet, icke heller om den kompetens, vartill den skall leda. Centralstyrelsen måste betona, att, i den mån enhetsskoleprojektet förverkligas, linjen icke får bli en blott praktisk hushållskurs; den måste liksom den nuvarande flickskolan ge såväl teoretisk som praktisk-huslig kunskap. Det är nogsam omvitnat, att många för kvinnor avsedda eller av kvinnor gärna valda yrken bygga på god och gedigen såväl teoretisk som praktisk skolbildning såsom en nödvändig grund; så t. ex. yrken inom social- och sjukvård, föreståndarinnebefattningar inom storhushåll, i affärlivet och inom vissa industribranscher. För dessa yrken ger icke enhetsskolan, ej ens påbyggd med en hushållskurs, lämplig grundval. Linjen får heller icke avgränsas från andra teoretiska och praktiska utbildningsvägar på sådant sätt, att förändringar i elevernas framtidsplaner vålla olägenheter; sålunda måste liksom nu övergång till gymnasium, om också med ett års försening, möjliggöras. I förhållande till den nya realexamen bör flickskolekompetensen även teoretiskt erkännas såsom överlägsen, då den vinnes genom mer omfattande och över längre tid fortsatta studier. Särskilt vill centralstyrelsen understryka, att denna kompetens till följd av sitt praktiska specialvärde icke kan ersättas av studentexamen på någon föreslagen linje. Att för rättvisans skull en liknande praktisk-teoretisk studielinje skapas för gossar finner centralstyrelsen visst icke orimligt.»

Skolkommissionens ställningstagande till flickskolan har väckt oro även inom *Målsmännens riksförbund*.

»Målsmännens Riksförbund måste tyvärr konstatera, att skolkommissionens förslag innebär ett kraftigt försvagande av flickskolans ställning. Detta är så mycket mera att beklaga som flickskolan är den enda skolform, som erbjuder högre utbildning och är anpassad för de stora skaror av flickor, vilkas begåvningsstyp och intressen äro inriktade mot den krets

av yrken, där barn- och ungdomspsykologi, hemkunskap och textilslöjd äro grundläggande. Målsmännens Riksförbund vill särskilt påpeka, att i denna yrkeskrets inrymmas moderns och husmoderns yrke, vilka båda äro av utomordentlig vikt för vårt land och våra barn. Den av skolkommissionen föreslagna allmänna linjen är enligt vår mening ej anpassad för dessa krav, då den, även om textilslöjd och hemkunskap införas som frivilliga övningsämnen, ej kan anses taga tillräcklig hänsyn till denna kvinnliga intressesfär.»

En utväg vore enligt riksförbundets mening att komplettera gymnasieorganisationen med en särskild flickskolelinje, som bättre än den allmänna linjen tillvaratoge flickornas intressen. För att linjen icke skall nedvärderas i jämförelse med de mera teoretiska, måste den i likhet med dessa berättiga till fortsatta studier i tolfte klassen.

Även några remissinstanser utanför skolvärlden giva flickskolan sitt stöd. *Humanistiska sektionen vid universitetet i Lund* anser sålunda, att flickskolan bör bibehållas icke blott »tills vidare». Den har alltså en mycket viktig uppgift att fylla och bör därför tvärtom omhuldas och erhålla utvecklingsmöjligheter inom enhetsskolans ram på platser, där befolkningsförhållandena så tillåta. *Karolinska institutets lärarkollegium* finner det likaledes ofrånkomligt, att separata parallellklasser för pojkar och flickor inrättas för att tillmötesgå elevernas individuella krav.

Vid läroanstalter, där en flickskolelinje löper parallellt med eller utgrenas från realskolelinjer, som stå öppna för både gossar och flickor, är kritiken mot kommissionens förslag mycket dämpad, att icke säga obefintlig. Kollegiet vid *kommunala flickskolan i Lund*, som är förenad med samrealskolan i samma stad, tillstyrker sålunda det av skolkommissionens majoritet framlagda förslaget. Kollegiet vid *Djursholms samskola* biträder likaledes detta förslag, men finner det icke nödvändigt att utskilja rena flickklasser redan i klass 7.

»Så länge icke några organisatoriska skäl utgöra hinder, böra flickorna åtnjuta samundervisning. Det är önskvärt att, som SK föreslagit, flickskolan inbygges i den större skolenheten. Flickorna på denna linje komma då att tillhöra den gemenskap, som eleverna vid en större skola utgöra, vilket har såväl pedagogisk som social betydelse. Vid *Djursholms samskola* har lång erfarenhet visat, att en flickskolelinje, parallell med den 5-åriga realskolans klass 4 och de tre lägsta ringarna av det 4-åriga gymnasiet utgjort just en sådan 'skolform, som avser att vid sidan av fortsatt bildningsarbete med tonvikt på språk och humaniora även ge en viss utbildning för hemmets uppgifter'. Flickorna ha smält in i den större skolenheten och tagit en aktiv del i det gemensamma förenings- och kamratlivet inom skolan, detta till gagn både för dem själva och för deras manliga kamrater.»

Kollegiet vid *högre allmänna läroverket i Lidingö* åberopar likaledes egna erfarenheter:

»Då en kommunal flickskolelinje, grundad på tre års skolgång i real-skolan och omfattande klasserna 5° och 6°, är förenad med högre allmänna läroverket i Lidingö, en för närvarande ovanlig skolform, som rätt nära motsvarar skolkommissionens förslag, vill kollegiet här endast framhålla, att erfarenheterna från denna linje visat sig uteslutande goda. Linjevalet infaller först samtidigt med övergången till gymnasium, respektive real-skolans avslutningsklass, och de flickor, som ej haft lust, fallenhet eller tid för gymnasiala studier, ha här kunnat få en såväl i de teoretiska som de praktiska ämnena betydligt bättre avrundad skolgång än de som valt den ett år kortare vägen över realexamen. Om — såsom synes bliva oundgängligt — realexamens nivå sänkes medan fordringarna på gymnasiet i teorien snarast höjes, torde flickskolan få en stor uppgift att fylla.»

Kollegiet vid *Höglandsskolan*, där nu både gossar och flickor kunna förvärva normalskolekompetens, kan till och med förena sig med minoriteten:

»Då den av skolkommissionen föreslagna skolan synes ansluta sig nära till flickskolans organisation och även i övrigt tillgodose de värden, som denna företrätt, och då flickorna fått sin utbildning ordnad genom samskoleprincipens genomförande, förefalla speciella flickskolor parallellt med gymnasierna att innebära en överorganisation.»

Skolöverstyrelsen gör slutligen en åtskillnad mellan flickskola i bemärkelsen särskild skola för flickor och flickskola såsom den sedan 1928 fixerade skolform, som leder till normalskolekompetens.

»Ställningstagandet till frågan om den speciella skolan för flickor beror självfallet av uppfattningen om samundervisningens eller särundervisningens företräde. Sedan överstyrelsen övervägt alla de argument för och emot bådadera, som blivit framdragna, ansluter sig överstyrelsen till SK:s principiella ståndpunkt. Ej minst har överstyrelsen beaktat den sociala synpunkten och funnit värdefullt, att gossar och flickor redan tidigt sammanföras i skolan som kamrater och lära sig det samarbete, som samhällsutvecklingen kräver av dem som vuxna. Som en konsekvens finner överstyrelsen intet principiellt motiv föreligga för speciella gossläroverk.

Skulle man nu ha stått inför skapandet av ett från början nytt skol-system på helt obruten mark — som fallet i modern tid varit i t. ex. vissa orientaliska stater — hade väl — lika litet som i dessa — någon särskild skola för flickor behövt inlemmas i skolväsendet. Men i vårt historiskt framvuxna skolsystem ter det sig på annat sätt. En differentering på stadier över det grundläggande eftersträvas i flera andra avseenden. I den mån de visa sig uppskattade av målsmännen, synas därför särskilda flickskolor åtminstone tills vidare kunna försvara sin plats bland de valbara vägarna. Deras framtid torde komma att bero av frekvensen. Definitivt kan icke frågan om flickskolans ställning, lika litet som åtskilliga tidigare berörda frågor, avgöras, förrän det nya skolsystemet efter försöksperiodens slut är helt utformat och kan klart bedömas. För närvarande skulle det ur en annan synpunkt vara betänkligt att avskriva flickskolorna. De representera ett så stort utrymme av högre skolbildning, att deras försvinnande skulle betyda en mycket ovälkommen ökning av elevströmmen till övriga läroverk.

När det gäller den nuvarande flickskoleformen, typen sjuårig examensfri skola med normalskolekompetens som mål, vill överstyrelsen under-

stryka, vad som framhållits angående vissa av dess kvaliteter. En egenskap, som motsvarar moderna strävanden, är examensfriheten, en annan den längre och därför lugnare lärogången, som ger större utrymme för frihet i undervisningens metodik och tillgodoser vissa ämnen bättre än vad realskolans med sin knappare tid förmår. Dessa egenskaper äro emellertid till särskild fördel främst med hänsyn till vissa elevgruppers läggning och intressen. Till dem hör icke mängden av flickor, som i alltmer växande grad söker sig till de allmänna läroverken. — — — Även en del gossar torde vara betjänta av flickskoleformens lärogång. Därav har också följderiktigt dragits slutsatsen, att denna skolform borde stå öppen även för gossar. Denna tanke är för övrigt redan förverkligad i en privatskola (Höglandsskolan). Överstyrelsen ansluter sig i princip till denna uppfattning och förordar, att ytterligare försök anställas med att öppna vägen till normalskolekompetens för gossar.

Beträffande anknypningen till enhetsskolan av en linje, ledande till normalskolekompetens, finner överstyrelsen önskvärt, att en försöksverksamhet anordnas i likhet med vad överstyrelsen förordar för gymnasiet och de praktiska linjerna. Åt överstyrelsen bör överlämnas uppdraget att utarbeta närmare förslag.

I fråga om högre stadiets utformning inom flickskolan finner överstyrelsen en fastare och bättre inriktad differentiering önskvärd . . . Flickskolans alltför fria kombinationsmöjligheter på det differentierade stadiet böra åstramas. Överstyrelsen kan tänka sig en linjedelning ungefärligen efter den skiss SU framlagt, d. v. s. en utformning i tre linjer: en språklinje, en reallinje och en mera praktiskt betonad linje. Överstyrelsen förutsätter emellertid även i detta fall, att en närmare detaljutformning bygger på erfarenhet, vunnen genom försöksverksamhet. Särskilt måste en praktiskt betonad linjes utseende noga övervägas med hänsyn till att den nuvarande praktiska linjen i flickskolan icke lyckats giva det resultat man väntade vid denna linjes tillkomst. Försöksverksamheten kunde även belysa, huruvida det högre stadiet bör omfatta ett eller två år. Samtidigt böra också olika möjligheter till övergång till gymnasiet prövas.

SK uttalar sig visserligen för att flickskola endast bör förekomma på orter, där sådan skola nu finns. Detta torde syfta såväl på begreppet särskild skola för flickor som på den typiska formen för en sådan. Om emellertid — vilket överstyrelsen ovan förordat — denna skoltyp med normalskolekompetens som mål skulle öppnas även för gossar, bör begränsningen till flickskoleorterna icke kategoriskt föreskrivas. Några försökslinjer synas böra öppnas vid högre allmänna läroverk, då det kanske eljest skulle bli svårt att efter rekryteringen bedöma gossarnas verkliga intresse för denna skolform.» (S. 103—104.)

d. Departementschefen.

Tillströmningen till de högre flickskolorna kan icke sägas vara otillfredsställande. Lärjungeantalet, som hösten 1943 var 15 900, är nu uppe i 18 600; tillväxten har under de mellanliggande åren procentuellt varit ungefär densamma som vid andra högre skolformer. Det är emellertid många år sedan någon ny läroanstalt av flickskoletyp upprättades. De kommunala flickskolorna ha med något undantag tillkommit genom ombildning eller sammanslagning av tidigare existerande enskilda flickskolor.

När högre flickskolor under 1800-talet i stigande utsträckning upprättades, hade skolformen en klar och hållbar motivering. Det allmänna hade ännu icke tagit sig an flickornas undervisning; på de flesta orter var genomgången av en högre flickskola den enda väg till allmänbildning utöver folkskolekursen, som stod till buds för kvinnlig ungdom. Härutinnan äro nu förhållandena i grunden ändrade, och de försök som i senare tid ha gjorts att förebringa en motivering för separatskolor för flickor, ha knappast någon större övertygande kraft. I likhet med skolkommissionen och skolöverstyrelsen måste jag konstatera, att särskilda flickskolor i princip icke ha någon plats inom den obligatoriska skolan och att särundervisning där icke torde kunna förekomma annat än som undantagsanordning.

Särdrag som examensfriheten och den lugnare arbetstakten förlora givetvis i betydelse, om realskolan inordnas i en enhetsskola, där man lättat på examenstrycket och genom individualiserande arbetsmetoder söker finna en för varje enskild lärjunge lämpad arbetstakt. När det i diskussionen till flickskolans förmån har framhållits att ingen nuvarande skolform i så hög grad som just flickskolan motsvarar skolkommissionens idéer, och man därvid hänvisat till skolans personliga omvårdnad om lärjungarna, den större möjligheten till individuell undervisning, den lugnare arbetstakten, friheten från examen, övningsämnenas starka ställning, inslaget av estetisk fostran m. m., så är i själva verket ett sådant resonemang snarare ägnat att försvaga än att stärka motiveringen för en fristående flickskola. Flickskolan måste ha en egen, specifik motivering, om den skall bestå. Dess program måste på ett eller annat sätt gå utöver enhetsskolans, så att det icke kan förverkligas inom ramen för skolpliktsålderns gemensamma undervisning.

Under förarbetena för skolreformen har i synnerhet skolutredningen pekat på de drag i lärokurserna, som skilja flickskolan från realskolan, i främsta rummet den starkare inriktningen på hemmet och de fylligare kurserna inom vissa humanistiska ämnen. Skillnaden är icke så stor, att normalkompetensen får avsevärt större användbarhet än realexamen, men den existerar, och det är mycket möjligt, att i en framtid, när enhetsskolekursen är allas egendom, ett tämligen starkt intresse för dylika kompletteringar av medborgarbildningen kan komma att framträda. För att täcka sådana behov erfordras dock näppeligen en uppspaltning av lärogången långt ned i klasserna. De erfarenheter, som föreligga från läroanstalter, där en flickskolelinje grenats ut på ett relativt högt stadium, synas, åtminstone att döma av remissvaren från dessa skolor, vara gynnsamma. En flickskoleform av den typ skolkommissionens majoritet föreslagit torde vara väl ägnad att tillgodose behoven av vidareutbildning på enhetsskolans grund för flickor, som eftersträva den nuvarande högre flickskolans dubbla studiemål, en utbildning för hemmet och för yrket.

När någon av de städer, som nu hålla sig med högre flickskola, övergår till enhetsskolesystemet, torde tiden vara inne att närmare utforma och i praktiken pröva den av skolkommissionens majoritet föreslagna konstruktionen. Skulle det dessförinnan befinnas önskvärt, att vid något läroverk en linje ledande till normalskolekompetens för såväl gossar som flickor praktiskt prövas, torde det få ankomma på skolöverstyrelsen att därom framlägga förslag.

Om det med hänsyn till de ändrade förhållandena kan vara ovisst, i vilken utsträckning den högre flickskolan i längden kan hålla sig uppe i konkurrensen med andra skolformer, bör detta dock icke betyda, att de existerande flickskolorna under övergångstiden pedagogiskt eller organisatoriskt skola vara dömda till ett stillastående, som kunde försvåra för dem att fylla sina förpliktelser mot ungdomen. Det är sålunda intet att erinra mot att försök av olika slag utföras även vid flickskolorna och jämkningar i organisationen företagas. Bland annat kunna dessa avse det högre stadets konstruktion; skolutredningens förslag till linjedelning synes därvid vara förtjänt att i en eller annan form prövas, på sätt skolöverstyrelsen i sitt remissutlåtande har föreslagit.

Därvid gjorda erfarenheter torde bliva till nytta även vid utformningen av den flickskola kommissionsmajoriteten skisserat. Det är föga sannolikt, att denna skola skall kunna övertaga flickskolans nuvarande differentieringssystem oförändrat. Om erfarenheterna från försökstiden bringa i dagen möjligheter att genom linjedelning eller införande av ett begränsat antal tillvalskombinationer förenkla organisationen, är detta erfarenheter, som kunna bliva vägledande även vid konstruktionen av en på enhetsskolan byggd högre skola för kvinnlig ungdom.

Det finnes ännu kvar ett fåtal privata flickskolor, som föra fram till normalskolekompetens. Hinder bör ej möta att i hittills gällande ordning ombilda dessa till kommunala flickskolor, därest vederbörande kommun så önskar och skolorna fylla skäligen anspråk på lärjungeantal, lärarkompetens och utrustning. Skulle emellertid — mot förmodan — nya privat-skolor av denna typ upprättas, böra de, så som flickskolefrågan nu ligger till, i regel icke göra sig räkning på att erhålla statligt understöd.

Avdelning II.

Skolor av gymnasial karaktär.

8. Den nuvarande gymnasieorganisationen.

Ungdomsålderns skolor förete alla övergångar mellan rent allmänbildande och starkt yrkesspecialiserade läroanstalter. Till detta åldersstadium hör en fri, allmänbildande skola som *folkhögskolan*, vidare *gymnasier* med ett allmänbildande, mer eller mindre specialiserat kursinnehåll eller med klar yrkesbetoning och slutligen ett stort antal rena *yrkesutbildningsanstalter*.

I den pedagogiska diskussionen inom och utom vårt land framträder en tendens att parallellisera gymnasierna och yrkesutbildningsanstalterna och betrakta dem som olika grenar av en allmän ungdomsskola med mera specialiserade och mera yrkesbetonade mål än skolpliktstidens för alla obligatoriska skola. Hithörande skolformer äro dock till syfte och organisation så olika, att det icke torde vara nödvändigt att taga ställning till dem alla i ett sammanhang. Den egentliga yrkesundervisningens liksom folkhögskolans problem äro för närvarande föremål för överväganden inom 1946 års skolkommision, som längre fram kommer att framlägga därav föranledda förslag. Jag kan således i dag lämna dessa skolformer å sido.

Även de ungdomsskolor, som därefter återstå, bilda emellertid en mångformig organisation, uppdelad i ett flertal skoltyper med linjer och differentieringar för skilda ändamål. Äldst äro de båda gymnasielinjerna på de allmänna läroverkens högstadium, *latinlinjen*, som tagit arvet efter den forna lärdomsskolan, och *reallinjen*, som vid dess sida gjort sin tjänst i nära hundra år. I senare tid ha gymnasieformer med starkare yrkesbetoning ryckt fram, sådana som de *tekniska gymnasierna* och *handelsgymnasierna*. Ett specialgymnasium för blivande officerare finnes vid *Försvarets läroverk i Uppsala*, ett annat, avsett för lantbruks-, skogs- och mejeristuderande, vid *Vilans folkhögskola*. Privata gymnasier för blivande präster finnas i Uppsala och Göteborg.

Till de gymnasialt arbetande skolformerna böra slutligen räknas *folkskoleseminariernas fyraåriga linjer* och *småskoleseminarierna*.

a. Gymnasieorganisationen vid de allmänna läroverken och jämförliga läroanstalter.

Gymnasiet är inlemmat i läroverksorganisationen som ett överstadium vid de högre allmänna läroverken. Fristående statliga läroverksgymnasier finnas icke.

Av de 67 högre allmänna läroverken äro för närvarande 9 avsedda endast för gossar och 7 endast för flickor. De återstående 51 äro på gymnasialstadiet öppna för såväl manlig som kvinnlig ungdom. Lärjungeantalet på gymnasialstadiet uppgick höstterminen 1948 till 13 900, varav 8 414 ynglingar och 5 486 flickor. Lärjungarna erlägga terminsavgifter efter samma grunder som lärjungarna i realskolan.

Liksom realskolans anknytning till folkskolan är även gymnasiet anknytning till realskolan dubbel. Både latin- och realgymnasiet ha fyraåriga former, baserade på realskolans näst högsta klass, och treåriga, baserade på realexamen. På latingymnasiet utgöres lärjungeklentelet övervägande av kvinnlig ungdom, på realgymnasiet av manlig. Följande tabell visar lärjungarnas fördelning på de olika linjerna höstterminen 1948.

Tabell 25. Lärjungeantalet på gymnasiet höstterminen 1948, fördelat efter linjeval och kön.

Kursens längd	Latinlinje			Reallinje			Hela gymnasiet		
	manl.	kvinnl.	samtl.	manl.	kvinnl.	samtl.	manl.	kvinnl.	samtl.
Fyraårig linje . .	1 889	2 861	4 750	2 909	837	3 746	4 798	3 698	8 496
Treårig linje . .	311	597	908	3 305	1 191	4 496	3 616	1 788	5 404
Summa	2 200	3 458	5 658	6 214	2 028	8 242	8 414	5 486	13 900

Vid sidan av de statliga gymnasierna finnas kommunala och enskilda sådana.

De kommunala gymnasierna äro alltid anslutna till en samrealskola och stå under ledning av dennas rektor. Ett visst utbyte av lärarkrafter kan förekomma, så att exempelvis en adjunkt har en del av sin tjänstgöring i det kommunala gymnasiet och en kommunalt anställd lektor i stället en del av sin tjänstgöring i samrealskolan. Antalet kommunala gymnasier har starkt ökats under efterkrigstiden. Av de 26 gymnasierna av denna typ ha 21 tillkommit under de fem senaste åren. Vanligen börjar ett kommunalt gymnasium sin verksamhet med endast en linje, i regel reallinjen, men om lärjungetillströmningen är tillräcklig, kompletteras gymnasiet ej sällan ett följande år med den linje som fattas. För närvarande ha 9 av de kommunala gymnasierna såväl latin- som reallinje och ett endast latinlinje. Återstående 16 äro realgymnasier. I regel äro de treåriga; endast gymnasiet i Solna är fyraårigt. Lärjungeantalet vid de kommunala gymnasierna var höstterminen 1948 på latinlinjen 150 och på reallinjen 964.

De enskilda gymnasierna ha i allmänhet från början varit rent privata företag, och flertalet äro det fortfarande, men i andra fall är numera kommunen intressent eller ägare. Organisationen kan variera. En del ha lärare

med heltidsanställning, andra ha mer eller mindre utpräglat timplärsystem och lägga an på att anställa lärare från statsläroverk för det antal timmar dessa kunna åtaga sig som bisyssla. Antalet under skolöverstyrelsens inseende stående privatläroverk med gymnasieklasser är för närvarande 23. Lärjungeantalet höstterminen 1948 var på latinlinjen 1 468 och på reallinjen 1 682. Vid fem läroverk fanns även nyspråklig linje; lärjungeantalet på denna linje var 126.

Det fyraåriga gymnasiet är vanligast vid privatläroverken, men även treåriga förekomma. Vid tre läroverk finnas tvååriga gymnasier för särskilt studiebegåvade lärjungar. Lärjungeantalet i dessa är för närvarande 55. Klassavdelningarnas storlek måste på en sådan linje hållas nere; den har vid ett läroverk maximerats till 15 och vid ett annat till 20 lärjungar.

Gymnasiet har enligt läroverksstadgan till ändamål att bibringa en fördjupad och utvidgad allmän medborgerlig bildning samt därjämte att grundlägga de vetenskapliga insikter, som vidare utbildas vid universitet eller högre fackutbildningsanstalt.

Läroämnena på gymnasiet äro desamma som i realskolan; därtill kommer filosofi samt på latinlinjen latin och grekiska, av vilka dock filosofi och grekiska endast förekomma i de båda högsta ringarna. På realgymnasiet delas matematiken i de högsta ringarna i två skilda läroämnen: matematik (allmän kurs) och matematik (specialkurs). Övningsämnena äro på båda linjerna teckning, musik och gymnastik med lek och idrott.

I de två första ringarna av fyraårigt gymnasium och i första ringen av treårigt äro samtliga på timplanen upptagna läro- och övningsämnen obligatoriska; befrielse från en del av undervisningen i övningsämnena kan dock av rektor medgivnas, om lärjunge med hänsyn till kommunikationerna eller av annan anledning är i behov av lättnad i arbetsbördan.

Karakteristiskt för de båda högsta ringarna, som tillsammans utgöra »det differentierade gymnasiet», är ett tillvalssystem, som gör ämnesuppsättningen delvis beroende av lärjungarnas önskemål.

Varje lärjunge bestämmer sig före inträdet i det differentierade gymnasiet för en viss *ämnesgrupp*, bestående av fem *fasta ämnen* och tre (eller i vissa fall två) *tillvalsämnen*. De tre ämnena kristendomskunskap, modersmålet och historia med samhällslära äro obligatoriska för alla lärjungar och ingå alltså såsom fasta ämnen i ämnesgruppen. På latinlinjen äro dessutom latin och franska fasta ämnen, på reallinjen engelska och matematik (allmän kurs). Tillvalsämnena väljas bland vissa i stadgan angivna ämneskombinationer, 11 till antalet på latinlinjen och 7 på reallinjen. Skolöverstyrelsen meddelar i sitt utlåtande över skolkommissionens betänkande följande tabellariska översikt av de olika kombinationernas tillvalsfrekvens:

Tabell 26. Översikt av tillvalskombinationernas frekvens på det differentierade gymnasiet höstterminen 1948.

L a t i n g y m n a s i e t				R e a l g y m n a s i e t			
kombination nr	tillval i procent			kombination nr	tillval i procent		
	manliga	kvinnliga	samtliga		manliga	kvinnliga	samtliga
1: ty eng ge .	22,0	20,8	21,3	1: ty fr ge .	13,5	13,3	13,5
2: ty eng fi .	31,2	21,4	25,4	2: ty fr fi . .	3,5	4,7	3,8
3: eng ge bi .	12,4	22,7	18,5	3: fr ge bi .	10,3	38,1	17,4
4: gr ty . . .	1,2	0,6	0,9	4: ty fr fy .	0,9	0,5	0,8
5: gr eng . .	7,3	4,3	5,5	5: fr fy ke .	0,6	0,6	0,6
6: gr fi . . .	6,4	1,2	3,3	6: bi fy ke .	38,6	37,1	38,2
7: ty eng ma	10,3	10,6	10,5	7: msp fy ke	32,6	5,7	25,7
8: eng ma fy	2,2	0,5	1,2	Summa	100,0	100,0	100,0
9: ma fy ke .	1,0	0,3	0,6				
10: ty eng bi .	2,8	9,4	6,7				
11: eng bi ke	3,2	8,2	6,1				
Summa	100,0	100,0	100,0				

Det är påfallande, att den kombination, som innehåller specialmatematik, huvudsakligen brukas av ynglingar, och de kombinationer, som jämte biologi innehålla något främmande språk, övervägande av flickor. Vissa kombinationer utnyttjas föga; detta är på latinlinjen fallet med kombinationer, som innehålla fysik, och på reallinjen med kombinationer, som jämte fysik innehålla franska. Härvid bör dock anmärkas, att möjligheterna att tillvälja vissa ämneskombinationer vid mindre läroverk ej sällan begränsas genom en bestämmelse, att undervisning i tillvalsämne endast efter särskilt medgivande av skolöverstyrelsen får anordnas, om färre än fem tillväljare anmält sig; för grekiska är dock deltagarminimum satt till tre lärjungar.

Utöver sin ämnesgrupp kan lärjunge efter medgivande av rektor och ämneskonferens få medtaga ännu ett ämne, *tilläggsämnet*. Denna möjlighet höjer icke oväsentligt deltagarantalet i vissa läroämnen. Enligt en inom skolöverstyrelsen för några år sedan utförd undersökning studerades de olika läroämnena i den utsträckning, som framgår av nästa tabell.

Det förtjänar påpekas, att ehuru engelska språket på latinlinjen icke är obligatoriskt, det dock studerades av icke mindre än 95 procent av lärjungarna och att på reallinjen franska språket, ehuru det ingår i alla kombinationer som innehålla tyska och två därtill, icke nådde upp till samma deltagarantal som tyskan.

Tabell 27. Procent av lärjungarna på det differentierade gymnasiet, som höstterminen 1944 begagnade sig av undervisningen i de olika läroämnena.

Latinlinjen		L ä r o ä m n e	Reallinjen	
manliga	kvinnliga		manliga	kvinnliga
100,0	100,0	Kristendomskunskap	100,0	100,0
100,0	100,0	Modersmålet	100,0	100,0
100,0	100,0	Historia m. samhällslära	100,0	100,0
100,0	100,0	Latin Matem. (allm. kurs)	100,0	100,0
13,0	6,0	Grekiska	—	—
91,9	97,2	Engelska	100,0	100,0
100,0	100,0	Franska	29,4	49,8
74,8	78,0	Tyska	38,8	50,5
34,3	45,2	Geografi	22,6	45,5
37,9	27,4	Filosofi	5,2	7,9
40,7	26,0	Matem. Matem. (specialkurs)	43,8	11,1
17,5	36,1	Biologi m. hälsolära	46,1	70,2
9,0	3,8	Fysik	76,8	53,2
9,1	11,4	Kemi	72,9	56,5

Siffrorna avse höstterminen 1944 och äro således icke fullt aktuella. Sedan denna tidpunkt ha tillvalen i biologi avsevärt stigit och tillvalen i matematik på latinlinjen avsevärt sjunkit i frekvens. Hänsyn har i tabellen icke tagits till de främmande trosbekännare, som äro frikallade från undervisningen i kristendomskunskap, ej heller till ett fåtal lärjungar med avvikande ämneskombinationer.

Sedan lång tid tillbaka har vid Nya elementarskolan i Stockholm funnits en nyspråklig linje, i stort sett byggd som latinlinjen men med *ryska* i stället för latin; en sådan linje finnes även vid Nya elementarskolan i Ängby. Lärjungeantalet var höstterminen 1948 sammanlagt endast 36.

Vid flera läroverk gives tillfälle att studera ryska som tillvalsämne på det differentierade gymnasiet. Under åren närmast efter andra världskriget steg intresset för detta ämne påfallande men har nu åter gått ned. Höstterminen 1948 läste 13 lärjungar ryska i näst högsta ringen vid dessa läroverk och 7 i högsta ringen.

Vid några läroverk kan *spanska* inträda såsom tillvalsämne i stället för tyska eller franska. Intresset för detta språk har på sistone stigit, men deltagarantalet är likväl ännu rätt obetydligt. Höstterminen 1948 åtnjöt 43 lärjungar i näst högsta ringen och 16 i högsta ringen undervisning i spanska.

Tillvalsundervisning i *finska* kan anordnas vid högre allmänna läroverken i Haparanda och Umeå. Hösten 1948 hade dock icke erforderligt antal lärjungar anmält sig vid någotdera läroverket.

Gymnasiekursen avslutas med *studentexamen*. Denna är icke obligatorisk, men praktiskt taget alla lärjungar i högsta ringen anmäla sig till vårterminens examen. Den skriftliga prövningen utgöres av tre obligatoriska prov, på latinlinjen i modersmålet, latin och franska, på reallinjen i modersmålet, engelska och matematik (allmän kurs). Dessutom kan examinand, om han så önskar, undergå skriftligt prov på latinlinjen i tyska, engelska och matematik samt på reallinjen i tyska, fysik och ettdera av ämnena franska och specialmatematik. De flesta lärjungar, som på latinlinjen medtaga matematik och på reallinjen fysik eller specialmatematik, deltaga i de skriftliga proven i respektive ämnen.

Den muntliga studentexamen, vilken övervakas av *censorer*, utsedda av Kungl. Maj:t, omfattar prövning i fyra eller högst fem ämnen. Förhöret skall i huvudsak röra sig inom de två sista årskurserna och i varje ämne omfatta minst en kvart och högst en halvtimme. Censorerna äga befogenhet att underkänna en examen, även om examinanden har godkänts av lärarna.

Examinander, som icke tillhöra läroverk med examensrätt, undergå examen inför särskilda examensnämnder såsom *privatister*. Privatistexamen kan utom på latin- och reallinje även avläggas enligt fordringarna för »nyspråkligt lyceum». I detta fall äro utom kristendomskunskap, modersmålet och historia med samhällslära såväl engelska som franska obligatoriska ämnen.

En översikt av de år 1948 avlagda studentexamina lämnas i följande tabell. I uppgifterna ingå bland »egna lärjungar» även lärjungar som tagit examen vid kommunala och enskilda läroverk med examensrätt. Bland

Tabell 28. Summarisk översikt av de år 1948 avslutade studentexamina.

Examenstermin	Latinlinje			Reallinje			Nyspråklig linje			Summa
	manl.	kvinnl.	samt.	manl.	kvinnl.	samt.	manl.	kvinnl.	samt.	
<i>Vårterminen 1948:</i>										
Egna lärjungar . .	506	774	1 280	1 776	623	2 399	11	34	45	3 724
Privatister	20	15	35	51	9	60	3	1	4	99
<i>Höstterminen 1948:</i>										
Egna lärjungar . .	36	31	67	92	25	117		1	1	185
Privatister	10	9	19	41	7	48				67
Summa	572	829	1 401	1 960	664	2 624	14	36	50	4 075

privatisterna befunno sig 13 folkskollärare, som hade undergått examen enligt särskilda bestämmelser. De 65 lärjungar vid Försvarets läroverk, som år 1948 avlade begränsad studentexamen, ingå ej i tabellens uppgifter.

Vid de allmänna läroverken har antalet underkända i studentexamen vårterminerna 1944—48 hållit sig inom gränserna 7,6—9,2 procent med omkring 2,5 procent i den muntliga examen.

Lärjunge, som avlagt studentexamen, har rätt att undergå *fyllnadsprövning* enligt fordringarna för studentexamen. Fyllnadsprövning kan försiggå även i ämne, som tillhör annan linje. Man brukar ofta skilja mellan »kompetenskompletteringar», som innebära, att examinanden önskar skaffa sig betyg i ett ämne, som icke har ingått i hans examen, och »konkurrenskompletteringar», som innebära, att examinanden vill höja det vitsord han fått i examen.

Antalet fyllnadsprövningar har tidvis varit mycket stort. Maximum inregistrerades år 1945, då antalet helt eller delvis fullföljda fyllnadsprövningar uppgick till icke mindre än 9 331. År 1948 var antalet åter nere i 4 247. De vanligaste kompletteringsämnena äro för närvarande matematik på latinlinjen, biologi med hälsolära samt kemi, allmän matematik och fysik, de tre sistnämnda efter reallinjens fordringar. Utvecklingen från och med år 1942 framgår av följande tablå:

Kalenderår	1942	1943	1944	1945	1946	1947	1948
Antal prövningar	5 012	7 136	8 393	9 331	8 464	5 903	4 247.

Skolutredningen, som i sitt gymnasiebetänkande (SOU 1947: 34) utförligt redogör för fyllnadsprövningarnas fördelning efter ämnen, har i detalj genomgått materialet för läsåret 1942—43 och kunde därvid fastställa, att endast 28 procent av kompletteringarna syftade till en breddning av examen med nya ämnen; återstående 72 procent avsågo att höja ett redan erhållet vitsord. Utredningen såg i det förra talet en mätare på vissa brister i den nuvarande gymnasieorganisationen. Ofta — kanske vanligen — torde komplettering i ett nytt ämne bero på att vederbörande tänker ägna sig åt en bana, där betyg i ämnet fordras för inträdet. Att han icke fått med ämnet redan i examen, kan på ett eller annat sätt sammanhånga med den specialisering, som utmärker det nuvarande gymnasiets högstadium.

Huvudmassan av kompletteringarna — de 72 procenten — beror emellertid, åtminstone i det väsentliga, på förhållanden, som icke stå i något direkt sammanhang med gymnasiets organisation. »De avse höjning av betyget, för att examinanden skall få en starkare ställning i konkurrensen om platser vid vissa fackhögskolor och äro sålunda oberoende av skolorganisationen», framhåller skolutredningen. Motiven kunna dock växla i

de 9 procent av fallen, där det är fråga om komplettering på annan linje i ett ämne, som redan ingått i examen.

»Det kan t. ex. förhålla sig så att ett betyg i matematik på latinlinjen icke är tillfyllest för den tilltänkta utbildningen eller verksamheten, för vilket studentbetyg i matematik på reallinjen kräves. Men det kan också vara så — och är det icke i få fall — att f. d. realister komplettera matematik efter fordringarna på latinlinjen enbart för att därigenom på ett enkelt sätt höja sitt betyg, då det för den fortsatta fackutbildningen föreskrives betyg i matematik i studentexamen, men latinlinjens kurs i detta ämne är tillräcklig.» (IX s. 98.)

Flertalet abiturienter fortsätta sin utbildning efter avlagd studentexamen. I ett av *universitetsberedningens* betänkanden (SOU 1949: 48) redogöres för en vid Lunds universitets statistiska institution utförd undersökning rörande studenternas sociala och ekonomiska förhållanden. Undersökningen gäller bland annat, huru studentårgångarna 1930, 1937 och 1943 ha fördelat sig på olika slag av fortsatt utbildning. För tiden efter 1943 måste motsvarande statistik grundas på de uppgifter om studenternas tilltänkta levnadsbanor, som ingå i rektorernas årliga rapporter till skolöverstyrelsens statistiska avdelning. Dessa uppgifter äro långt ifrån definitiva — ofta tvingas som bekant en student av konkurrensen att till sist välja en annan bana, än han tänkt sig — men de ge i varje fall besked om vad abiturienterna själva ha åsyftat med sina gymnasiestudier. I »Aktuellt från skolöverstyrelsen» har förste aktuarien *Axel Mebius* i fjol givit en på rektorernas uppgifter grundad jämförande statistik över de sedan början av 1930-talet utexaminerade studenternas tillämnade levnadsbanor. Hans kurvor visa, att studenternas yrkesval rätt mycket påverkas av tidsförhållandena. Antalet abiturienter, som siktade på den militära levnadsbanan, var sålunda särskilt stort i början av 1940-talet, medan övergången till seminarierna aldrig tillföre nått upp till så höga tal som för 1948 års studenter.

De båda undersökningarnas resultat för årgångarna 1943 och 1948 sammanställas i följande tabell. Tyvärr har icke samma indelningsgrund använts i båda fallen.

Skolutredningen särskiljer en »högskolegrupp» bestående av dem, som gå till universitet och fria högskolor, teknisk högskola, farmaceutiskt institut, tandläkar- och veterinärintitut, skogshögskola, lantbrukshögskola och lantbruksinstitut, handelshögskola, gymnastikinstitut, seminarier, krigsskolor och övriga anstalter för officersutbildning ävensom handelsgymnasiernas ettårskurser för studenter, sålunda de grupper av studenter, som efter examen underkasta sig mera omfattande fortsatt utbildning. I skolutredningens material utgjorde högskolegruppen 82 procent av de manliga och 56 procent av de kvinnliga studenterna och i universitetsberedningens material för år 1943 79 procent av de manliga och 52 procent

Tabell 29. Procentuell fördelning av 1943 och 1948 års studenter på olika utbildningsvägar.

1943 års studenter			1948 års studenter		
Levnadsbana	Procent		Levnadsbana	Procent	
	Män	Kvinnor		Män	Kvinnor
1. Universitet o. fria högskolor	32	27	1. Universitet o. fria högskolor	32	26
2. Tekniska högskolor	14	1	2. Tekniska högskolor m. m.	16	1
3. Handelshögskolor	6	1	3. Handel, kontor, bank, försäkringsverksamhet	12	8
Handelsgymnasier	7	6	4. Apotekare, tandläkare, veterinärer	5	9
4. Övriga fackhögskolor	5	7	5. Seminarier	10	27
5. Folkskoleseminarierna	5	6	6. Officersutbildning	8	—
6. Officersutbildning	9	—	7. Järnväg, post, telegraf	2	4
7. Post, tull, telegraf, järnväg	3	4	8. Allmän tjänst i övrigt	1	—
8. Gymnastiska centralinst.	—	2	9. Socialt eller husligt arbete, hemmet	—	7
9. Socialinstitutet i Stockholm	1	2	10. Andra levnadsbanor	8	12
10. Utbildningsuppgifter saknas	18	44	11. Utan uppgift avgångna	6	6
Summa	100	100	Summa	100	100

av de kvinnliga. De av doktor Mebius meddelade siffrorna medge ej samma uppdelning; så vitt man kan se, torde bland de manliga studenterna högskolegruppen vara ungefär oförändrad, medan den kvinnliga högskolegruppen märkbart tillväxt, huvudsakligen till följd av den ökade övergången till seminariernas studentlinjer. I runt tal torde högskolegruppen för närvarande kunna anslås till 75 procent av samtliga abiturienter.

Skolutredningens i det föregående (s. 33 o. f.) refererade undersökning rörande läroverkens rekrytering ur olika sociala skikt omfattade även 12 512 lärjungar på gymnasiet. I följande tabell jämföras de högre allmänna läroverkens realskole- och gymnasiestadier med hänsyn till målsmännens fördelning efter yrkeshuvudgrupper. Nederst i tabellen angivas yrkesgruppernas relativa styrkeförhållanden enligt 1940 års folkräkning.

Grupperna A (jordbruk och skogsbruk) och B (industri och hantverk), som äro underrepresenterade på realskolestadiet, äro i ännu högre grad underrepresenterade på gymnasialstadiet, och gruppen D (allmän tjänst och fria yrken), som är överrepresenterad på realskolestadiet, är ännu mer överrepresenterad på gymnasialstadiet. Medverkande omständigheter torde därvid vara sociala traditioner, ekonomiska förhållanden och tillgången till lämpliga skolformer i hemorten eller dess närhet.

Tabell 30. Målsmännens fördelning efter yrkesgrupper vid de högre allmänna läroverken höstterminen 1938.

Stadium	Y r k e s h u v u d g r u p p										Summa	
	A		B		C		D		E			
	Antal	%	Antal	%	Antal	%	Antal	%	Antal	%	Antal	%
Realskolan	1 820	8,4	5 350	24,7	7 921	36,5	5 460	25,2	1 125	5,2	21 676	100,0
Gymnasiet	1 000	7,9	2 329	18,6	4 105	32,9	4 112	32,9	966	7,7	12 512	100,0
Samtliga	2 820	8,2	7 679	22,5	12 026	35,2	9 572	28,0	2 091	6,1	34 188	100,0
Yrkes huvudgruppens storlek år 1940 . . .		29,9		34,1		16,6		6,6		12,8		100,0

A = jordbruk och skogsbruk, B = industri och hantverk, C = handel och samfärdsel, D = allmän tjänst och fria yrken, E = obestämda yrken.

Liksom i fråga om realskolan har skolutredningen försökt uppdelat materialet jämväl efter målsmännens socialgrupp. Gränserna mellan socialgrupperna äro naturligtvis flytande, men då samma indelningsgrunder nyttjats i båda fallen, bliva resultaten för de båda stadierna jämförbara. Av tabell 31 framgår, att även på gymnasiet lärjungarnas flertal tillhör socialgrupp II. Socialgrupp I är avsevärt starkare och socialgrupp III avsevärt svagare än i realskolan. På tabellens sista rad har till orientering införts siffror rörande socialgruppernas andel av valmanskåren vid 1940 års riksdagsmannaval.

Tabell 31. Målsmännens fördelning efter socialgrupper vid de högre allmänna läroverken höstterminen 1938.

Stadium	S o c i a l g r u p p						Summa	
	I		II		III			
	Antal	%	Antal	%	Antal	%	Antal	%
Realskolan	3 812	17,6	12 828	59,2	5 036	23,2	21 676	100,0
Gymnasiet	3 438	27,5	7 632	61,0	1 442	11,5	12 512	100,0
Samtliga	7 250	21,2	20 460	59,9	6 478	18,9	34 188	100,0
Socialgruppens storlek år 1940 . .		4,5		38,5		57,0		100,0

Inverkan av skolförhållandena i hemorten belyses av nästa tabell, som är grundad på den av universitetsberedningen publicerade lundaundersökningen och gäller 1943 års studentårgång. Materialet har fördelats på tre ortsgrupper. Den första omfattar alla städer med minst 30 000 invånare samt de andra städer, som år 1943 hade gymnasium, nästa grupp

omfattar övriga städer och den sista gruppen landsbygden. I tabellen jämföres inom varje årsgrupp antalet studenter med totala antalet jämnåriga av samma kön. Som man kan vänta, är procenten studenter avsevärt större bland gymnasieorternas ungdom än bland ungdomen på andra orter. och detta framträder särskilt starkt, om man jämför med landsbygden. När gruppen jordbruk och skogsbruk i tab. 30 befunnits starkt underrepresenterad och gruppen allmän tjänst och fria yrken i stället påfallande överrepresenterad, torde detta i icke ringa mån bero på att jordbrukarna äro den för landsbygden mest representativa gruppen, medan de i allmän tjänst och fria yrken verksamma mestadels äro bosatta på orter med goda skolförhållanden.

Tabell 32. Antal läroverksstudenter år 1943 per 100 jämnåriga i olika hemortstyper.

Hemortstyp	Procent studenter	
	Män	Kvinnor
Stad med gymnasium	11,5	6,8
» utan »	6,3	3,9
Landsbygd	2,1	1,2
Hela riket	4,9	2,8

För mera detaljerade uppgifter rörande studenternas hemort och sociala ursprung hänvisas till universitetsberedningens nämnda betänkande. Tyvärr finnes ännu icke något material, som belyser de förskjutningar i dessa avseenden, som kunna ha framkallats av 1945 och 1946 års riksdagens beslut om studieunderstöd åt landsbygdsungdom och ungdom från mindre bemedlade hem.

b. De yrkesbetonade gymnasierna.

De högre tekniska läroverken kunna vara tekniska gymnasier eller tekniska fackskolor. Ofta finnas gymnasie- och fackskolelinjer vid samma läroanstalt.

Tekniskt gymnasium har enligt 1919 års stadga till ändamål att meddela den allmänt tekniska bildning och i förening därmed de merkantila kunskaper, som erfordras för handhavande av göromålen på verkstäders och fabrikers rit- och affärskontor eller för ledningen av mindre och föga specialiserade industriella företag eller för affärsverksamhet med industriens förnödenheter och alster.

Lärogången är treårig. För inträde fordras förkunskaper, som i stort sett motsvara realexamen, samt minst två månaders praktik. Inträdesåldern är lägst 15 år. Kursen avslutas med gymnasiets *ingenjörsexamen*, som över-

vakas och ledes av personer, vilka på förslag av överstyrelsen för yrkesutbildning utses av Kungl. Maj:t.

Den som avlagt ingenjörsexamen vid tekniskt gymnasium är behörig att inskrivas vid teknisk högskola. Han kan numera också inskrivas vid universitet och där avlägga examen i ämnen tillhörande matematisk-naturvetenskapliga sektionen; dock fordras i detta fall, att han är godkänd i tyska och engelska samt äger insikter i franska minst motsvarande betyget godkänd i realexamen.

Teknisk fackskola har till ändamål att meddela den tekniska utbildning, som jämte industriell erfarenhet erfordras för arbetsledare å verkstäder, fabriker och andra industriella arbetsplatser, ävensom för ritare, detaljkonstruktörer och laboratoriebiträden å arkitekt- och byggnadskontor samt verkstäders och fabrikers konstruktionsbyråer och försökslaboratorier. Kursen är i allmänhet tvåårig och avslutas med fackskolans ingenjörsexamen. I några fall är undervisningen under en del av läroängsen eller helt och hållet förlagd till aftonen; skolan blir då tre- eller fyraårig. För inträde fordras i vissa ämnen kunskaper motsvarande realexamen ävensom i normala fall minst två års praktik. Lägsta inträdesålder är i allmänhet 17 år.

Antalet högre tekniska läroverk är för närvarande 15, varav 9 med enbart gymnasielinjer, 2 med enbart fackskolelinjer och 4 med såväl gymnasium som fackskola. Utom en allmänteknisk linje finnas utbildningslinjer för maskinteknik, byggnadsteknik, elektroteknik och kemisk teknologi samt i mindre utsträckning merkantil-tekniska linjer och speciallinjer för teleteknik, färgeriteknik, textilteknik, cellulosateknik, flygteknik och skeppsbyggnad. Från och med nästa läsår kommer en gjuteriteknisk linje att inrättas.

Antalet höstterminen 1948 närvarande ordinarie elever var 3 470, varav 51 flickor. Platstillgången motsvarar icke på långt när efterfrågan. Enligt uppgift från skolöverstyrelsens statistiska avdelning kunde höstterminen 1948 av 1 669 godkända inträdessökande till gymnasielinjerna endast 893 mottagas.

De högre tekniska läroverken äro statliga läroanstalter. Terminsavgifter kunna upptagas men få ej överstiga 15 kronor. Därjämte finnas privata *tekniska institut*, som icke stå under statlig kontroll.

Utbildningen vid de högre tekniska läroverken utredes för närvarande av tio enligt bemyndigande den 26 juni 1948 tillkallade sakkunniga (1948 års *tekniska skolutredning*).

Handelsgymnasiernas uppgift kan sägas vara att med tillämpande av handelsvetenskapens resultat meddela den högre handelsutbildning, som jämte praktisk erfarenhet erfordras för personer på mera krävande platser

i affärslivets tjänst. De äro kommunala eller i några fall enskilda läroanstalter, av vilka de flesta åtnjuta statsbidrag.

Vid de statsunderstödda handelsgymnasierna skall finnas en tvåårig kurs, byggd på realexamen eller motsvarande kunskapsmätt. Genomgång av denna kurs medför behörighet att intagas vid handelshögskola. Dessutom kunna vid handelsgymnasierna anordnas ettåriga kurser för studenter m. fl.

Antalet handelsgymnasier, som stå under överstyrelsen för yrkesutbildning, är för närvarande 13. Lärjungeantalet uppgick höstterminen 1948 till 1 802, varav 1 462 i tvåårskurserna och 338 i ettårskurserna. Ungefär fjärdedelen av lärjungarna voro flickor. Platstillgången är även vid handelsgymnasierna knapp. Hösten 1948 kunde av 1 023 godkända inträdesökande endast 684 placeras.

Terminsavgifter kunna upptagas. Vid statsunderstödda handelsgymnasier får dock avgiften i tvåårskursen icke överstiga ett av Kungl. Maj:ts fastställt belopp, för närvarande 200—350 kronor per år, och nedsättningar eller befrielser skola i viss utsträckning medgivas.

Handelsgymnasiernas organisation ligger under utredning hos den år 1945 tillsatta *handelsutbildningskommittén*, vars betänkande inom den närmaste tiden torde föreligga i tryck.

Medan de tekniska och merkantila gymnasierna meddela yrkesutbildning i kombination med vissa stödjande allmänbildande studier, ger *studentlinjen vid försvarets läroverk* och *specialgymnasiet vid Vilans folkhögskola* en med hänsyn till behoven inom vederbörande yrke avpassad allmänbildning, som före och efter skoltiden kompletteras med egentlig yrkesutbildning.

Försvarets läroverk har bland annat till uppgift att ge dem, som vilja gå »den långa vägen» till officersanställning, kunskaper inom den ämneskrets, som studeras vid de högre allmänna läroverken, i vissa ämnen efter fordringarna för studentexamen, i andra efter fordringarna för realexamen eller för flyttning till näst högsta ringen. För lärjungar, som avlagt realexamen, är utbildningen i regel tvåårig och avslutas med *begränsad studentexamen*. För att examinand skall kunna godkännas i begränsad studentexamen fordras, att han är godkänd åtminstone i modersmålet, ett främmande språk, historia med samhällslära och matematik, men ofta ingår i examen ett större antal ämnen. Antalet lärjungar på studentlinjen uppgick läsåret 1948—49 till 267.

Specialgymnasiet för lantbruks-, mejeri- och skogsstuderande har till uppgift att ge personer, som vuxit upp vid jordbruket, kunskaper för inträde vid lantbrukshögskolan och den högre mejerikursen i Alnarp ävensom att meddela kunskaper för inträde vid skogshögskolan. Undervisningen omfattar två läsår jämte en förberedande kurs om 15 veckor. I modersmålet, matematik (allmän kurs och specialkurs), biologi med hälsolära, fysik och

kemi samt i ett av ämnena tyska och engelska omfattar undervisningen realgymnasiets kurs, i geografi och det andra främmande språket kursen för flyttning till näst högsta ringen. Antalet lärjungar läsåret 1948—49 var 66.

Två privatläroverk, *Fjellstedtska skolan i Uppsala* och *Göteborgs enskilda gymnasium för blivande präster*, meddela en allmänbildning, som är särskilt tillrättalagd för blivande präster. Gymnasiekursen är fyraårig och avslutas med studentexamen. Latin och grekiska äro obligatoriska ämnen, och kursen i kristendomskunskap är fylligare än vid statsläroverken. Vid Fjellstedtska skolan läses latin i fem och grekiska i fyra år. I de två högsta ringarna är även hebreiska obligatoriskt ämne; franska är däremot frivilligt, och undervisningen i matematik avslutas fem år före studentexamen. Lärjungeantalet på gymnasiet vid Fjellstedtska skolan är för närvarande 78. Göteborgsgymnasiet intager icke nybörjare varje år; antalet lärjungar innevarande läsår är 22.

Folkskoleseminariernas fyraåriga linjer besöktes slutligen höstterminen 1948 av 1 377 manliga och 931 kvinnliga elever och *småskoleseminarierna* av 1 682 elever, i överensstämmelse med gällande bestämmelser uteslutande kvinnlig ungdom.

c. De gymnasiala skolformernas utvecklingstendenser.

Gymnasiets utveckling under en längre tidrymd kan lättast avläsas i statistiken över avlagda studentexamina. Ur den officiella statistiken hämtas följande siffror, som visa studentproduktionens allmänna gång, dess fördelning efter bildningslinje och kön samt medelåldern vid examens avläggande.

Tabell 33. Översikt av de åren 1886—1948 avlagda studentexamina.

Årsmedeltal	Antal examinander					Medelålder
	latin	real	manliga	kvinnliga	samtliga	
1881/85	615	169	772	12	784	19,9
1891/95	514	178	665	27	692	19,5
1901/05	630	503	1 048	85	1 133	19,5
1911/15	844	910	1 511	243	1 754	19,7
1921/25	1 115	993	1 709	399	2 108	19,6
1931/35	1 548	967	1 831	684	2 515	19,9
1936/40	1 896	1 673	2 437	1 132	3 569	19,9
1941/45	1 739	2 331	2 646	1 424	4 070	20,2
1946/48	1 554	2 623	2 656	1 521	4 177	20,3

Uppgifterna i tabellen sträcka sig tillbaka till 1880-talet. Efter en nedgång under 1890-talet har antalet nyblivna studenter snabbt stigit. Särskilt gäller detta de kvinnliga studenterna: medan under femårsperioden

Tabell 34. Antal lärjungar i nybörjarclasserna vid skolor med gymnasialt arbetsätt höstterminerna 1931—48.

Utbildningslinje	Ht 1931	Ht 1936	Ht 1941	Ht 1946	Ht 1948
<i>Latinlinje:</i>					
högre allmänna läroverk	1 489	1 856	1 661	1 516	1 797
kommunala gymnasier	53	54	24	17	94
privatläroverk	485	507	370	435	455
Summa latingymnasium	2 027	2 417	2 055	1 968	2 346
Procent	43,3	40,0	29,5	23,1	23,5
<i>Reallinje:</i>					
högre allmänna läroverk	1 147	1 968	2 758	2 704	2 658
kommunala gymnasier	65	101	86	164	485
privatläroverk	272	367	446	419	460
Summa realgymnasium	1 484	2 436	3 290	3 287	3 603
Procent	31,7	40,3	47,2	38,6	36,0
<i>Speciallinjer:</i>					
tekniska gymnasier	201	210	509	778	971
tekniska fackskolor	144	174	425	396	424
handelsgymnasiernas tvåårskurser . .	374	444	593	743	781
försvarets läroverk	23	31	55	73	112
specialgymnasiet i Vilan	15	15	21	23	22
Summa specialgymnasium	757	874	1 603	2 013	2 310
Procent	16,2	14,5	23,0	23,6	23,1
<i>Seminarierna:</i>					
folkskoleseminariernas fyraårskurser .	415	240	25	476	852
småskoleseminarierna	—	74	—	777	889
Summa seminarium	415	314	25	1 253	1 741
Procent	8,9	5,2	0,4	14,7	17,4
<i>Samtliga gymnasieskolor:</i>					
Summa	4 683	6 041	6 973	8 521	10 000
Procent	100	100	100	100	100

1881—85 i medeltal 12 studentskor årligen utexaminerades, överstiger antalet nu 1 500 och uppgår till 36 procent av hela studentproduktionen.

Latinlinjen visade länge den största dragningskraften. I slutet av 1930-talet inträffade emellertid en omsvängning; under åren 1946—48 avlade 63 procent av abiturienterna examen på reallinjen. Särskilt markerad har denna tendens varit beträffande den manliga ungdomen. Enligt examensstatistiken för 1948 tillhörde 77 procent av de manliga examinanderna realgymnasiet mot endast 43 procent av de kvinnliga. Tillströmningen till

gymnasiets första ring under de allra senaste åren tyder dock på en återhämtning för latinlinjen, som ännu icke kommit till uttryck i examensstatistiken.

Av intresse är slutligen att lägga märke till att *åldern* vid examens avläggande, som under 1800-talet var i avtagande, efter sekelskiftet åter har stigit i en utsträckning, som icke kan förklaras genom tillfälligheter. Det i tabellen sist angivna genomsnittstalet, 20,3 år, är det högsta, som förekommit sedan 1870-talet. Observeras bör dock, att statistiken även inbegriper de i allmänhet något äldre privatisterna. För läroverkens egna lärjungar ligger genomsnittsåldern i studentexamen för närvarande vid 20,0 år.

De nuvarande utvecklingstendenserna framträda med större skärpa, om man i stället betraktar lärjungeantalet i första ringen och utsträcker statistiken till alla skolformer med gymnasialt arbets sätt. Med hänsyn till de skolorganisatoriska förhållandena kan det vara lämpligt att liksom i fråga om realskolan draga en gräns vid år 1931, då den av 1927 års riksdag beslutade organisationen i stort sett var genomförd i de lägre ringarna. Tabell 34 ger en översikt av tillströmningen till gymnasierna och likställda läroanstalter av samma slag som den i det föregående (s. 41) för realskolestadiet meddelade.

Alla de ifrågavarande skolyperna ha under tiden efter 30-talets början sett sin lärjungeomslutning växa. Minst är ökningen för latingymnasiet, där den inskränker sig till 16 procent, medan exempelvis första klassen av de tekniska gymnasierna under samma tid nästan femdubblats. För samtliga hithörande skolformer tillsammantagna har lärjungetillströmningen stigit från 4 683 år 1931 till 10 000 år 1948.

Huru gymnasieungdomen under ifrågavarande tidsperiod procentuellt fördelar sig på de skilda bildningslinjerna, framgå delvis av de procenttal, som antecknats under gruppsummorna. En mera detaljerad jämförelse för tiden från och med år 1943 göres i nästa tabell. De sex åren visa en klar

Tabell 35. Fördelningen av nybörjarna i skolor av gymnasial karaktär höstterminerna 1943—48.

Skolform	1943		1944		1945		1946		1947		1948	
	abs.	%	abs.	%	abs.	%	abs.	%	abs.	%	abs.	%
Läroverksgymnasier .	5 209	70,3	5 276	66,7	5 425	64,6	5 255	61,7	5 660	60,0	5 949	59,5
Seminarier	454	6,1	779	9,8	971	11,6	1 253	14,7	1 526	16,2	1 741	17,4
Summa	5 663	76,4	6 055	76,5	6 396	76,2	6 508	76,4	7 186	76,2	7 690	76,9
Tekniska gymnasier och fackskolor . . .	1 070	14,4	1 101	13,9	1 194	14,2	1 174	13,8	1 396	14,8	1 395	14,0
Handelsgymnasier . .	608	8,2	645	8,2	701	8,3	743	8,7	757	8,0	78	7,8
Andra specialgymna- sier	66	0,9	113	1,4	107	1,3	96	1,1	102	1,1	134	1,3
Totalsumma	7 407	100	7 914	100	8 398	100	8 521	100	9 441	100	10 000	100

procentuell nedgång för de allmänna läroverkens gymnasialstadium och parallellt därmed en lika markerad uppgång för motsvarande seminarie-linjer. Påfallande är, att summan av nybörjare i första ringen vid läro-verken och första klassen i de seminarielinjer, som icke äro avsedda för studenter, under perioden varit i det närmaste konstant, procentuellt taget. Huruvida detta är mer än en slump är svårt att säga.

Specialgymnasiernas andel av gymnasieungdomen har under sexårs-perioden likaledes varit i det närmaste konstant. Lärjungeantalet i tek-niska och merkantila läroverk har visserligen ökat, men icke snabbare än i övriga gymnasieformer.

Den allmänna ökningen i tillströmningen till de gymnasiala skolformerna är så mycket mer iögonenfallande, som rekryteringsunderlaget under pe-rioden blivit allt knappare. De årskullar, som nu inträda i gymnasiet, föd-des i början av 1930-talet, när nativitetsnedgången som starkast gjorde sig gällande. Ställer man antalet nybörjare på gymnasiet i relation till års-kullens storlek, erhåller man därför en mycket snabbt stigande kurva.

Tabell 36. Antalet nybörjare i utbildningslinjer av gymnasial karaktär
höstterminerna 1931—48, uttryckt i procent av årskullen.

Utbildningslinje	Ht 1931	Ht 1936	Ht 1941	Ht 1946	Ht 1948
Latinlinje	1,7	2,1	1,9	2,1	2,6
Reallinje	1,2	2,1	3,0	3,5	4,0
Teknisk linje	0,3	0,3	0,9	1,3	1,5
Merkantil linje	0,3	0,4	0,5	0,8	0,9
Speciallinjer	0,0	0,0	0,1	0,1	0,1
Seminarier	0,3	0,3	0,0	1,4	1,9
Summa	3,8	5,2	6,4	9,2	11,0

Jämförelsen med årskullens storlek är vanskligare, när det gäller gymna-siet än realskolan, emedan lärjungarnas ålder vid inträdet mer varierar. Den är i det fyraåriga gymnasiet ungefär 16 år, i det treåriga ungefär 17. I de tekniska gymnasierna och seminarierna inträda lärjungarna ofta ännu några år senare. De allmänna dragen i utvecklingen torde likväl tillräck-ligt tydligt framträda, om man uttrycker antalet nybörjare i gymnasiet i procent av antalet 17 år tidigare levande födda. Man erhåller då de siffror, som anföras i tab. 36.* I procent av årskullen har tillströmningen till gym-

* Siffrorna skulle egentligen korrigeras för avlidna, kvarsittare och i vissa läroanstalter intag-na studenter. Korrektionerna upphäva emellertid varandra delvis och skulle icke avsevärt påverka resultaten.

nasiala studier stigit från 3,8 procent år 1931 till 11,0 procent år 1948. Under de senaste åren har antalet nybörjare i dessa studier årligen ökat med omkring 0,8 procent av årskullen.

d. Gymnasieorganisationens expansion och de framtida behoven.

Man har all anledning räkna med att intagningsprocenten kan komma att stiga även i fortsättningen, poängterar *skolkommissionen*. Om tio år, eller kanske till och med förr, är man uppe i 15 procent, därest de nuvarande utvecklingstendenserna hålla i sig. Kommissionen reserverar sig dock försiktigtvis för den eventualiteten, att utvecklingen kan ändra riktning:

»På vilka vägar samhällsutvecklingen på ett visst område kommer att slå in, kan . . . naturligtvis icke angivas tio år i förväg. Alla förutsägelser därom är med nödvändighet ytterligt osäkra. De kan på sin höjd tagas som utgångspunkt för diskussioner, som i övrigt rör sig med stoff av allmänna art. Men blotta möjligheten att de nuvarande utvecklingslinjerna kan komma att fortsätta i någorlunda oförändrad riktning, kan vara skäl nog att börja diskutera vart de skulle bära hän.» (S. 262.)

Man kan därvid icke undgå att ställa frågan om begåvningsreservernas tillräcklighet. Elva procent är, redan det, ingen obetydlig del av årskullen. Beräkningar gjorda av skilda forskare i England ha givit vid handen, att 10 à 12 procent av en årskull ha fullgoda förutsättningar för högre teoretiska studier. De här i Sverige av docenten *Husén* utförda undersökningarna peka på ett något högre procenttal. Troligen kan man icke lägga alltför stor vikt vid sifferresultaten. Men med dem som bakgrund får den gamla frågan om begåvningarnas tillvaratagande nya aspekter. Det kan törhända en dag visa sig svårt att uppbringa ett tillräckligt antal intellektuella arbetare av den kvalitet, som det alltmer komplicerade samhällsmaskineriet fordrar för sin drift.

Skolutredningen erinrar om den utveckling, som sedan länge pågått inom näringslivet:

»Inom industrien ökas den tekniska och kommersiella förvaltningspersonalen långt snabbare än kroppsarbetarnas grupp. År 1913. det första år, för vilket dylika uppgifter finnas tillgängliga, kommo på 100 arbetare 6,3 'förvaltningspersoner', år 1939 ej mindre än 14,35, alltså mer än dubbelt så många. Enligt uppgift i en av statens arbetsmarknadskommission företagen undersökning av industriens arbetsförhållanden . . . utgjordes de den 1 december 1943 vid större industriföretag anställda till 14,9 procent av förvaltningspersonal. På 100 arbetare kommo således enligt denna undersökning 17,5 'förvaltningspersoner'.» (I s. 72.)

Det är, säger *skolkommissionen*, näringslivets rationalisering, som tar sig uttryck på detta sätt. När arbetets produktivitet stiger, minskas det relativa behovet av manuell arbetskraft och ökas behovet av administrationspersonal och experter.

»Samhället i dess helhet är underkastat en liknande förvandlingsprocess. Därmed ökar behovet av specialutbildad arbetskraft, och bland annat stiger behovet av arbetskraft med gymnasieutbildning. Det kan inte vara något tvivel om att denna process kommer att fortgå länge än, även om den tidvis skenbart kan avstanna, t. ex. under krisperioder. Även om arbetsformerna genom rationaliseringen kan tänkas bli förenklade, går vi av allt att döma snabbt mot ett samhälle med mera komplicerade organisationsformer. Behovet av egentlig förvaltningspersonal är därför i starkt stigande. Detta gör sig tydligt gällande såväl inom statsförvaltningen som inom kommunalförvaltningen; enbart den förestående kommunindelningsreformen kommer att skapa en starkt ökad efterfrågan på arbetskraft med socialpolitisk utbildning. Inom de stora enskilda företagen stegras på samma sätt behovet av förvaltningspersonal. Socialvårdens utbyggande har liknande konsekvenser. Sjukvårdens expansion framkallar ökad efterfrågan på läkare, sjuksköterskor och förvaltningspersonal. Folkundervisningens förbättring åstadkommer ett ökat lärarbehov; som av detta betänkande framgår, är skolreformens genomförande i hög grad försvårad i brist på lärare av olika slag. Naturvetenskapernas tillämpningar vidgar sig till nya områden och kräver ett ökat antal specialister men ställer ökade krav på kunnighet även hos personal med övervägande praktiska uppgifter. Uppräkningen kan säkerligen fortsättas. Samtliga de nämnda verksamhetsområdena kräver visserligen inte enbart gymnasieutbildad arbetskraft. Men om man med utgångspunkt från dessa tendenser söker bilda sig en uppfattning om samhällets framtida behov av intellektuell arbetskraft, kan man knappast komma till annan slutsats än att gymnasieorganisationen måste utvidgas ända till den gräns, som sättes av den faktiska tillgången på för teoretiska studier lämpliga individer. Som ovan visats, är emellertid denna tillgång relativt begränsad.» (S. 264—265.)

För tillvaratagande av de begåvningar, som finnas i olika samhällsskikt, äro olika former av studiehjälp säkerligen alltjämt och i ökad utsträckning erforderliga. *Studentsociala utredningen* betonar i sitt betänkande angående studentsociala stödåtgärder mycket starkt behovet av målmedvetna åtgärder i detta syfte:

»Av verkställda prognoser att döma föreligger redan nu ett stort behov av akademiker i samhället, som icke synes kunna täckas av tillströmningen i de akademiska studiebanorna. Den ökning av rekryteringen av dessa studier, som synes bli ofrånkomlig, skulle få ytterst skadliga verkningar för de intellektuella yrkena och för samhället, om den i första hand skulle komma att omfatta ett större antal studenter med medelmåttig studiebegåvning. Strävandena att underlätta tillströmningen till de intellektuella studiebanorna måste redan av detta skäl inriktas på att skapa gynnsammare studiebetingelser för de studenter, som tillhöra de hittills mindre väl utnyttjade reserver av begåvning och intellektuell kapacitet, som äro att finna främst inom socialgrupperna II och III. På längre sikt är det nödvändigt att förändra studiebetingelserna för skoleleverna på de lägre skolstadierna, så att det kvalitativt bästa urvalet garanteras en skolgång, svarande mot deras begåvning och speciella studieintressen. Såsom sambandet mellan sociala, ekonomiska och socialpsykologiska faktorer

hittills påverkat urvalet av skolelever på skilda stadier, har resultatet blivit. att långt ifrån alla studiebegåvade komma fram till den examen, som generellt sett öppnar vägarna till de högre studierna.

Att avgörandet i sista hand ändå skall ligga hos den enskilde individen är självklart. Varje form av studierådgivning eller studievägledning, som får form av tvångsrekrytering eller kommendering till de högre studierna står i skarpaste kontrast till den personliga frihet, som varje medborgare bör äga i ett demokratiskt samhälle.» (SOU 1948: 42 s. 50—51.)

Skolkommissionen erinrar om sin i olika sammanhang deklarerade uppfattning om begåvningsreservernas disposition: »det är inte önskvärt, att samtliga elever med tillräckliga teoretiska kvalifikationer söker sig till gymnasiet; de praktiska och manuella levnadsbanorna bör inte få utarmas på teoretisk begåvning».

»Desto angelägnare är det då, att de återstående teoretiska begåvningarna tillvaratas. Det räcker måhända inte i längden att med stipendier betjäna de fattiga begåvningar, som händelsevis kommer inom räckhåll, men i stort sett lämna åt slumpen, åt klasstraditionen och föräldraambitionen att bestämma över utbudet av intellektuell arbetskraft. Mycket tyder på att i framtiden inventeringar av de intellektuella tillgångarna måste företagas inom varje årskull, att de verkliga behoven av teoretisk utbildning inom olika yrken måste fastställas och att gymnasiets uppgifter i samhället måste systematiskt genomdiskuteras.» (S. 263.)

Ett led i denna utredning måste bli att undersöka, huruvida det är nödvändigt att bibehålla kravet på studentexamen i alla de fall, där detta krav nu ställes. Studentexamen har successivt gjorts till intagningsvillkor för allt flera levnadsbanor.

»Säkerligen har intagningsfordringarna inte höjts utan goda skäl. Sådana motiv som kårens sociala anseende eller lönesättningen för dess medlemmar behöver ingalunda ha varit de yttersta drivfjädrarna. Varje samhällsviktigt yrke behöver en elit av ledande begåvningar; man kan gott förstå dem som fruktat, att kåren skulle gå miste om de bästa begåvningarna, i fall rekryteringsvillkoren hölles på ett för lågt plan. Konkurrensförhållandena har i sin mån breddat vägen för de skärpta kraven.

Så länge studentproduktionen oavbrutet kan ökas genom bättre utnyttjande av landets begåvningsresurser, behöver denna utveckling icke väcka alltför starka betänkligheter. Inför en ny situation kan den dock ställas under diskussion. Man har icke längre intrycket att de högst vitsordade studenterna föredrar de intellektuella i fråga om studier mycket tidsödande specialistbanorna. Fördelarna av en tidig försörjning är så uppenbara, att även banor med kortare utbildningstid numera drar till sig mycket välutrustad ungdom. Det är icke längre självfallet att en anknytning av en viss bana exempelvis till näst högsta ringen behövde betyda, att kåren skulle utarmas på värdeskapande intelligens. Numera kräves en bevisföring av annat slag för att motivera kravet på studentexamen. Först om det visar sig att de i studentexamen redovisade insikterna är oundgängliga förutsättningar för den fortsatta utbildningen eller för de dagliga arbetsuppgifterna

inom yrket. är banans anknytning till studentexamen uppvisad på ett sätt, som kan hålla stånd inför den strängare prövningen i en situation med starkt ökad efterfrågan på intellektuell arbetskraft.» (S. 265—266.)

Huru långt man kan komma genom sådana åtgärder är naturligtvis ovisst. I varje fall ligger det alldeles bestämt i det allmännas intresse, att gymnasieorganisationens utbyggnad icke försvåras genom längre gående restriktioner, än lärarbristen oavvisligen kräver.

9. De aktuella reformförslagen.

De siffror, jag nyss anført om tillströmningen till gymnasiestudier av olika slag, äro ett nytt vittnesbörd om att en djupgående förändring har inträffat i den allmänna inställningen till skolstudierna. »Alla kurvor, som mäta de högre studiernas dragningskraft, peka nu brant uppåt», skriver *skolöverstyrelsen*. »Vi befinner oss mitt i en social omvandlingsprocess», konstaterar *skolkommissionen*. Dess slutliga resultat kan ännu icke fastställas, men den synes gå i den riktningen, att samhällslivet och i många fall även yrkeslivet bli alltmera komplicerade.

»Följden härav är, att behovet av specialutbildad arbetskraft ständigt ökar. Detta gäller också om den intellektuella arbetskraften. Redan nu förmärks på skilda områden en markerad brist på dylik arbetskraft. Detta innebär, att man kan vänta en ökad tillströmning till gymnasiet och att gymnasiet måste öppna sina dörrar för nya lärjungekategorier. Att gymnasiets organisation måste påverkas härav är tydligt. En gymnasiereform är därför en angelägen uppgift.» (S. 269.)

Att behovet av en gymnasiereform ytterst betingas av att vi befinna oss i ett starkt progressivt samhälle, där förutsättningarna — socialt, ekonomiskt och även kulturellt — hastigt ändras, betonas även i skolöverstyrelsens utlåtande, och ämbetsverket tillägger:

»Måhända skall i framtiden ett större klientel än nu ha gagn av en gymnasial utbildning i rent allmänbildande syfte, som snarare är en förstärkning av den grund folkundervisningen lagt än en förberedelse för fortsatta studier. En sådan utveckling måste sätta djupa spår i gymnasiets organisation.» (S. 74.)

Redan skolkommissionens förslag att i en framtid låta all lärarutbildning bygga på gymnasiets grund, kan icke vara utan konsekvenser för gymnasiets organisation.

a. Gymnasiets mål.

Vissa allmänna grunder för gymnasiets verksamhet torde vara i det närmaste oomstridda. *Skolutredningen* sammanfattar de krav, som bruka ställas på gymnasiet, i tre grupper: *förutbildningskraven*, som få sin styrka genom att omkring 75 procent av gymnasiets lärjungar ämna sig till hög-

skolor av skilda slag, *allmänbildningskraven*, som äro lika nödvändiga, vare sig lärjungarna fullfölja sina studier vid högre läroanstalter eller gå till sina blivande verksamhetsfält utan ytterligare förberedelse, samt de *utvecklingspsykologiska krav*, som bjuda, att gymnasieungdomen under en betydelsefull period i sin utveckling skall sättas i tillfälle att söka kontakter åt olika håll, så att envar skall finna sig själv och sin framtidsväg. Dessa riktpunkter sammanhållas i den formulering skolutredningen givit för gymnasiet mål: »Gymnasiet har till ändamål att med arbetsformer, som äro ägnade att utveckla en mognare ungdoms individuella anlag och intressen, meddela en vidgad och fördjupad allmän medborgerlig bildning, lämpad att tjäna som grund för högre utbildning.»

Skolkommissionen föreslår däri ingen annan ändring, än att termen »allmän medborgerlig bildning» skall ersättas med »allmänbildning».

Enligt *nuvarande* läroverksstadga har gymnasiet till ändamål att bringa en fördjupad och utvidgad allmän medborgerlig bildning; därjämte har gymnasiet till särskilt ändamål att grundlägga de vetenskapliga insikter, som vidare utbildas vid universitet och högre fackutbildningsanstalter.

Bakom denna formulering döljer sig en gammal stridsfråga, den, huruvida medborgerlig eller lärd bildning, allmänbildning eller fackbildning skall vara gymnasiet huvuduppgift. Frågan har mindre aktualitet nu än förr, delvis beroende på att de begrepp, bildningsdiskussionen brukat röra sig med, småningom skiftat innehåll. Utvecklingen är fullt tydlig redan under 1800-talet. *Skolöverstyrelsen* yttrar därom i ett tidigare, av skolutredningen återgivet utlåtande:

»Den lärda bildningens innehåll var ... ett annat vid adertonhundralets slut än vid dess början. Vetenskapen var icke längre i samma utsträckning en formell, deduktivt systembyggande lärdom. Tidens bildningsbegrepp hade genomsyrats av naturvetenskapernas, den jämförande språkforskningens och den historisk-kritiska undersökningens idéer och metoder. Den lärda bildningen hade ryckt närmare den medborgerliga.

Den medborgerliga bildningen hade å andra sidan under trycket av samhällets utveckling riktats med nytt innehåll. Mellan det bildningsinnehav, som krävdes av medborgarna i sekelskiftets Sverige, vilket just beredde sig att öppna dörrarna för demokratien, och de blygsamma kunskapselement, vilka vid adertonhundralets början ännu voro tillfyllest för dem, 'som vilja i näringarna ingå', fanns en skillnad, som icke var blott kvantitativ.

Den medborgerliga bildningen hade från sin sida ryckt närmare till den vetenskapliga.» (IX s. 171.)

Problemställningen har sedan dess ytterligare förskjutits. Allmänbildningens betydelse som underlag för arbetet i facket erkännes nu allmänt.

»Ett ensidigt fackarbete utan överblick över det kulturliv, som detta fackarbete skall tjäna, skapar alltid en andlig isolering, som kan innebära sociala risker och som gör själva fackarbetet sterilt», skriver *skolkommis-*

sionen. »I synnerhet torde detta gälla om intellektuell yrkesutövning. Ur dessa synpunkter kan gymnasiets undervisning, även när den får allmänbildande karaktär, betraktas som förberedande yrkesutbildning.» (S. 266.)

Å andra sidan ta sig de individuella olikheterna i anlag och intressen synnerligen tydliga uttryck hos gymnasiets elever. Det vore olämpligt och i många fall omöjligt att låta alla vinna den önskade allmänbildningen på samma väg, med samma metoder, inom samma ämnen, hävdar *skolutredningen*. »Medan den enes förstånd, uppfattningsförmåga och omdöme bäst utvecklas och odlas genom ingående naturiakttagelse, främjas den andres utveckling naturligast och säkrast genom studiet av historia, språk eller andra humanistiska ämnen.»

»Det är framför allt denna betydelsefulla, psykologiskt och pedagogiskt betingade olikhet i utbildningen som gör, att åt den s. k. högre allmänbildningen icke får ges den enhetliga innebörd, som man fortfarande ej sällan vill tillägga den. Vissa allmänt orienterande ämnen måste ingå i allas utbildning, men den förståndsträning och den omdömets mognad, som gymnasiets skolning framför allt avser att ge, måste vinnas inom delvis skilda ämneskretsar, och som allmänbildning måste därför obetingat godtagas en bildning, som kan vara inriktad åt det ena eller andra hållet och alltså kan få ett ganska skiftande innehåll.» (IX s. 172.)

Skolkommissionen delar skolutredningens uppfattning, att allmänbildningen kan och bör vinnas på olika vägar, inom delvis skilda ämneskretsar och med olika metoder. På detta sätt differentierade kunna studierna bättre bygga på elevernas anlag och intressen, vilket är en oundgänglig förutsättning för studiernas fruktbarhet.

Den specialisering, som är nödvändig för att tillgodose olika begåvnings typer, möjliggör också en viss anpassning efter skilda levnadsbanors behov. Helt kunna dock fackutbildningsanstalternas krav aldrig tillgodoses.

»Det är samma problem, som varje skolform erbjuder, när det gäller att göra upp kursplaner och precisera slutmål», påpekar *skolutredningen*. »Alla framställda och i och för sig behjärtansvärda önskemål kunna icke förenas, alla 'krav' från högre skolformer kunna icke tillgodoses, alla beställningar från avnämare kunna icke effektueras. Lärjungarnas arbetsprestation har en övre gräns, som av pedagogiska och hygieniska skäl icke kan överskridas. En avvägning mellan olika anspråk måste ske, och därvid måste en mångfald hänsyn tagas, till samhällets allmänna och mera speciella behov, till den relativa vikten av olika fackutbildningsanstalters och yrkens krav, till den pedagogiska strävan att trygga ämneskretsars och studiegångens enhet och harmoni samt, icke minst, till de ungas behov av ett allsidigt utvecklande och för yrkesvalet vägledande arbete.» (IX s. 177.)

Det som bör vara gemensamt i gymnasiebildningen, vilken linje som än väljes, formuleras av *skolutredningen* i följande ord:

»Gymnasiets undervisning skall ge en grundligare orientering i natur- och kulturlivet än realskolan kan skänka sitt yngre och mindre mogna lär-

jungeklientel, en större behärskning av främmande språk och andra hjälpmedel att på egen hand tillägna sig kunskap och, icke minst, en vidare syn, ett skärpt sinne för sammanhangen, en viss träning i fördjupat studium och därmed en säkrare förmåga att bilda sig ett självständigt omdöme i skilda ämnen. Därtill komma icke minst ökade krav på färdigheten att uttrycka sina tankar i tal och skrift.» (IX s. 171—172.)

Skolkommissionen delar denna mening:

»Gymnasiets huvudmål är att fostra eleverna till goda intellektuella arbetare, väl övade i bruket av det intellektuella arbetets verktyg. Viktigare än att inhämta kunskaper på en mångfald områden är att uppodla förmågan 'att inhämta kunskap i ämnen, där sådan visar sig behöblig'... *Intellektuell skolning*, förståndsträning, siktande mot omdömet mognad och förmåga av fruktbarande självstudier, är gymnasiet främsta uppgift. — — — Gymnasiet skall vidare uppodla vissa *färdigheter*, nödvändiga för alla högre studier. Hit hör främst en god behärskning av modersmålet i tal och skrift. De studerande bör flitigt övas att klart och redigt uttrycka sina tankar och att kortfattat och koncist redogöra för sina iakttagelser. Uppgiften bör vara att ge en sådan utbildning i ämnets rent språkliga del, grammatiskt och stilistiskt, att lärjungarna uppnår säkerhet i språkbehandlingen vid såväl muntlig som skriftlig framställning, samt att de bibringas förmåga att logiskt disponera en framställning. Till de för högre studier nödvändiga färdigheterna hör vidare behärsningen av främmande språk. Samtliga lärjungar på gymnasiet bör göras fullt förtrogna med danska och norska, så att de utan svårighet kan läsa böcker på dessa språk och följa en muntlig framställning. — — — Beträffande de stora kulturspråken bör skolreformen enligt såväl skolutredningens som skolkommissionens uppfattning innebära en förändring så till vida, att ett av dessa språk, engelskan, blir huvudspråket. Målet för engelskundervisningen, vilken påbörjas redan i enhetsskolans femte klass, bör vara att bibringa eleverna, i den mån dessa går vidare på gymnasiet, en sådan behärskning av ämnet, att de kan utan svårighet läsa engelska böcker och förstå muntlig framställning, att de kan tala språket någorlunda ledigt och skriva det någorlunda korrekt.» (S. 267.)

Gymnasiet skall vidare ge alla sina elever en fördjupad *orientering* i de humanistiska och naturvetenskapliga ämneskretsarna. Den vidgade och fördjupade allmänbildning, gymnasisterna på detta sätt erhålla, dels i gemensamma ämnen, dels genom specialisering till skilda ämneskretsar, får inte ha karaktären av ytlig popularisering.

»Ett icke ringa förråd av kunskaper och insikter är oundgängliga för dem som genom gymnasiestudier förbereder sig för fortsatta högre studier. Kursernas omfång måste dock mången gång inskränkas till förmån för ett grundligare inlärande av stoffet. Fasthet i grundkunskaperna är av väsentlig betydelse för fortsatta vetenskapliga studier.» (S. 268.)

De båda skolkommittéerna äro slutligen ense om att gymnasiet har ännu en uppgift, den *yrkesorienterande*. »De unga måste få utrymme att känna sig för i olika riktningar, de måste få möjlighet att pröva håg och intresse, de individuella anlagen måste... få tillfälle att komma till ut-

tryck i ett arbete, som ger hållpunkter och stöd för yrkesvalet», hävdar skolutredningen. Gymnasiet bör lära eleverna känna sig själva, sina anlag, sina intressen, sina förutsättningar för olika yrken, instämmer skolkommissionen.

Skolöverstyrelsen konstaterar med tillfredsställelse, att även det mer specificerade mål, som skolkommissionen har skisserat, är realistiskt och icke ställer högre krav på lärare och elever, än att de böra kunna inom rimliga gränser upprätthållas.

»Även enligt överstyrelsens övertygelse måste lärjungarna bibringas ambitionen att logiskt och allsidigt bedöma sina arbetsuppgifter och tillägna sig sunda praktiska studievanor. Gymnasiet måste vara i stånd att lägga en solid grund av personligt tillägnade kunskaper. Det måste bringa lärjungarna till klarhet om deras förutsättningar i olika riktningar och ge näring åt deras personliga intressen, så långt de rymmas inom det arbetsområde gymnasiet överspanner. Detta program ger i själva verket uttryck åt det bästa inom gymnasiets bildningstradition; det är fråga om värden, vilka måste hållas i helgd inom varje gymnasiorganisation, som skall förmå hävda sin ställning inom kulturlivet.» (S. 75—76.)

Utredningarna ha lett fram till en uppfattning av arbetsmålen, som är ägnad att utjämna motsatsen mellan allmänbildnings- och fackbildningskraven. Accepterar man olika allmänbildningstyper som uttryck för skilda personliga förutsättningar och individuella utvecklingslinjer, rymmas otvivelaktigt gymnasiets detaljuppgifter inom det större målet att giva de unga allmänbildning. Om man därtill med skolkommissionen reserverar termen medborgerlig bildning för den bildning, som meddelas i den obligatoriska skolan, torde gymnasiets faktiska uppgifter väl täckas av kommissionens formulering: »Gymnasiet har till ändamål att med arbetsformer, som äro ägnade att utveckla en mognare ungdoms individuella anlag och intressen, meddela en vidgad och fördjupad allmänbildning, lämpad att tjäna som grund för högre utbildning.»

b. Gymnasiets anknötning till enhetsskolan och högskolorna.

Enligt 1905 års läroverksstadga var gymnasiet fyraårigt och utgick från realskolans näst högsta klass, det var först genom 1927 års skolreform, som jämväl treåriga linjer infördes med anknötning till realexamen. Vid fastställandet av den lokala organisationen beaktades olika intressesynpunkter. Läroverk, där större tillströmning från fristående realskolor och kommunala mellanskolor kunde väntas, fingo om möjligt treåriga linjer. Där gymnasiet i huvudsak endast rekryterades från läroverkets egen realskola, bibehölls däremot vanligen den fyraåriga gymnasietyper. Av olika skäl, bland annat pedagogiska, upprättades endast ett fåtal treåriga latinlinjer. Under tiden efter år 1927 har en viss anpassning skett efter ändrade lokala rekryteringsförhållanden, men den måste nog betecknas som tämligen ofullständig.

Skolutredningen har icke kunnat enas om värdesättningen av de båda linjetyperna, den fyraåriga och den treåriga. Majoriteteten, bestående av *ordföranden* samt ledamöterna *Andræ, Karin Cardell, Elisabeth Dahr, Hjärne, Iverus, Jonzon, Kolmodin, Kärre, Sandberg* och *Wellander*, gjorde följande uttalande:

»Det 4-åriga gymnasiet pedagogiska överlägsenhet är avsevärd. Det gäller ingalunda blott latinets, vars lärokurs ju på det 3-åriga gymnasiet pressas ihop inom den trängre ramen av en treårig kurs. I själva verket vinner varje särskilt ämne på att arbetet redan fyra år före examen kan inriktas på det nya slutmålet: vid den tidpunkt, då första ringen i det 3-åriga gymnasiet sammanföres till gemensamt arbete på gymnasiet krävande uppgift, har andra ringen i det 4-åriga gymnasiet ett helt års samarbete i klassen bakom sig, den är redan sammansvetsad till en effektiv arbetsgemenskap, som kan planmässigt och helt utnyttja de tre återstående årens större mognad för utbildningen.

Den längre studiegången i gymnasiet möjliggör också en bättre fördelning av lärostoffet, framförallt så, att mera elementära minnes- och övningsmoment kunna hänvisas till ett lägre stadium och arbetet på de högre stadierna mera helt avses för uppgifter som kräva större mognad.

Det 4-åriga gymnasiet är också eftersökt av elever, vilka bo på gymnasieorten och för vilka det alltså är ur praktiska synpunkter mera likgiltigt, om de tillbringa det omstridda skolåret i realskolans avslutningsklass eller i gymnasiet första ring. — — — Å andra sidan visa föräldrar, som bo på ort med realskola men utan gymnasium, sällan någon tvekan vid valet av gymnasielinje: de föredraga det 3-åriga gymnasiet, som låter dem behålla barnen i hemmet ännu ett år. Det synes icke påkallat att av allmänna organisatoriska eller ideologiska skäl beröva någondera elevkategorien en fördel, som visat sig vara så högt uppskattad.» (IX s. 148—149.)

Ledamöterna *Fredriksson, Sigrid Jonsson, Karnell* och *Persson* anförde åter bland annat följande:

»Fördelarna av att gymnasiet får en beträffande antalet ringar enhetlig organisation och bygger på avslutad realskolekurs, äro enligt vår mening så stora, att lösningen av frågan om gymnasiet framtida organisation bör sökas efter denna linje.

De skäl, som av skolkommissionen på sin tid anfördes för dess förslag, att realskolan i hela sin utsträckning skulle utgöra grundvalen för ett 3-årigt gymnasium, äro enligt vår mening vägande och ha bekräftats av den erfarenhet, som nu står till buds. Det skulle möjliggöra ett säkrare yrkesval och bidra till en bättre rekrytering av gymnasiet, om lärjungarna efter den avslutade realskolekursen ställdes inför ett samtidigt val mellan å ena sidan fortsatta studier på gymnasiet eller fackskola samt å andra sidan en direkt övergång till yrkeslivet. En fördel är givetvis även, att lärjungar, som icke ha sina hem på gymnasieort, utan tidsförlost kunna stanna i hemmen ett år längre före övergången till gymnasium. Även ekonomiska och organisatoriska skäl tala för ett treårigt gymnasium. — — —

De statistiska undersökningar, som skolutredningen företagit rörande studiegång och studieresultat på de olika gymnasielinjerna — — — (ha) icke givit något otvetydigt utslag i fråga om det 3- eller 4-åriga gymnasiet

företräden. Som totalomdöme kan enligt vår mening sägas, att de resultat, som uppnåtts på de 3- och 4-åriga gymnasielinjerna — varje gymnasieform betraktad som en enhet — framstå som i stort sett likvärdiga. Någon genomgående skillnad i fråga om tiden för lärjungarnas hemarbete på 3- och 4-årig linje utvisas icke av undersökningarna.» (IX s. 149—150.)

Genom införandet av nioårig skolplikt ändras emellertid diskussionens förutsättningar. Vad som yttras av de båda lägren inom skolutredningen kan med en viss rätt anses som slutorden i det skede av debatten, där den hittillsvarande realskoletypen betraktas som gymnasiets självklara grund, säger *skolöverstyrelsen*, skolkommisionens förslag åter som inledningen till en ny debatt från andra utgångspunkter.

De lärjungar i enhetsskolan, som icke välja yrkeslinjen, skulle enligt *skolkommisionen* dela sig på klass 9 a, som närmast motsvarar den nuvarande realskolans avslutningsklass, och klass 9 g, vilken huvudsakligen är avsedd som inledning till gymnasiestudier.

»Klass 9 g kommer att bära en dubbel uppgift i den blivande skolorganisationen», skriver skolkommisionen. »Den ligger inom enhetsskolans ram. Lärjungar, som genomgått den och sedan lämnar studierna, bör erhålla samma kompetens som kamraterna i klass 9 a. Därav följer, att de också bör ha fått samma allmänbildning och alldeles särskilt samma samhällsorientering som dessa. På samma gång bör emellertid undervisningen ha gymnasial karaktär. Klassen skall på en gång vara avslutningsklass i enhetsskolan och nybörjarklass i gymnasiet.

Om man har för ögonen den markerade olikheten mellan realskolans avslutningsklass och det fyraåriga gymnasiets linjedifferentierade första ring i den nuvarande skolorganisationen, kunde man i första ögonblicket hålla det för alldeles fåfängt att vilja konstruera en klass med denna dubbla uppgift. Anpassad efter realskolans behov bleve den en svag grund för gymnasiet. Tillskuren efter gymnasiets mått skulle den illa sörja för dem, som efter genomgången av klassen nedlägger studierna.

Det är först genom enhetsskolan, som förutsättningarna skapas för en konstruktion av detta slag. Genom att realskolans avslutningsklass i alla dess parallellformer är avsedd att ge lärjungarna den nya start i skollivet, som kan inspirera till fortsatta studier av skiftande slag, kommer den första gymnasieklassen att organiskt kunna inordnas i enhetsskolans system.» (S. 271.)

Twistefrågan om gymnasietidens längd kommer härigenom i nytt läge. Det treåriga gymnasiet tillkom för att möjliggöra avslutade realskolestudier i hemorten för de lärjungar, som inte bodde på eller i närheten av gymnasieort. Ordnas lärogången i 9 g och de därpå följande klasserna som ett obrutet helt, få de unga i hemortens enhetsskola tillgång till den första ringen av en fyraårig gymnasial utbildning; det treåriga gymnasiet blir på så sätt överflödigt.

Förslaget är om man så vill en kompromiss: det beaktar de sociala förhållanden, som ta sig uttryck i att föräldrar på orter med enbart realskola allmänt föredraga att låta sina barn gå vägen genom det treåriga gymna-

siet, och det har några — men icke alla — det fyraåriga gymnasiets pedagogiska fördelar. En invändning gör sig omedelbart: många lärjungar måste finna sig i att byta skola efter första ringen.

»Anordningen torde dock vara vida gynnsammare än den studiegång, till vilken motsvarande lärjungar är hänvisade, där realskolans sista klass inte kan organiseras med tanke på gymnasiestudier och där gymnasiestudiet för lärjungar med realexamen måste sammanträngas till tre år», genmäler skolkommissionen. »På orter med gymnasium bör emellertid, där så av praktiska skäl prövas lämpligt, klass 9 g kunna förläggas till gymnasiet, vare sig detta utgör en självständig skolenhet eller är förenat med realskola. För lärjungar på dessa orter kan i gynnsamma fall studiegången under de fyra gymnasieåren fullföljas utan lärarbyte efter nionde klassen.» (S. 271.)

En konsekvens av första gymnasieringens förläggning till enhetsskolan torde vidare bli, att den icke kan differentieras på latin- och reallinje. En sådan ospecialiserad gymnasiering är ur vissa synpunkter tilltalande:

»Klass 9 g kommer att framstå som den gemensamma inkörsporten till gymnasiets fem byggnader: de tre sambyggda gymnasielinjerna i det allmänbildande gymnasiet och de två fristående, handelsgymnasiet och det tekniska gymnasiet. Den kommer sålunda att i detta avseende spela samma roll som realskolans avslutningsklass nu gör, då den öppnar vägen till de treåriga latin- och reallinjerna, handelsgymnasiernas tvåårskurser och de tekniska gymnasierna. De yrkesbetonade gymnasierna har hittills satts i efterhand, då det gäller elever, som påbörjat studier i det fyraåriga gymnasiet. Klass 9 g med sin realexamenskompetens kommer att markera en avslutning, varefter val av gymnasielinje kan ske utan hänsyn till den skolform, inom vilken klassen genomgåts.» (S. 272.)

Uppskovet med differentieringen betyder emellertid å andra sidan en försämrad ställning för vissa ämnen, i synnerhet för latinet, som finge ungefär samma ställning som i det nuvarande treåriga gymnasiet. Kommissionen har därför undersökt, om man inte kunde differentiera klass 9 g under ett antal timmar; lärjungar med språklig inriktning kunde disponera dessa timmar för latinet och eventuellt för en förstärkning av franskan och lärjungar med naturvetenskaplig eller teknisk läggning för utbyggda kurser i matematik och fysik.

»En betydande svårighet ligger dock däri, att klass 9 g har att sörja för allmänbildningsgrunden i de ämnen, som icke fullföljs efter linjedelningen i 10:e klassen, och därför i varje fall måste leda fram till ett bildningsresultat i dessa ämnen, som icke står efter det som meddelas i parallellklassen 9 a. Att möjliggöra en tidig specialisering på latin genom att utsluta något av de naturvetenskapliga ämnena eller en specialisering på matematik genom att försvaga den humanistiska allmänbildningsgrunden synes vara en mindre tilltalande utväg.» (S. 272.)

»Huvudsvårigheten är emellertid av allmänt organisatorisk art. Redan nu är latinlinjerna vid åtskilliga läroverk svagt besatta. Det är visserligen ingalunda klart, att skolreformen behöver medföra någon ytterligare för-

sämring; bland annat måste ju ett mycket stort antal språklärare utbildas för den nya skolorganisationen. Men vid de många centralskolorna ute i kommunerna bleve latinarna säkerligen ofta mycket få. En differentiering åt det matematiska hållet skulle antagligen kunna räkna på en större anslutning, men först en odifferentierad klass 9 g, som bildar underlag för alla fem gymnasielinjerna, torde kunna fullt försvara sin plats ute vid dessa skolor.» (S. 273.)

Kommissionen kan efter dessa överväganden icke ifrågasätta någon generell uppklyvning av klass 9 g. Den odifferentierade första ringen måste bli klassens huvudform. Detta utesluter dock enligt kommissionens uppfattning icke, att vid gymnasium, där tillströmningen till latینگymnasiet är ovanligt god, linjer med fyraårig latinkurs och särskild av Kungl. Maj:t fastställd undervisningsplan må kunna bibehållas som undantagsform vid sidan av linjerna med treårig latinkurs, till dess säkrare erfarenhet vunnits om vad den nya organisationen kan ge och om tillströmningstendenserna vid de olika linjerna.

För gymnasiets effektivitet torde det vara av största betydelse, att den odifferentierade klass 9 g i avseende på kursval och studiesätt verkligen får den allmänna karaktär, som tillkommer en gymnasiering, framhåller skolkommissionen.

»Kursplanerna bör anläggas med hänsyn till gymnasiet i dess helhet. Elementära minnes- och övningsmoment bör således företrädesvis hänvisas till denna klass, så att gymnasiets högstadium kan förbehållas uppgifter som kräver större mognad. Vissa anvisningar torde böra utfärdas beträffande stoffurvalet, så att kunskapsgrunden icke blir alltför ojämn i de avdelningar i klass 10, som rekryteras från de många centralskolorna utan fullständig gymnasier.» (S. 273.)

I stort sett torde det också vara möjligt att ge klassen denna karaktär. Jämkningsor torde endast behöva ifrågakomma i ett par ämnen. Sålunda bör samhällskunskapen få samma inriktning som i 9 a med hänsyn till de lärjungar, som efter 9 g lämna studierna eller övergå till utbildning, vilken icke omfattar ytterligare samhällsstudium.

Särskilda organisationsproblem uppstå emellertid vid de minsta skolorna, där klass 9 g eventuellt får så lågt lärjungeantal, att den inte genomgående kan erhålla separat undervisning. Samläsning mellan klasserna 9 a och 9 g måste då anordnas i största möjliga utsträckning. Kommissionen har undersökt, i vad mån den för gymnasiet anlagda kursen i de skilda läroämnena kan anses lämplig även för lärjungarna i 9 a och funnit detta vara fallet i överraskande stor utsträckning. »Innan studieplanerna utarbetats, kan man visserligen icke uttala sig med bestämdhet om alla punkter», säger kommissionen, »men i stort sett torde skillnaden mellan 9 g och 9 a mindre bestå däri, att kursplanen är olika än i de kvalitativa krav som ställs på eleverna.»

Diskussionen i yttrandena om gymnasiets anknypning till enhetsskolan har blivit mycket livlig, både när det gäller väsentliga och oväsentliga ting.

Till det mera periferiska i debatten vågar man måhända hänföra frågan, huruvida skolkommissionens gymnasieorganisation bör betecknas som ett fyra-, tre- eller tvåårigt gymnasium. Meningarna skifta. »En förtjänst i skolkommissionens förslag är idén med 9 g, inkomponerad i realskolan, varigenom ett 4-årigt gymnasium skulle kunna räddas även för enhetsskolans elever», skriver rektorn vid ett högre allmänt läroverk. »Vad skolkommissionen . . . i realiteten föreslår är ett tvåårigt gymnasium med en förberedande ettårig kurs i realskolan och en ettårig avslutande preparandkurs för högskolornas behov», menar åter ett realskolekollegium.

En diskussion om dylika terminologiska frågor blir gärna litet skolastisk. Det torde föra längre, om man ställer mot varandra den föreslagna organisationens förtjänster och fel, sådana de framtråda i remissyttrandena.

En fördel av allmän natur hos den föreslagna skolorganisationen som helhet är, att den innebär en tidsbesparing för vissa lärjungegrupper, som är värdefull i synnerhet för dem, som fortsätta studierna vid universitet och högskolor. *Lärarrådet vid Stockholms högskola* finner denna vinst värd att nämnas:

»Icke minst med hänsyn till att de manliga studenterna har att genomgå värnpliktstjänstgöring, många även befälsutbildning, kommer ett stort antal akademiker först vid en ganska hög ålder ut i förvärvslivet, vilket ur många synpunkter är olägligt. Förslaget syftar till att förkorta skolutbildningstiden på denna grund lärarrådets gillande, givetvis under förutsättning att utbildningsresultaten icke därigenom försämras.»

Organisationen ger vidare ökade möjligheter att tillvarataga begåvnings-tillgångarna för högre studier. En enhetsskoleorganisation, innefattande en klass med de uppgifter 9 g skulle få, öppnar studiemöjligheter för landsbygdens ungdom i en utsträckning, som sannolikt icke kan uppnås på annat sätt med de resurser, som det allmänna under överskådlig tid kan förfoga över, framhåller *skolöverstyrelsen*.

För studiebegåvade ungdomar möjliggör klassen ett efter deras förmåga bättre avpassat arbetssätt. Kollegiet vid *samrealskolan i Arboga* vill »kraftigt understryka önskvärdheten av att — hur gymnasiet än kommer att organiseras — en sådan klass som 9 g kommer att obligatoriskt ingå i varje skola. Däri ligger nämligen en garanti för att eliten av eleverna får en specialklass, i vilken den under sista året av sin skolgång kan få sin utbildning intensifierad utan att nedtyngas av mindre studielämpade elever».

Att anordningen även har lätt påvisade olägenheter, framgår redan av skolkommissionens framställning. Kritiken utvidgas och skärpes emellertid i remissvaren.

Förhållandena vid de minsta skolorna, där lärjungarna i 9 g icke kunna få helt fri undervisning, framdragas i många yttranden. Det har dock icke alltid uppmärksammats, att kurserna i klass 9 g normalt skola planläggas med hänsyn till gymnasiets behov och att klass 9 a i händelse av samläsning kan arbeta på samma kursområden i de flesta ämnen tack vare kursavslutningen i klass 8, som för alla lärjungar för fram kurserna till ett avrundat helt och möjliggör en fristående utformning av nionde klassen. I något ämne, t. ex. i matematik, kan dock icke klassen sammanhållas. Undervisningen måste för lärjungar, som skola gå längre i ämnet, koncentreras på att ge säker färdighet i algebra och elementära kunskaper i geometri utöver vad som meddelas i klasserna nedom nian. För övriga lärjungar skall den bygga ut det tidigare genomgångna i praktisk riktning med undvikande av kursmoment, som icke på den begränsade tiden kunna föras fram till praktiska tillämpningar av större värde. Grupparbete och individuellt arbete måste i sådana fall träda i stället för klassundervisningen.

Vanskligheterna vid arbetet med en klass, där icke alla lärjungar följa samma kurs, framhävas starkt av kollegiet vid *högre allmänna läroverket för flickor på Södermalm*, som just tar matematikundervisningen som exempel.

»Vad en sådan samläsning kan innebära borde framgå om man tänker sig en anordning enligt vilken t. ex. nuvarande R I och L I skulle samläsa i matematik. Att en sådan anordning skulle innebära en försämring av matematikundervisningen för realisternas del, förefaller med hänsyn till den erfarenhet, som lärare vilka samtidigt undervisat i ämnet i L I och R I kunnat vinna, uppenbart. Man kan därför förutsätta att samläsning mellan 9 a och 9 g måste medföra en försämring av studieresultatet överhuvud.»

Även där kurserna sammanfalla, blir dock den sammansatta klassen i begåvningshänseende betänkligt heterogen. Undervisningen måste rätta sig efter det svagare elevmaterialet i klass 9 a och kommer därigenom att i mycket ringa grad motsvara de krav, som böra ställas på en gymnasieundervisning, befarar *Lektorernas förening*.

I dessa skolor kan vidare lärarekryteringen vålla svårigheter, framhålles det i remissyttrandena. »Det är knappast tänkbart, att man inom överskådlig tid skall kunna till dem alla förvärva lärarkrafter, kompetenta för en tillfredsställande gymnasieundervisning», förmenar *lärarrådet vid Stockholms högskola*. I varje fall bleve det ofta genomgångsplatser för oerfarna lärare. Begränsningen av lärareerfarenheten skulle för övrigt icke kunna helt avhjälpas ens genom längre tids tjänstgöring vid centralskolorna; »visserligen är det lärare med gymnasielärarkompetens, som skola undervisa även dessa 9 g-elever, men lärare utan ständigt förnyad erfarenhet av det *fortsatta* gymnasiearbetet», påpekar *Svenska klassikerförbundet*.

Att övergången från klass 9 g vid en centralskola till klass 10 vid ett

gymnasium måste medföra ett olägligt lärarbyte för de överflyttande lärjungarna, har anmärkts redan av skolkommissionen. Rektor vid *folkskoleseminariet i Karlstad* dröjer vid konsekvenserna för arbetet i klass 10. Lärjungarna komma att möta upp till arbetet i klass 10 med mycket stora kunskapsdifferenser. »Detta torde framtvinga tidsödande kompletteringar för den enskilde lärjungens del och ständiga repetitioner av stoff, tillhörande 9 g:s kurs, för klassens del. Man bör därför vid planläggningen av det nya gymnasiet räkna med att en dylik klass icke blir arbetsduglig i vanlig mening förrän efter minst en halv termin.»

Endast under mycket gynnsamma förhållanden, nämligen där klass 9 g kan utbrytas ur enhetsskolans ram samt organisatoriskt och pedagogiskt inrangeras i ett på orten befintligt gymnasium, äger denna klass förutsättningar att utgöra en lämplig grund för fortsatta gymnasiestudier, hävdar *Lektorernas förening*.

En annan grupp av invändningar riktar sig mot att 9 g tänkts som en specialiserad gymnasiering utan den differentiering i latin- och reallinje, som förekommer i nuvarande första ringen. Latinkursen bleve därigenom med nödvändighet treårig, fränsett den undantagsorganisation, som är möjlig på större läroverksorter.

Den klassiska bildningens vänner förorda, som naturligt är, att fyraåriga gymnasielinjer i största möjliga utsträckning bibehållas. *Svenska humanistiska förbundet* skriver sålunda:

»Vad särskilt det humanistiska gymnasiet angår, ter sig bibehållandet av det fyraåriga gymnasiet såsom utomordentligt angeläget. De egentliga humanistiska kärnämnen, framför allt de klassiska och moderna språken, kräva avgjort fyra års sammanhängande gymnasiestudier, för att den bildning och de färdigheter undervisningen avser att bibringa skola nå någon mognad och fasthet och bilda en hållbar grund för vidare arbete. Eljest få varken universitetsstudierna eller det allmänna kulturarbetet det nödiga underlaget.»

Även beträffande de matematiska ämnena framföras liknande synpunkter. Reallinjen bör, exempelvis enligt *Farmaceutiska institutets* mening, utdifferentieras redan i 9 g.

Läroverkslärarnas riksförbund anser, att den av skolkommissionen såsom undantagsform föreslagna linjedelningen inom 9 g bör företagas överallt, där förutsättningar föreligga. »Detta ger möjlighet ej blott till en på fyra år fördelad latinkurs utan också till en mera ändamålsenlig matematikkurs för realgymnasiet.»

Flera remissinstanser hänvisa till möjligheten att komma förbi alla dessa svårigheter genom att centralisera 9 g till större läroverksorter eller genom att medelst stipendier underlätta för lärjungarna att vända sig till bättre rustade skolor. *Göteborgs högskolas lärarråd* talar för en sådan lösning:

»I samband med förslag om centralisering av enhetsskolans högstadium, 7—9 klasserna, räknar kommissionen . . . med nödvändigheten av skol-inackordering. Sådan förekommer redan nu i viss utsträckning och bestrides med allmänna medel. Kommissionen förutsätter, att inrättandet av centralskolor kommer att medföra ytterligare behov i detta avseende. Då kommissionen således även för lägre åldersstadier än det, som representeras av 9 g, förordar inackordering, torde inga allvarliga hinder föreligga för ett liknande arrangemang, då det gäller elever i 9 g.»

Kollegiet vid *högre allmänna läroverket i Ludvika* framför samma upp-slag:

»I den nya skolan kommer det säkerligen fortfarande att finnas många resande och inackorderade lärjungar, och då skolgången är obligatorisk, måste kostnaderna bäras av det allmänna. Varken ur kostnadssynpunkt eller ur hemmens synpunkt spelar det i sådana fall någon roll, om lärjungen är inackorderad på en ort med centraliserad realskola eller på en ort med gymnasium.»

Under övergångstiden torde vissa speciella svårigheter tillkomma. Här-om skriver *skolöverstyrelsen*:

»I diskussionen har . . . anförts, att på mindre orter, där nu realexamen avlägges och lärjungarna gå till treårigt gymnasium, anknytningen till gymnasiet skulle försämrans genom den föreslagna gymnasiereformen. Införes den i gymnasieorganisationen, medan den nuvarande realskolan finnes kvar, måste lärjungarna i denna komplettera i vissa ämnen för att kunna intagas i tionde klassen, eller också finge de parallellt med det normala arbetet i gymnasiet åtaga sig en extra arbetsbörda i en eller annan form. . . . Införes åter uppdelningen i 9 a och 9 g även vid de fristående realskolorna, måste på mindre orter samläsning anordnas mellan dessa. Detta skulle innebära, att lärjungar, som ämna sig till gymnasiet, finge reda sig mera på egen hand än nu; det ginge kanske bra för eliten, men de normalbegåvade bleve lidande. I båda fallen bleve reformen till men för de mindre real- och mellanskolorternas ungdom.» (S. 79—80.)

De synpunkter, som av läroverkskollegierna i synnerhet anläggas på frågan, sammanfattas klart och översiktligt av kollegiet vid *högre allmänna läroverket i Jönköping*:

»Kollegiet kan ej finna, att 9 g innebär någon lycklig lösning av problemet om gymnasiets anknytning till enhetsskolan. Linjedelning kan ej ske, latinarnas latinstudier uppskjutas, klassen bryts efter ett år och i de flesta fall måste eleverna även byta skola. Samläsning med 9 a bereder uppenbara svårigheter. Studierna skola läggas fritt men å andra sidan förläggas hit inlärandet av elementära kursmoment, som ej böra belasta arbetet i högre klasser. Klass 9 g skall läsa en kurs i samhällslära, som skulle gett större utbyte på ett mognare stadium och 9 a måste läsa antikens historia i stället för den aktuella historien, som utgör ett komplement till samhällsläran.

Naturligare vore, att 9 g helt överfördes till gymnasierna, och att övergång till gymnasium skedde efter 8:e klassen. Ett skäl talar häremot, nämligen att elever på orter utan gymnasium ej kunde få undervisning i hem-

orten. De finge emellertid som kompensation en bättre undervisning, än de små centralskolorna kunna ge. Det bör framhållas, dels att det är en genomgående tendens i SK:s förslag, att undervisningen centraliseras för att skapa en bättre skolform, dels att olägenheterna av lång skolväg eller internatundervisning äro mindre för äldre elever än för yngre. Ett verkligt fyraårigt gymnasium kommer måhända att avvisas med den motiveringen, att avgång till andra skolor före genomgången av 9:e klass icke bör ske av principiella skäl. SK har emellertid inte velat inta en så doktrinär ståndpunkt. Det nionde skolåret kan fullgöras i olika slag av yrkesskolor eller i flickskolor. — — — Kollegiet finner det föga rimligt, att gymnasiets elever ej skulle ha rätt att fullgöra det nionde skolåret i den för dem lämpligaste skolformen.

Ställs kollegiet inför tvånget att välja mellan ett fyraårigt gymnasium, vars första ring är 9 g, och ett treårigt gymnasium med nioårig enhetsskola som grund, föredrar kollegiet det förra alternativet, eftersom 9 g trots sina brister dock innebär en förstärkning av den grund enhetsskolan ger. 9 g bör då överallt, där så ske kan, organisatoriskt förenas med gymnasium, enligt principen att varje ort bör ha bästa möjliga skolform.»

Trots allt ha dock de sociala skälen för klass 9 g en så avsevärd styrka, att de icke kunna lämnas obeaktade. *Allmänna adjunktsföreningen* böjer sig för dem:

»Den av kommissionen föreslagna organisationen med klass 9 g som första gymnasiering är i många avseenden mindre tillfredsställande än det nuvarande fyraåriga gymnasiet. Föreningen inser emellertid omöjligheten av att generellt genomföra ett fyraårigt gymnasium utan möjlighet för eleverna att genomgå nionde klassen i hemorten. Under sådana omständigheter och då enligt adjunktsföreningens åsikt ett fyraårigt gymnasium även med den föreslagna anordningen med klass 9 g är att föredra framför ett treårigt gymnasium, anser sig föreningen böra acceptera kommissionens förslag i denna fråga. En absolut förutsättning härför är emellertid, att 9 g i praktiken kan ges en verkligt gymnasial karaktär. På orter med fullständigt gymnasium bör klass 9 g vara organisatoriskt förbunden med den övriga delen av gymnasiet. Linjeklyvning inom 9 g bör företagas på alla orter, där möjlighet härtill finnes, och ett på så sätt linjekluyet gymnasium bör inte, såsom kommissionen föreslår, endast betraktas som en undantagsform utan som ett normalt alternativ i gymnasieorganisationen.»

Läroverkslärarnas synpunkter delas emellertid icke alltid av representanter för andra lärargrupper. Kollegiet vid *Kalmar stads handelsinstitut* vill sålunda hålla före, att uppdelningen av den teoretiska studievägen i 9 a och 9 g är meningslös.

»Uppdelningen måste visa sig vara svår att genomföra vid de mindre enhetsskolorna och skolkommissionen talar också om nödvändigheten av samundervisning i vissa fall. Ett eventuellt felval av klassavdelning skulle för eleverna medföra kompletteringar och särexamina och betunga lärarna med onödiga arbetsuppgifter. Möjligheterna för felval synes kollegiet vara stora, då åttonde skolåret i regel blir det, under vilket pubertetens verkningar i form av bristande lust till teoretiskt skolarbete mest kommer att göra sig gällande.»

Styrelsen för *tekniska läroverkens lärarförbund* erinrar om att 43 procent av de nyintagna gymnasisterna vid de allmänna läroverken tillhöra treåriga linjen och att den fyraåriga linjens företrädare icke kunnat övertygande påvisas genom examensstatistik.

»Styrelsen kan därför icke alls förstå, att en till formen treårig men med hänsyn till studiegången fyraårig gymnasieorganisation skulle vara så ogynnsam för den framtida skolan, som på framträdande plats gjorts gällande av representanter för lärarna vid de allmänna läroverken. Naturligtvis kan på grund av den lokala utformningen av ortens gymnasieorganisation det inträffa, att en treårig gymnasielinje får en sämre rekrytering än en parallellt befintlig fyraårig linje. Så är förhållandet i Stockholm, beroende bland annat på att här de fyraåriga gymnasielinjerna äro flera än de treåriga och dessutom sambyggda med realskolor, vilka i stort sett rekrytera sitt gymnasium. Men att av sådana lokala erfarenheter draga den slutsatsen, att studievägen genom ett treårigt gymnasium är en sämre väg än den genom ett fyraårigt gymnasium, är icke berättigat.»

Skolöverstyrelsen kan icke fränkänna de samlade anmärkningarna tyngd, men finner skälen för en enhetskskoleorganisation, innefattande även 9 g, icke mindre vägande.

»Sammanfattningsvis torde frågans läge på debattens nuvarande ståndpunkt kunna uttryckas så, att klassens ställning som oundgänglig beståndsdel av det färdiga och fullt utbyggda enhetskskolesystemet icke kan på allvar sättas i fråga, men att det i olika hänseenden skulle medföra försämringar om den inympades som en främmande gren i det nuvarande skol-systemet. Det som åsyftas med 9 g vinnes endast, om klassen kommer till i sitt naturliga sammanhang som en avslutning på den uppväxande enhets-skolan.» (S. 80.)

I yrkesgymnasiernas yttranden intager frågan om den lokala *förläggningen av klass 9 g* en framskjuten plats.

Skolkommissionen har för sin del ansett, att klassen bör kunna förläggas till gymnasiet på orter, där sådant finnes, och detta oberoende av om gymnasiet utgör självständig skolenhet eller är förenat med realskola. Därigenom skulle vinnas, att studiegången under de fyra gymnasieåren kunde fullföljas utan lärarbyte efter nionde klassen. Denna ståndpunkt har vunnit allmän anslutning i yttranden från högskolor och läroverk. Däremot förfäktas av representanter för de tekniska och merkantila gymnasierna den uppfattningen, att klassen konsekvent bör förläggas till enhetskskolan. Sporadiskt beröres frågan även av någon mer eller mindre fristående remissinstans (domkapitlet i Stockholm, länsstyrelsen i Uppsala, Sveriges förenade studentkårer, Försvarets läroverk, ett par seminarier o. s. v.); dessa ansluta sig till den vid de allmänna läroverken härskande meningen.

Om skolreformens återverkningar på de tekniska gymnasierna synas meningarna inom kollegierna vara delade. Kollegiet vid tekniska läroverket i *Luleå* och rektor vid motsvarande läroverk i *Skellefteå* anse, att även de tekniska gymnasierna böra göras fyraåriga.

»Mot detta förslag kan anföras, att eleverna i många fall måste lämna sin hemort ett år tidigare än om man lokalt anordnar klasserna 9 g eller 9 y», skriver kollegiet i Luleå, »men å andra sidan medger den föreslagna lösningen ett betydligt säkrare urval av de för fortsatta studier lämpliga eleverna, om dessa under ett försöksår få deltaga i arbete vid den form av gymnasium eller annan högre utbildningsanstalt, som de önska genomgå. — — — Detta skulle visserligen medföra en avsevärd ansvällning av begynnelseklassen vid de nu nämnda högre läroanstalterna, men samtidigt skulle en motsvarande besparing kunna göras i fråga om antalet lokalt anordnade klassavdelningar av 9 g eller 9 y, och då systemet för gymnasieundervisningens del skulle leda till en bredare rekryteringsbas, ett säkrare urval och ett värdefullare slutresultat, finner kollegiet ett konsekvent genomförande av 4-årigt gymnasium synnerligen önskvärt.»

Fyra tekniska gymnasier föreslå med lätt variation av sistberörda förslag, att avdelningar av 9 g skola förläggas till de tekniska gymnasierna. Kollegiet vid *högre tekniska läroverket i Malmö* ifrågasätter vissa jämkningar i undervisningsplanen för dessa avdelningar:

»Franska språket som enligt kommitténs förslag läses i 9 g, kunde där slopas och tiden användas till ritning och en grundligare kurs i matematik. I övrigt borde kurserna vara desamma som i klass 9 g. Skoltiden fram till ingenjörsexamen skulle då löpa i obruten följd och kräva en minimitid av $9 + 3 = 12$ år, förutsatt att praktiken kunde ordnas på ferierna liksom enligt nuvarande studiegång.»

Kollegiet vid *högre tekniska läroverket i Stockholm* ser åter lösningen i en föreskrift, att alla klasser av typen 9 g skola vara förlagda till en enhetsskola. Ur kollegiets mycket utförliga motivering må följande utdrag återgivas:

»Från realskolor, förenade med fyraårigt gymnasium, söka till yrkesgymnasium . . . praktiskt taget endast elever, som övergått till realskolans högsta klass, d. v. s. huvudsakligen sådana elever, vilkas betyg utestängt dem från gymnasiet. Det är därför högst naturligt, att betygen i realexamen för dessa elever äro relativt låga, och att alltså blott ett fåtal av dem verkligen vinna inträde i yrkesgymnasium, där konkurrensen hittills varit relativt stor. Förhållandena belysas av följande siffror från Högre tekniska läroverket i Stockholm, i vilken stad samtliga högre läroverk ha fyraåriga realgymnasier. Under läroverkets tio första verksamhetsår 1938 — 1947 intogos sammanlagt blott 15 elever, vilka avlagt realexamen vid något av Stockholms högre allmänna läroverk vårterminen före den hösttermin de intogos i tekniska gymnasiets första klass. Höstterminerna 1947 och 1948 var motsvarande siffra båda terminerna 4, och vardera terminen intogos i första gymnasieklassen totalt c:a 140 elever, medan samtidigt vardera terminen i läroverket intogos sammanlagt 37 stycken realstudenter. Det ovanstående visar enligt kollegiets uppfattning att elever i med fyraåriga gymnasier förenade realskolor praktiskt taget äro undandragna från yrkesgymnasiernas rekryteringsområde.

För närvarande äro de flesta realgymnasier i landet treåriga, och med hänsyn till det ovanstående skulle det därför enligt kollegiets mening vara

synnerligen olämpligt, om den fortsatta utvecklingen av skolväsendet skulle medföra en ökning, procentuellt sett, av antalet i realiteten fyraåriga gymnasier.

Enligt skolkommissionens förslag skulle möjlighet förefinnas att förlägga klass 9 g tillsammans med gymnasium, även om inga andra klasser ur enhetsskolan organisatoriskt förenades med gymnasiet. Det är icke heller otänkbart, att vid de läroverk, som omfatta både gymnasium och realskola, ett större antal parallellavdelningar av klass 9 g inrättas än realskolans storlek i övrigt motiverar. Det är nämligen högst sannolikt — och från de allmänna läroverkens synpunkt naturligt — att varje allmänt gymnasium kommer att sträva efter att med sig förena så många klassavdelningar 9 g som möjligt och därigenom skapa ett lättare tillgängligt material för att därur utvälja sina högre gymnasieklasser.

En sådan anordning av klass 9 g är emellertid enligt kollegiets uppfattning icke förenlig varken med ungdomens eller med samhällets berättigade intressen. Den skulle nämligen leda till att de med gymnasierna förenade klassavdelningarna 9 g skulle utöva en stark dragningskraft på de elever i centralskolorna i den omgivande bygden, vilka hoppas på en gymnasieutbildning. Att redan i klass 9 g införlivas med gymnasiet måste — så kommer givetvis allmänheten att med rätta uppfatta förhållandena — innebära en större utsikt att även i fortsättningen få tillhöra gymnasiet. Om alltså klass 9 g huvudsakligen komme att koncentreras till de allmänna gymnasierna, skulle landsbygdens centralskolor efter klass 8 mista många av sina för fortsatta studier bäst lämpade elever. De kvarvarande eleverna i klass 9 g skulle med hänsyn till studieförmåga representera ett sämre genomsnitt än ungdomen i allmänhet. Det vore naturligt, att endast ett fåtal av dessa elever efter klass 9 g skulle kunna vinna inträde i gymnasium. En sådan utveckling skulle lätt leda till att skolformen 9 g i centralskola komme att anses som en sämre skolform på samma sätt som nu realskolans avslutningsklass i realskolor, vilka äro förenade med fyraåriga gymnasier. Var och en, som hade ekonomisk möjlighet därtill och som önskade sina barn en gymnasieutbildning, skulle försöka få in barnen i gymnasiernas avdelningar av klass 9 g. En utveckling, sådan som den här skisserade, är av skolkommissionens rekommendationer att döma den naturliga vid den av kommissionen föreslagna organisationen. — — —

Det har i diskussion inom lärarkretsar av dessa frågor (bland annat vid 29:e svenska läroverkslärarmötet i Stockholm 1948) anförts som invändning mot att gymnasiets första klass (= 9 g) i någon större utsträckning skulle förläggas tillsammans med realskolor eller centralskolor utan fullständiga gymnasier, att även om undervisningen i sådana klassavdelningar 9 g omhänderhades av lärare med gymnasielärarkompetens, detta icke är tillräckligt med hänsyn till gymnasiets krav, om icke läraren dessutom har en ständigt förnyad erfarenhet av det fortsatta gymnasiearbetet. En sådan ståndpunkt förefaller kollegiet överdriven med hänsyn till de elementära kunskaper, som skola meddelas i klass 9 g. Otvivelaktigt komme också de flesta av realskolans lärare med sin akademiska och pedagogiska utbildning och sin erfarenhet av realskoleungdom att på ett utmärkt sätt handleda ungdomen. Emellertid bör det å andra sidan icke möta hinder, om speciella omständigheter göra en sådan anordning önskvärd, att låta en eller flera av gymnasiets lärare även tjänstgöra i klass 9 g i fristående realskolor i gymnasiets närhet. På orter, där gymnasium saknas, kan givetvis

icke ordnas på detta sätt, och så mycket mer olämpligt vore det då att genom försämring av centralskolornas elevmaterial kraftigt medverka till att dessas måhända skickligaste lärare sökte sig därifrån. Den föreslagna organisationen av klass 9 g leder alltså även till stora olägenheter för centralskolorna och därmed för en avsevärd del av landsbygdens befolkning.

Kollegiet får på dessa grunder föreslå, att klass 9 g till sin lokala anknytning endast skall tillhöra en enhetsskola, men däremot, att den till sitt innehåll så utformas, att den innebär ett lämpligt påbörjande av gymnasiala studier i samtliga fem gymnasielinjer.»

I anslutning till detta yttrande må även erinras om att den otillräckliga platstillgången vid de tekniska gymnasierna icke gärna kan vara utan inflytande på lärjungarnas val av studieväg. Medan platstillgången på realinjen vid stockholmsläroverken på senare år täckt efterfrågan, kunde enligt uppgift från skolöverstyrelsens statistiska avdelning innevarande läsår vid de tekniska gymnasielinjerna i Stockholm endast 133 av 255 godkända inträdessökande intagas. Sådana konkurrensförhållanden begränsa nödvändigtvis mer eller mindre yrkesvalets frihet. Det är begripligt, att många avstå från att tänka på en gymnasieutbildning, som eventuellt kan bli tillgänglig om ett år efter mycket hård konkurrens, ifall de på nära håll ha att tillgå en annan gymnasieutbildning, som icke är ransonerad.

Kollegierna vid de tekniska gymnasierna i *Hälsingborg* och *Härnösand* anse, att parallellavdelningar av klass 9 g i varje fall icke böra få upprättas i gymnasieorterna enbart för att förbättra rekryteringen till de följande gymnasieklasserna. Fyra av *handelsgymnasiernas* rektorer avstyrka i gemensam skrivelse förläggningen av 9 g till gymnasierna, då denna förläggning måste anses direkt ägnad att kanalisera över eleverna till de teoretiska gymnasielinjerna.

Överstyrelsen för yrkesutbildning understryker likaledes vikten av att anknytningen utformas så, att yrkesgymnasierna erhålla en med de allmänna gymnasielinjerna likvärdig ställning.

»Ett genomförande av skolkommissionens förslag att klass 9 g skulle kunna förläggas till de allmänna gymnasierna, skulle förmodligen leda till att praktiskt taget samtliga allmänna gymnasier skulle med sig förena avdelningar av klass 9 g. Detta skulle, tvärtemot vad skolkommissionen avsett med sitt organisationsförslag, leda till en synnerligen beklaglig snedvridning av ungdomens fördelning på gymnasielinjerna. Yrkesgymnasierna skulle i första hand komma att rekryteras från sådana avdelningar av klass 9 g, som icke vore förenade med gymnasium d. v. s. främst av landsbygdsungdom. — — — Överstyrelsen vill därför avstyrka, att klass 9 g i de fall, där gymnasiet icke är lokalt förenat med enhetsskola, skall kunna förläggas till allmänt gymnasium. Enligt överstyrelsens uppfattning, som sammanfaller med de i förenämnda yttrande från högre tekniska läroverket i Stockholm anförda synpunkterna, bör klass 9 g alltid förläggas till enhetsskolan. — — —

Därest klass 9 g alltid skall förläggas till enhetsskolan, får den från en del skolor upptagna frågan om förläggningen av avdelningar av klass 9 g

till yrkesgymnasium ingen aktualitet. Om däremot beslut skulle fattas om att klass 9 g skall kunna förläggas till allmänt gymnasium, torde frågan om förläggning av avdelningar av klass 9 g till yrkesgymnasium böra göras till föremål för överväganden.»

Överstyrelsen för de tekniska högskolorna kommer emellertid till motsatt resultat. Svårigheterna att organisera klass 9 g på ett fullt tillfredsställande sätt vid landsbygdens centralskolor äro för denna överstyrelse utslagsgivande.

»Fördelen av att gymnasister enligt skolkommissionens förslag kunna kvarstanna å hemorten ett år längre — och detta torde väl särskilt komma att bli av praktisk betydelse på mindre orter, där samläsning kommer att ske mellan 9 g och 9 a — måste vägas mot värdet av obruten studiegång på gymnasiet. Enligt överstyrelsens mening bör värdet därav tillmätas avsevärt större vikt och överstyrelsen får därför bestämt förorda, att klass 9 g organisatoriskt inordnas i gymnasiet. Detta skulle också för lärjungar, som ej äro bosatta i gymnasiestäder, innebära den fördelen, att de ett år tidigare komme i kontakt med kulturlivet i dessa städer.»

Skolöverstyrelsen håller slutligen före, att förläggningen av klass 9 g först i ett senare skede av enhetsskolans utveckling kan inordnas under principiella synpunkter.

»Under försökstiden måste väl dock den nuvarande förläggningen av realskolans avslutningsklass med få undantag bibehållas, och jämväl i en något avlägsnare framtid bliva säkerligen ofta lokalförhållanden och dylikt utslagsgivande. Med hänsyn härtill synes det icke välbetänkt att genom generella stadganden beröva ortsmyndigheterna möjligheten att laga efter lägligheten. Man vågar väl förutsätta, att dessa vid sidan av de mångskiftande praktiska synpunkterna även skola ge ett rum vid avgörandet åt hänsynen till undervisningens kontinuitet, som inspirerat läroverkskollegiernas yrkanden, och åt omsorgen om yrkesvalets allsidiga frihet, som varit bestämmande för specialgymnasiernas kollegier. När SK uttalar, att klass 9 g på orter, där gymnasium finnes, bör kunna förläggas till gymnasiet, 'där så av praktiska skäl prövas lämpligt', synes detta i varje fall tillsvidare vara en mera realistisk ståndpunkt än yrkandena, att den exklusivt skulle förläggas till endera skolformen.» (S. 95—96.)

Medan gymnasiets anknötning till enhetsskolan livligt debatterats av remissinstanserna, tycks dess anknötning till *högskolorna* nästan ha ansetts som självklar, i varje fall har den mycket litet uppmärksamrats. Gränsen mellan gymnasium och högskola har i vårt land så länge legat fast, att man lätt förbiser, att den i och för sig ingalunda är given. *Skolutredningen* erinrar om att i Förenta staterna en väsentlig del av den allmänbildande undervisning, som meddelas i svenska gymnasier, är förlagd till »college». Gränsen mellan läroverket (High School) och högskolan (College) är så dragen, att de två första åren vid ett college ungefärligen motsvara de två högsta ringarna i ett svenskt gymnasium.

Åldern vid studentexamens avläggande har i vårt land befunnit sig i sti-

gande under hela det senaste halvsekle. För 50 år sedan var genomsnittsåldern för läroverkens egna lärjungar något över 19 år, nu är den 20,0 år. Denna utveckling måste väcka betänkligheter. »Beträffande åldern vid avläggande av studentexamen torde icke finnas mer än en mening: den är för hög», vidgår skolutredningen (I s. 129).

Skolkommissionens organisationsförslag innebär bland annat, att den nuvarande tioåriga vägen till realexamen genom sexårig folkskola och fyraårig realskola ersättes med en nioårig och att möjlighet beredes tidigt mognande lärjungar att genomgå småskolan på två år i stället för på tre. Därigenom skulle tendensen till stegring av studentexamensåldern motverkas.

Förslag om en förkortning av studietiden även på gymnasialstadiet ha emellanåt framkommit. *Skolutredningen* diskuterar i sitt gymnasiebetänkande (s. 153—186) de förslag, som särskilt under 1920-talet framställts i detta syfte. Bland annat väcktes i samband med skolreformen vid 1927 års riksdag en motion om gymnasiekursens avkortning med ett år (II: 405). Motionärerna konstaterade inledningsvis, att ungdomen längtar efter att själv få pröva sina krafter och befrias från skolans förmynderskap, och utvecklade därefter närmare sina synpunkter på organisationsfrågan: »Där est man låte gymnasisterna sluta ett år tidigare utan examen rigorosum med endast ett vanligt avgångsbetyg på fickan, skulle de därifrån kunna fördela sig på olika livsvägar. Den del, som ämnade fortsätta studera, d. v. s. vid universitet, fackliga högskolor av olika slag och folkskoleseminarier, skulle icke upptagas som lärjungar vid dessa förrän efter avlagd inträdesexamen, då en verkligt individuell differentiering och prövning kunde äga rum.» Motionen utmynnar i ett förslag om utredning i syfte att förkorta gymnasiestudierna med ett år och avskaffa studentexamen.

Skolutredningen behandlar detta uppslag relativt knapphändigt. Utredningen framhåller, att det förkortade gymnasiet måste anknytas till en särskild avgångsetapp från realskolan, ett år före realexamen. Läroverket skulle därvid »ganska naturligt sönderfalla i en realskola och ett treårigt gymnasium, vilket med tillräckligt gallrat elevmaterial måhända skulle i de allmänt orienterande ämnena kunna sikta mot ett mål, som icke vore alltför underlägset det nuvarande». När utredningen icke kan tillstyrka ett sådant arrangemang, synes det likväl bero på farhågor för allmänbildningen. »Vad gymnasiestadiet beträffar, kan undervisningsplanen för en allmänbildande med ett år avkortad gymnasiekurs följd av en ettårig specialkurs givetvis just i de företrädesvis allmänbildande ämnena icke ge samma resultat som en fyraårig kurs med en mera harmonisk fördelning av det totala kursinnehållet; den ettåriga specialkursen ovanför det allmänbildande stadiet innebär ju, att det sista och mognaste året undandrages de ämnen, där själva mognaden har den största betydelsen, för att helt ägnas åt ett mer eller mindre fackbetonat studium.» (IX s. 185.)

Utredningens expert på skolhygien, skolöverläkaren *Hjärne*, håller emellertid före, att gymnasiekursen för manliga lärjungar bör avslutas två år

före värnpliktstjänstgöringens början, d. v. s. i 18-årsåldern. Han har kunnat förena sig med de övriga ledamöterna endast under förutsättning att det klart utsäges, att slutmålet inom en nära framtid bör vara en sänkning av åldern vid gymnasiet avslutande till omkring 18 år och ett vänjande av lärjungarna vid ett mera självständigt arbetssätt (IX s. 186).

Jämväl två av utredningens psykologiska experter, professorerna *Anderberg* och *Katz*, påyrka en sänkning av avgångsåldern från gymnasierna. *Katz* lägger huvudvikten vid att de unga därigenom finge tillfälle att tidigare utveckla egna initiativ och under frihet och ansvar träda i kontakt med livets uppgifter. »Man borde inte alltför länge binda vingarna på den skaparkraft, som vill inriktas på livets praktiska mål», säger *Katz*. *Anderberg* vill flytta tillbaka studentexamen två år. På en sålunda förkortad allmänbildande skola skulle sedan påbyggnader kunna göras, dels av praktisk, dels av teoretisk natur. De senare skulle få till uteslutande uppgift att förbereda för högskolestadiet.

En tidigare avslutning av gymnasiet skulle betyda mest för de lärjungar, som från gymnasiet gå direkt ut i livet eller till kortare utbildningskurser. Dessa utgöra dock knappast mer än en fjärdedel av totalantalet. De övriga gå från studierna i skolan till studier vid olika fortbildningsanstalter. Det är icke självklart, att även dessa skulle vinna något på en förkortning på gymnasiestudierna. De skulle vinna tid genom avkortningen, endast i den mån den nuvarande högsta ringen sysslar med för dem i grund och botten umbärliga ting, och de skulle få en bättre arbetsmiljö, endast om arbetet i högsta ringen sämre än arbetet i fackbildningsanstalterna vore avpassat efter de ungas mognad och förmåga. Huru länge gymnasiet kan göra anspråk på att få behålla den studerande ungdomen beror helt och hållet på vad det förmår bjuda sina lärjungar.

Enligt *skolkommissionens* uppfattning bör det icke vara någon annan skillnad mellan undervisningsmetoderna inom enhetsskolan, på gymnasiet och vid universitetet än den, som betingas av elevernas ålder och mognad. På alla stadier böra de syfta till självständighet och frihet.

»Arbetsåret i skarven mellan gymnasiet och universitetet — det studieår varom här närmast är fråga — kan alltså icke skilja sig radikalt från de tidigare gymnasieåren i fråga om undervisningens syftning. Skillnaden mellan egentliga skolstudier och universitetsstudier ligger på ett annat område. I skolan måste man läsa ett stort antal ämnen samtidigt — vid universitetet bör man koncentrera sig på ett enda eller ett fåtal ämnen. En sådan koncentration möjliggör, att en studerande kan tränga djupare in i ämnet, att han — i den mån han valt studieområdet med utgångspunkt från sina personliga intressen — kan nedlägga mera av sin personlighet i arbetet, att han kan ernå större fördjupning. Friheten i arbetet får därigenom en annan innebörd än tidigare, självständigheten kommer bättre till sin rätt, och den studerande får ökad möjlighet att gå egna vägar i arbetet.

Övergångsårets karaktär är därmed angiven. Studiet kan inte få splittras på 8 à 10 ämnen som under de tidigare gymnasieåren, inte heller kan det som vid universitetet koncentreras till ett enda ämne eller till ett fåtal ämnen. Om övergångsåret upplägges så, att studierna omfattar 4 à 5 ämnen, bör det kunna tjänstgöra som en förmedlande länk mellan gymnasium och universitet inte bara i den betydelsen, att ämnesuppsättningen successivt inskränkes, utan också med avseende på arbetsmetoderna och den självständiga uppläggnings av studierna.» (S. 303—304.)

En gymnasieorganisation, vilken möjliggör en avgång ett år tidigare än nu för de lärjungar, som ämna gå ut i det praktiska livet, och för de övriga ger sista året den friare karaktär, som uttryckes med ordet »collegeår», skulle bäst svara mot denna grunduppfattning. Det är denna organisation, som åsyftas med termen »horisontell klyvning».

Huruvida collegeåret bäst förlägges till gymnasiet eller till fortbildningsanstalterna, blir med denna uppläggnings närmast en praktisk fråga.

»Tillströmningen till övergångsåret bleve säkerligen icke obetydlig — majoriteten av de nuvarande studenterna går ju till högskolestudier av olika slag. Sannolikt skulle collegekurser kunna anordnas på minst lika många ställen som nu studentexamen. Det är under sådana förhållanden naturligtast att knyta dem till läroverken. De billigare studierna vid hemortens gymnasium är av sociala skäl att föredraga framför studier med samma innehåll, koncentrerade till högskolestäderna. Dessutom skulle förläggandet av collegeåret till universitet och fackhögskolor skapa svårlösta organisatoriska problem: de nämnda läroanstalterna skulle behöva en helt ny lärarkår med speciell pedagogisk utbildning, de nya lokalbehoven skulle svårligen kunna tillgodoses, och de studentsociala problemen (framför allt bostadsfrågan) i universitetsstäderna skulle ytterligare kompliceras.» (S. 304.)

Misstanken att skolmiljön genom sina traditioner kunde verka återhållande på utvecklingen till friare arbetsformer tillbakavisas av kommissionen. »I all blygsamhet experimenteras det nog inte så litet ute vid läroverken. Det enskilda arbetet har i de rätta händerna visat, att även i läroverksmiljön fruktbarande fria studier är möjliga. Säkerligen kan man bland läroverkslärarna i hög grad påräkna intresse för de mer universitetsbetonade arbetsformerna under ett collegeår.»

I valet mellan en reform av det sista läroverksåret inom läroverkets ram och dess överflyttning till högskolorna anser sig sålunda skolkommissionen kunna förorda det förra.

Från den sålunda intagna ståndpunkten ter sig det sista gymnasieåret som ett högskoleår, vilket endast av praktiska skäl har bibehållits vid läroverken.

»Det är då konsekvent att beteckna lärjungarna såsom studenter och det betyg, som berättigar till inträde i collegeklassen, som ett betyg över avlagd studentexamen. Måhända skulle ett sådant beteckningsätt även be-

fästa uppfattningen, att det mognare studiesättet ligger i sakens natur och blott motsvarar de krav, som man traditionellt ansett sig kunna ställa på studenter.» (S. 305.)

Ordet *studentexamen* skulle därmed få ändrad innebörd. Det skulle vara beteckningen på den kompetens, som vunnas vid genomgång av 11:e klassen, medan gymnasiets slutexamen, som berättigar till inskrivning vid universitet, skulle kallas *dimissionsexamen*.

Den föreslagna gränsdragningen mellan läroverk och högskola har knappast mött någon opposition. I en reservation till Tekniska högskolans utlåtande beklagar dock professor *Torsten Åström*, att collegeårets förläggning till högskolorna icke har granskats mera ingående.

Åström betvivlar, att omläggningen av arbetet under det tolfte året skall kunna lyckligt genomföras, om studierna alltjämt äro knutna till gymnasiet, där undervisningen i övrigt, även efter en eventuell nydaning, måste ha en starkt skolmässig karaktär. Förlagt till tekniska högskolan kunde collegeåret utformas så, att det bleve en bättre förberedelse för de tekniska studierna; om relativt många studenter mottoges, kunde vidare det definitiva urvalet av studerande vid årets slut göras enhetligare och sannolikt bli bättre än hittills. Självfallet måste dock ett dylikt förberedande högskoleår medföra såväl personell förstärkning som ökade lokalteter för högskolorna.

Jämväl *studentkårerna vid Chalmers tekniska högskola* och *Handels-högskolan i Göteborg* anse, att en förläggning av collegeåret till högskolorna kunde vara att föredraga.

Slutligen har *Psykologisk-pedagogiska institutet* haft under diskussion ett organisationsförslag, enligt vilket övergång till universitetet skulle ske från klass 11 efter en i någon form kontrollerad examen.

»Ett gymnasium organiserat efter dessa linjer skulle bland annat medföra, att kontakten med den vetenskapliga forskningen kunde knytas tidigare än med nuvarande eller enligt skolkommissionen utstakad studiegång, samtidigt som den föreslagna dubbla avgången från gymnasiet eliminerades, varigenom bland annat en bättre planläggning av kurserna kunde vinnas. Ehuru förslaget uppenbarligen innebär ett avsteg från våra gamla bildningstraditioner, borde det enligt institutets mening bli föremål för allvarlig granskning.»

Om en överflyttning av högsta klassen till högskolorna föga avhandlats i yttrandena, har förslaget om en avgångsetapp från näst högsta klassen i stället debatterats desto livligare. Opinionsen har på denna punkt varit övervägande kritisk. Jag återkommer till denna fråga litet längre fram i mitt anförande.

c. Gymnasiets linjedelning.

Bland de många utlåtanden, som av akademiska instanser ha avgivits i gymnasiefrågan, träffas ett och annat, som företräder ståndpunkten, att en blivande fackman under gymnasieåren framför allt bör syssla med ting,

som ligga utanför det blivande facket men kunna vara av värde som en bildningsbakgrund för den kommande verksamheten. Skolutredningen citerar ett för åtskilliga år sedan gjort uttalande av en numera avliden professor i zoologi: »För blivande biologer är det . . . av vida större vikt att i skolan ha inhämtat grundliga språkkunskaper och humanistisk bildning över huvud ävensom vissa kunskaper i geologi, kemi, fysik och matematik än att hava genomgått utförligare kurser i biologi.» *Stats- och rättsvetenskapliga fakulteten vid Stockholms högskola* företräder i sitt nu avgivna utlåtande samma ståndpunkt: »För en studerande är det . . . i de flesta fall av större värde, om han under skoltiden fått inhämta goda grunder även i sådana ämnen, som icke direkt ingå i hans akademiska studier, än om han i något enstaka av dessa ämnen fått läsa en något större kurs.»

Ståndpunkten innesluter måhända en sanningskärna, men den kan icke bli avgörande för gymnasiets konstruktion, emedan det för en ung människas utveckling är av väsentlig vikt, att hon icke ännu i gymnasiståren av skolans arbetsordning tvingas till ett stundligt knog med för henne likgiltiga ting utan verkligen kan finna något i skolarbetet, som engagerar henne personligen. Argumenteringen avvisades också mycket bestämt av dåvarande generaldirektören för skolöverstyrelsen *B. J:son Bergqvist* i hans år 1923 avgivna utlåtande i läroverksfrågan:

»Jag kan förstå, att en målsman för högre fackliga studier möjligen av misstro till de inom skolan arbetande lärarnas förmåga kunde tycka, att det vore bättre att han ensam finge rå om hela undervisningen i sitt ämne; till sådan misstro finns dock vid våra nuvarande läroverk mycket liten verklig grund. Jag kan också förstå, att en dylik målsman helst ser, att den blivande lärjungen vid utgången från skolan icke är överlastad med åtskilliga detaljverk, som lämpligare bör meddelas vid högskolan. Men jag kan icke förstå, att det icke skulle ligga i fackmannens stora intresse, att den blivande studenten redan under sin skoltid på det självverksamma, produktiva, intressebetonade arbetets väg får något fördjupa sig i fackämnet, på samma gång hans övriga studier i skolan så ordnas, att dessa i möjligaste mån sluta sig till och inriktas på att tjäna och stödja hans blivande huvudstudium. Att åter ordna saken så, att det vetande, som i de framtida studierna och i den framtida verksamheten skulle komma att spela rollen av ett hjälpvetande, det må nu vara språkkunskaper eller andra kunskaper, skulle under det andliga livets starkaste och betydelsefullaste formationsperioder på bekostnad av det verkliga huvudämnet göras till huvudsak, det strider, så vitt jag kan se, mot en sund psykologi och en klok andlig hushållning.» (Våra skolor, Sthlm 1923, s. 210.)

Mycket starkt betonar *skolkommissionen* nödvändigheten av att studierna i ungdomsåren läggas så, att de främja de personliga intressena och icke förkväva dem.

»Vilken värdeskapande kraft, som ligger i de personliga intressena, kunde lätt belysas med exempel från andra områden än skolans. Det finnes autodidakter, ofta i oansenlig samhällsställning, som på sitt område gjort veten-

skapliga insatser, vilka belönats med de högsta akademiska erkännanden. I ett land som vårt, där så många av de bästa krafterna 'från ett ringa upphov' gått fram till ledande ställningar, är det särskilt vanligt, att intresset för någon sida av samhällslivet blivit utgångspunkten för ett studiearbete i fria former, vilket hämtat sitt material från allt vidare fält och så småningom lett fram till ett aktningvärt vetande, kombinerat med samhällsinsatser av verklig betydenhet.

Det är i grunden icke mycket annorlunda i skolan. Det gäller där i första hand att skapa de emotionella förutsättningarna för inträngandet i lärostoffet, att rasera de mentala barriärerna mellan den unge och det stycke kulturliv, som tillbjudes honom. Fantasien måste lösas och lockas att söka sina föremål även bland det som skolan bjuder. Där detta lyckas, likgiltigt i vilket ämne, har förutsättningarna skapats för utbildningen av ett personligt intresse, som ofta växer vidare av sig självt och i sinom tid till och med kan bli centrum i ett livsverk. Där det misslyckas, är kunskapen en död vara, som måste skrivas ned i värde för varje år som går. För det som gymnasieundervisningen främst brukar eftersträva, de goda arbetsvanorna, den fasta kunskapstilläggnelsen, sinnet för sammanhangen och ambitionen att tänka logiskt betyder törhända de stabila personliga intressena lika mycket som den direkta instruktionen.» (S. 286—287.)

Det är sant, att det också finns lärjungar utan mera framträdande andliga intressen, som gå fram genom skolan efter det minsta motståndets lag och som när de ställas inför ett val måste umbära den ledning, de personliga intressena ge. »Gymnasiet kan icke stängas för dem», säger kommissionen, »det vill ge dem vad de kan ta emot. Men sådana lärjungar kan icke få bli bestämmande för gymnasiet konstruktion. Gymnasiet förutsätter en viss kvalitet; det måste organiseras för den ungdom, hos vilken studieintressen finns eller kan väckas.»

De stora intresseområdena inom skolans arbetsfär böra således komma till uttryck i gymnasiet linjedelning.

»De sammanfaller av naturliga skäl med centrala områden inom det nutida kulturlivet. De naturvetenskapliga ämnena med sitt stödjeämne, matematiken, bildar i den nuvarande skolorganisationen ett sådant naturligt intressecentrum, kärnan i den nuvarande reallinjen. De bör även i den blivande organisationen behålla denna ställning. Språken är ett lika naturligt intressecentrum, och de bör i det nya gymnasiet behålla sin ställning som latinlinjens karaktärsämnen. Därjämte utpekade emellertid genom utvecklingens gång en tredje intressekärna, redan välkänd som sådan för alla dem som på nära håll iakttagit skolungdomens intresseinriktning. Allt tyder på att studiet av samhället, i dess historiska tillblivelse och i dess nuvarande gestalt, i framtiden för allt fler lärjungar kommer att framstå som skolarbetets medelpunkt. På alla linjer bör samhällstudiet ha en fast och oomtvistlig ställning, men det är blott naturligt att därutöver på en linje — den nya tredje linjen — utrymme bjudes för ett vidgat studium, inom vilket personliga studieintressen bör kunna finna sitt naturliga utlopp lika väl som i de naturvetenskapliga ämnena eller i språken. På varje linje bör linjens karaktärsämnen gå fram med timantal, som är stora nog att möjliggöra ett sunt arbetssätt och en begynnande fördjupning.» (S. 287.)

Enligt skolkommissionens mening bör latinlinjen i den framtida skolorganisationen vara den verkliga språklinjen, de blivande språkmännens och språklärarnas linje, medan den tredje linjen bör peka fram mot aktiva samhällsuppgifter, som kräva en större inlevelse i samhällets utveckling, insikter om dess hjälpkällor och kraftspel och en mera ingående kännedom om det sociala arbetets riktlinjer och mål. Kring det historiskt grundade samhällsstudiet böra linjens övriga ämnen grupperas, så valda, att linjens allmänbildande karaktär kan komma till sin fulla rätt. För denna linje skulle beteckningen sociallinje vara adekvat, om man endast toge hänsyn till studiernas innehåll, anser kommissionen. Beteckningen kan dock ge felaktiga associationer i den riktningen, att linjen endast skulle förbereda för samhällsstudier. Kommissionen föreslår därför beteckningen *den allmänna linjen*, motiverad därav, att linjen i viss mån utgör en syntes av de båda övriga linjerna men utan dessas speciella betoning.

Gymnasiets linjedelning kan emellertid icke ses som en rent pedagogisk fråga. Linjedelningen måste även svara mot samhällets behov. Icke ens om individerna själva begära en viss utbildning, är det klart, att den bör tillhandahållas i obegränsad utsträckning. »Mot individens krav på utbildning för önskat yrke måste ställas samhällets krav på en planmässig fördelning av arbetskraften på de samhällsnödvändiga yrkena», hävdar 1940 års skolutredning. »Viktigare än individens rätt till önskad utbildning är att samhället får sitt behov av arbetskraft på skilda områden fyllt på ändamålsenligaste sätt.» Först om det visar sig, att de intressecentra, som dela upp elevkadern i olika huvudgrupper, motsvaras av en likartad fördelning av den intellektuella samhällsgruppens yrkesmässiga uppgifter, har man fått ett fast grepp om linjedelningens problem, framhåller skolkommissionen.

För skolkommissionens räkning har byråchefen *Neymark* utarbetat en förteckning över de yrken, för vilka gymnasieutbildning kommer i fråga. Förteckningen är icke definitiv, men på grund av det intresse den likväl äger för flera av organisationsfrågorna torde den få fogas som bilaga till detta protokoll.

Skolkommissionen diskuterar först på grundval av denna förteckning de nuvarande linjernas ställning i den nya organisationen.

»Ett studium av förteckningen ger vid handen, att *latinlinjen* måste frekventeras främst av dem, som behöver latin för fortsatta studier inom vissa fakulteter vid universiteten. Hit hör de blivande teologerna, vidare de som ämnar bedriva historiska specialstudier och den allt betydelsefullare grupp, som ämnar utbilda sig till språklärare (klassiska språk, nordiska språk och moderna språk). Vidare fordras ännu latin för blivande jurister. — — —

Latinlinjen är vidare — särskilt om latinstudiet vidgas till att ge mer av klassisk allmänbildning — speciellt lämplig för dem, som ämnar ägna sig åt sådana fria yrken, som förutsätter goda språkkunskaper eller en åt

det humanistiska hållet inriktad allmänbildning: översättare, skriftställare, vissa journalister (konst-, musik- och litteraturrecensenter), skådespelare, yrkesmän inom förlags- och bokhandelsverksamheten.

I och med att latinlinjen blir den egentliga språklinjen kan den räkna med att kunna hävda sig väl i konkurrensen med de övriga linjerna.

Också *reallinjen* har sitt givna klientel. Den förbereder för utbildning vid de tekniska högskolorna, farmaceutiska institutet, veterinärhögskolan, tandläkarinstitutet, skogshögskolan, lantbrukshögskolan och övriga högre undervisningsanstalter för jordbruket samt för studier vid de medicinska fakulteterna och de filosofiska fakulteternas matematisk-naturvetenskapliga sektioner. Linjen torde också passa bäst för blivande officerare vid vissa vapenslag, sjöbefäl, vissa järnvägstjänstemän m. fl.

De yrkesutbildningsvägar och de yrken, som reallinjen förbereder för, är så många och så betydelsefulla, att man med skolutredningen vågar anta, att denna linje kommer att locka inemot hälften av alla gymnasie-studerande.» (S. 288—289.)

På grund av *den tredje linjens* samhällsorienterande prägel måste vissa ämnen där erhålla en relativt stark ställning. Linjens karaktärsämnen skulle bli samhällskunskap, geografi, psykologi samt biologi med hälsolära. Visst utrymme skulle vidare ges åt fysik, kemi och matematik, i det sistnämnda ämnet tillräckligt för att möjliggöra fortsatta studier i sådana universitetsämnen, som inbegripa studium av statistik. I övrigt skulle ämnesuppsättningen upptaga för linjerna gemensamma ämnen. Den användning, en så beskaffad linje komme att få, belyses även av Neymarks promemoria.

»Bland de många yrken, som av Neymark hänförs till dem, för vilka den allmänna linjen är lämplig, urskiljer man först den stora gruppen av tjänstemän i statlig, kommunal och enskild förvaltning (ämbetsverken, posten, arbetsförmedlingen; kommunernas drätsel förvaltning, polisen; bank- och försäkringsväsendet, organisationernas förvaltning). Den andra stora gruppen utgöres av lärare, främst klasslärarna på enhetsskolans låg- och mellanstadium. En tredje stor grupp hänför sig till socialvården (kuratorer, barnavårdsmän, socialassistenter, yrkesvägledare, arbetsvårdstjänstemän, föreståndare för barnhem, ålderdomshem, ungdomsvårdsskolor, alkoholistanstalter m. m.). I den mån förbildningen för merkantila banor måste förläggas till det allmänna gymnasiet, får den allmänna linjen härigenom en fjärde grupp blivande yrkesmän, vilka, även om linjen inte utformas som språklinje, har större nytta av den än av de mera specialbetonade real- och latinlinjerna.

Det faller genast i ögonen, att relativt få yrken, som kräver fortsatta studier vid universitet och fackhögskolor, finns med i förteckningen. Ett närmare studium av problemet, i vad mån den allmänna linjen kan förbereda för sådana studier, ger emellertid vid handen, att linjen öppnar vägen för fortsatta högre studier inom de områden, som linjen är avsedd för.

Inom den filosofiska fakulteten står studier i ämnena geografi, pedagogik, psykologi, statskunskap, sociologi, nationalekonomi och statistik öppna för studenter från den allmänna linjen. För den nuvarande pol. mag.-examen ligger linjen alltså utmärkt till; den är också väl avpassad för blivande fack-

psykologer och specialister inom det psykologisk-pedagogiska gebitet. Det samma gäller givetvis om blivande studerande vid socialinstituten, för vilka dock gymnasiestudium inte bör utgöra en nödvändig grund.» (S. 290—291.)

Under vissa förutsättningar beträffande timplanen kan linjen även rekommenderas för blivande lärare i biologi och geografi.

»Bland den biologiskt intresserade ungdomen träffas ej sällan en begåvningsstyp, som med livligt intresse för det levande i naturen förenar ett relativt svagt utvecklat sinne för de exakta naturvetenskaperna. En person av denna begåvningsstyp kan eventuellt bli en inspirerande lärare i biologi i kombination med geografi. Den blivande geografi-biologi-läraren hör egentligen inte hemma på någon av de nuvarande gymnasielinjerna. Först den allmänna linjen erbjuder en för honom ändamålsenlig studiegång.

Av samma orsaker torde linjen kunna betraktas som lämplig för blivande gymnastiklärare och sjukgymnaster.» (S. 291.)

Huruvida linjen passar för blivande jurister, beror huvudsakligen på i vad mån de nuvarande kraven på latinkunskaper kunna eftergivnas. Denna fråga utredes för närvarande av den 3 januari 1949 tillkallade departementssakkunniga.

Översikten torde ge vid handen, att den tredje linjen även ur samhällsliga synpunkter har ett klart existensberättigande. Kommissionen slutar med att understryka, att resultatet synes vara lika hållbart, vare sig man anlägger psykologiska, kulturella eller samhällsliga synpunkter.

»En gymnasieorganisation, som uppbygges med hänsyn till intressedifferentieringens krav, leder . . . till tre gymnasiala bildningstyper, representerande var sin stam i vår kultur. Ingen av de tre linjerna har fått sig tillmätt en alltför snäv uppgift, de fyller samtliga det grundläggande kravet, att valet av linje inte får innebära ett för tidigt yrkesval. Tillsammans med de fristående tekniska gymnasierna och handelsgymnasierna täcker dessa linjer, så vitt man för närvarande kan se, tämligen väl de aktuella behoven av gymnasial utbildning.» (S. 288.)

Under utredningsarbetets gång och i den allmänna diskussionen ha emellertid även andra gymnasielinjer föreslagits. Vanligen ha därvid tankarna främst gått till en *nyspråklig* linje. Den tredje linje, som av 1918 års skolkommission föreslogs, var av detta slag, och även 1940 års skolutredning kallar sin tredje linje »språklinje». Till sitt ämnesinnehåll kommer en sådan linje att stå tämligen nära latinlinjen. Båda linjerna skulle domineras av språkstudierna; den tredje linjen kunde därför icke i denna form fylla samma funktioner med hänsyn till intressedifferentieringen som en social linje. Den måste, om den skall ha något existensberättigande, motiveras med de praktiska utbildningsbehoven för det motsedda lärjungeklientelet.

Att man med denna utgångspunkt ställes i valet mellan att ge den nya linjen nyspråklig eller social prägel, har klart insetts av *skolutredningen*,

och utredningen drar konsekvenserna av detta läge, när den vill ge linjen en allmänbildande uppgift med utbyggnadsmöjligheter åt båda hållen.

»Därmed är också den kärna av ämnen given, kring vilken studierna å linjen enligt vår mening böra koncentreras», skriver utredningen. »Den bör utgöras av moderna språk samt det historisk-geografiska ämnesområdet med betoning av de samhällsvetenskapliga, ekonomiska och näringsgeografiska momenten inom det senare. Även litteraturstudiet i de främmande språken bör i stor utsträckning ta sikte på de främmande folkens samhällsliv och allmänt kulturella förhållanden. Ämnet matematik synes icke heller kunna undvaras. Statistiska beräkningar och statistiska metoder spela en allt större roll i det moderna samhällslivet, och icke minst just de högskolestudier, för vilka den nya linjen i övrigt gäve en i det väsentliga lämplig förbildning, använda i stor utsträckning statistik som vetenskapligt hjälpmedel. En matematikkurs tillrättalagd i den riktningen, att den möjliggör eller underlättar arbete med statistiskt material, bör därför enligt vår mening inläggas på den nya linjen.» (IX s. 241.)

I de två högsta ringarna skulle skolutredningens nya linje förgrena sig i två, av vilka den ena framför allt kännetecknas av ett högt timtal för de moderna språken och den andra bland annat av en starkare ställning för matematiken; i båda skulle det moderna samhällets förhållanden starkt betonas. Den förra grenen bleve den egentliga språklinjen och den senare en språklig-matematisk variant, inom vilken plats kunde beredas även för en kurs i biologi genom nedläggande av franskan i högsta ringen.

Vid linjens konstruktion bör enligt skolutredningen tillses, att linjen till sin svårighetsgrad blir någorlunda jämställd med de båda andra, så att den icke drar till sig elever, vilka annars icke skulle ha reflekterat på gymnasieutbildning.

Gentemot skolutredningens betonande av det nyspråkliga inslaget och dess värde för dem som övergå till banker, affärsverksamhet och liknande banor, erinrar *skolkommissionen* om att vår gymnasieorganisation redan i handelsgymnasiet har en skolform, som ger förbildning för den merkantila yrkesutbildningen och i överensstämmelse därmed även har nyspråklig inriktning.

»Intresset för denna skolform är mycket stort. — — — Det är antagligt, att handelsgymnasier skulle fylla en uppgift även i medelstora städer. De existerande handelsgymnasiernas kapacitet behöver utvidgas. Men i den mån en utbyggnad av handelsgymnasieorganisationen kommer till stånd, minskar behovet av förbildning för merkantil yrkesutbildning vid de allmänna gymnasierna, och ett av huvudargumenten för den tredje linjens utformning som nyspråklig linje förlorar en del av sin slagkraft.» (S. 289.)

Härtill kommer emellertid att gymnasiet får mottaga en ny stor lärjungegrupp, om klasslärarutbildningen i överensstämmelse med kommissionens förslag grundas på gymnasiestudier.

»För denna stora grupp passar de nuvarande gymnasielinjerna inte helt. Men ännu mindre skulle en nyspråklig linje passa den. Gruppen är tal-

mässigt så stor, att det kan vara berättigat att ta hänsyn till dess intressen vid gymnasieorganisationens omdaning. De blivande klasslärarna behöver förbildning i kristendomskunskap, modersmålet, historia, samhällskunskap, psykologi, geografi, biologi, matematik, fysik, kemi och engelska; de bör liksom andra gymnasister få en god språklig utbildning, men en ensidig inriktning på moderna språk är de inte betjänta av.» (S. 289—290.)

En socialt orienterande linje växer sålunda på ett naturligt sätt fram som gymnasiets tredje stam inom ett enhetligt skolsystem, där å ena sidan den merkantila grenen kan motse en rikare utveckling och å andra sidan lärarutbildningen skall inympas som ett nytt livskraftigt skott. Skälen för att ge den nya linjen nyspråklig karaktär ha en gång varit goda nog, men de ha på grund av tidsutvecklingen successivt försvagats, samtidigt som nya behov framträtt, vilka ge sig till känna med sådan styrka, att de enligt kommissionens uppfattning måste bli bestämmande för den nya linjens byggnad.

Skolkommissionens förslag i fråga om linjedelningen har under remissgången vunnit god anslutning. Högskolorna synas i allmänhet benägna att acceptera förslaget i denna del. *Lärarrådet vid Göteborgs högskola* yttrar sålunda:

»Då skolkommissionen föreslår återinförandet av fasta gymnasielinjer, hälsas detta med tillfredsställelse av all pedagogisk sakkunskap. Vad beträffar antalet sådana linjer, har samhällsutvecklingens fortskridande komplicering lett till att de två hittillsvarande gymnasielinjerna, real- och latینگymnasiet, icke längre kunna anses täcka behovet av intellektuellt skolad arbetskraft. Upprättandet av en tredje linje, som tillgodoser behovet av utbildning för praktiska yrken, såsom merkantil verksamhet, samt för förvaltningstjänst och socialt arbete, är numera en ofrånkomlig nödvändighet. Lärarrådet har också i remissyttrande avgivet 1944 förordat en sådan tredje linje. — — —

Den nytillkomna linjen har sitt centrum i det historiskt grundade samhällsstudiet men ger därjämte relativt god plats åt de moderna språken och matematik. — — — Både dess utformning och dess benämning synas lärarrådet lyckliga och vida att föredraga framför den tidigare projekterade 'nyspråkliga linjen'. Denna linje var så till vida förenad med avsevärda olägenheter, som den i avsaknad av latin var oduglig att förbereda till grundligare språkstudier.»

Motiveringen för *Farmaceutiska institutets* tillstyrkan är en helt annan:

»Även om en allmän linje införes i gymnasiet kommer för inträde vid farmaceutiska institutet att fordras studentexamen på reallinjen. Trots detta vill kollegiet rekommendera införandet av den allmänna linjen, då därigenom åtskilliga elever, som nu gå reallinjen utan påtagligt intresse för matematik och naturvetenskapliga ämnen, i framtiden kunna välja den nya linjen och då ej belasta reallinjen.»

Matematisk-naturvetenskapliga fakulteten i Stockholm är en av de mycket få remissinstanser, som plädera för en nyspråklig linje. Fakulteten erinrar om de realister, som icke ha tillvalt något naturvetenskapligt ämne:

»De betraktas som vilsekomna humanister, och de ha skapat en nyspråklig linje inom reallinjen. Säkerligen finns det icke så få latinare, som tillhöra samma typ; här spelar latinet en roll motsvarande matematikens. Hänsynen till dessa redan existerande förhållanden och omsorgen att på ett mera ändamålsenligt sätt organisera den utbildning, särskilt i främmande levande språk, som dessa elever uppenbarligen åstunda, utgör en tillräcklig motivering för införande av en *nyspråklig linje* vid sidan av latin- och reallinjerna. Detta skulle möjliggöra en ytterligare inskränkning i differentieringen på dessa linjer och även medföra ett lämpligare urval av elever.»

Ett tvålinjesystem med endast latin- och reallinje förordas av *juridiska fakulteten i Uppsala*, som visserligen anser ett system med tre fasta linjer vara överlägset det nuvarande differentierade gymnasiet men att döma av följande citat i varje fall icke kan rekommendera kommissionens tredje linje åt blivande jurister:

»I kommissionens betänkande (s. 201; jfr även s. 288) framhålles att den allmänna linjen, förutsatt att kravet på latinkunskaper skulle bortfalla, vore 'väl avpassad för dem som ämnar bedriva juridiska studier'. Det vore nämligen, säger kommissionen, av väsentlig vikt för de juridiska studierna, att de kunna bygga på en 'allsidig och fördjupad kunskap om samhället'. Till denna åsikt kan fakulteten icke ansluta sig. Bortsett från att det av kommissionen åsyftade studiet av ämnet samhällskunskap knappast kan antagas skänka någon 'allsidig och fördjupad kunskap om samhället', vill fakulteten framhålla, att detta studium över huvud icke kan förmodas giva gymnasiets lärjungar någon kunskap om samhället, som de icke på ett mera fullständigt och i allo bättre sätt komme att inhämta under sina blivande juridiska studier vid universitetet. Såsom förberedelse till sådana studier är därför undervisning i ämnet samhällslära i skolan utan nämnvärd betydelse.»

Juridiska fakulteten i Lund har emellertid en annan syn på saken:

»För en blivande juris studerande äro grundliga insikter om samhället, dess historia och dess nuvarande gestaltning av central betydelse. Att historia och samhällskunskap enligt skolkommissionens förslag tilläggas ökad vikt är värdefullt ur fakultetens synpunkt. Väsentligt är också, att en juris studerande i skolan bibringas god förmåga att i skrift och i tal behandla modersmålet. Det är därjämte önskvärt, att skolan givit den unge juristen goda kunskaper i levande språk samt elementära insikter i filosofi och psykologi.

Enligt stadgan angående de juridiska examina § 12 uppställes som villkor för behörighet att avlägga juris kandidatexamen kunskaper motsvarande studentexamens i latinska språket. För jurister är latinet oftast ett värdefullt stöd och för studiet av romersk rätt och för vetenskapligt arbete inom rättshistorien är latinet ett oundgängligt hjälpmedel. Den romerska rätten är emellertid icke längre ett obligatoriskt ämne i examen och den rättshistoria som kräves för juris kandidatexamen bör kunna studeras utan kunskaper i latin. För studiet av övriga ämnen är latinet numera av underordnad betydelse. Det synes därför fakulteten icke längre föreligga till-

räckliga skäl att uppställa kunskaper i latin som ett oeftergivligt villkor för juris kandidatexamen.

När fakulteten framhållit, att latinet icke längre kan sägas intaga en särställning, har fakulteten även beaktat, att det också kan vara angeläget, att en blivande jurist äger sådana förkunskaper i matematik, att han kan följa statistiska och ekonomiska framställningar. Ett uppställande av ett ovillkorligt krav på gedigna förkunskaper i både latin och matematik vore emellertid alltför strängt.

Av det anförda framgår, att den av 1946 års skolkommision förordade samhällslinjen synes vara den linje som främst tager sikte på ämnesområden som äro väsentliga för den blivande juristen.»

Även bland pedagogerna har en sociallinje de största sympatierna.

Psykologisk-pedagogiska institutet finner sålunda kommissionens allmänna linje överlägsen den av skolutredningen förordade nyspråkliga. »Inrättandet av den föreslagna linjen skulle medföra den oavvisliga fördelen att filologer hänvisades till latinlinjen, som sålunda bleve den egentliga språklinjen.»

Skolöverstyrelsen erinrar om att flera av de frågor, som nu ha förelagts kollegierna, hösten 1922 underställdes en lärargeneration, som nu till större delen är borta. Utvecklingen under de mellanliggande åren har påverkat även kollegiernas uppfattning.

»I yttrandena över 1918 års skolkommissions betänkande fasthöllo de flesta kollegierna vid det dåvarande tvålinjesystemet. Nu framträder åter ett rätt allmänt intresse för ett något rikare utbyggt linjesystem. Endast 3 av de 67 kollegierna vid de högre allmänna läroverken önska vidbliva de traditionella två linjerna, medan 35 gjort positiva uttalanden till förmån för ett system med tre fasta linjer. I valet mellan en tredje linje med social eller med nyspråklig inriktning föredrages allmänt det förra; endast 2 kollegier ha bestämt förklarar sig giva skolutredningens språklinje företräde framför skolkommissionens allmänt sociala.» (S. 77—78.)

Rektor vid *högre allmänna läroverket för flickor i Örebro* har gjort en statistisk undersökning över abiturienternas yrkesval och kommer till resultatet, att den tredje linjen komme att bli av största värde för den kvinnliga ungdomen.

»Det är i allmänhet opraktiskt samtidigt som det är obilligt mot de studerande, att ett enda ämne skall dominera så starkt som latin för latinlinjen och matematik på reallinjen i det nuvarande gymnasiet. Därtill kommer, att i många fall den tid gymnasieungdomen måste offra på latinet och matematiken blir av ringa praktiskt värde vid valet av levnadsbana. En undersökning av avgångsmatrikeln vid detta läroverk visar, att av 90 studenter på reallinjen valde endast 4 en fortsatt studieväg, för vilken reallinjens matematikkurs var en förutsättning, och knappast ett tiotal en bana, där matematik kanske var önskvärd men där man väl kunnat reda sig med en betydligt mindre kurs i ämnet. Av 265 studenter på latinlinjen har 39 vid sina fortsatta studier haft direkt behov av latinbetyg i studentexamen. Materialet är ju alltför begränsat för att ge någon större

tyngd åt bevisföringen men dock ganska talande. Man måste ju beklaga, att den stora grupp av studenter, som icke haft någon direkt nytta av att studera latin eller matematik, icke har haft möjlighet att ägna sig åt mera personlighetsdanande och allmänorienterande ämnen i stället för att underkasta sig den ensidigt formellt intellektuella träning, som latinet och matematiken erbjuder.»

Den allmänna linjen bör dock under alla omständigheter utformas så, att den blir kvalitativt jämförbar med latin- och reallinjerna och ej får karaktären av en uppsamlingslinje för de mindre studieintresserade eller studiebegåvade gymnasisterna, hävdar *Lektorernas förening*.

»Överhuvud måste man kraftigt understryka nödvändigheten av att särskilt på gymnasiet hålla hårt på höga bildningskrav. Man får icke uppoffra de studiebegåvade lärjungarna för det stora antalet mindre studiebegåvade. SK synes ha glömt de förra. Den föreslagna reformen löser ej elitens problem och har alltså ej beaktat kulturens. Den tappar bort behovet av teoretiskt skolad arbetskraft och trycker alltför ensidigt på den sociala sidan av utbildningen med förbiseende av studieresultaten.»

Även *Sveriges folkskolläraryförbund* betonar, att den allmänna linjen i fråga om studiemål och kursfordringar måste bli fullt jämställd med de båda andra linjerna. Den bör icke få karaktären av en speciallinje för blivande klasslärare utan utformas så, att den kan bli en lämplig utbildningsväg även för andra yrken och levnadsbanor. *Sveriges folkskollärarynförbund* tillägger, att en förutsättning för att linjen skall locka blivande klasslärare just är, att den inte begränsar deras möjligheter att bedriva akademiska studier till alltför få av realskolans ämnen.

Tanken på en särskild lärarlinje har däremot sympatisörer inom seminariernas kollegier. Inom kollegiet vid *folkskoleseminariet för kvinnliga elever i Stockholm* har sålunda framförts ett förslag att ombilda seminariernas nuvarande fyraåriga linje till en treårig gymnasielinje för blivande lärare med förstärkt ställning för övningsämnen, en *socialpedagogisk linje*.

»Ombildningen borde kunna genomföras successivt med början under de närmaste läsåren, alltså under den provisoriska omläggningen. Därigenom skulle åtskilliga fördelar vinnas. Dels skulle härigenom en naturlig bas för metodiklärnarnas verksamhet vinnas, dels skulle något av de värden och den erfarenhet, som den fyraåriga linjen obestriddligen representerar, kunna räddas över till den nya organisationen. I detta gymnasium borde också sådana personer lämpligen kunna vinna inträde, som först vid mera mogen ålder bestämde sig för lärarbanan.»

Såsom jag redan har nämnt i samband med flickskolefrågan, föreslår slutligen *Målsmännens riksförbund*, att gymnasieorganisationen utom med en allmän linje skall utökas med en *flickskolelinje*.

»På den tänkta flickskolelinjen bör hemkunskap och textilslöjd göras obligatoriska. Psykologi bör ges stort utrymme i timplanen med särskild betoning av barn- och ungdomspsykologi, speciellt med tanke på uppfostr-

ringsproblem. Två språk böra vara obligatoriska och det tredje språket frivilligt. Fysik- och kemikurserna böra givas delvis annat innehåll än på allmänna linjen såsom stödämnen till hemkunskap och textilslöjd. Biologikursen bör utvidgas med särskild vikt på hälsovård, sjukdomslära, ärftlighetslära, rashygien samt barnavård. Genom att giva kristendom, modersmålet, historia med samhällskunskap och geografi i stort sett samma utrymme som på reallinjen och matematik, fysik och kemi i stort sett samma utrymme som på allmänna linjen, kan utrymme vinnas för de föreslagna utvidgningarna . . .

En sådan linje skulle uppenbarligen anpassa sig till en mycket stor krets av kvinnliga yrken. Ett obestriddigt faktum är, att en stor procent av de kvinnliga eleverna komme att ägna sig åt yrket att vara husmor och mor, även om de icke redan under skoltiden äro säkra på att så kommer att bli fallet. Flera av de yrken, som i Neymarks förteckning . . . upptagits under rubriken 'Reallinjen eller allmänna linjen' och under rubriken 'Allmänna linjen', skulle i själva verket bättre kunna anknutas till den föreslagna flickskolelinjen. Detta gäller exempelvis gymnastikdirektör, skolköks- och lanthushållslärlarinna, sjukgymnast, möbel- och inredningsarkitekt, klasslärare i småskola, förskollärare, lärare i skolor för mentalt särpräglade, vissa övnings- och yrkeslärare, bosättningskonsulent, skolpsykolog, psykolog inom psykisk barnavård, sjuksköterska, sysselsättningsterapeut, föreståndare för barnhem, ålderdomshem, ungdomsvårdsskolor, kurator, barnavårdsman, socialassistent, personalkonsulent, personalassistent, ekonomiföreståndarinna, restaurangchef, hotellpersonal av mera kvalificerat slag, polissyster. Av de under samma rubriker återstående yrkena kunna ytterligare flera likaväl utbildas på flickskolelinjen som på i Neymarks förteckning angivna linjer. — — —

En konsekvens av Målsmännens Riksförbunds förslag måste givetvis bli, att studentexamen på flickskolelinjen på samma villkor berättigar till inträde i tolfte klassen som studentexamen på övriga linjer. Med den frihet i studierna, som skolkommissionen föreslagit för denna klass, och vilken Målsmännens Riksförbund föreslår ytterligare utvidgad, kan utrymme beredas för en student från flickskolelinjen att vidare utbilda sig i tolfte klassen i vissa fackämnen som förberedelse för högre studier. — — —

Målsmännens Riksförbund vill i detta sammanhang understryka den stora betydelsen av mödrarnas insats för fostran av det kommande släktet. En aldrig så väl uttänkt skolreform och efter moderna principer genomförd lärarutbildning kan ändå aldrig ersätta denna insats från hemmets sida. Ju flera mödrar med hög bildning och gedigna kunskaper med utblick över vidare områden, desto bättre.»

Vissa erfarenheter av speciallinjer, som förbereda för hemlivets och husmoderns uppgifter, föreligga som bekant redan nu. De praktiska mellanskolornas hushålls- och flickskolornas praktiska linjer ha just detta syfte. De ha icke erhållit den motsedda anslutningen, kanske mest beroende på att flickorna vid den tid, då de välja linje, i allmänhet icke äro inriktade på uppgifterna i det blivande hemmet utan hellre inrätta sig för egentlig yrkesverksamhet. En speciell flickskolelinje torde därför för sitt bestånd bliva i hög grad beroende av huru den ur yrkesvalets synpunkt står sig vid jämförelse med den allmänna linjen.

d. Linjernas differentiering.

Gymnasiets linjedelning utesluter icke, att en ganska stor del av det som inhämtas på gymnasiet är och bör vara gemensamt för alla. Enligt 1905 års läroverksstadga voro kristendom och modersmålet undantagna från det bortvalssystem, som gällde för övriga läroämnena, vid 1927 års reform blev även historia med samhällslära obligatoriskt för alla lärjungar oavsett linje, och det är icke omöjligt, att antalet för alla lärjungar gemensamma läroämnena nu skall kunna ytterligare något ökas, ehuru detta icke kan bestämt sägas, förrän timplanerna äro genomdiskuterade. *Skolutredningen* hävdar, att en viss utvidgad allmänorientering i centrala humanistiska ämnen är behöflig inom alla de utbildnings- och yrkesområden, för vilka gymnasie-studierna avse att förbereda, och framhåller, att själva gemenskapen i kunskapskatt är ett värde. *Skolkommissionen* delar denna mening.

I gymnasiet lägre ringar är det utan tvivel möjligt att på ett fullt tillfredsställande sätt konstruera en undervisningsplan inom ramen av ett trelinjesystem med vissa för linjerna gemensamma läro- och övningsämnena. Mot slutet av gymnasiet börja dock svårigheterna framträda. Anlag och intressen bli allt tydligare markerade, en stor del av ungdomen har mer eller mindre fasta framtidsplaner och börjar värdesätta läroämnena efter deras vikt för den blivande levnadsbanan. Skolororganisationen ställes därigenom på ett hårt prov. Organisationen måste behålla en viss grad av fasthet, men på samma gång äga rörlighet nog för att tillgodose de ungdomliga intressena och levnadsbanornas krav.

I den nuvarande gymnasieorganisationen är differentieringssystemet i de båda högsta ringarna avsett att sörja för organisationens smidighet. En lärjunge på latinlinjen kan välja mellan 11 och en lärjunge på reallinjen mellan 7 olika ämneskombinationer. Skolutredningen och skolkommissionen äro dock ense om att detta system blivit en missräkning.

Specialiseringen har drivits för långt, förmenar *skolutredningen*. Mångkunnigheten har offerats utan att den eftersträfvade fördjupningen av studierna vunnits. Brister ha framträtt i studenternas allmänbildning. Icke minst ha klagomål framförts beträffande studenternas språkliga utrustning. Valet av ämneskombination, som faktiskt innebär ett val av studieriktning och framtida arbetsområde, sker för tidigt och präglas ofta av en viss planlöshet. I alltför många fall sker valet mera med hänsyn till ämneskombinationens fördelar ur skolarbets- och examenssynpunkt än med hänsyn till det verkliga behovet av förberedande skolutbildning. Ofta kunna gymnasisterna icke välja den kombination de bäst behöva, emedan det föreskrivna deltagarminimum icke uppnås. Kompletteringar bli därigenom nödvändiga efter studentexamen; de vålla kostnader och tidsspillan. (IX s. 217 o. 222.)

Skolutredningens eget förslag rör sig i de lägre ringarna med tre linjer:

latinlinjen, reallinjen och språklinjen. I näst högsta ringen klyves var och en av dessa, latinlinjen i en helklassisk och en halvklassisk gren, reallinjen i en matematisk och en biologisk och språklinjen, såsom jag redan nämnt, i en nyspråklig och en matematisk gren. I högsta ringen differentieras linjerna ytterligare, så att antalet varianter i studentexamen uppgår till 10. Varje lärjunge ställes två gånger inför ett ämnesval, vid inträdet i den näst högsta och vid inträdet i den högsta ringen. Antalet samtidigt lästa ämnen ökas för majoriteten av gymnasisterna, även på det högsta stadiet. På reallinjen springer antalet ämnen i högsta ringen upp till 9 à 10, på språklinjen till 8 à 9 förutom entimmesämnet kemi.

Skolutredningens förslag har enligt *skolkommisionens* mening uppenbara brister.

»Mest iögonenfallande är, att det 'fasta' linjesystemet i själva verket upplösts. Såvitt skolkommisionen kunnat finna, är förgreningarnas antal inte mindre än tio. Trots detta är ämnesträngseln, speciellt på högstadiet, alltför stor. Den medför bristande koncentration, i alltför hög utsträckning har utredningen måst tillgripa årskurser om en veckotimme, och utvägen att låta ett ämne upphöra och efter ett år återkomma har för ofta måst användas. Att de moderna språken fått en för svag ställning på reallinjen och för vissa lärjungar också på latinlinjen är uppenbart. Till systemets svagheter hör slutligen den styvmoderliga behandlingen av de konstnärliga ämnena, teckning och musik.» (S. 297.)

»Det är på detta område mycket lätt att kritisera», slutar kommissionen; »frågan är, om uppgiften, sådan skolutredningen fattat den, överhuvud är lösbar.»

Skolkommisionens gymnasiedelegation har velat undersöka, huru långt det över huvud är möjligt att konstruera en hållbar timplan med tre fasta linjer. Ett av delegationens ledamot rektor *Axel Nordhult* utarbetat förslag återgives av skolkommisionen (s. 299). Den allmänna linjen och reallinjen äro i förslaget odifferentierade i hela sin längd; på latinlinjen finnes en enda differentiering, den som är nödvändig för att ge grekiskan rum. Förslaget utmärkes av en relativt stark ämneskoncentration, särskilt i högsta ringen, och erinrar härutinnan om det förslag, som på sin tid framlades av 1918 års skolkommision. På varje linje avslutas flera ämnen i näst högsta eller lägre ring; i andra fall nedlägges ett ämne temporärt för att efter ett par år åter upptagas på schemat. Antalet samtidigt lästa ämnen nedgår successivt från 11 i klass 9 g till 7 i klass 12. Kommissionen finner Nordhults förslag överlägset skolutredningens.

»Systemet med fasta linjer har kunnat hållas, vilket underlättar elevernas linjeval och minskar behovet av kompletteringar. Universitet och högskolor kan anknyta sin undervisning till gymnasiets linjer i medvetandet om att studenterna från en och samma linje har en bestämd studiegång bakom sig utan luckor. Det successivt sjunkande antalet läroämnen medger en successiv övergång till friare studieformer och personlig för-

djupning. Inga ämnen avbryts i förtid av vissa elevgrupper (såsom i stor utsträckning måste ske inom det nuvarande gymnasiet och även i viss mån i den av skolutredningen föreslagna organisationen); samtliga ämnen får en naturlig avslutning.» (S. 298.)

Vissa detaljmärkningar framföras mot förslaget; det torde emellertid icke vara nödvändigt att referera dem, emedan den nordhultska timplanen blott bör uppfattas som ett exempel för att belysa möjligheterna — och svårigheterna — att lösa gymnasiets organisationsproblem på grundval av ett fast trelinjesystem. Exemplet är otvivelaktigt i dessa hänseenden väl valt. Nordhults förslag torde efter vissa justeringar få anses vara »den bästa principlösning som hittills framkommit i fråga om gymnasiet organisation enligt principen fasta linjer». Att det inte är fullgott, beror enligt kommissionen på att det är omöjligt att finna en helt tillfredsställande lösning på problemet att skapa ett gymnasium med tre fasta linjer.

Det nordhultska förslaget har väckt mycket stort intresse hos kollegierna. Av de högre allmänna läroverkens kollegier uttala sig 23 för en lösning i principiell anslutning till detta förslag. Sannolikt är det, såsom skolöverstyrelsen förmodar, fastheten och enkelheten i linjebyggnaden, koncentrationen kring ett relativt begränsat antal ämnen och de därav följande utsikterna till kvalitativ förstärkning av undervisningsresultaten, som tilltala kollegierna. I enskildheterna gå däremot meningarna isär, och de skulle troligen göra det ännu mera, om förslaget hade definitiv karaktär. Med en viss tillspetsning kan man törhända karakterisera läget så, att det nordhultska förslaget har förutsättningar att vara samlande, så länge var och en kan hoppas på en revision av detaljerna efter sitt eget sinne, säger överstyrelsen.

Diskussionen kring det fasta trelinjesystemet har i varje fall haft det goda med sig, att den klargjort på vilka punkter behovet av differentiering gör sig starkast gällande.

På *latinlinjen* innehålla de begärligaste tillvalskombinationerna två främmande språk till de två för linjen fasta. Enligt tab. 26 (s. 392) läsa f. n. inemot två tredjedelar av latinarna fyra främmande språk: latin, franska, engelska samt tyska, och med tanke på det stora antal språklärare, som måste utbildas för den nya skolorganisationen, är det mest antagligt, att majoriteten av linjens lärjungar även i framtiden kommer att ha behov av dessa ämnen. På en odifferentierad latinlinje måste därför en mycket stor del av schemautrymmet upptagas av två ämnesgrupper, en humanistisk, omfattande kristendomskunskap, modersmålet, historia med samhällslära och filosofi, och en lingvistisk, omfattande latin, franska, engelska och tyska. Utrymmet för ytterligare språkundervisning, för matematik och för naturvetenskapliga ämnen bleve med nödvändighet starkt begränsat. An-

vändbara kurser i dessa ämnen kunna endast åstadkommas, om den fasta linjebyggnaden får genombrytas av differentieringar.

I första rummet anmäler sig här frågan om *grekiskans* ställning på gymnasiet. Detta ämne upptager för närvarande sju veckotimmar i vardera av latingymnasiets båda högsta ringar och läses av ungefär 15 procent av de manliga och 6 procent av de kvinnliga lärjungarna. Skolkommissionen anser, att ämnet bör bibehållas på gymnasiet:

»Om grekiskans betydelse vore uttömd med dess roll för de teologiska studierna, kunde det ifrågasättas, huruvida tillräckliga skäl finnes för dess bibehållande. Gymnasiet kan i princip icke formas efter behoven på en enstaka studiebana. Det torde emellertid vara allmänt erkänt, att ämnet därjämte har stort allmänt bildningsvärde för flera humanistgrupper. För alla högre språkstudier är kunskaper i grekiska betydelsefulla; man hör ofta lärare i moderna språk beklaga, att de icke begagnat möjligheterna att redan i skolan lära sig ämnets elementa. Vid högre filosofiska, litteraturhistoriska och historiska studier är det av värde att kunna gripa tillbaka på de klassiska författarnas originalskrifter. Förtrogenheten med antikens främsta kulturspråk möjliggör slutligen ett djupare inträngande i den antika kulturvärlden för alla dem, som i vår tid ägnar den sitt studium. Kommissionen kan därför icke finna, att principiella skäl nödvändiggör, att grekiska avföres från skolschemat.» (S. 322—323.)

Humanistiska sektionen i Uppsala anser det efter allmänna linjens tillkomst både möjligt och önskvärt att göra latinlinjen till en helklassisk linje med *obligatorisk* undervisning i grekiska. Tre ledamöter ha dock anmält avvikande mening med hänsyn till de vådliga konsekvenser, anordningen kunde få för rekryteringen och undervisningen på linjen.

Sektionens förslag står helt isolerat bland remissyttrandena. Den allmänna meningen är, att grekiskan bör beredas plats genom en differentiering av latinlinjen. De lärjungar, som läsa grekiska, skulle alltså avstå från någon del av linjens undervisning i övrigt. Enligt *skolutredningen* skulle de nedlägga tyska under näst sista och franska under sista året samt båda åren avstå från ett av ämnena teckning eller musik.

Svenska klassikerförbundet anser, att latinlinjens lärjungar även böra ha möjlighet att studera *matematik*:

»Latinlinjen bör liksom övriga linjer planläggas så att den blir en god grundval för största möjliga antal levnadsbanor. Det synes då vara ett ofrånkomligt krav att dess elever erhålla möjlighet att medtaga matematik. Särskilt för de studieriktningar, för vilka latinlinjen avses ge förutbildning *jämte* den allmänna linjen, äro kunskaper i detta ämne viktiga. De svårigheter härvidlag, inför vilka skolkommissionen ryggat tillbaka, synas ingalunda oöverstigligen. Undervisning i matematik bör under de båda sista åren kunna ordnas parallellt med undervisningen i grekiska.»

Liknande uttalanden göras av 9 läroanstalter, varav 6 högre allmänna läroverk.

Antalet matematikläsande lärjungar på latinlinjen är sedan åtskilliga år stätt i nedgång. För närvarande tillväljes ämnet endast av 13,5 procent av de manliga och 11,4 procent av de kvinnliga lärjungarna. *Skolutredningen* har i sitt förslag upptagit en fakultativ matematikkurs men anser icke, att behovet är mera framträdande:

»Med hänsyn till de ännu mera tvingande kraven på andra kunskapsområden visar det sig . . . svårt att på latinlinjen inrymma en sådan kurs i matematik, att den blir av verkligt värde för den ifrågavarande gruppen av dess elever. Förbises bör ej heller, att denna elevgrupp med all sannolikhet kommer att icke obetydligt minskas genom tillkomsten av den nya linjen, där möjligheter beretts för ett vidgat matematikstudium. Med den av oss föreslagna organisationen av gymnasiet torde det sålunda endast bli ett relativt fåtal av den klassiska linjens elever, som i sin fortsatta utbildning få användning för annat än de mera elementära kunskaper i matematik, som meddelas i realskolan.» (IX s. 234.)

Skolkommissionen finner det visserligen frestande att följa skolutredningens exempel men är icke övertygad om att matematiken numera skulle kunna fylla någon större uppgift på latinlinjen.

»Den halvklassiska linjen enligt 1905 års läroverksstadga upptog en omfattande matematikkurs. Det kan inte råda någon tvekan om att matematikens starka ställning på denna linje avsevärt ökade linjens användningsområde och att den reduktion, som ämnet sedan i två etapper lidit, varit en medverkande omständighet, när kompetenskraven för vissa levnadsbanor under 1930-talet omställdes efter reallinjens fordringar. En återgång torde emellertid numera knappast vara möjlig. När matematikundervisningen på den halvklassiska linjen kunde uppställa ett slutmål, som närmar sig till det som nu nås i reallinjens allmänna kurs, berodde detta nämligen i icke ringa mån på den starka ställning matematiken intog i den dåvarande sexåriga realskolan. De banor, som verkligen har behov av avsevärda kunskaper i de matematiska ämnena, måste numera söka anknytning till reallinjen.» (S. 329.)

Att behovet av separatanordningar för grekiskan är mera framträdande än för matematiken torde i varje fall vara uppenbart.

Bland *reallinjens* elever förekomma två anlags- och intressetyper, som ofta äro så pass åtskilda, att de på det högsta stadiet icke torde vara betjänta av ett och samma ämnesprogram. Gymnasiedelegationens ordförande, undervisningsrådet *Ragnar Lundblad*, anmälde på denna grund i ett särskilt yttrande betänkligheter mot det inom delegationen utarbetade systemet med helt obrutna, fasta linjer.

»Jag tänker främst på reallinjen, som i framtiden torde komma att rekryteras av två huvudgrupper av lärjungar — en grupp, som i den nuvarande organisationen väljer den utpräglat matematiska ämneskombinationen fysik, kemi och specialmatematik, och en grupp, som väljer den mera naturvetenskapliga kombinationen fysik, kemi och biologi med hälso-lära. Att anordna de båda gemensamma ämnena fysik och kemi på ett för de båda grupperna tillfredsställande sätt, är naturligtvis icke omöjligt. Där-

emot uppstår det svårigheter med flygelämnena, matematik och biologi. En organisation, där båda grupperna skola inhämta samma kurser i dessa ämnen, tillgodoser enligt min uppfattning varken de psykologiska eller de praktiska krav, som böra ställas på linjens organisation. Ena hälften av lärjungeklientelet har för sin blivande verksamhet gagn av en större kurs i biologi men icke av den stora matematikkurs, som för den andra hälften av klientelet är nödvändig. Och vad värre är: inhämtandet av en sådan matematikkurs kräver ofta av dessa lärjungar ett oproportionerligt stort arbete. De matematiskt inriktade lärjungarna ha åter intet behov av större kurser i biologi men så mycket mer av den matematiska skolning, som det nuvarande ämnet specialmatematik skänker. — — — Jag har övervägt, huruvida man under sådana omständigheter borde inrätta en fjärde bildningslinje, en naturhistorisk linje, som liksom de andra linjerna skulle omfatta de tre åren ovanom enhetsskolan, men jag är inte säker på att studieintressena så tidigt som vid övergången till klass 10 äro tillräckligt utdifferierade för en sådan klyvning.

Under sådana förhållanden måste jag beteckna svårigheten att lösa differentieringsfrågan som konstitutiv för förslaget med fasta linjer. För reallinjens del erbjuder det i direktiven för delegationen skisserade förslaget med horisontell klyvning efter klass 11 enligt min mening större fördelar än det diskuterade förslaget med fasta linjer.» (S. 300.)

Matematisk-naturvetenskapliga sektionen i Lund avstyrker alla specialanordningar för biologer. Matematik är ett oundgängligt hjälpmedel även för biologien. Biologerna böra använda reallinjen, icke den allmänna linjen, och de böra inhämta samma matematikkurser som de blivande ingenjörerna.

»Kommissionens mening att allmänna linjen bör kvalificera för akademiska studier bland annat i biologi för elever med mindre fallenhet för exakta naturvetenskaper kan inte biträdas av sektionen. Det finnes ingen anledning att ställa ämnesgruppen biologi utanför de övriga naturvetenskaperna. Allmänna linjen kan därför utformas utan hänsyn till den av kommissionen tänkta kvalificeringen för biologistudier. Reallinjen bör i stället vara så beskaffad, att den kan tjäna som grund för studier av samtliga ämnen inom de matematisk-naturvetenskapliga fakulteterna och vid fackhögskolorna. Det viktigaste härför är en solid matematisk-naturvetenskaplig allmänbildning. För biologistuderande utgör oftast skolkunskaperna i matematik, fysik och kemi hela den exakta grund som de akademiska studierna skola vila på, och sektionen finner en uppdelning i en matematisk och en biologisk linje omotiverad. Realgymnasiet bör vara lika till och med klass 12, utan linjeuppdelning och med fast timplan även i avgångsklassen. Sektionen vill särskilt framhålla vådorna av att ett ämne nedlägges under ett eller flera år. Samtliga fyra realämnen böra läsas med obruten studiegång genom hela realgymnasiet. Om timplanen härigenom blir ansträngd bör en minskning i timantalet för de historiska ämnena vidtagas.»

De övriga remissinstanser, som beröra frågan, synas antingen ha förordat en differentiering eller ansett frågan förtjäna ytterligare övervägande. Enligt skolöverstyrelsens sammanfattning ha 11 högre allmänna läroverk och 2 andra läroanstalter, ävensom Läroverkslärarnas riksförbund och Lektö-

rernas förening gjort uttalanden i denna riktning; Sveriges yngre läroverkslärarens förening ifrågasätter en uppdelning i biologer och matematici under sista läsåret.

Lärarkollegiet vid Tandläkarhögskolan i Stockholm anser det önskvärt med en utbildningsväg inom gymnasiet, som tillrättalagts för blivande medicinare, tandläkare, veterinärer och farmaceuter, kanhända samtidigt även för zoologer, botanister, kemister m. fl. fackstudenter inom filosofisk fakultet eller lärarhögskola.

»Undervisningen på en sådan linje bör domineras av de fyra naturvetenskapliga, obligatoriska ämnen, på vilkas grund alla högskolans studier vila, den bör vara solid i planeringen och exakt i innehållet samt smidigt följa den moderna naturvetenskapliga forskningens snabba utveckling. Dessa fyra ämnen synas böra koncentreras kring biologin såsom huvudämne och med orientering av kemi och fysik i biologisk riktning; även matematiken bör i slutstadiet kunna tjäna såsom anknytning till grunderna för den biologiska statistiken. Minst två främmande språk böra ingå i denna linje; i första hand riktas därvid intresset till engelskan och tyskan.»

Medicinska fakulteten i Uppsala hänvisar till att ett mycket betydande antal studerande årligen gå till de medicinska högskolorna, tandläkarhögskolorna, veterinärhögskolan, farmaceutiska institutet, lantbrukshögskolan, skogshögskolan, gymnastiska centralinstitutet och till de naturvetenskapliga universitetssektionernas biologiska ämnesgrupp. Antalet är tillräckligt att motivera en särskild för dessa grupper avpassad gymnasielinje.

»Ett mycket starkt framträdande önskemål för en sådan linje vore, att den tillät framförandet av tre främmande levande språk till gymnasiet avgångsexamen. I hög grad önskvärt vore även, att kursplanerna särskilt i matematik men i någon mån även i fysik utformades på sådant sätt, att de bättre än vad som gäller för den nuvarande reallinjen motsvarade behovet för de kommande högskolestudierna.»

Under hänvisning till detta yttrande uttalar *t.f. universitetskanslern*, att möjligheten att inrätta en fjärde »naturhistorisk» bildningslinje torde förtjäna att upptagas till allvarlig prövning.

Slutligen berör *Psykologisk-pedagogiska institutet* frågan, då institutet tar ställning till rektor Nordhults förslag:

»Detta förslag, som påminner om det av 1918 års skolkommision framlagda, uppvisar ovedersägliga förtjänster men synes alltför litet taga hänsyn till elevernas skilda intressen och framtida studieriktningar. Särskilt torde denna anmärkning — i enlighet med undervisningsrådet Lundblads särskilda yttrande i betänkandet — kunna riktas mot reallinjen. Den av Lundblad diskuterade differentieringen av nämnda linjes båda högsta klasser i en matematiskt och en biologiskt betonad gren torde därför — trots den därav följande förnyade omgrupperingen av eleverna efter endast ett år — innebära en förbättring av det ursprungliga förslaget. Institutet anser sig dock ifråga om det fyraåriga gymnasiet böra instämma i skolkommis-

sionens i anslutning till det Nordhultska förslaget uttalade förmodan, att 'det är omöjligt att finna en helt tillfredsställande lösning på problemet att skapa ett gymnasium med tre fasta linjer'.

Att icke heller den *allmänna* linjen kan ställas utanför diskussionen om differentieringen, framgår av vad som redan sagts om de motsedda rekryteringsgrupperna. Medan exempelvis blivande klasslärare främst ha behov av en brett lagd allmänbildning, få de moderna språken ett speciellt intresse för lärjungar, som gå till bankerna, handeln, kommunikationsverken och liknande verksamhetsområden. I synnerhet bland den kvinnliga gymnasieungdomen omfatta också påfallande många studierna i moderna språk med ett livligt personligt intresse. Om man avvisar tanken på en nyspråklig linje, återstår det att taga ställning till en eventuell nyspråklig differentiering av den allmänna linjen på högsta stadiet.

De akademiska kollegierna betona kraftigt och enhälligt de moderna språkens betydelse som hjälpmedel vid universitetsstudierna och vid den vetenskapliga forskningen. I flertalet fall fordras dock för akademiska studier antingen latin eller matematik, och de gjorda uttalandena syfta därför vanligen åtminstone i första hand på de nuvarande båda linjerna.

Lärarrådet vid Stockholms högskola uttalar sig emellertid även om den allmänna linjen och framhåller angelägenheten av att utrymmet för de moderna språken där icke tilltages för knappt:

»Beträffande den föreslagna allmänna linjen vill lärarrådet begränsa sig till påpekandet, att de levande språken enligt lärarrådets mening på denna linje icke synas vara garanterade den ställning som påkallas av hänsyn till de levnadsbanor för vilka linjen är avsedd. Särskilt anmärkningsvärt är att kommissionen tänker sig att denna linje — om kravet på latinkunskaper såsom förutsättning för juridiska studier komme att slopas — bland annat vore att föredraga för majoriteten av de blivande juristerna. Lärarrådet ansluter sig i detta avseende helt till den mening, som företrädes av de till juridiska fakulteten hörande ledamöterna av lärarrådet, nämligen att om kravet på latinkunskaper skall falla — en fråga till vilken lärarrådet icke i detta sammanhang har att taga ståndpunkt — så måste det kompenseras genom högre krav på kunskaper i levande språk.»

Matematisk-naturvetenskapliga fakulteten vid samma högskola har, såsom jag redan nämnt, förordat upprättandet av en särskild nyspråklig linje.

Vad speciellt beträffar värdet av en ej alltför knapp undervisning i *franska* för lärjungar, som ämna ägna sig åt merkantil verksamhet, anför stiftelsen *La Maison Suédoise à Marseille*:

»För de av Sveriges unga köpmansämnen, som önska driva handel på Orienten (Iran, Turkiet, Grekland och Egypten, Tunisien, Algeriet, Marocko, Martinique och Senegal med flera länder inom franska kolonialväldet) är det nödvändigt att äga goda kunskaper i franska och även för dem som driva affärer på Latinamerika äro tillräckliga skolkunskaper i

detta språk en viktig förutsättning icke blott därför att franska språket kan användas vid handelsförbindelserna i dessa delar av världen utan även därför att kunskap i franska språket i hög grad underlättar studiet av de i Sydamerika vanliga spanska och portugisiska språken. Då ett bibehållande av och en utökning av berörda handel synes vara av omistligt värde för Sverige skulle det enligt styrelsens mening vara ett stort misstag att i den omfattning som skolöverstyrelsen föreslagit nedskära skolundervisningen i franska språket.»

Den allt närmare kontakten med olika produktionsområden och olika kulturkretsar skapar emellertid ytterligare ett differentieringsproblem, som torde bliva särskilt framträdande inom en eventuell nyspråklig gren av den allmänna linjen men som även gör sig påmind på övriga linjer. Den normala gymnasieorganisationen tar hänsyn till undervisningsbehovet i två klassiska och tre moderna främmande språk; andra moderna språk — ryska, spanska, finska och italienska — falla utanför programmet. Inom det nuvarande gymnasiesystemet ha dock försök gjorts med undervisning i några av dessa språk. En fyraårig kurs i ryska kan vid Nya elementarskolan i Ängby ersätta latinets på latinlinjen; tvååriga tillvalskurser i ryska, spanska och finska kunna förekomma vid olika läroverk; undervisning i italienska skall enligt gällande läroverksstadga kunna förekomma på det nyspråkliga lyceet, ehuru denna organisation visserligen hittills stannat på papperet — italienskan har dock varit företrädd vid ett par privatläroverk.

Skolutredningen har i sin undervisningsplan för den tredje linjen i första hand velat tillgodose de tre redan nu på gymnasiet lästa språken, engelska, tyska och franska.

»Därigenom kunna fördjupade kunskaper vinnas i dessa språk, och linjen blir med avseende på svårighetsgraden jämställd med latin- och real-linjen. Därigenom blir det också möjligt att, såsom redan framhållits, vid litteraturstudiet i dessa språk ägna tillbörlig uppmärksamhet åt arbeten av historisk, kulturhistorisk och geografisk karaktär, arbeten, som äro ägnade att ställa de främmande kulturförhållandena i starkare belysning. Detta bör dock icke hindra, att i den utsträckning, som tillgången på kompetenta lärarkrafter möjliggör, ett av språken i fråga må på det högsta stadiet kunna utbytas mot framför allt ryska eller spanska, i vilka språk det föreligger ett klart praktiskt behov av utvidgade och till större kretsar spridda kunskaper.» (IX s. 242.)

»Närmast torde det ligga till hands, att ryska eller spanska införas på språklinjen i de båda högsta ringarna och att i sådant fall franska utgår. Dess höga timtal på denna linje torde göra en sådan anordning mest lämplig. Men särskilt spanska, som icke nödvändigtvis kräver ett lika högt timtal som ryska, synes även kunna utbytas mot tyska. Införandet av något annat främmande levande språk än engelska, tyska och franska synes böra bli beroende på särskilt medgivande av Kungl. Maj:t, varvid det bör ankomma på skolöverstyrelsen att föreslå lämpliga anordningar.» (IX s. 405.)

Skolkommisionen är principiellt mera benägen att låta lärjungarna välja mellan olika språk men inser nödvändigheten av att i praktiken begränsa valfriheten med hänsyn till lärartillgången och antalet i varje ämne anmälda. Kommissionen anför i fråga om språkuppsättningen på gymnasiet:

»De tre språk, som vi sedan gammalt räknar som moderna bildnings-språk, har inte längre den särställning, som de hade då de infördes på gymnasiet. Det stora slaviska språkområdet, där ryskan utgör den dominerande men också svåraste varianten, växer snabbt i betydelse. Det spanska språkområdet har länge haft en betydelse, som väl kan mäta sig med det tyskas. Världens spanskalande befolkning är dubbelt så stor som den fransktalande. Den omständigheten, att i enhetsskolan grunden lagts för vidare studier i tyska och franska, *behöver* inte binda gymnasieundervisningen vid dessa språk. Grunden kan ändå ha sitt värde. Ändamåls-enligt synes vara, att eleverna beredes viss rätt att utbyta något av dessa språk mot spanska, medan ryska kräver större utrymme och måste beredas plats på annat sätt.

Vidare torde uppfattningen, att *samma* språk skall behärskas av alla, som uppnår en viss bildningsgrad, inte vara kulturpolitiskt hållbar. Den leder till en uniformitet, som inte är kulturellt gynnsam. En betydligt större verklig kultureffekt nås, om de olika individerna har mer varierande språkkunskaper.

Slutligen kan naturligtvis också talet tre för de moderna gymnasie-språken diskuteras. Skolkommisionen har föreslagit, att engelska, tyska och franska läses i enhetsskolan. Kommissionen har vidare räknat med att tre språkkurser skall vara tillgängliga i gymnasiets studentklass. Vid gymnasiets slutliga utformning kan det dock komma att visa sig, att ämnes-trängseln på vissa linjer kommer att bli för stor och att det blir ändamåls-enligt att avstå från fullföljandet av alla tre språken. Om man på real-linjen och på den allmänna linjen uteslöt ett av de tre språken, skulle större utrymme vinnas för linjernas karaktärsämnen. Å andra sidan är det tänkbart att i vissa fall gå utöver tre-talet. En möjlighet finns att på latin-linjen låta ryska ersätta latin och att sålunda för vissa elever skapa en ny-språklig studiegång med fyra levande språk.

Den närmare utformningen av gymnasiets språkundervisning torde alltså först kunna ske i samband med det fortsatta utredningsarbetet. Så mycket torde emellertid redan nu kunna sägas, att engelskan bör vara huvud-språket inte bara i enhetsskolan utan också i gymnasiet och det enda språk, vari förmåga att korrekt skriva bör eftersträvas, att valet av övriga språk på gymnasiet i princip bör vara fritt men givetvis göras beroende av till-gång på lärare och av antalet anmälda elever, att vid sidan av tyska och franska därvid också i första hand ryska och spanska bör beredas plats i gymnasieundervisningen samt att antalet på de olika linjerna lästa främ-mande språk i allmänhet bör vara tre men att en jämkning i detta av-seende kan komma att te sig som önskvärd.» (S. 323—324.)

Professorn i slaviska språk vid universitetet i Lund *K.-O. Falk* har i ett särskilt yttrande till humanistiska sektionens protokoll framhåvt vikten för vårt land av att undervisning i *ryska* anordnas i större utsträckning än hittills. Falk anför bland annat följande:

»Skolkommissionen har, med öppen blick för den historiska utvecklingen, i sitt betänkande framhållit att det stora slaviska språkområdet, där ryskan utgör den dominerande varianten, snabbt växer i betydelse (s. 239). Den varnar för en alltför stark uniformitet i språkstudierna vid våra läroverk och för ett ensidigt, ensamhärskande studium av de tre traditionella gymnasiespråken engelska, tyska och franska (s. 268). Jag instämmer helt i kommissionens åsikter i denna fråga. Enligt min mening är det ett riksintrasse att kunskaper i slaviska språk få en större spridning än hittills i vårt land. Det är uppenbart att vi icke kunna leva i okunnighet om förhållandena i ett så stort och mäktigt grannland som Sovjetunionen och att vårt land därför bör föfoga över ett icke alltför ringa antal kännare av ryska språket. — — — F. n. sakna vi i eminent grad verkliga kännare av de slaviska språken och de slaviska länderna, ett förhållande som i såväl freds- som krigstid medför mindre gynnsamma återverkningar på olika områden. Ett lämpligt avvägt samarbete mellan gymnasiet och universitetet kunde emellertid bidra till att denna brist småningom avhjälpes. — — — Enligt min mening är det för vårt land ytterst önskvärt, att undervisningen i ryska språket bibehålles i *minst samma omfattning* vid våra läroverk som hittills och att möjligheter att utbyta detta språk mot annat på språk- eller latinlinjen i princip står öppen för de studerande vid varje svenskt läroverk. — — — Nuvarande gymnasiekurser med huvudvikten lagd på att inhämta grammatikens element samt att läsa och förstå text, synas ha en lämplig uppläggning och äro . . . en ganska god grund för fortsatta universitetsstudier. — — — Frågan om undervisningen i ryska vid våra läroverk är ingalunda av sekundär betydelse. En noggrant utformad plan för dess rationella ordnande framstår som en nödvändighet, om man erinrar sig den slaviska världens ökade politiska och kulturella betydelse efter två världskrig och den omständigheten, att Sverige nära gränsar till de två mest betydande slaviska språkområdena — det storryska och det polska.»

Lärarrådet vid *Göteborgs högskola* anser åter, att kommissionen alltför generöst ställt varianter i utsikt:

»Den fasthet och koncentration, som är styrkan i kommissionens förslag till linjedelning, äventyras av kommissionen själv, då den leker med tanken att lämna plats på gymnasiet åt icke mindre än fyra nya språk, spanska, italienska, ryska och finska. — — — Häremot kan icke nog starkt göras gällande, att vilken betydelse kunskaper i de till införande föreslagna språken än må ha för mera speciella syften, dessa språk dock icke i universell betydelse kunna tävla med de tre traditionella kulturspråken. Kännedom om *dessa* språk är ett krav, som måste ställas på de studerande inom alla utbildningsområden, som ha vetenskaplig karaktär, något som också erkännes av kommissionen (s. 323). Under dessa omständigheter kan utrymme på gymnasiet för nya språk beredas endast undantagsvis och i form av försöksundervisning, såsom hittills varit fallet. För övrigt ha dessa språk sin naturliga plats i fackskolorna.»

Samma ståndpunkt förfäktas av *Chalmers tekniska högskola*:

»Lärarkollegiet noterar med intresse kommissionens förslag att införa spanska och ryska som fakultativa språk på gymnasiet. Skall valet stå

mellan något av dessa språk och franskan, bör nog franskan ges ett avgjort företräde. Det är i detta fall icke språkområdets storlek som är av betydelse, utan den kultur som representeras inom språkområdet.»

Även om meningarna på de flesta punkter äro delade, torde det anförda visa, att inom varje linje ett behov av differentieringar gör sig gällande, i vissa fall på grund av den fortgående intressespecialiseringen, i andra fall med hänsyn till den blivande samhällsverksamheten, ej sällan av båda dessa anledningar. Inom ett fast och odifferentierat trelinjesystem kunna dylika behov icke tillgodoses. Ett system av detta slag kan läggas till grund för gymnasieorganisationen, endast om organisationens enkelhet tillmätas sådan betydelse, att alla anspråk på en smidigare anpassning efter anlag och levnadsbanor avvisas såsom varande av underordnad betydelse.

e. Den horisontella klyvningen och 12:e klassen.

Skolkommissionens horisontella klyvning av gymnasiet innebär, att en avgångsetapp skulle införas efter elfte klassen och det tolfte året givas speciell karaktär. I de tre första ringarna, klasserna 9—11, skulle gymnasiet allmänbildande ämnen på bred front föras fram till en kursavrundning. De lärjungar, som icke ämna fullfölja studierna vid högre fackutbildningsanstalter, skulle kunna gå ut i det praktiska livet efter klass 11. De skulle då ha förvärvat den kompetens, för vilken kommissionen föreslår benämningen studentexamen; den skulle icke berättiga till universitetsstudier men innebära, att innehavaren erhållit en allmänbildningsgrund av gymnasial art.

De övriga lärjungarna skulle tillbringa ännu ett år i gymnasiet, det tolfte skolåret, collegeåret. Detta skulle vara ett mognadsår, avsett att ge överblick över någon del av bildningsfältet, och på samma gång ett specialistår, där arbetet koncentreras på ett begränsat antal ämnen. Studierna under tolfte året skulle krönas med en verklig examen, dimissionsexamen. Denna skulle ge behörighet till akademiska studier.

Kommissionen anger själv på följande sätt vad den velat vinna med den horisontella klyvningen:

»Dess största fördel är den möjlighet den ger till en lösning av differentieringsproblemet inom linjerna: en stark specialisering av studierna i studentklassen kan förenas med en bred allmänbildning, som inte för någon lärjungekategori lämnar kurser oavslutade. Genom den föreslagna organisationen möjliggöres en boskillnad mellan de lärjungar, som ämnar gå vidare till högre studier, och dem, som nöjer sig med gymnasiet allmänbildning som grund för sin yrkesverksamhet eller för sin mer speciella yrkesutbildning. De sistnämnda kan gå ut i livet med ett års tidsvinst utan att ha förlorat något för dem värdefullt. De förstnämnda åter får genom den starka ämnesbegränsningen under college-året möjlighet till personlig

fördjupning av studiet och till intressebetonat arbete, varigenom mognadsprocessen gynnas. Studentklassen bildar slutligen en naturlig övergång till universitetsbetonade studier.» (S. 311—312.)

För att möjliggöra någon uppfattning om huru lärjungarna skulle fördela sig på studentexamen och dimissionsexamen har byråchefen *Neymark* i sin yrkesförteckning även angivit lämpliga yrken för gymnasister, som önska avsluta studierna med klass 11. *Neymark* nämner 42 personalgrupper jämte ett tiotal mera heterogena grupper, inom vilka utrymme finnes även för personal, som ej genomgått fullständigt gymnasium. I flertalet fall torde lärjungarna i fråga ha fördel av att välja den allmänna linjen, men ofta behöva icke heller de båda andra linjerna vara uteslutna. Därjämte nämner *Neymark* några fall, där man bör undersöka, huruvida icke den nya studentexamen kunde räcka, ehuru för närvarande fullständig genomgång av gymnasium är föreskriven — närmast tänker *Neymark* på farmaceuter (B-linjen), kammarskrivare vid tullverket, landsfiskaler och brandbefäl.

Kommissionen är beredd på att en dylik gruppering alltid måste väcka gensagor från vissa berörda personalgrupper. Redan nu reservera sig några remissinstanser. *Sålunda* skriver lärarkollegiet vid *Farmaceutiska institutet* i anledning av *Neymarks* förslag beträffande de å linje B utbildade farmaceuterna:

»Huruvida avgångsexamen efter klass 11 i detta fall kommer att ge tillräcklig grund för fortsatt utbildning på den tid, som nu användes eller som planerats för framtiden, är synnerligen ovisst. Det förefaller, som om kunskapsnivån efter denna examen närmast skulle kunna jämföras med nuvarande normalskolekompetens, vilken är *helt otillräcklig* för här diskuterade farmaceutiska studier. Detta omdöme gäller även om hänsyn tages till att kursinnehållet får en lämplig utformning, ty nivån blir ändå för låg.

Om avgångsexamen efter klass 11 skall användas som gallring för inträde i klass 12, kommer sannolikt de elever, som lämna läroverket efter denna examen att utgöra den sämsta delen av gymnasieeleverna. Även detta talar starkt emot att denna examen skall utgöra kompetens för intagning vid en högskola, låt vara på B-linjen.»

Kommissionen är angelägen betona, att den icke tagit ställning till den av *Neymark* verkställda grupperingen av yrkena.

»På många punkter torde en dylik klassificering, om den gjordes till något annat än ett diskussionsuppslag, vara ägnad att framkalla strid. Kommissionen har emellertid ansett det nödvändigt att på detta sätt konkret belysa avgångsetappens möjligheter. En omsorgsfull penetration av förteckningens detaljer återstår, men en sådan är knappast en uppgift för en skolkommitté. Emellertid är det tydligt, att vissa av de grupper, som utan tvivel kunde komma i fråga, är rätt manstarka, i synnerhet om utbildningen för någon av folkundervisningens stora lärargrupper i samband med skolreformen anknyts till avgångsetappen efter elfte klassen.» (S. 306.)

I vad mån gymnasister, som i framtiden rekrytera ifrågavarande banor, verkligen komme att avstå från det tolfte skolåret är emellertid vanskligt att bedöma, medger kommissionen.

»En första förutsättning är, att den fortsatta utbildningen för yrket omsorgsfullt samordnas med examen från klass 11, så att de unga snarast möjligt efter examen antas som aspiranter och senast vid höstterminens början övergår till specialutbildningen för den blivande levnadsbanan. Men även en perfekt anknytning sätts lätt ur spelet genom konkurrensen. Föredras sökande med fullständig gymnasieutbildning, utestängs lätt de som nöjt sig med minimikompetensen. På papperet räcker det med den lägre kompetensen, i praktiken kan den högre komma att för lärjungarna framstå som helt outhärlig. — — — Möjligen kan svårigheterna successivt komma att mildras utan särskilda åtgärder, blott genom samhällsutvecklingens egna tendenser. Efterfrågan på ungdom med gymnasieutbildning kommer högst sannolikt att stiga, utbudet likaså. Det kommer då an på var stigningen blir snabbast, på efterfrågssidan eller på utbudssidan. Vissa i det föregående anförda omständigheter pekar i den riktningen att behovet av kvalificerad arbetskraft blir allt svårare att tillgodose och att följaktligen konkurrensen på de intellektuella levnadsbanorna kommer att minska.» (S. 306—307.)

Mycket beror på vad arbetet i 12:e klassen kommer att kräva av lärjungarna och vilken ställning klassen i fråga kommer att intaga i det allmänna medvetandet. Förefintligheten av en avgångsetapp efter närmast föregående klass gör det lättare att ställa bestämda krav på arbetets självständighet. »I ett system utan avgångsetapp måste det alltid finnas en icke så liten frestelse för lärarna att slå av på dessa krav, emedan ett misslyckande för den enskilde lärjungen innebure, att frukterna av tre års arbete ginge honom ur händerna. Den som inte håller måttet i den nya tolfte klassen kan däremot återfalla på den kompetens, han förvärvat vid avgångsetappen efter klass 11».

Arbetet i den tolfte klassen skildras rätt utförligt av skolkommissionen. Varje lärjunge bör ha ett studieprogram, upptagande

1) ett *bildningsämne*, ägnat att motverka en ensidig inriktning på fackstudier,

2) högst tre *språkämnen*, i vilka studierna dock i stor utsträckning kunna utformas så, att lärjungen läser litteratur berörande de andra ämnen han studerar, och

3) vanligen tre *fackämnen*, fritt valda utifrån lärjungens egna intressen eller med hänsyn till den kommande levnadsbanan.

Självfallet är det intet som hindrar, att ett språk kan upptagas som fackämne eller att ett ämne, som av vissa lärjungar studeras som bildningsämne, av andra upptages som fackämne; studierna i ämnet måste då givetvis läggas på ett annat sätt.

Avsikten med *bildningsämnet* framgår av följande citat:

»1940 års skolutredning kunde inte acceptera den horisontella klyvningen, därför att mognadsämnen skulle bli lidande på den specialisering, som skulle utmärka gymnasietts övre del. När man talar om 'de ämnen, där själva mognaden har den största betydelse', torde man närmast åsyfta ämnena kristendomskunskap, modersmålet (särskilt litteraturhistoria), historia-samhällslära och filosofi-psykologi. Det är tydligt, att ett fortsättande och fullföljande av studier av samtliga dessa ämnen under sista skolåret vore av största värde. I samband med översikter och repetitioner kan lärostoffet nu behandlas från helt nya synpunkter. Genom längdsnitt och tvärsnitt kan för lärjungarna välkända fakta ställas i ny och överraskande belysning. Lärjungarnas större mognad och deras kunskapsinnehav sätter dem nu i stånd att mera självständigt diskutera och taga ställning till skilda frågor. Om man, såsom naturligt är, lägger huvudvikten icke vid inlärandet av nya fakta utan vid de personlighetsbildande momenten i denna undervisning och dess allmänna betydelse för omdömetts skolning och för förvärvandet av en viss andlig kringssynthet, kan man emellertid resa frågan, om icke samma eller rent av bättre resultat skulle kunna nås genom samling och koncentration av undervisningen kring ett av dessa traditionella skolämnen, kring en viss epok, eller måhända ännu bättre kring ett visst komplex av frågor, som på grund av undervisningens traditionella uppdelning i 'skolämnen' nu behandlas under vitt skilda rubriker men som i själva verket hör intimt samman. Koncentration kring en epok eller ett problemkomplex, varvid i undervisningen indrages moment från samtliga ovannämnda skolämnen, synes vara en mycket intressant lösning. Kommissionen har därför övervägt ett sammansatt bildningsämne, förslagsvis benämnt idéhistorisk orientering. Ett sådant ämne måste hämta sitt innehåll från olika håll. Det kristna arvet och arvet från antiken, den humanistiska traditionen i vår kultur, upplysningens idéer, den naturvetenskapliga världsbilden och nutidsmänniskans världsåskådningsproblem samt vår tids stora idéströmningar bör alla ha sin plats inom detta ämnes ram. Bäst skulle detta ämne svara mot reallinjens behov av komplettering till en utpräglad naturvetenskaplig studieplan. Ämnet torde i regel icke kunna skötas av en enda lärare, vanligen måste en uppdelning på flera händer ske, vilket *kan* vara en fördel. Vidare synes vissa försök vara erforderliga, innan den idéhistoriska orienteringen definitivt upptages på undervisningsplanen.

Den i praktiken enklaste lösningen är emellertid att låta ett av de traditionella orienteringsämnena ingå i varje lärjunges ämnesgrupp. Detta ämne, *bildningsämnet*, kan vara kristendomskunskap, modersmålet (särskilt litteraturkänedom), historia-samhällslära eller filosofi-psykologi. För lärjungar på latinlinjen och sociallinjen kan även ett naturvetenskapligt ämne — i första hand biologi med hälsolära — betyda ett ur allmänbildningssynpunkt högst värdefullt tillskott till en ensidigt vald humanistisk ämnesgrupp. Även ämnet teckning med sina kontakter med det konstnärliga skapandet och det konsthistoriska studiet och ämnet musik med sina rika uttrycksmedel och sin lysande historia bör kunna uppbära ett bildningsämnes roll och väl fylla dess syfte att genom fördjupning på ett visst område av vår kulturkrets vidga lärjungarnas kulturella orientering.

Valet mellan de olika bildningsämnena bör givetvis vara fritt och åter spegla lärjungarnas naturliga studieintressen. Läraren bör ha oinskränkt frihet att i samråd med sina elever organisera detta studium på sådant sätt,

att det avsedda syftet — ökad andlig kringsynthet och känsla för kulturella värden — uppnås. Denna frihet för lärare och elever betyder, att någon större olägenhet inte uppstår, om ett ämne på grund av för ringa deltagande inte kan upptas på arbetsordningen: eleven kan tillgodose sina specialintressen inom ramen för ett närbesläktat ämne. Undervisningen i bildningsämnet bör, där så kan ske, i stor utsträckning ha diskussionens form.» (S. 312—313.)

Om *språkämnena* i tolfte klassen yttrar kommissionen:

»Målet för detta obligatoriska studium av främmande levande språk bör i främsta rummet vara att förvärva ökad förmåga att självständigt läsa studielitteratur på dessa språk. Undervisningen bör dessutom åsyfta att vidmakthålla, stärka och utveckla förmågan att förstå och tala dessa språk samt inbegripa övning i att skriva ett av dem. Lärjungar, som därutöver önskar förvärva speciell färdighet i språken, bör givetvis ha möjlighet att bland sina fackämnen medtaga ett eller flera av dem. För de elever, som icke avser att idka specialstudier i moderna språk utöver de för alla obligatoriska kurserna, torde undervisningen böra bestå däri, att text på de främmande språk han tidigare studerat (företrädesvis litteratur med anknytning till fackstudierna) läses, varvid förmågan att exakt fatta innehållet uppövas. Tid bör även ägnas åt talövningar samt åt undervisning om det främmande landets kultur och samhällsliv. Läsning av dagliga tidningar bör ingå som kursmoment. Infödda assistenter bör anlitas. De lärjungar, som så önskar och som anses äga förutsättningar härför, torde efter samråd med läraren kunna befrias från deltagande i den schemabundna undervisningen helt eller delvis. För dessa elever fastställes ett visst minsta antal sidor facklitteratur eller skönlitteratur på olika språk, som de måste studera och i tentamen svara för. Denna anordning möjliggör, att lärjungarna i viss utsträckning läser litteratur på det främmande språket inom sina respektive fackämnen och får tillgodoräkna sig dessa studier jämväl som studier i det främmande språket.» (S. 313—314.)

Den egentliga kärnan i studierna utgöres emellertid av lärjungens *fackämnen*:

»Sammanställningen av dessa fackämnesgrupper bör — med undantag för att linjens huvudämne alltid bör vara obligatoriskt — vara lärjungens ensak, men lämpliga grupper torde i rådgivande syfte böra fastställas i samråd med universitets- och högskolemyndigheter, eftersom examen från tolfte klassen, dimissionsexamen, samtidigt utgör inträdesexamen till universitet och högskolor. — — —

Med hänsyn till vikten för fortsatta högre fackstudier av kunskaper i latin, respektive matematik torde latinet böra vara obligatoriskt fackämne på latinlinjen och matematiken på reallinjen. Båda ämnena ställer stora krav på intellektuellt högvärdiga prestationer, och det är jämförelsevis lätt att objektivt pröva studiearbetets resultat i dessa ämnen. En dimissionsexamen, i vilken ingår latinlinjens kurs i latin eller reallinjens kurs i matematik, ger studenterna rika valmöjligheter. Medtages dessa ämnen såsom obligatoriska på var sin linje, kan det definitiva yrkesvalet ofta uppskjutas, tills examen är avlagd.

Den allmänna linjen siktar icke lika direkt som de båda andra till universitetsstudier. En stor del av klientelet torde komma att söka fortsatt

utbildning av annat slag. Blivande klasslärare går till lärarhögskolorna, blivande socialvårdare till socialinstituten o. s. v. En ej obetydlig grupp torde dock övergå till universiteten för samhällsvetenskapliga studier. Därvid är kunskaperna i historia och samhällslära av grundläggande betydelse. För tentamen för pol. mag.-examen fordras sålunda för närvarande godkänt studentbetyg i ämnet historia med samhällslära.

Abiturienternas mognad och fallenhet för studier bör mycket väl kunna avläsas ur deras prestationer i historia-samhällslära. Läraren blir under arbetets gång väl förtrogen med lärjungens omdömesförmåga. Lärjungen har säkerligen under året skrivit någon tämligen omfattande uppsats över ämne, hämtat från historien eller från nutidssamhället. Hans duglighet kan prövas genom skriftliga prov av olika slag; man kan erinra om att den norska examenskommittén nyligen föreslagit ett skriftligt prov i samhällslära på engelsk-linjen. Erfarenheten från vår nuvarande studentexamen visar, att kvalitén av historiska studentuppsatser mycket varierar. Det bör ej vara omöjligt att även i detta ämne objektivt särskilja goda och dåliga prestationer, lika väl som i latin och matematik. Man behöver därför icke tveka att även på den allmänna linjen giva linjens karaktärsämne — historia-samhällslära — plats som obligatoriskt fackämne i tolfte klassen.» (S. 314—315.)

Huru många fackämnen, som böra ingå i lärjungens ämnesgrupp, kan diskuteras. Om inom matematiken den allmänna kursen och specialkursen åter sammanslås, reder sig en blivande tekniker med två fria fackämnen, fysik och kemi, vid sidan av det för realister obligatoriska fackämnet matematik. Svårare är det att inplacera de grupper, som jämte matematik behöva de tre naturvetenskapliga ämnena biologi med hälsolära, fysik och kemi. I detta fall kan det icke undvikas, att fackämnenas antal ökas till fyra.

»Om endast en eller annan yrkesgrupp befunnit sig i detta läge, skulle det legat nära till hands att upptaga förhandlingar med vederbörande myndigheter för att utröna, om icke något av ämnena kunde avvaras. Emellertid skulle icke mindre än åtta utbildningsvägar beröras: de medicinska fakulteterna, veterinärhögskolan, tandläkarinstituten, farmaceutiska institutet, lantbrukshögskolan, skogshögskolan, tekniska högskolans avdelning för lantmäteri och gymnastiska centralinstitutet, varför en ändring av anknytningsförhållandena i varje fall kräver mycket ingående undersökningar. En kombination innehållande de fyra matematisk-naturvetenskapliga ämnena är dessutom i och för sig naturlig. Den står i intressecentrum för många lärjungar och utgör den ämneskärna, kring vilken realinjen uppbyggt. Det synes föga rationellt att giva gymnasiorganisationen en sådan utformning, att den mest eftersökta av reallinjens ämnesgrupper skulle helt utplånas.

De lärjungar, som studerar denna kombination på det nuvarande gymnasiet, är i regel enspråkiga i den meningen, att de för upp endast ett främmande språk i studentexamen och nedlägger de båda övriga vid inträdet i näst högsta ringen. Denna begränsning av språkutbildningen har allmänt ansetts som den största bristen i deras utbildning. Strävandena att förbättra språkutbildningen kan dock icke rimligen drivas så långt, att något

av de naturvetenskapliga ämnena måste avföras från studieplanen. Om i framtiden på reallinjen två moderna språk kan föras fram till dimissions-examen, är ett mycket stort framsteg säkrat utan att en ny betänklighetsensidighet uppstått.

För denna lärjungegrupp skulle sålunda den naturliga ämneskombinationen vara ett bildningsämne, fyra fackämnen och två språkkurser.» (S. 317—318.)

De blivande klasslärarna befinna sig i ett liknande läge, och situationen är för dem i stort sett densamma på reallinjen och på den allmänna linjen. För de fortsatta studierna ha de behov av grundliga kunskaper i enhets-skolans läroämnen men kunna liksom de nyss nämnda yrkesgrupperna nöja sig med två språkkurser.

För övriga lärjungegrupper på gymnasiet tre linjer äro i allmänhet tre fackämnen tillfyllest. Antalet skulle till och med i många fall kunna minskas.

Modersmålet skulle vid den föreslagna anordningen av tolfte klassen icke intaga någon särställning, men detta innebär givetvis icke, att lärjungarna skulle gå miste om fortsatt övning i modersmålets skriftliga behandling. Det är riktigare att säga, att dessa övningar genom det nya arbetssättet skulle insättas i nya sammanhang:

»De självständiga studierna i studentklassen, framför allt i fackämnena, måste på något sätt redovisas. Ofta blir det då fråga om att avfatta uppsatser, redogörelser och sammanfattningar. Till omfånget torde dessa skriftliga redovisningar i allmänhet bli mycket vidlyftigare än de sex uppsatser tillsammans, som eleverna i det nuvarande gymnasiet avgångsklass har att utarbeta. De skriftliga redogörelserna bör givetvis granskas, fackligt och språkligt. Då eleverna under den tidigare skolgången i betydligt högre grad än nu är fallet kommer att få träning i modersmålets skriftliga behandling, bör emellertid finrättning inte komma i fråga. Den eller de av modersmålslärarna, som har sin undervisning förlagd till klassen, bör ha hand om den språkliga granskningen, och det bör ankomma på honom eller dem att i samband med genomgången av de skriftliga arbetena ge varje lärjunge den undervisning i svensk skrivning, som befinnes påkallad.» (S. 314.)

De nuvarande *övningsämnenas* ställning är icke klagjord genom det anförda; skolkommissionen har övertäget, i vad mån de kunna ifrågakomma som fackämnen, men kommer i detta avseende till negativt resultat.

»Ett av dessa ämnen, gymnastik med lek och idrott, intar en särställning. Ämnet bör enligt kommissionens mening vara i princip obligatoriskt även i tolfte klassen. Varje lärjunge bör vara skyldig att delta i gymnastikövningarna viss tid, exempelvis 3 veckotimmar, men ha rätt att, om han så önskar, utbyta dessa övningar mot friare lagd idrottsverksamhet, som svarar mot hans individuella intressen och förutsättningar och som av gymnastikläraren anses medföra en motsvarande behållning. De tre timmarna kan på detta stadium med fördel sammanföras till en och samma eftermiddag, ägnad åt friluftsovningar och idrott. Ämnet erhåller genom

de tre timmarna en fast ställning, som torde vara fördelaktigare än den ämnet kunnat erhålla som fritt fackämne.

En liknande ställning kan icke beredas ämnena teckning, musik och slöjd. Kommissionen har övervägt, huruvida de kunde upptagas som tillvalbara fackämnena. Alla innehåller de eller kan utvidgas med kurspartier, som kunde giva dem något av den tyngd och struktur, som utmärker fackämnena. Måhända skulle dock det delvis nya kursinnehållet ställa nya krav på lärarutbildningen. Därtill kommer, att de icke otvunget kan inpassas i en examenskontroll, som uppbygges huvudsakligen med hänsyn till övergången till högskolorna. Kommissionen har därför trott sig böra stanna vid sitt redan antydda förslag att upptaga teckning och musik bland de ämnen, som kan ifrågakomma vid lärjungarnas val av bildningsämne.» (S. 319.)

Trots risken att genom en utvidgning av studieprogrammet återfalla i det mångläseri, som tolfte klassens konstruktion borde förebygga, tänker sig kommissionen, att lärjungarna skulle ha rätt att med rektors och klasskonferensens medgivande ytterligare tillvälja vissa fristående kurser, exempelvis i stilistik, terminologiskt latin, konsthistoria m. m. Därjämte bör varje lärjunge ha rätt att som fritt tilläggsämne upptaga ett av ämnena teckning, musik och slöjd. »Om ett extra läroämne måhända kunde verka tyngande och förryckande på studierna i det hela, behöver detta icke vara fallet med ett övningsämne», anser kommissionen. »Arbetet med ett dylikt ämne innebär ofta till och med avspänning.»

Dimissionsklassen bör kunna bli till nytta även i andra fall än de direkt avsedda.

»Bland annat möjliggör klassens organisation, att en person, som lämnat gymnasiet efter att ha genomgått klass 11 och som vid senare tidpunkt i livet önskar avlägga dimissionsexamen, inträder i tolfte klassen och efter fullföljda studier i denna klass avlägger examen som 'skolans elev'. Inom ramen för tolfte klassen kan även partiell examen och fyllnadsprövningar förberedas och avläggas.» (S. 320.)

Av de remissinstanser, som ha uttalat sig om den horisontella klyvningen, ställa sig de flesta avvisande, men en tillstyrkande minoritet finnes såväl vid högskolor som vid läroverk. Kritiken är till sitt innehåll rätt oenhetlig; till någon del motargumentera de avstyrkande utlåtandena varandra.

Rent avstyrkande är det utlåtande, som avgivits av *Överstyrelsen för de tekniska högskolorna*. Överstyrelsen finner det uppenbart, att den horisontella klyvningen måste försvåra en ur den akademiska undervisningens synpunkt rationell lösning av undervisningen på gymnasiet; den bleve ett nytt störningsmoment i studiegången utöver den rubbning, som måste uppstå, om klass 9 g förlägges till enhetsskolan.

När skolkommissionen såsom exempel på lämplig ämneskombination för en blivande högskoleingenjör angivit teckning med konsthistoria såsom bildningsämne, engelska, tyska och franska såsom språkämnena samt matematik, fysik och kemi såsom fackämnena, hävdar överstyrelsen vidare

bestämt, att dessa sju ämnen äro otillräckliga — här saknas sådana typiska mognadsämnen som modersmålet, historia-samhällslära och filosofi-psykologi. Om lärjungarna i tolfte klassen själva få bestämma tempot i sina studier, försvåras slutligen ett rationellt lärjungeurval för fackhögskolorna:

»Det vill synas, som om en lärjunge där skulle få avlägga prov i vart ämne för sig, när helst han funne sig beredd därtill. Någon bestämd tidsfrist för dimissionsexamens avläggande tycks ej vara avsedd. Vidare skulle enligt vad kommissionen uttalar inom ramen för tolfte klassen även partiell examen och fyllnadsprövningar avläggas. Detta förhållande synes kunna komma att leda till att 'överliggare' i klass 12 få tillfälle att — såsom ock lärarkollegiet vid tekniska högskolan i Stockholm framhållit — skaffa sig goda betygsmeriter utan att dessa behöva motsvaras av lämplighet för högskolestudier. I konkurrensen om platserna vid de högskolor, som måste gallra de inträdessökande, kunna dylika studerande därefter lätt nog slå ut studerande, som avlagt dimissionsexamen inom normal tid.»

De fördelar den horisontella klyvningen kan medföra för lärjungar, som begagna avgångsetappen, måste vägas mot olägenheterna för dem som skola fortsätta studierna. För sin del har överstyrelsen kommit till den bestämda uppfattningen, »att den av skolkommissionen förordade horisontella klyvningen av gymnasiet ur den högre undervisningens synpunkt, vilken enligt överstyrelsens mening härvidlag bör givas företräde, innebär större nackdelar än fördelar samt att värdet av avgångsetappen efter elfte klassen i praktiken ej kommer att få den betydelse, kommissionen förutsatt».

Juridiska fakulteten i Uppsala betvivlar, att de studerande i dimissionsklassen äro tillräckligt mogna för att själva hälsa det fria studiesättet med tillfredsställelse. »Erfarenheterna från universitetet tala i själva verket emot ett sådant antagande, i det studenterna inom ett stor antal ämnen själva finna det svårt att komma till rätta med de fria studierna och påyrka en kursmässig genomgång av det väsentliga studiestoffet.»

Lektorernas förening riktar i första hand sin kritik mot kursavslutningen i elfte klassen, som medför, att kursplanerna i samtliga ämnen måste uppläggas för en treårig lärogång.

»Att detta kommer att inverka menligt på studiet av en rad av skolans ämnen, anser LF vara uppenbart; särskilt gäller det sådana ämnen, vilkas innehåll genomgås kronologiskt. SK:s påstående, att dess förslag icke innebär någon försämring av studiegången i dessa ämnen, emedan eleverna i klass 12 få möjlighet att i andra former 'studera ämnets olika sidor och tränga in i dess problem' (s. 308 i SK:s betänkande), är en sanning med mycket stor modifikation, emedan flertalet elever i denna sista klass endast studera ett sådant ämne. SK avfärdar svårigheterna vid undervisningen i de olika skolämnena påfallande lättvindigt.»

Däremot medger föreningen, att det finnes skäl överväga friare former för arbetet i högsta klassen.

»Men LF vill framhålla, dels att elevernas kapacitet att bedriva sådana studier icke får överdrivas på sätt, som skett i SK:s betänkande, dels att dylika studier kräva förkunskaper i ämnet, som undervisningen i klass 9 g samt de med nödvändighet forcerade studierna i klass 10 och 11 icke kunna anses ge. Möjligheterna att införa ett friare studiesätt i klass 12 äro ju för övrigt på intet sätt knutna till ett horisontalkludet gymnasium utan torde väl kunna tillämpas även i ett gymnasium med fasta linjer.»

Ett par av högskolorna avstyrka bestämt skolkommissionens förslag men visa på samma gång intresse för en eller annan av de tankar, som det grundar sig på. *Lärarrådet vid Göteborgs högskola* kan sålunda på intet sätt stödja kommissionens förslag om tolfte klassens organisation men tilltalas av kursavslutningen i elfte klassen. Colleagueåret faller under samma dom som det nuvarande differentierade gymnasiet.

»För det första skjutes det mera speciella yrkesvalet ned till gymnasiet med alla de olägenheter detta för med sig. Den kritik, som med rätta riktats mot det nuvarande tillvalssystemet å det differentierade gymnasiet, får ändå större berättigande med avseende på colleagueåret, eftersom variationsmöjligheterna där bli flera och ämnesvalet friare, och eftersom ett misstag vid valet drar med sig tidsödande kompletteringar. Det kan med allt skäl befaras, att det nuvarande »kompletteringseländet» kommer att öka i omfattning. För det andra är en för stark specialisering på gymnasiet icke önskvärd ur de högre, akademiska studiernas synpunkt. Det har vid upprepade tillfällen med all rätt kraftigt understrukits från akademiska myndigheters sida, att vad som kräves för framgångsrika högre studier av olika slag mindre är specialkunskaper i ämnen, som skola bli föremål för vetenskapliga studier, än en bred och allsidig allmänbildning. Om man tar del av de remissuttalanden, som anföras i 1940 års skolutrednings betänkande om gymnasiet (SOU 1947: 34) på s. 114 ff., kan man icke tveka om vilka erfarenheter de högre studiernas målsmän vunnit om differentierings-systemets otillfredsställande verkningar, och man frågar sig, huru skolkommissionen kunnat negligera denna sakkunskapens enhälliga uppfattning och föreslå en anordning av tolfte studieåret, som ger ökad anledning till kritik i samma riktning. För det tredje finner lärarrådet det helt verklighetsfrämmande, när skolkommissionen betraktar 'det sista gymnasieåret som ett högskoleår, vilket endast av praktiska skäl bibehållits vid läroverken' (s. 305) och i överensstämmelse med denna uppfattning föreslår en radikal omläggning av studiemetoderna. Sjalva förutsättningen för att ett friare studiesätt skall kunna leda till ett positivt och för fortsatta akademiska studier värdefullt resultat, är att eleverna äga ett icke alltför ringa mått av fasta kunskaper. I detta avseende komma lärjungarna i tolfte klassen att vara vida sämre ställda än lärjungarna i det nuvarande fyraåriga gymnasiets högsta ring.»

Däremot anser lärarrådet, liksom kommissionen, att kursavslutningen i klass 11 skulle innebära vissa fördelar ur de historiska ämnenas synpunkt:

»Man vinner då utrymme för en samlad översikt över det förut inhämtade kunskapsstoffet och får tillfälle att anlägga nya synpunkter på det samma. I historia torde det sålunda bliva möjligt att genomgå huvud-epoker i den historiska utvecklingen och närmare behandla olika samhällsinstitutioner. Urvalet av epoker bör lämpligen ske så, att icke blott nya tiden utan i lika hög grad även andra tidsskeden uppmärksammas.»

Att införa en avgångsetapp efter klass 11 är möjligt utan den starka differentiering av studierna, som skolkommissionen förordad. En sådan anordning kan i princip väl förenas med det nordhultska förslaget. »Lärarrådet håller före, att en lösning i denna riktning är fördelaktig ur högskolornas synpunkt och tillika väl tillgodoser det berättigade önskemålet, att de, som icke behöva dimissionsexamen, ett år tidigare kunna lämna skolan för att förskaffa sig speciell yrkesutbildning eller omedelbart inträda i ett yrke.»

Stockholms högskolas lärarråd fruktar, att avgångsetappen efter elfte klassen komme att sänka studiemålet för de tre första gymnasieklasserna.

»När den tredje gymnasieklassen (11) konstrueras såsom en avgångsklass, avsedd för vissa yrkesgrupper, torde det bli ofrånkomligt att undervisningen i denna klass i viss mån, kanske i främsta rummet, inriktas på att tillgodose deras behov. Ja, förhandenvaron av denna avgångsetapp måste komma att inverka på undervisningens syftemål och planering redan i de två första gymnasieklasserna, eftersom denna undervisning skall ges åt elever, vilka kanske från början endast ha för avsikt att genomgå klass 11 eller som sakna förutsättningar för en vidaregående gymnasiebildning. Dessa omständigheter måste antagas resultera i att den ... försvagade gymnasiala utbildningen ytterligare förlorar i fasthet och djup.»

Å andra sidan kunde avgångsetappen bidra till en sovring av det elevmaterial, som söker sig till den akademiska utbildningen.

»Om den horisontella klyvningen får en avsevärd verkan i detta hänseende genom att å ena sidan stimulera de för högre studier anlagda begåvningarna till akademisk utbildning, å andra sidan därifrån avhålla det för sådana studier mindre lämpade elevmaterial, som nu tynger den akademiska undervisningsverksamheten, skulle ur universitetens och högskolornas synpunkt en stor fördel vara vunnit. Även de studenter, som icke ha behov av en för fortsatta, akademiska studier avsedd gymnasieutbildning, skulle genom den ernådda tidsvinsten ha nytta därav. En nödvändig förutsättning för att klyvningen skulle leda till resultat i sådan riktning är att villkoren för tillträde till klass 12 och villkoren för dimissionsexamen utformas och i praktiken tillämpas på ett just ur denna synpunkt ändamålsenligt sätt. — — — Lärarrådet vill med hänsyn till den horisontella klyvningens tänkbara betydelse ur sovringssynpunkt sätta i fråga huruvida man icke på lämpligt sätt under viss tid kunde pröva systemet vid vissa läroverk.»

Jämväl *Psykologisk-pedagogiska institutet* anser, att kommissionens förslag bör praktiskt prövas. Systemet med horisontell klyvning är enligt institutets mening i flera avseenden en elegant utformad lösning, och sär-

skilt de tankar om högstadiet's friare arbetssätt, som bär upp skolkommisionens förslag om en collegeklass såsom naturlig övergång till universitetsbetonade studier, äro värda allt beaktande.

»Den föreslagna organisationen medför emellertid enligt institutets uppfattning icke obetydliga nackdelar. Sålunda måste kurserna erhålla en viss avrundning redan med klass 11. Det torde även vara högst tvivelaktigt, om nämnda klass skulle bli den avslutande etapp, som skolkommisionen avser. Detta förutsätter bland annat en långt gående omvärdering av de levnadsbanor, som förutsätta studentexamen respektive dimissionsexamen. Skolkommisionens egen framställning är för övrigt ingalunda ägnad att befrämja en sådan omvärdering, då av betänkandet klart kan utläsas, att de från klass 11 med studentexamen avgångna hänföras till de i intellektuellt avseende sämst utrustade bland gymnasiet's lärjungar. — — —

Vad beträffar de specialiserade studierna i studentklassen, förefaller ett år vara alltför kort tid. Sixth form vid de engelska skolorna med vilka man i betänkandet anställer jämförelser, är tvåårig. Någon verklig fördjupning blir knappast möjlig under det tolfte skolåret, särskilt om man har i minne det antal läroämnen skolkommisionen föreslår.

Institutet anser sig böra förorda, att planerna på en gymnasieorganisation med generellt genomförd horisontell klyvning ställes på framtiden. Däremot torde det vara lämpligt att anställa försök med horisontell klyvning på den föreslagna allmänna linjen.»

Medicinska fakulteten i Uppsala ifrågasätter, huruvida icke den horisontella klyvningen kunde begränsas till den allmänna linjen, som med stor sannolikhet kan antagas komma att mottaga det vida övervägande antalet av de elever, som kunna sikta på avgång från klass 11.

Lärarkollegiet vid *Tekniska högskolan* tillstyrker den horisontella klyvningen.

»Lärarkollegiet anser det visserligen i och för sig vara av stort värde, om de elever, som skola fortsätta sin utbildning vid de tekniska högskolorna även under sista skolåret erhålla undervisning i de humanistiska ämnen, som i den nordhultska studieplanen medtagits, med hänsyn till önskvärdheten av att dessa ämnen även läsas, då eleverna hunnit till mera mogen ålder. Särskilt torde detta gälla samhällskunskap och filosofi (psykologi). Det synes dock lärarkollegiet tveksamt, huruvida ett fåtal timmar i veckan i flera olika ämnen ge den kunskap på vederbörande område, som är önskvärd. Det är sannolikt av större värde för eleverna, att i högsta klassen medtaga endast ett bildningsämne, i vilket de kunna erhålla en mera ingående undervisning och för vilket de sannolikt skulle få ett större intresse. Kollegiet anser således en studieplan med endast ett bildningsämne i högsta klassen vara att föredraga.

Kollegiet vill vidare framhålla, att det för arbetet vid universitet och högskolor skulle vara av värde, om de studerande särskilt under sista skolåret kunde bibringas viss vana vid mera självständiga studier. För närvarande tillämpas i stort sett samma arbetssätt inom hela gymnasiet. Även för de mera mogna eleverna, vilka skulle ernå ett bättre resultat med friare studier, bedrivs undervisningen i alltför bundna former. Lärarkollegiet

delar sålunda i detta avseende den uppfattning, som kommit till uttryck i kommissionens uttalande rörande studierna i klass 12.

Anordningen med en horisontell klyvning av gymnasiet efter klass 11 synes vara ägnad att framhäva tolftte klassens karaktär av övergångsår mellan skolan och universitet eller fackhögskola och därigenom verka för ett sådant arbetssätt i sistnämnda klass, som mera ansluter sig till den akademiska undervisningen. Med hänsyn härtill och till vad kommissionen åberopat till stöd för ifrågavarande förslag har lärarkollegiet funnit övervägande skäl tala för gymnasiets horisontella klyvning, under förutsättning att de synpunkter, som lärarkollegiet i det följande vid behandlingen av gymnasiets undervisnings- och kursplaner framlagt rörande kunskaper i fackämnena bliva beaktade.»

Längre fram i utlåtandet påpekar kollegiet, att det avsevärt skulle försvåra arbetet, om en del studerande i första årskursen icke ägde för undervisningen erforderliga förkunskaper.

»Undervisningen måste nämligen bygga på vissa minimikunskaper, som det är nödvändigt att samtliga de studerande besitta. Lärarkollegiet anser det därför ofrånkomligt, att fordringarna beträffande fackämnena i gymnasiets slutexamen i detalj fastställas. Kollegiet förbiser härvid icke betydelsen av att eleverna, särskilt i skolans högsta klass, beredas tillfälle att få studera de områden inom vederbörande ämne, som de själva önska. Detta torde emellertid icke böra gälla de obligatoriska kurser, som äro förutsättningen för att eleverna skola kunna följa undervisningen i högskolorna.»

Skolkommissionen har icke närmare ingått på frågan, huru en väldefinierad grund för fackhögskolornas verksamhet skall åstadkommas, om studierna under collegeåret få utformas fritt. Man torde emellertid kunna utgå från att i sådant fall alternativa studieplaner uppläggas i läroämnena och att vid det samarbete mellan representanter för högskolor och gymnasium, som av kommissionen förutsatts, överenskommelse träffas om vilken av dessa studieplaner vederbörande högskola skall taga till utgångspunkt för det fortsatta arbetet i ämnet. Gymnasister, som aspirera på inträde vid viss högskola, kunna då väntas med få undantag välja den studieplan, som högskolan godkänt. Om en lärjunge vid sista årets början valt en annan studieplan — exempelvis emedan han då övervägde någon annan levnadsbana — ligger det uppenbarligen i hans intresse att före inträdet på den definitiva banan genom självstudier utfylla den eventuella kurskillnaden.

Tillstyrkande utlåtanden ha i övrigt avgivits av *karolinska institutet* och *matematisk-naturvetenskapliga sektionen i Lund* och avstyrkande av *farmaceutiska institutet*, båda sektionerna av *filosofiska fakulteten i Uppsala* samt *kanslersämbetet*.

Reservationer förekomma inom de båda naturvetenskapliga sektionerna. I Uppsala antecknade professor *Hilding Köhler* med instämmande av professor *Einar Du Rietz*, att han anslöte sig till kommissionens förslag och

motivering beträffande den horisontella klyvningen. Från universitetets synpunkt borde man hälsa det fria arbetet i dimissionsklassen med glädje.

»Eleverna få genom denna klass redan i skolan tillfälle uppöva självständigheten i studier och koncentration på de ämnen, som speciellt väckt deras intresse och erhålla därigenom en utmärkt förberedelse för fortsatta studier vid universitet och högskolor. Enligt min mening innebär alltså även denna reform en stor nationalekonomisk vinst, enär ungdomen redan vid ankomsten till universiteten under ledning lärt sig studier på egen hand, vilket mycket ofta nu tar en oproportionerligt lång tid. Även kommissionens åsikt, att detta collegeår bör förläggas till skolorna måste hälsas med tillfredsställelse dels av de skäl, som anförs av kommissionen, dels även därför att universitetsundervisningen endast kan vinna på, att minsta möjliga elementära delar av kurserna förlägges till universiteten.»

Läroverkslärarnas riksförbund önskar hänskjuta frågan om gymnasiets organisation till förnyad utredning:

»Ett val mellan de bägge huvudtyper av gymnasium, som SK framlagt — den horisontella klyvningens och de fasta linjernas — är med hänsyn till bägge förslagens stora förtjänster och påtagliga svårigheter synnerligen vansklig. Innan ett sådant val kan ske, måste en tydligare bild av de bägge linjernas funktionsduglighet skapas, vilket näppeligen kan ske utan utkast till kursplaner. Dessa förutsätta i sin tur kännedom om den grundval för gymnasiestudier, som den nya realskolan kan väntas lägga, alltså åtminstone summariska kursplaner för denna.»

Skolöverstyrelsen meddelar, att 7 yttranden från högre allmänna läroverk och högre goss- och samskolor tillstyrka horisontell klyvning av gymnasiets tre linjer, medan 33 avstyrka. Några exempel ur kollegiekritiken anförs: »Den horisontella klyvningen skulle betyda 'något av en katastrof' för alla historiskt orienterade ämnen, förmenar kollegiet vid högre allmänna läroverket å *Östermalm*. Det är föga troligt, att ungdomen rättar sig efter beräkningarna om vilka kategorier som böra avgå efter klass 11, invänder kollegiet i *Hudiksvall*. Konkurrenten om tillträdet till dimissionsklassen skulle fylla klass 11 med examensjäkt trots frånvaron av examen, tillägger kollegiet i *Karlskrona*. Gymnasiets sista klass får en kvasiakademisk karaktär, för vilken lärjungarna ännu sakna förutsättningar i form av tillräckligt fast och vid allmänbildning, befarar *Lundsbergs skola*.» I övrigt kan hänvisas till överstyrelsens tryckta sammanfattning.

I vad mån collegeåret skulle infria förhoppningarna, beror enligt överstyrelsens uppfattning huvudsakligen på den rekrytering klassen komme att få. Hittillsvarande erfarenheter ge härvidlag föga ledning. Snarast gå de i negativ riktning. Enligt en av skolutredningen utförd undersökning för en av 1930-talets årgångar avgingo endast 16 procent av de intagna gymnasisterna i förtid. »De flesta ha säkerligen slutat till följd av bristande framgång i studierna, några till följd av sjukdom eller ekonomiska svårigheter», säger överstyrelsen. »Det har alltid varit sällsynt, att unga män

avstått från ett studiemål, som legat nära och förefallit uppnåeligt utan att vara därtill tvingade av yttre omständigheter.»

Överstyrelsen har sökt utröna den nuvarande gymnasieungdomens ställning till frågan genom en opinionsundersökning, som letts av skolkuratorn *Sigge Bruce*. En redogörelse för utredningen är tryckt som bilaga till överstyrelsens yttrande.

»Undersökningen omfattar de båda högsta ringarna vid ett stockholmsläroverk, vid de båda hälsingborgsläroverken samt vid högre allmänna läroverken i Karlstad och Skellefteå. Lärjungarna ha orienterats genom en av Bruce avfattad promemoria, byggd på skolkommissionens betänkande, och sedermera utfrågats av honom. Det visar sig, att 88 procent av de tillfrågade skulle ha hållit fast vid det högre studiemålet, även om en avgångsetapp funnits efter näst högsta ringen. Vanligen är svaret nästan självfallet, blott ett uttryck för de faktiska kompetenskraven på den tilltänkta levnadsbanan; ofta är det förestavat av konkurrenssynpunkter: man vill inte 'förlora någon chans'. Härtill kommer äntligen, att SK lyckats skildra arbetet i tolfte klassen i så förförisk dager, att även 'det tjugiga arbetssättet' kan återopas som motiv.» (S. 82.)

Naturligtvis får man dock vara försiktig med slutsatserna, påpekar överstyrelsen.

»Om en lärjunge förklarar, att han helst skulle avgå efter elfte klassen, kan detta bero på tillfällig skolleda, som eventuellt skulle övervinnas vid fortsatta överväganden tillsammans med föräldrarna, och om han förklarar sig vilja fortsätta i klass 12, vet man dock icke, huruvida han skulle ha stått fast vid sitt beslut, om han på sommaren mellan de båda högsta ringarna erbjudits en förmånlig anställning eller antagits för specialutbildning på någon viss levnadsbana.» (S. 82.)

Behovet av en avslutningsetapp är säkerligen icke detsamma på alla de tre linjerna. Överstyrelsen erinrar om Neymarks yrkesförteckning och fortsätter:

»Utsikterna för en avslutningsetapp på latinlinjen äro av yrkesförteckningen att döma mycket små. Alla de banor, som oomtvistligt böra anknytas till latinlinjen, fordra fullständigt gymnasium; på sin höjd kunde enligt Neymark en del av gruppen 'musik-, konst- och litteraturrecensenter' nöja sig med en något avkortad studietid på gymnasiet. Inom gränsområdet mellan latinlinjen och allmänna linjen falla några få yrken, där det bör kunna räcka med elfte klassen, samt några heterogena grupper, för vilka dimissionsexamen icke alltid är erforderlig. De blivande representanterna för dessa yrken torde komma att fördela sig mellan latinlinjen och den allmänna linjen. Med hänsyn till de angivna yrkenas natur är det ofta svårt att tro, att just dessa lärjungar skulle vara så medvetna om sin blivande bana och de krav denna ställer på dem, att de i större utsträckning skulle våga avbryta en påbörjad utbildning på latinlinjen vid avslutningsetappen. På den allmänna linjen äro förutsättningarna för den horisontella klyvningen avgjort bättre. Vissa lärargrupper, viss personal för sjukvård, socialtjänst, kommunal förvaltning och merkantilt

arbete samt ett icke obetydligt antal tjänstemän vid kommunikationsverken kunde ha fördel av en begränsad gymnasial utbildning på den allmänna linjen. Reallinjen intager en mellanställning.» (S. 82—83.)

Under remissgången har, meddelar överstyrelsen, ett förslag framställts, att latin- och reallinjerna skulle uppbyggas som fasta linjer med obruten studiegång, medan på den allmänna linjen, som i och för sig utgör ett experiment, försök skulle anställas med horisontell klyvning. Förslagsställare är lektorn vid högre allmänna läroverket i Uppsala *Erik Hörnström*. Åtta kollegier ha funnit tanken vara värd att provas.

Linjernas olikartade konstruktion kunde enligt Hörnström motiveras från rent pedagogiska utgångspunkter. Latinlinjen lämpar sig sämst och den allmänna linjen bäst för den uppläggning av kurserna, som framtingas av den horisontella klyvningen. Samtidigt ha emellertid de praktiska behov, som tala för en avgångsetapp på vägen, en helt annan styrka i fråga om den allmänna linjen än i fråga om de båda andra. »Studerar man Neymarks förteckning närmare, finner man . . . att det för de allra flesta av dem, som kunna sikta på avgång från klass 11, är nödvändigt, lämpligt eller möjligt att välja den allmänna linjen. Vid linjevalet efter klass 9 skulle därför, även om horisontell klyvning funnes på alla linjer, blott ett ringa fåtal välja latin- eller reallinje och samtidigt inrikta sig på avgång efter klass 11. Alla som sikta på en blott treårig gymnasieutbildning borde då utan större olägenheter kunna sammanföras till den allmänna linjen, vilket skulle göra horisontell klyvning överflödig inom latin- och reallinjerna.»

»Resonemanget saknar icke bärkraft», tillägger överstyrelsen. »Förslaget synes vara värt att närmare övervägas.»

Sammanfattningsvis konstaterar överstyrelsen, att den diskussion om den horisontella klyvningen, som förts från pedagogiska utgångspunkter, visserligen har rätt heterogena inslag, men i det hela gått skolkommissionen emot.

»Om fördelarna av ett fritt men mera fackbetonat studium i högsta ringen vägas mot fördelarna av ett fastare organisationssystem med obruten studiegång i orienteringsämnen, är det naturligtvis icke överraskande, att olika bedömare komma till olika resultat. För mången te sig vinsterna av det friare, ännu otillräckligt prövade arbetssättet som i hög grad osäkra, medan förlusterna ur allmänbildningssynpunkt, om den nuvarande organisationen uppgives, framstå med helt annan påtaglighet. Skolkommissionens försök att bemöta invändningarna (s. 308) har i varje fall icke övertygat kollegierna.

För kommissionens förslag är detta givetvis en belastning. Skulle det därjämte visa sig, att avgångsetappen efter klass 11 icke fyllde något nämnvärt behov, vore grunden för kommissionens förslag om den horisontella klyvningen undanryckt.

I det föregående har framhållits, att det man känner om skolungdomens nuvarande inställning till gymnasiestudiernas längd icke är gynnsamt i detta avseende. De 75 procent av gymnasieungdomen, som gå till univer-

sitet och fackhögskolor, kunna icke reflektera på avgångsetappen, de övrigas inställning präglas i mycket stor utsträckning av konkurrenshänsyn.

Möjligen kan dock läget komma att småningom förskjutas, i mån som enhetsskolan växer fram, och te sig väsentligt annorlunda, när den omsider är fullbordad. De framåt drivande krafter, som ständigt ökat tillströmningen till de högre skolornas lågstadium, komma högst sannolikt att i framtiden dirigera nya ungdomsskaror även till gymnasiet. När en gång all ungdom erhåller en nioårig underbyggnad i enhetsskolan, måste man räkna med att icke obetydliga grupper skola ha behov av att stärka sina kunskaper för att uppnå en position framför sina kamrater. Deras undervisning behöver tydligen icke planläggas med hänsyn till högskolestudier. Målet kan sättas lägre, avgångsetappen kan få en funktion att fylla. Möjligen kan jämväl antalet banor, som kräva studentexamen av nuvarande typ, genom systematiska bemödanden något nedbringas. De nuvarande kompetensfordringarna ha ofta fastställts vid en tidpunkt, då efterfrågan på intellektuell arbetskraft var mindre och reserverna till synes outtömliga, så att önskemålen icke behövde så starkt nagelfaras. Klarhet kan vinnas först genom en serie rätt besvärliga utredningar.

Ännu så länge saknas emellertid förutsättningarna för införandet av den horisontella klyvningen som allmän konstruktionsprincip för gymnasiet. Man får inskränka sig till att söka tillgodose dess syfte vid utformningen av den allmänna linjen. Först när enhetsskolan förts ut i praktiken, torde tiden vara inne att upptaga frågan till nytt överbäggande på grundval av då föreliggande, eventuellt gynnsammare erfarenheter.» (S. 83—84.)

f. Det inre arbetet på gymnasialstadiet.

Arbetsmetoderna.

Det mesta av det som kan sägas om det inre arbetet på realskolestadiet har också tillämpning på gymnasiet inre arbete, och åtskilligt bör sägas med större eftertryck. Under gymnasieårens gång börjar individens tankekraft kunna mäta sig med den vuxnes, de tidiga ungdomsårens behov av omväxling träder alltmer tillbaka för den mogna människans strävan efter planmässighet och koncentration, behovet av ledning börjar vika för ett frihetsbegär, som icke är förenligt med en snäv reglering av arbetets detaljer. Ingen anmärkning mot gymnasiet kan vara allvarligare än den, att mönadsprocessen hålles tillbaka genom gymnasiet arbetsätt, så att lärjungarna, när de utexamineras som studenter, sakna den uthållighet och planeringsskicklighet och den förmåga att skilja smått och stort, som är lika nödvändig, vare sig de skola utföra ett arbete på egen hand ute i det praktiska livet eller bemästra en självständig studieuppgift.

För trettio år sedan pågick arbetet som bäst inom 1918 års skolkommision. Själva problemställningen var för gymnasiet del icke mycket annorlunda då än nu, men planeringen av 1920-talets reformer skedde mot bakgrunden av ett läroverkssystem med fasta, föga differentierade linjer, medan de reformer, som nu överbäggas, avteckna sig mot ett gymnasiesystem med en förhållandevis stark differentiering. Behovet av *samling* och *kon-*

centration i arbetet accentuerades starkt i ett sådant uttalande av 1918 års skolkommision som det följande:

»Mest påtagligt och starkast framträder bristen på samling vid en blick på den långa rad av läro- och övningsämnen, som upptaga skolornas timplaner, eller med andra ord i den ämnesträngsel, som i de flesta av våra skolorformer är för handen. I nära sammanhang därmed står den tendens att ägna tid och arbete åt oväsentliga detaljer utan att i erforderlig grad skilja mellan huvudsak och bisak, vilken till stor del såsom en följd av läroböckernas beskaffenhet utmärker undervisningen i flera av våra skolors läroämnen. Enligt kommissionens bestämda uppfattning måste på nu antydda punkter åtgärder träffas, som leda till inskränkning av den förhandenvarande splittringen. Det ligger nämligen uti själva sakens natur, att en arbetsmetod, som åsyftar att på ett verkligt effektivt sätt låta lärjungarna aktivt taga del i skolarbetet, så att frukterna av detta arbete i väsentliga avseenden framstå såsom produkter av lärjungarnas egen verksamhet, med nödvändighet förutsätter, att viktigare, mera typiska partier av de olika ämnena allsidigt och ingående genomarbetas. Skall detta åter kunna ske, fordras givetvis, att tillräcklig tid och nödigt utrymme vinnas för ett dylikt genomarbetande. Detta nödvändiggör återigen inom de särskilda ämnena en utsöndring av alla sådana kunskapsmoment, vilka icke kunna anses äga en huvudsaklig betydelse för den insikt i ämnet, som den särskilda skolformen avser att bibringa. Men det förutsätter därjämte, att ämnet på den allmänna timplanen får sig ett utrymme anvisat, som är tillräckligt för att de i ämnet ingående huvudsakliga momenten skola på ett ur arbetsmetodisk synpunkt tillfredsställande sätt kunna genomgås. Härav följer i sin ordning, att en utgallring ifrån den allmänna timplanen måste ske av sådana ämnen, vilka icke kunna sägas med nödvändighet erfordras för att skolformen skall kunna lösa sin uppgift, eller en minskning i de *samtidigt* lästa ämnenas antal.» (I: 1 s. 200—201.)

Det finns som bekant många former av koncentration i ett andligt arbete. Allt, som kan inrymmas i ordet koncentration, är icke lika värdefullt på skolstadiet; men när 1918 års skolkommision i främsta rummet nämnde en koncentration av arbetet inom varje ämne till viktigare typiska partier av ämnet och en koncentration av arbetet i det hela till ett begränsat antal ämnen under varje arbetsperiod, gälla dess uttalanden lika mycket i dag som när de nedskrevos. Alltjämt kan det anmärkas, att kurskvantiteten — antalet lästa sidor — tillmättes för stor vikt i gymnasiets kunskapsfordringar, säger 1946 års skolkommision:

»Det är enligt kommissionens mening riktigare att principiellt anlägga en kvalitativ synpunkt, att oavbrutet eftersträva en kvalitativ förbättring av kunskapsresultatet, även om det måste ske på bekostnad av kunskapernas kvantitet och mångfald. Vetandet är oändligt, och inte ens en gymnasist när väl illusionen, att man kan bli fullärd på något område. Det som verkligen betyder något är den intellektuella skolningen, förmågan att tänka och resonera klart. Denna förmåga vinnas och övas bäst inom ett relativt begränsat kunskapsområde, som man känner väl.» (S. 336.)

Den andra huvudsynpunkten — koncentrationen av arbetet till ett icke alltför stort antal ämnen — är icke mindre betydelsefull. Skolkommissionen har tagit den hänsyn därtill, som är möjlig, i sina båda förslag till gymnasieorganisation.

Under förarbetena för 1927 års reform började småningom vid sidan av tendensen till ökad koncentration även strävandena efter *individualisering* framträda som en av de målbestämmande krafterna i reformarbetet. Medan 1918 års skolkommission ännu synes ha räknat med klassundervisning som den normala arbetsformen, visserligen med ett inslag av individuellt arbete, fick individualiseringens betydelse för skolarbetet en mera framskjuten plats i den följande diskussionen och kom bland annat till uttryck i de vid 1927 års riksdag väckta socialdemokratiska motionerna i skolfrågan. Riksdagen instämde också med motionärerna i fråga om önskvärdheten av arbetsmetoder, som vore ägnade att befordra en bättre individualisering av studierna och ett mera personligt arbetssätt, och uttalade sig för vidtagande av åtgärder, som kunde finnas ändamålsenliga för främjandet av ifrågakarande önskemål. Det av riksdagen förordade differentieringssystemet för gymnasiet ansågs väl förenligt med den från många håll förordade omläggningen av arbetssättet, ja, det krävde i själva verket för att bliva fullt effektivt en dylik omläggning.

Principiellt innebar sålunda 1927 års skolreform en nyorientering av det inre arbetet i riktning mot större självverksamhet och individualisering, ehuru det har sagts att reformen i detta avseende av olika orsaker kom att stanna på halva vägen. *Skolutredningen* tvekar icke att acceptera utgångspunkterna för den år 1927 planerade reformen. De principer, som då kommo till uttryck i fråga om skolarbetets inre gestaltning, äga alltså full giltighet och aktualitet.

»Vad det nu framför allt gäller är att skapa de nödvändiga yttre förutsättningarna för en längre gående förnyelse av gymnasiets arbete och så långt möjligt undanröja de hinder, som förelegat för det fulla förverkligandet av de uppställda principerna. Framför allt är det av vikt, att klassernas storlek nedbringas, då den önskvärda individualiseringen av undervisningen annars icke är möjlig att ernå. En omläggning av lärarutbildningen bör också så snart som möjligt komma till stånd, och möjlighet till studieresor såväl inom landet som utomlands bör öppnas för lärarna i långt större utsträckning än för närvarande.» (IX s. 409.)

Även formerna för kunskapsredovisningen kunna väljas så, att lärjungens personliga arbetsinsats bättre kommer till sin rätt.

»Skolöverstyrelsen har både i de metodiska anvisningarna och i särskilda cirkulär bland annat anbefallt ett sådant arbetssätt, att lärjungarna vid sin kunskapsredovisning skola självständigt redogöra för de fakta och förhållanden, som beröras, och icke endast besvara lösryckta frågor. Annars blir det lätt helt och hållet läraren, som leder arbetet, och elevernas självständiga insats skjutes i bakgrunden; de ha blott att passivt följa med.

Vid studentexamen tillämpa också censorerna i ökad utsträckning detta system att ge varje elev en bestämd längre uppgift, som han får så långt möjligt självständigt redogöra för. Vi vilja i detta sammanhang betona vikten av att man fortgår på denna väg. En sådan redovisningsform som den här förordade synes i hög grad ägnad att befrämja ett aktivt, självständigt och fruktbart kunskapstillägnande, samtidigt som det ger lärjungarna en värdefull träning i sammanhängande muntlig framställning och i offentligt framträdande över huvud.» (IX s. 410.)

Utredningen väntar dock icke, att de tillvägagångssätt, som avse ett friare och självständigare kunskapstillägnande, skola kunna genomföras över hela linjen.

»Vad som i detta avseende ligger väl och naturligt till för en lärarindividualitet ter sig för en annan mindre tilltalande. Det enda praktiskt möjliga är här ett *successivt förnyelsarbete*, allt eftersom de nya metoderna hinna ta fastare form och vinna vidgat förtroende. Den metodiska friheten synes oss vara ett så oförytterligt värde vid all undervisning, att den icke får prisgivas. Utan den skulle för övrigt stagnation inträda i stället för utveckling och förnyelse. Metodiska anvisningar böra alltjämt inskränka sig till att vara anvisningar, att i dessa avseenden ge råd och förslag men icke bindande föreskrifter. Det viktigaste är, att vid lärarutbildningen de blivande lärarna få stifta bekantskap med de modernare metoderna.» (IX s. 410—411.)

Även en annan återhållande faktor spelar enligt skolutredningens uppfattning, en stor roll. Lärjungebeståndet på gymnasiet är ojämnt, i stor utsträckning äro, anser skolutredningen, lärjungarna icke lämpade för fria studier. Det händer också emellanåt, när enskilda lärare söka tillämpa det friare arbetsättet, att lärjungarna begära att få återgå till det gamla studiesättet, då de icke känna sig vuxna det nya. En förutsättning för ett väsentligt vidgat tillämpande av de friare arbetsmetoderna vore därför ett effektivare urvalsförfarande vid intagningen i gymnasiet. I en gymnasiering av nuvarande struktur skulle otvivelaktigt ett fullständigt slopande av läsläsningssystemet resultera i lösligare kunskaper och lämna många, kanske flertalet lärjungar, mindre väl förberedda än för närvarande för studier vid universitet och fackhögskolor.

Eventuella organisatoriska åtgärder för att underlätta lärjungarnas självverksamhet måste därför, betonar utredningen, få en sådan form, att de icke uteslutande ta hänsyn till de för teoretiska studier bäst utrustade lärjungarna utan även till ett något bredare klientels berättigade krav, och de måste bli sådana, att de tillgodose kraven både på fasta och säkra kunskaper och på förmåga av självständigt arbete.

Målet kunde, enligt utredningens mening, vinnas genom förstärkningsanordningar: varje klassavdelning i de båda högsta ringarna skulle under 6—10 timmar i veckan vara delad i två undervisningsavdelningar. De lektioner, under vilka klassen sammanhålles, skulle vara avsedda för klass-

undervisning, för gemensam genomgång av nya kursmoment och i stort sett kontinuerlig kontroll av studieresultatet, lektionerna med delad klass åter för en starkare individualiserad undervisning och för arbete på egen hand med mera samlad kontroll av lösta arbetsuppgifter.

»Vid den delade undervisningen böra individuellt arbete och grupparbete få stort utrymme. Enskilda duktiga lärjungar böra kunna få arbeta i avsevärd grad individuellt och även i viss utsträckning på begäran befrias från att deltaga i dessa timmar och i stället arbeta i hemmet, i bibliotek, på laboratorium o. s. v. Om läraren vill använda en sådan timme för genomgång av något, vari hela gruppen enligt hans mening bör deltaga, bör sådan permitterad lärjunge givetvis dock närvara vid lektionen.

I ämnen med laborativt arbete användas huvudsakligen de delade timmarna härtill. Men även för andra arbetsuppgifter, exempelvis problembehandling, bör beredas plats under dessa lektioner. I alla ämnen, där sådan gruppundervisning förekommer, bör gruppundervisningen kunna användas till övningsarbeten av olika slag, mer eller mindre självständiga skriftliga arbeten, förklarande återblickar och mera detaljerad behandling av vissa kursmoment, samtal och förhör på längre uppgifter.

Det ligger närmast till hands att anordna dylik gruppundervisning i ämnen, som eleverna ha läst under en längre tid eller som ha högt timtal i ringen. Men den bör kunna anordnas jämväl i andra ämnen.» (IX s. 414.)

Skolutredningen ger exempel för att visa, huru de föreslagna förstärkningsanordningarna skulle utnyttjas i olika läroämnen.

Ett försök med den av skolutredningen rekommenderade metoden har under läsåren 1946—49 utförts vid Göteborgs högre samskola. En redogörelse för försöket, författad av skolans tf rektor *Harald Ryfors*, finnes införd i Aktuellt från skolöverstyrelsen för år 1948. De vanliga täta läxförhören ersattes med genomgång av längre partier och förhör, när området var genomarbetat, i allmänhet efter 4 à 6 veckor. De fasta skrivningarnas antal minskades till två per termin och ämne. Klasserna uppdelades ungefär halva arbetstiden i grupper på c:a 10 elever. Under dessa timmar voro lärjungarna ofta uppdelade i små arbetsgrupper på två à tre lärjungar, men även rent individuellt arbete förekom.

Försöket med minskning av de fasta skrivningarnas antal slog icke väl ut. Man hade ansett, att minskningen borde kunna kompenseras genom de ökade tillfällena till skriftliga övningar under grupptimmarna, men detta visade sig ej helt vara fallet. Från elevernas sida anfördes bland annat, att spänningen inför de fåtaliga skrivningarna gjorde resultatet sämre än väntat, och klasskonferenserna beslöto efter ett par år enhälligt att återinföra det vanliga antalet fasta skrivningar.

Den allmänna uppfattningen bland eleverna var emellertid, att studierna blevo intressantare och roligare, då man fick tillfälle att överblicka större enheter av kursen och endast behövde syssla med ett ämne i taget vid inläsningen. Trots att metoden något ökade elevernas arbetsbörda ville de

under inga omständigheter återgå till det gamla systemet med dagliga läxor.

Lärarnas erfarenheter sammanfattas i redogörelsen på följande sätt:

»1. Grupptimmarna äro ytterst värdefulla, då de ge läraren tillfälle till individuell handledning, och eleverna lära sig att arbeta mera självständigt, även om uppgifterna, som givas, måste vara mycket konkreta och begränsade.

2. Eleverna få en samlad översikt över och ett vidare sammanhang av ett skede, därigenom att de måste inlära och svara för större partier i taget, än vad som brukar vara vanligt vid läxförhörsmetoden, och därigenom att eleverna själva få planera sina studier.

3. Roligare metod för läraren, som slipper de ständiga förhören och kan ge mera under föreläsningstimmarna och mer personligt leda eleverna under grupptimmarna.

4. Svårighet att sätta rätta betyg efter så få förhör och att veta hur länge det inhämtade kunskapsstoffet sitter kvar hos eleverna, då detta ej slagits in vid upprepade förhör och rekapitulationer av läraren.

5. Metoden fordrar, att man har tillgång till flera exemplar av vissa böcker och för att effektivt kunna sköta undervisningen tillgång till ämnesrum. Den kräver dessutom ett utökat timantal och därför ett större antal lärare.

6. Det är en hårdhänt metod som genast gallrar bort lata eller obegåvade elever och även sådana som ej passa för detta system. En besvärlig sak för läraren är att elever, som varit borta från ett förhör, i alla fall måste på ett eller annat sätt tentera detta avsnitt, vilket ger läraren rätt mycket extra arbete.

7. Elevernas arbetsbörda har ökats påfallande, men detta studiesätt har gjort dem mera mogna och ansvarskännande och givit dem större intresse för skolarbetet.»

Tf rektor ansåg sig kunna fastslå, att metoden till en viss grad haft framgång under elevernas skoltid, och hoppades, att så skulle bli fallet i ännu större utsträckning sedan de lämnat skolan. På grund av lärarbristen och av ekonomiska skäl stode likväl skolan nu inför nödvändigheten att avstå från de värdefulla grupptimmarna och i denna del avsluta experimentet.

Skolkommissionen finner försöken intressanta men anmärker, att förhören fått alltför mycket dominera och att man därför inte vunnit det arbetslugn, som är nödvändigt för fördjupning och personlighetsutveckling.

Skolutredningens uttalande att många gymnasister på grund av otillräcklig begåvning icke vore mogna för ett friare arbetssätt kan från skolkommissionens ståndpunkt icke passera utan opposition:

»Givetvis är det så, att arbetssättet är beroende av elevens mognad och att omogna elever kan erhålla en större kunskapsmängd genom läxdrill än vid självständigt slutförande av sådana arbetsuppgifter, som är för svåra för dem, men å andra sidan kan man inte begära en självständig inställning till arbetet av elever, som från skolgångens början vants vid osjälvständighet. Det självständiga arbetet i gymnasiet bör bygga på den trä-

ning till självverksamhet, som enhetsskolan ger. I de förslag till förnyelse av arbetet inom den lägre skolformen, som skolkommisionen i kapitel 4 framlagt, ser kommissionen det viktigaste medlet till förnyelse av arbetet också på gymnasiet. — — — Om en elev i enhetsskolan kan gå i land med kortare självständiga uppgifter, bör en elev i gymnasiet kunna anförtros längre sådana. Om grupparbetet visar sig gynnsamt för enhetsskolans arbete, bör det ha ännu större uppgift på gymnasiet. Om de av kommissionen föreslagna nya formerna för prov i modersmålets skriftliga behandling och för kontroll av färdigheterna i främmande språk kan anses vara ändamålsenliga inom den obligatoriska skolan, bör en nyinriktning av samma slag kunna ha ännu större betydelse på gymnasiet.» (S. 325.)

Viktiga förutsättningar för att en pedagogisk frigörelse skall bli möjlig i gymnasiets arbete är dock enligt kommissionens uppfattning, att de nuvarande examensformerna omläggas och i övrigt de bindande föreskrifterna rörande kunskapsmålen lättas. »De fastställda kurserna och kravet på att samtliga elever skall kunna svara för dem binder såväl lärare som elever och lägga hinder i vägen för det intellektuella skolningsarbetet och undervisningens individualisering. Dessa hinder bör i görligaste mån avlägsnas.»

Även vissa andra åtgärder skulle göra det lättare för de fria metoderna att vinna insteg i gymnasiets arbete:

»Skolutredningen har lagt stor vikt vid en *sänkning av elevantalet i klasserna* och ser därför lösningen av problemet om undervisningens individualisering i en sänkning av elevantalet och i en uppdelning av klasserna vissa veckotimmar. Kommissionen behjärtar denna grundsyn och föreslår, att elevantalet i klasserna sänks så snart ske kan. Men den kan inte i det relativt höga elevantalet per klass se ett hinder för det inre arbetets reformering. Ju större en klass är och ju svårare en lärare på grund härav har att komma i individuell kontakt med den enskilde eleven och hans arbete, desto nödvändigare är det att överge klassundervisningen och söka sig fram till metoder, som bygger på lärjungarnas självverksamhet. Det viktigaste yttre hinder, som måste avlägsnas, är säkerligen *schemabundenheten*. Såväl rektor som lärare bör tillerkännas rätt att minska antalet schemabundna timmar. Genom ökat utrymme för självstudier kan många elever hinna arbeta mera. Det är därför inte alldeles självklart, att den klassuppdelning för individualiserat arbete, i stor utsträckning förenad med schemabundenhet, som skolutredningen föreslår och som av naturliga skäl (bland annat lärarbristen) måste få en mycket begränsad omfattning, är tillfyllest eller alltid den riktiga vägen. Kommissionen anser, att metoden alltfört bör prövas och vinna insteg vid gymnasier, men gymnasiet bör inte bindas vid den.» (S. 336.)

Frågan om gymnasiets inre arbete föreligger dock ännu icke i färdigberett skick, framhåller kommissionen:

»Tydligt är, att en omläggning av gymnasiets arbetssätt kräver djupgående undersökningar och måste föregås av en omfattande försöksverksamhet. Kommissionen ämnar i fortsättningen ägna detta problem stor uppmärksamhet och i enlighet med sitt eget arbetssätt därunder hålla god kontakt både med den allmänna opinionen och den pedagogiska sakkun-

skapen. Tills vidare anser sig kommissionen inte kunna binda sig för någon bestämd utformning av gymnasiets arbete och måste avstå från både tim- och kursplaner, tills klarhet om principerna vunnits. Stor frihet måste under alla förhållanden tillerkännas varje särskilt gymnasium att utforma arbetets uppläggning, varvid timplanen endast kan få vägledande uppgift.» (S. 321.)

Skolöverstyrelsen vill lämna därhän, huruvida den skepsis, kommissionen anmäler mot i detalj utformade kursplaner, är generellt befogad.

»Allt synes bero på under vilka omständigheter de sättas i lärarnas händer. För sin del anser överstyrelsen, att de av Kungl. Maj:t fastställda kursplanerna böra vara mycket allmänt hållna och ha till uppgift att förebygga en så långt gående individualism i uppläggnings av lärogången, att lärjungar, som byta skola, riskera uppenbart avbräck därav, men de få givetvis icke binda lärarens frihet i undervisningens enskildheter och minst av allt överhoppa honom med detaljer att pliktskyldigast utlära. Icke bindande anvisningar kunna däremot i vissa fall och med iakttagande av nödiga försiktighetsmått göras mera detaljerade.» (S. 96.)

Friheten i arbetssättet är icke mindre viktig än friheten gentemot kurserna; man bör övertyga hellre än att föreskriva.

»På det inre arbetets fält torde mycket litet vara att vinna genom direkta påbud. Läraren gör vad han kan: det är bättre att han når partiella framgångar med en gammaldags metod, än att han kapitalt misslyckas med en ny, som påtvungits honom utifrån. Reformarbetet måste därför ställas på längre sikt. Lärarutbildningen kan göra en i längden omskapande insats. Den får icke förtröttnas i att förehålla en ung lärargeneration koncentrationens svåra konst att nå fram till det väsentliga genom att skära bort det oväsentliga. Den måste inskräpa vikten av att grundläggande partier av kursinnehållet muras så fast, att kunskapen blir hållbar som underlag även för fria studier, där läraren icke alltid är till hands för att åter och åter instruera om bruket av de verktyg lärjungen aldrig lärt sig säkert behärska. De metodiska anvisningarna böra ge synpunkter och råd beträffande övergången till det 'friare, självständigare och mera samlade arbetssätt, som lärjungarnas övervägande flertal har att tillämpa under sin strax därefter följande vetenskapliga utbildning'.» (S. 93.)

Ett väl planlagt inre arbete ställer emellertid krav icke blott på den enskilde läraren utan även på skolornas utrustning.

»De empiriskt arbetande naturvetenskaperna, som utgöra det mest karakteristiska inslaget i reallinjens ämnesuppsättning, torde psykologiskt sett till och med erbjuda särskilt goda villkor för ett övervakat, men i detaljerna fritt lärjungearbete. Det måste dock kraftigt betonas, att ett sådant arbete icke kan organiseras med hela klasser under alltför primitiva förhållanden. Just de självständiga arbetsformerna ställa mycket stora krav på institutionernas rymlighet och instrumentutrustning. Arbetshågen hos en ung människa dämpas oundvikligen, om arbetet alltför ofta måste avbrytas för väntetider, som förorsakas av otillräckliga yttre resurser. I större skala torde det fria lärjungearbetet i realämnena kunna förverkligas, först sedan institutionerna anpassats för detta arbetssätt och de besvärliga

frågorna om öppethållandet av bibliotek och laboratorier nöjaktigt lösts. Intill dess måste även den mest intresserade lärare inskränka sig till att väl tillvarata det enskilda arbetets möjligheter och i övrigt bjuda en och annan särskilt intresserad lärjunge de studiefavörer, som resurserna kunna medgiva.» (S. 93.)

Om det friare studiesättet kunde främjas genom att ett eller annat osmidigt stadgande undanröjdes, bör detta givetvis ske.

»Överstyrelsen är ense med SK om att den stränga *schemabundenheten* i sådant syfte bör lättas. Rektor kan redan nu enligt läroverksstadgans § 22 mom. 1 efter samråd med vederbörande lärare frikalla abiturienterna från vissa lektioner under veckorna närmast före den muntliga studentexamen. Denna bestämmelse bör utsträckas och i varje fall komma till flitigt bruk i högsta ringen. Till sist må det vara överstyrelsen tillåtet att i raden av tänkbara åtgärder även uppföra den viktigaste av dem alla, den mångomskrivna *minskning av klassernas storlek*, som skall förverkligas 'så snart ske kan'. Överstyrelsen beklagar blott, att reformen genom denna formulering torde vara förvisad till en ännu avlägsnare framtid än den nioåriga enhetsskolan själv.» (S. 93—94.)

Kanske kan det sägas, att man är ganska medveten om målet för en omläggning av gymnasiestudierna, att man också kan ange vissa förutsättningar för att den skall lyckas och vissa medel för dess vinnande, men att vägen ännu är lång, innan förutsättningarna äro förverkligade och man har de praktiska hjälpmedlen säkert i händerna.

U n d e r v i s n i n g s ä m n e n a.

I det föregående har jag i olika sammanhang tangerat frågor rörande enskilda läroämnen, men det torde vara för tidigt att närmare ingå på avvägningen dem emellan i det blivande gymnasiet. De timplaner, skolkommissionen publicerat, äro blott avsedda som förtydligande exempel; de ha ingen definitiv karaktär och kunna icke underkastas någon slutlig bearbetning, förrän grunden — enhetsskolan — fått en mera detaljerad utformning i avseende på ämnesfördelning och kursinnehåll.

Att det nya gymnasiet förutsätter en mycket ingående bearbetning av vissa ämnens innehåll är uppenbart. Exempelvis inom samhällsläran kommer utgångspunkten i framtiden att vara den avslutade medborgarbildning, som är ett av enhetsskolans huvudmål, och det fortsatta samhällstudiet på gymnasiet kommer att ha det dubbla syftet att vara en del av den allmänbildning, som utgör en yrkesförberedelse för de intellektuella banorna, och att motverka den isolering, som lätt alstras av ensidiga fackstudier. Skolkommissionen ger en ingående analys av detta ämnes ställning på det blivande gymnasiet. Kommissionens synpunkter äro utan all fråga tankvärda, men kommissionen finner dock själv på flera punkter försök eller ytterligare utredningar påkallade.

Liksom det i fråga om läroämnenas ställning är önskvärt, att olika vägar hållas öppna, till dess balansen mellan de många samverkande delarna säkert kan överblickas, måste prövningen av övningsämnenas ställning skjutas över till en senare fas av utredningsarbetet. Det är mycket sannolikt, att på det blivande gymnasiet plats måste beredas icke blott för obligatorisk undervisning inom denna ämnesgrupp utan också för kompletterande frivillig undervisning, men enskildheterna kunna icke nu fastläsas. Skolkommissionen avser att i sitt fortsatta arbete upptaga även vissa nomenklaturfrågor, som ofta diskuterats i detta sammanhang. I avvaktan på att en mera adekvat terminologi skall skapas, använder jag tills vidare termen övningsämne i den betydelse detta ord har i gällande författningar.

Jag kan således nu inskränka mig till att kort redogöra för vissa önskemål i fråga om avvägningen mellan gymnasiets ämnen, som framkommit i remissvaren, i den mån dessa icke redan äro refererade i skolöverstyrelsens sammanfattning.

Universitet och högsolor intaga i stort sett samma ståndpunkt till gymnasiestudiernas avvägning som när de för några år sedan besvarade en rundfråga från skolutredningen i ämnet. Allmänbildningsgrundens och språkstudiernas värde betonas genomgående starkt. Skolutredningen har i sitt gymnasiebetänkande, sid. 113—132, lämnat ett tämligen fylligt referat av de tidigare yttrandena. Jag kan med hänsyn härtill nöja mig med att lämna ett par exempel, hämtade ur de nu ingångna yttrandena.

Tf universitetskanslern vill med styrka framhålla betydelsen av att blivande universitets- och högskolestuderande erhålla solida kunskaper i levande språk, latin och matematik samt att modersmålet icke får mindre utrymme än vad för närvarande är fallet. Förmågan att utan större svårighet kunna tillgodogöra sig facklitteratur på engelska, franska och tyska synes oavvisligen nödvändig för akademiska studier, liksom goda kunskaper i latin äro erforderliga för studier i de flesta humanistiska ämnen. Vad som kräves för framgångsrika högre studier av olika slag är mindre specialkunskaper i ämnen, som skola bli föremål för akademiska studier, än en bred och allsidig allmänbildning.

Lärarkollegiet vid Chalmers tekniska högskola framhåller, att de tre stora kulturspråken i ingenjörernas utrustning intaga en viktigare plats än vad kanske är fallet för många andra yrkesgrupper. »Det är få yrken som ha en sådan internationell karaktär som ingenjörernas, och härav följer kravet från högskolans och från hela ingenjörskårens sida, att språkundervisningen blir effektiv såväl på det nuvarande realskole- som gymnasiestadiet.»

Lärarkollegiet vid Farmaceutiska institutet understryker skolkommissionens slutsats, att en gedigen allmänbildning är en naturlig förutsättning för den fortsatta specialutbildningen. »Med allmänbildning avses i detta sammanhang god orientering i de s. k. bildningsämnena jämte goda språkkunskaper. De senare äro nödvändiga ej endast för den direkta utbildningen till yrket (apotekare) utan framför allt i yrket för att apotekaren skall ha möjlighet att följa yrkesutvecklingen såväl i grannländerna som i de stora kulturländerna.»

Jag vill här även erinra om den specialaktion för franskan, som jag omnämnde i samband med språkens inplacering i enhetsskolan (s. 213). Styrelsen för sällskapet *Amitié Franco-Suédoise* hemställer sålunda, att franska språkets ställning såsom obligatoriskt ämne å latingymnasiet måtte bibehållas och dess ställning på realgymnasiet förstärkas, och i den förut berörda *petitionen angående franskans ställning* påyrkas bland annat, att franskans ställning som huvudspråk på latingymnasiet bibehålles, med obligatoriskt skriftligt prov i studentexamen. I *petitionen* anföres häröfom bland annat följande:

»I stället för en nedrustning av franskundervisningen på latinlinjen har från den högre undervisningens representanter vid tekniska högskolor och fackskolor och från matematiskt-naturvetenskapligt och medicinskt håll rests krav på ökade kunskaper i ämnet även på reallinjen. Det är för fortsatta studier inom nämnda discipliner en nödvändighet att kunna läsa facklitteratur skriven på franskt språk, och följaktligen måste realerna erhålla en grundligare skolutbildning i franska än i nuvarande stund. För latinstudenterna, de blivande humanisterna, är det självklart, att goda kunskaper i franska, humanismens språk om något, äro än outhärligare. Om franskstudierna skola bli effektiva måste de påbörjas på ett tidigt stadium och befästas genom skrivingar.»

Några av remissinstanserna föra språkskrivingarna på tal från allmänare utgångspunkter. Sålunda skriver lärarrådet vid *Göteborgs högskola*:

»Det måste betonas, att förmåga att säkert förstå ett främmande språk och dess litteratur icke kan vinnas utan grammatisk säkerhet, och att de av kommissionen kritiserade, för att icke säga karrikerade, skriftliga översättningarna från modersmålet till främmande språk äro ett nödvändigt hjälpmedel för bibringande av grammatisk säkerhet. Dylika skrivingar innebära övning och självverksamhet, fordra omdöme och äro raka motsatsen till själlöst plugg. De äro intet självändamål.»

Liknande uttalanden göras av *humanistiska sektionen i Uppsala* och av *handelsgymnasiernas rektorskonferens*.

Jag vill här blott anmärka, att den mening om de franska skrivövningarna på latingymnasiet, som framburits bland annat i *petitionen*, icke synes kunna påräkna något starkare stöd från skolmannahåll. Sålunda gör *skolutredningen* följande uttalande i frågan:

»Den nuvarande ordningen med franska såsom s. k. skrivspråk och huvudspråk på latinlinjen kan enligt vår mening knappast anses motsvara vare sig ungdomens eller samhällslivets behov. Vi föreslå engelska såsom huvudspråk i hela gymnasiet liksom i realskolan och utgå ifrån att alla gymnasiets elever skola förvärva goda insikter i detta ämne, även om det i någon mån måste ske på bekostnad av kunskaperna i tyska och franska.» (IX s. 236.)

Skolkommissionens yttrande har samma tendens:

»Enighet torde råda om att blivande högskolestuderande har behov av kunskaper i alla de tre traditionella gymnasiespråken, engelska, tyska och

franska. Ett av dessa språk bör enligt kommissionens mening — och härvidlag är kommissionen på samma linje som skolutredningen — vara huvudspråk: engelska. För våra förbindelser med yttervärlden är det av vikt, att språkundervisningen i skolan lägges så, att lärjungarna grundligt lär sig att behärska ett av språken, det kulturellt och kommersiellt betydelsefullaste. Engelskan bör därför behålla sin ställning som huvudspråk hela skolan igenom. Genom att eleverna får inlära språkets grunder redan från enhetsskolans femte klass, bör man på gymnasiet kunna komma så långt att övning i språkets skriftliga behandling kan ägnas betydlig uppmärksamhet utan att detta behöver inkräkta på förmågan att läsa text eller att delta i samtal. I övriga språk torde man inte kunna komma så långt. Där skulle krav på korrekt skriftlig behandling av ämnet medföra, att alltför mycken tid och kraft togs bort från uppövädet av den viktigare färdigheten, att läsa litteratur på det främmande språket.» (S. 323.)

Såväl skolutredningens som skolkommissionens uttalanden äro enhälliga. Detta är också fallet med *skolöverstyrelsens* tillstyrkande utlåtande (SOU 1949: 35 s. 91), i vad detta avser franskans ställning på gymnasiet.

*Kristendomsämnet*s ställning på gymnasiet beröres i flera yttranden, i synnerhet av olika kristna sammanslutningar. *Ärkebiskopen samt representanter för skilda kristna samfund* yttra sålunda:

»Med hänsyn till kristendomsämnet's vikt inom framtidens skola finna vi det angeläget, att det nuvarande timantalet för kristendomsundervisningen icke minskas på något skolstadium. Skolkommissionen antyder möjligheten av en nedskärning av timantalet på gymnasiet. Särskilt otjänlig synes oss en sådan åtgärd med avseende på det sista gymnasieåret, då mognaden hos eleverna är störst och då kristendomsämnet därför har alldeles särskilda möjligheter att verka bildande och fostrande. Det bör också påpekas, att den planerade utbildningen av småskolans och mellanskolans lärare förutsätter, att kunskapsnivån i kristendoms-kunskap på gymnasiet icke sänkes.»

Såväl skolutredningen som skolkommissionen ha tänkt sig, att ämnet *filosofi* skulle bli obligatoriskt ämne. Skolkommissionen anser, att den filosofiundervisning, som i ett gymnasium med horisontell klyvning skall ges åt alla, bör ägnas åt psykologien. De kursmoment, som i skolutredningens förslag till kursplaner sammanfattats under beteckningen »de filosofiska grundproblemen», måste då i viss utsträckning hänskjutas till studentklassen, där inte alla läser ämnet. Att psykologien erhåller en fastare ställning har givetvis icke i och för sig väckt några betänkligheter — på sin höjd kan man i något yttrande spåra farhågor för att det skulle gå ut över något annat ämne, som anses icke mindre oumbärligt. *Filosofi- och psykologilärarnas förening* påyrkar emellertid, att även kursmomenten logik och filosofiens historia skola göras obligatoriska. Föreningen ifrågasätter bland annat, huruvida icke de ofta påtalade bristerna i modersmålets skriftliga och muntliga behandling intimt sammanhånga med bristen på obligatorisk undervisning i logik, framhåller värdet av förtrogenhet med logisk terminologi för varje art av studiearbete och värdet av kunskap i filoso-

fiens historia för gymnasialstudier i historia, kyrko- och litteraturhistoria samt icke minst allmänbildningsvärdet av studier i filosofiens historia.

»I själva verket torde få ämnen, om ens något, förena ett så högt allmänt kulturellt bildningsvärde med en så omfattande betydelse för specialstudier av de mest skilda slag. Detta gäller icke endast de humanistiska disciplinerna utan i lika hög grad naturvetenskaperna. För t. ex. den teoretiskt intresserade fysikern, biologen eller matematikern ligga de filosofiska problemställningarna ytterst nära. I detta sammanhang må jämväl påpekas värdet av de vetenskapshistoriska utblickar, som organiskt förbindas med studiet av de filosofiska problemen historia.»

»Det bör slutligen framhållas, att från karaktärsfostrans synpunkt såväl psykologi och logik som filosofiens historia besitta ett icke föraktligt värde. Ett rätt bedrivet studium av dessa ämnen måste skärpa den kritiska förmågan och den allmänt kritiska inställningen, särskilt gentemot affektbetonade slagord och lösa påståenden i den populära agitationens form. På så sätt bidrager detta studium utan tvivel verksamt till att minska suggestibiliteten och i stället skapa fram den självständighet och den mognad i omdömet, som bör vara ett av gymnasiets väsentliga bildningsmål.»

Slutligen anse vederbörande ämnesrepresentanter, att *geografien* blivit vanlottad i skolkommisionens förslag. *Svenska sällskapet för antropologi och geografi* finner ämnet värt en bättre ställning även på latin- och reallinjerna. Sällskapet hävdar, att geografiens kunskapsstoff på grund av kommunikationerna och det svenska näringslivets utveckling är av större värde för varje medborgare än tidigare. Intet annat ämne torde kunna ge samma orientering som geografien i samtidens ekonomiska och sociala förhållanden. Geografien ger helhetsbilder av världsdelars eller länders natur och kultur och kan i detta avseende icke ersättas av något annat ämne, eftersom ingen annan vetenskap har detta grepp på problemen. Som fackämne är geografien av vikt för långt fler yrkeskategorier än som enligt kommissionens förslag skulle ha möjlighet att tillvälja den i tolfte klassen. »Geografien är det enda skolämne, som kan ge det faktiska och konkreta underlaget för de ekonomiska resonemangen», tillägger *Geografilärarnas riksförening*.

Jag vill slutligen erinra om 1947 års *musikutrednings* förslag rörande musikundervisningen i skolorna, vilket är tillgängligt som bilaga till skolkommisionens betänkande (s. 543—546).

Att det kan bli svårt att tillgodose många önskemål, som i och för sig äro väl befogade, är emellertid ett beklagligt faktum, som icke lär kunna rubbas. Begär man exempelvis, att en blivande ingenjör på gymnasiet skall erhålla en allsidig humanistisk skolning, innefattande goda kunskaper i filosofi, historia, minst två främmande språk och modersmålets behandling i tal och skrift, samt därjämte erforderliga förkunskaper i matematik, fysik och kemi, måste man nog med *överstyrelsen för de tekniska högskolorna* till sist konstatera, »att framförallt reallinjens konstruktion med hänsyn till här angivna omständigheter måste möta stora svårigheter».

Mognads- och kunskapskontrollen.

Inga reglerande åtgärder ha hittills kunnat hindra, att lärjungar vinna inträde i de högre skolorna utan att äga de nödiga studieförutsättningarna och sedan efter hand måste skiljas ut såsom obekväma för studierna. *Skolutredningen*, som närmare undersökt studieresultaten på gymnasiet för en i mitten av 1930-talet intagen gymnasieårgång, fann att omkring 15 procent av pojkarna och omkring 20 procent av flickorna avbryta studierna utan att ha nått gymnasiekursens mål. De som *utan försening* nå fram till studentexamen, utgöra enligt skolutredningens uppskattning endast 55 à 60 procent av pojkarna och 65 à 70 procent av flickorna.

Problemet att skapa ett rationellt lärjungeurval är nog lättare att formulera än att lösa.

»Uppgiften blir», skriver *skolkommissionen*, »att söka finna sådana metoder för urval av elever till gymnasiet, att den tredjedel av eleverna, som nu trots frånvaron av tillräcklig studiebegåvning frekventerar gymnasiet, försvinner och ersätts med större kadrer, vilkas förutsättningar är tillfredsställande. Redan utan ökning av det samlade lärjungeantalet i de gymnasiala skolformerna skulle genom ett tillfredsställande urval antalet utexaminerade kunna avsevärt stegras. Företar man emellertid en utbyggnad av gymnasieorganisationen och alltså ökar det nämnda lärjungeantalet, torde ändå en ganska bred marginal återstå, innan man av brist på begåvningar måste tillgripa elevgrupper av den kvalitet, som ligger närmast under den gräns för lämplighet, som angivits därmed att en tredjedel av det nuvarande gymnasieklientelet är mindre väl avpassat för gymnasiestudier.» (S. 277.)

Något säkert medel att åstadkomma denna stora omskiftning i lärjungebeståndet finnes dock knappast. Då lärjungarna efter klass 9 g skola välja linje inom gymnasiet och därvid i stor utsträckning byta skola, kunde det måhända ifrågasättas, att man i slutet av vårterminen skulle inlägga en *examen*, som kunde gallra i klasserna och i viss mån även avskräcka aspiranter med otillräcklig studiebegåvning från att söka sig in; och då en avsevärd del av lärjungekåren efter klass 11 skulle lämna gymnasiet och med studentbetyg gå över till lämpliga yrken, kunde man måhända vilja placera ännu en examen på detta ställe i studiegången. *Skolkommissionen* ställer sig emellertid avvisande till dylika förslag redan med hänsyn till den tidsspillan en examen och förberedelserna för densamma alltid vållar.

»Betyg från klass 9 g bör liksom betyg från klass 9 a och 9 y medföra realexamenskompetens, men undervisningen bör ha en lugnt fortlöpande karaktär utan de särskilda repetitioner, som lätt framtvings av en examen, även om den anordnas i de beskedligaste former», skriver kommissionen på tal om det första förslaget.

Det andra avvisas med följande ord: »Kommissionen har undersökt, huruvida avgången från klass 11 skulle kunna föregås av några avslutande prov av lindrigare art, exempelvis vissa sluttentamina inför rektor och

vederbörande lärare, men har funnit, att även detta skulle leda till ett rätt tidsödande examensförfarande. Bland annat skulle de repetitioner, som därigenom bleve påkallade, lätt taga sådan omfattning, att den föregående undervisningen på ett skadligt sätt sammanträngdes. Kommissionen måste därför hävda, att det på gymnasiet inte finns plats för en andra examen i än så lindriga former. Studentbetyget efter klass 11 bör utfärdas i samma ordning som ett vanligt terminsbetyg, men vitsorden i de särskilda ämnena bör sättas med hänsyn till det samlade resultatet av arbetsinsatserna under gymnasieåren, d. v. s. till den allmänna mogenhet i ämnet som eleven nått fram till.» (S. 279 o. 337)

Om avgången från klass 11 anordnas på detta sätt, komme den horisontella klyvningen enligt kommissionens åsikt att innebära en viss lättnad i examenstrycket. Undervisningen i gymnasiets tre lägsta klasser kunde lugnt inriktas på en kursavslutning, som icke innebär något annat, än att elevernas allmänna mognad i respektive ämnen bedömes och betygsättes av de lärare, som lett undervisningen.

Problemet om lärjungeurvalet kvarstår emellertid. Om det icke kan lösas restfritt, bör man dock kunna komma längre än nu, anser skolkommissionen. Ingen kan visserligen i förväg säga, om en viss elev skall kunna uppbjuda tillräckligt av intresse och energi för att göra sig gällande på gymnasiet, men de viktigaste förutsättningarna, kunskapsgrunden och den teoretiska begåvningen kunna mätas:

»Med en standardiserad betygsättning i enhetsskolan kan grunden av kunskaper och färdigheter fastställas, varvid eventuella luckors utfyllande kan kontrolleras genom kompletteringsprov i den avlämnande eller mottagande skolformen. Också den teoretiska begåvningen är mätbar. Skolutredningen hänvisar till de psykologiska prov för här ifrågavarande åldersstadium, som statens psykologisk-pedagogiska institut fått i uppdrag att färdigställa. Dessa prov har numera — enligt vad skolkommissionen under hand inhämtat — utarbetats av professor Rudolf Anderberg och föreligger i tryck. De bör snarast komma till användning och — till en början givetvis på försök — få vara hjälpmedel vid urvalet av gymnasieelever. Undan för undan bör de sedan förnyas.» (S. 277—278.)

Att använda psykologiska prov som *enda* urvalsgrund vore säkerligen icke tillrådligt, men en hel rad undersökningar har visat, att urvalet betydligt förbättras, om man kombinerar flera metoder, exempelvis skolbetyg och testning. Frågan är blott vad som på detta område kan vinnas utan alltför stort uppåå av arbetskraft.

»Själva testningen kan utföras och bedömas under omständigheter, som rätt mycket påminner om läroverkens vanliga skriftliga prov. Den bör ledas centralt av en erfaren psykolog; bedömningen av de kanske tiotusen prov, det kan bli fråga om för den närmaste framtiden, torde kunna genomföras på en månad av ett tiotal personer med viss psykologisk utbildning. Testningsresultaten bör tills vidare behandlas och utnyttjas med den största försiktighet. Uträkningar av intelligenskvoter och dylikt bör helt underlåtas; ett enkelt poängsystem kan räcka. Under första tiden bör som nämnts

testningsresultaten betraktas som ett försöksmaterial, som kan vara till hjälp i tveksamma fall. För erfarenhets vinnande bör skolbetygen och testningsresultaten på olika sätt sammanarbetas och de rangordningslistor, som på detta sätt erhålles, systematiskt jämföras med studieresultaten på gymnasiet. Först när på detta sätt en empirisk grundval vunnits för bedömningen av lärjungarna, kan testningen givas en fastare plats inom urvalsförfarandet.» (S. 278.)

Därjämte måste givetvis tillses, att lärjungarna ha den kunskapsgrund, som erfordras för framgångsrika studier. Bland annat måste lärjungarna ha genomgått klass 8 och därvid valt den teoretiska studiegången (engelska och tyska) eller vid prövning styrkt sig ha motsvarande kunskaper.

Kommissionen vill dock icke bygga högre barriärer för tillträdet till klass 9 g än som är oundgängligen nödvändigt.

»En spärr skulle ha till huvuduppgift att förebygga, att alltför många ger sig in på ett företag, som redan i förväg är klart dömt att misslyckas. Det kan emellertid ifrågasättas, om inte rådgivning på grundval av tidigare studieresultat och lärarnas uppfattning av lärjungarnas förutsättningar samt på grundval av testning är tillräcklig för att åstadkomma, att de klart olämpliga inte väljer 9 g. Intimt samarbete måste härvidlag komma till stånd mellan skola och hem. Om rådgivning visar sig vara otillräcklig, bör frågan om tillträde till 9 g upptagas till omprövning.» (S. 279.)

För tillträde till klass 10 böra kvalificerade betyg erfordras. Skulle betygsresultaten icke tillräckligt väl överensstämma med testningsresultatet vid inträdet i klassen, bör individualtestning kunna anordnas.

Icke så sällan torde det komma att inträffa, att lärjungar, som icke genomgått 9 g, på grund av ändrade framtidsplaner söka inträde i klass 10. Det kan vara fråga om välbegåvade lärjungar, vilka icke hunnit skaffa sig de förkunskaper, som normalt fordras för inträde i tionde årsklassen. Särskilt kan man vänta sig, att en del inträdessökande ha luckor i tyska och engelska, som äro tillvalsämnen i realskolan. För sådana fall äro särskilda övergångsanordningar erforderliga. Bland annat tänker sig kommissionen en »fri klass», anordnad på följande sätt:

»Ett antal lärartimmar, motsvarande en lärartjänst på gymnasiet och lämpligt fördelade på de ämnen, som närmast kan tänkas förekomma, reserveras vid tjänstefördelningen för lärarna. Dessa lärartimmar fördelas sedan av rektor mellan de lärare som är villiga och lämpliga att åtaga sig denna undervisning. Tjänstgöringen avses ingå som del av lärarnas ordinarie tjänstgöringsskyldighet. De ifrågavarande lärarna utgör tillsammans lärare och studieråd för den så tillskapade 'fria klassen', och en av dessa lärare torde böra utses att tjänstgöra som klassföreståndare. Denna 'klass' skiljer sig från alla andra klasser i gymnasiet därigenom, att ingen som helst klassundervisning förekommer. Undervisningen består helt och hållet i individuell handledning. Till undervisning i 'fria klassen' kan studiebegåvade elever hänvisas efter anmälan hos rektor. Inför den fria klassens föreståndare klarlägger ifrågavarande elev sin studiesituation, och de luckor, som

behöver fyllas, preciseras. I samråd med föreståndaren och den fria klassens övriga lärare uppgöres en studieplan. Den undervisning och handledning, som erfordras, torde böra förläggas så, att elev, om han så önskar, samtidigt kan följa annan, ordinarie undervisning. I viss utsträckning torde sådan elev kunna erhålla befrielse från en del av den ordinarie undervisningen. Så snart en elev genomgått erforderlig och vid inträdet i klassen avsedd komplettering utskrivs han ur den 'fria klassen' och ägnar sig åter helt åt sina ordinarie arbetsuppgifter.» (S. 280.)

Den fria klassen skulle även erbjuda en välkommen möjlighet för dem, som av skilda anledningar oförvållat fått en lucka i sina kunskaper, att snabbt och effektivt fylla denna, men den är icke avsedd att bli en preparandkurs för mindre begåvade eller ett hyende under lättjan för de försumliga. Kommissionen föreslår, att uppslaget prövas, till en början vid ett mindre antal gymnasier.

Skolöverstyrelsen hänför avvägningen av inträdesfordringarna till 9 g och villkoren för övergång till klass 10 till de frågor, som kunna avgöras först efter försöksverksamhet. När överstyrelsen i januari 1949 föreslog, att de gamla inträdesproven till realskolan skulle avskaffas, betonade överstyrelsen, att fortsatta försök rörande inträdesförfarandet vore behövliga:

»Det måste . . . anses som en allmänpedagogisk fråga av största vikt att få empiriskt uttrönt, vilka förtjänster olika intagningsförfaranden i den praktiska tillämpningen äga. Huru än skolorganisationen i framtiden kommer att utgestaltas, måste i olika sammanhang frågor uppstå om urvalet av lärjungar för särskilda skolformer, linjer och studieuppgifter. De försök, som i sådana fall erfordras, taga tämligen lång tid och kunna icke alltid improviseras. Det är därför angeläget, att beslutet om provningsfri intagning icke blott kommer att markera slutet av en försöksperiod utan även början till en ny. — — — Så vitt nu kan bedömas, böra försöken avse användningen såväl av rangordningsregel som av psykologiska prov såsom moment av ett intagningsförfarande på olika stadier, vilket i övrigt grundas på lärarnas genom betyg eller på annat sätt avgivna omdömen.»

Tankegången torde icke alltför mycket skilja sig från den som utvecklats av skolkommissionen. Betyg, läraromdömen och psykologiska prov böra enligt såväl överstyrelsens som kommissionens mening vara de huvudsakliga hjälpmedlen för lärjungarnas placering, vare sig de nu skola begagnas endast i rådgivande syfte eller tillerkännas bindande verkningar.

Överstyrelsen finner jämväl »den fria klassen» värd att prövas. Redan i sina anslagsäskanden för innevarande budgetår hemställde överstyrelsen om anslag för försöksverksamhet på området, men med hänsyn till det rådande ekonomiska läget föranledde framställningen då ingen Kungl. Maj:ts åtgärd. Frågan synes böra återupptagas i samband med den allmänna försöksverksamheten inom skolväsendet under de närmaste åren.

Ett nytt urvalsproblem uppstår, när lärjungarna söka inträde i tolfte klassen. Denna klass — studentklassen — skall ju i högre grad än den nu-

varande högsta ringen vara inriktad på de fortsatta studier, som följa efter gymnasiet, erinrar *skolkommissionen*.

»Man måste därför räkna med att vissa lärjungar, som kunnat följa med i de lägre ringarna, visar sig mindre lämpade för det självständiga arbetet i studentklassen. Redan utförda och i gång varande undersökningar om studentbetygets prognostiska värde för universitetsstudier pekar i samma riktning; den grupp, som har lägre genomsnittsbetyg än Ba i studentexamen, visar påfallande många studieavbrott.» (S. 337.)

Skolkommissionen finner det i överensstämmelse härmed naturligt, att lärjungar, som i klass 11 uppnått genomsnittsbetyget Ba i läroämnena, automatiskt få tillträde till studentklassen. Även något lägre vitsordade elever böra dock ha möjlighet att intagas. Det bör överlämnas åt kollegiet att i sådana fall avgöra, om lärjungen skall anses ha de personliga förutsättningarna för arbetet i tolfte klassen.

Hela skolgången från första klassen till och med den elfte skulle sålunda enligt kommissionens mening hållas fri från examina av gammal typ. Om lärjungarnas dimission från gymnasiet till högskolorna sedan sker under viss samverkan mellan de avlämnande och mottagande läroanstalterna och denna samverkan får formen av en censorskontrollerad examen, kan detta icke i och för sig anses stridande mot den föreslagna gymnasiereformens grundtankar. En sådan examen vore till och med mera på sin plats i den nya studentklassen, som direkt förbereder för universitetsstudier, än i den nuvarande högsta ringen, som för många lärjungar är studiebanans slutstation. Då arbetet i tolfte klassen emellertid skall vara individuellt utformat och delvis bör uppläggas efter varje lärjunges speciella behov, måste nya former för slutexamen sökas.

I den nuvarande studentexamen uppdelas som bekant examensarbetet på två etapper, den skriftliga och den muntliga, med särskilt godkännande i vardera etappen. Denna anordning synes icke kunna väl förenas med ett fritt studium inom en relativt starkt specialiserad ämneskrets, framhåller skolkommissionen. I den nya examen — dimissionsexamen — bör uppdelningen i en skriftlig och en muntlig examensavdelning upphöra.

»Varje ämne bör bilda ett helt för sig, där prestationerna under året och eventuella skriftliga och muntliga examensprov sambedömes av läraren. Examen bör på samma sätt bilda en helhet, där de skilda läroämnena sambedömes av det vid examen fungerande läroverksskollegiet och — därest censorsinstitutionen bibehålles — jämväl av censorerna.» (S. 337—338.)

Bildningsämnet och språkkurserna böra enligt kommissionens mening vara helt fria från examenskontroll, men det kan vara lämpligt, att de skriftliga arbeten lärjungen eventuellt under årets lopp har utfört i dessa ämnen hållas tillgängliga vid examen.

Den egentliga examen skulle emellertid inskränkas till fackämnena. Huruvida skriftliga examensprov böra anordnas i ett visst fackämne och

i vilken form det bör ske — såsom centralt utgivna eller av vederbörande lärare komponerade prov — blir alltså beroende av ämnets egenart. Vid vilken tid på året ett skriftligt prov avlägges, kan bero av lärjungens studieplan. Om han redan under höstterminen avslutat ett ämne, bör han vara oförhindrad att avlägga det skriftliga provet exempelvis i januari.

Bedömningen av examen sker efter det muntliga provet, då lärarna sammanträda för att sätta betyg.

»Omröstning bör därvid ske om varje lärjunge, oavsett om han erhållit underbetyg eller icke. Å ena sidan kan en lärjunge, som icke har underbetyg i något ämne, likväl ha visat stora svagheter, som kommit flera av lärarna att uttrycka tvekan om hans godkännande i respektive ämnen. Examen som helhet kan då förtjäna att underkännas. Å andra sidan kan en lärjunge med underbetyg i något ämne ha sådana förtjänster i övrigt, att ingen tvekan kan råda om att han är väl värd att godkännas i examen. Det bör hädanefter i första hand ankomma på lärarna att i varje särskilt fall bedöma examens kvalitet i det hela.» (S. 338.)

Kommissionen har icke ansett sig kunna taga definitiv ställning i den omstridda frågan om *censorsinstitutionen* och censorernas befogenheter.

Kommissionens *ordförande* samt ledamöterna *Düring, von Friesen, Alva Myrdal, Nilsson, Näsström* och *Persson* anföra följande:

»Alltfort torde ett stort värde ligga däri, att universiteten och gymnasierna genom *censorsinstitutionen* upprätthåller personlig kontakt, och i all synnerhet är denna kontakt av värde under en period, då gymnasiet arbete successivt omlägges. Gymnasiets lärare utbildas vid universiteten. Skolkommissionen föreslår i kapitlet om lärarutbildningen, att universitetskurserna för de blivande lärarna omläggs till bättre överensstämmelse med de kursmoment, som skall genomgå i skolan. Under sådana förhållanden är det nödvändigt, att en så intim kontakt som möjligt upprätthålles mellan universitetslärarna och skolarbetet.

Under den tid gymnasiet omorganisation pågår och intill dess förhållandena stabiliseras, är det nödvändigt, att kontroll upprätthålles över dimissioneringen av elever till universitet och högskolor för att inte alltför stora olikheter i fordringarna skall uppstå gymnasierna emellan.

För framtiden torde man böra räkna med att studierna kommer att ekonomiseras genom stipendier och annan hjälp från samhällets sida. I högre grad än hittills är det därför nödvändigt, att betygen i dimissionsexamen, vilka till stor del kommer att ligga till grund för utseende av stipendiater, blir rättvisa, något som säkrare kan garanteras genom att examen *censorskontrolleras*.

I den av skolkommissionen föreslagna gymnasieorganisationen får dimissionsklassen sin karaktär av akademisk förberedelseklass markerad. Det är då ett universitetsintresse, att fordringarna i avgångsexamen från denna klass hålls uppe och normeras. Naturligt är därför, att denna examen *kontrolleras* av universitetsrepresentanter.

Enligt vår mening torde alltså skälen för bibehållandet av *censorsinstitutionen* genom skolreformen snarare öka än minska. De olägenheter för arbetet på gymnasiet, som *censorskontrollen* också enligt vår mening med-

fört, kan avlägsnas genom en reformering av formerna för själva examen, som för framtiden inte bör få ha karaktären av kunskapskontroll utan bör så anordnas, att i första rummet abiturienternas mognad och självständighet i de olika ämnena kontrolleras och betygsätts.

Vi förordar alltså, att censorsinstitutionen tills vidare bibehålls.» (S. 339.)

Ledamöterna *Märta de Laval, Färm, Olsson, Anna Sjöström-Bengtsson* och *Wallentheim* anföra åter:

»En utifrån censurerad examen är alltid ägnad att binda undervisningen och försvåra dess utveckling mot friare och mer individualiserade arbetsformer. Så länge censorernas kuggningsrätt kvarstår, måste alltid befaras, att undervisningen läggs upp med hänsyn till det kommande examensprovet, detta må erhålla vilken form som helst. Förhörsmetoderna, som skolkommisionen i det föregående karakteriserat som förlegade, skulle, om censuren kvarstode, konserveras och i synnerhet komma att prägla arbetet i studentklassen, den klass, som fått sin av kommissionen föreslagna utformning just med tanke på att arbetet där skulle kunna få sin inriktning efter varje lärjunges personliga intressen och individuella läggning. Vi måste därför betrakta det som en inkonsekvens att föreslå både sista gymnasieklassens omläggning i riktning mot större frihet och bibehållandet av censorsinstitutionen.

Ett studiearbete, vars resultat skall kontrolleras av utifrån kommande censorer, måste alltid komma att inriktas så, att en stor del av intresset koncentreras till de moment, som kan bli föremål för direkt kontroll. Inpluggandet av minneskunskaper kommer alltid att störa lärjungens försök till fördjupning och självständigt arbete.

Riktigare är, att den lärare, som handlett arbetet och ensam kan bedöma värdet av elevens arbetsinsatser, också ensam avgör, hur arbetet skall vitsordas. Vid exklusiva examenstillfällen kan en lärjunges standard över huvud taget inte mätas. Allra minst kan den bedömas av en utomstående, även om denne är fackspecialist.

Den kontroll av gymnasierna, som också enligt vår uppfattning är nödvändig, bör inte avse att avgöra, huruvida den enskilde lärjungen bör erhålla godkänd examen. Sådan kontroll måste alltid bli osakkunnig och fyller ingen väsentlig uppgift. Viktigare är, att gymnasiets standard kontrolleras. Detta kan endast ske genom en grundlig inspektion från sakkunnig skolmyndighets sida. Skolöverstyrelsen och den nya mellaninstans, som kommer att inrättas, bör få tillräckliga resurser för att kunna utföra en fortlöpande sådan inspektionsverksamhet, som vid sidan av sin egentliga uppgift att till varje särskilt gymnasium förmedla nya pedagogiska impulser också bör ha uppgiften att övervaka, att arbetet hålles uppe på tillräckligt hög standard.

Erfarenheterna såväl från de yrkesbetonade gymnasierna som från seminarierna talar för att standard och betygsfordringar kan hållas uppe utan censur.

Genom fyllnadsprövningarna och nu också genom om- och efterprövningsinstitutionen har principen om läroverkens självansvar officiellt erkänts. Konsekvensen härav är, att läroverken själva får ansvaret också för själva examen. — — —

Läroverkslärarkåren har sedan gammalt anseende för stor ansvars-känsla. Det ytterligare ansvar, som läggs på den, om censorsinstitu-

tionen slopas, kommer endast att medföra, att lärarna själva, i samarbete med skolans egna centrala och regionala myndigheter, kommer att känna sig tvungna att företaga de kuggningar, som censorerna annars skulle ha företagit. Så mycket lättare kan detta göras, som genom villkoren för tillträde till studentklassen de svagaste eleverna redan utrensats och genom om- och efterprovningens införande en kuggning inte längre ter sig som katastrofal för den enskilde lärjungen. En sådan kuggning behöver inte ens bli allmänt bekant. Slopas den censorskontrollerade examen, kan dimissioneringen ske i samband med skolans vanliga årsavslutning, och de elever, som inte godkänts i examen, behöver inte särskilt utpekas. Därmed vinner man också, att examens nervpåfrestande karaktär försvinner.

Vi förordar därför, att censorsinstitutionen slopas. Endast privatläroverken, som är tvingade att lägga ekonomiska synpunkter på sin verksamhet, behöver alltså examenskontroll utifrån.» (S. 339—341.)

Skolkommissionens förslag angående dimissionsexamen är som synes knutet till den ifrågasatta gymnasieorganisationen med horisontell klyvning och kan icke få sin fulla aktualitet, förrän en sådan organisation föreligger. De remissinstanser, som avböjt den horisontella klyvningen, ha därför i allmänhet icke ingått på förslagen rörande gymnasiets slutexamen. Icke heller *skolöverstyrelsen* finner det påkallat att nu närmare skärskåda de av kommissionen skisserade examensformerna. »Först när det nya gymnasiet tagit fastare gestalt, torde det vara tid att till provning upptaga frågan om en mer omfattande reform av gymnasiets slutexamen», skriver överstyrelsen.

Diskussionen i remissvaren belyser emellertid vissa sidor av examensproblemet.

Skolöverstyrelsen har, såsom jag i annat sammanhang nämnt, genom skolkuratoren *Sigge Bruce* företagit en opinionsundersökning bland läroverksungdom i olika frågor, som sammanhånga med den horisontella klyvningen. Undersökningen har i varje fall givit besked om en sak: för gymnasisterna är examens väsentliga uppgift att sörja för likformighet i betygsättningen. Rättvisekravet får under inga omständigheter uppgivas. Gymnasistkritiken vänder sig därför särskilt mot den okontrollerade studentexamen, kommissionen tänkt sig vid avslutningsetappen i elvan. Den sammanfattas av *Bruce* på följande sätt:

»Man anser det lika nödvändigt med censorskontroll vid studentexamen som vid dimissionsexamen. En studentexamen utan denna garanti för enhetlig och rättvis bedömning, menar man, innebär en stor fara, då man därvid löper risk att bli föremål för en viss godtycklighet. En studentexamen av den föreslagna karaktären kommer alltid att bli föremål för mistro, i synnerhet på arbetsmarknaden.» (S. 180.)

Bland lärarna äro meningarna något mera delade. Medan kollegiet vid *högre allmänna läroverket i Skövde* i censorsinstitutionen ser ett kränkande förmynderskap över den på sitt sätt kanske högst kvalificerade ämbetsmannakåren i landet, har kollegiet vid *högre allmänna läroverket i Växjö*

svårt att i minoritetens förslag att ersätta censorsinstitutionen med en fortlöpande inspektion se något annat än ett utslag av misstroende mot läroverkslärarna. Majoriteten för censorsinstitutionen är emellertid i kollegieyttrandena klar och tydlig: bland de högre allmänna läroverken och de högre goss- och samskolorna vilja 35 behålla och 4 avskaffa den; till de sistnämnda ansluta sig två fronderande rektorer.

Allmänna adjunktsföreningen anser, att beslut om gymnasiets examen ej nu bör fattas men ansluter sig till kommissionens uppfattning, att skriftliga prov böra anordnas, inte för att därmed skall konstrueras en särskild skriftlig examensetapp, utan endast om ämnets karaktär kräver sådana prov. I fråga om censorsinstitutionen ansluter sig adjunktsföreningen till kommissionens minoritet. »I detta sammanhang vill föreningen även framhålla vikten av att det lokala inflytandet över skolan ej får bli så starkt, att lärarna får svårt att motstå trycket därav, då det gäller godkännande eller underkännande av en examen.»

Enligt *Sveriges yngre läroverkslärares förening* talar mycket för ett avskaffande av censorskontrollen. Då föreningen trots allt ansluter sig till majoritetens förslag, är det emedan man under en avsevärd tid framåt svåriligen torde kunna avstå från kontrollen över ett gymnasium, där både organisation, ämnesinnehåll och arbetsmetoder skola undergå en djupgående omgestaltning.

Kommissionsminoritetens förslag att i avseende på examenskontrollen giva privatläroverken en särställning ter sig, som man kunde vänta, för dessa läroverk högst omotiverat. *Rektor vid Djursholms samskola* yttrar sålunda:

»Ehuru jag personligen haft en oftast mycket angenäm erfarenhet av censorernas verksamhet, måste jag av principiella skäl förena mig med den minoritet inom skolkommissionen, som yrkat på den censorskontrollerade muntliga examens avskaffande. Därvid inlägger jag dock samtidigt en skarp protest mot denna minoritets yttrande om privatläroverkens behov av examenskontroll, vilket yttrande har en för privatskolornas lärarkårer ärekränkande innebörd.»

Och *rektor vid Göteborgs högre samskola* yttrar:

»Slutligen vill jag på det livligaste opponera mig emot den av några av kommissionens medlemmar på tal om censorsinstitutionens vara eller icke vara uppdragna skillnaden mellan stats- och privatläroverk (s. 341). Skulle den av dem föreslagna åtgärden, att censorsinstitutionen slopades vid statsläroverken men behölls vid privatläroverken, gå igenom, skulle den inom en mycket snar framtid betyda dödsstöten åt de senares gymnasier. Ty elevernas föräldrar måste säga sig, att anledningen härtill är, att de högre skolmyndigheterna ej lita på privatläroverkens lärares omdömen.»

Inom högskolevärlden har censorsinstitutionen en säker förankring. *Kanslersämbetet* och *överstyrelsen för de tekniska högskolorna* förorda obetingat censorsinstitutionens bibehållande. De akademiska lärarkollegierna likaså:

endast inom matematisk-naturvetenskapliga sektionen i Uppsala ha två av ledamöterna anmält avvikande mening. *Censorskollegiet* behandlar i sitt utlåtande utförligt examenskontrollen. Kollegiet medger, att en examen under kontroll kan medföra en viss irritation och i någon mån också förrycka skolarbetet, speciellt under sista året i gymnasiet. Skälen för censorskontrollen överväga dock:

»Många års samlade erfarenhet såväl från studentexamen vid skilda läroanstalter som från undervisningen och examinationen vid universitet och högskolor har fört oss till den övertygelsen, att kravet på *likvärdighet* hos de examensbetyg, som läggas till grund för gallring och urval för skilda studie- och levnadsbanor, är ett rättvisans krav som såväl för de berörda studerandena som för allmänheten ter sig som oeftergivligt. En sådan likvärdighet kan emellertid tryggas endast genom en effektiv, till alla dimissionerande anstalter utsträckt examenskontroll. Det synes oss därför uppenbart, att en censur av läroverkens arbetsresultat är ofrånkomlig, så länge icke en fortlöpande inspektionsverksamhet genom skolmyndigheterna — främst skolöverstyrelsen — kan göras lika effektiv som den nuvarande examenskontrollen.

Att märka är vidare, att kravet på likvärdighet på senare tid har kommit att med samma skärpa gälla hela betygsskalan. Medan censorsinstitutionens ursprungliga funktion var att godkänna eller underkänna en examen, spelar denna uppgift numera en rätt underordnad roll. Vid sidan av denna primära och givetvis allt fortfarande kvarstående uppgift har tillkommit en annan, vida viktigare sådan, nämligen att upprätthålla en viss standard på de utdelade betygen, *icke minst de högre*. Denna uppgift, som kan betraktas som en ren förtroendesak, utvecklad vid sidan av författningarna — det är ju examinator, icke censor som sätter betyget — bygger helt på samverkan mellan parterna. Denna uppgift har blivit allt viktigare och torde komma att i framtiden spela en avgörande roll, då de erhållna vitsorden bli fullständigt utslagsgivande dels för inträdet vid universitet och fakhögskolor, dels vid bedömningen av vederbörandes ansökningar om ekonomiskt understöd för fortsatta studier. Den möjlighet, som studenten tidigare haft, att genom fyllnadsprövning höja de i examen erhållna vitsorden för att därigenom stärka sin ställning i konkurrensen, kan numera anses slojade genom fakhögskolornas beslut att icke ta hänsyn till senare gjorda kompletteringar. Avseende kommer under sådana förhållanden *uteslutande* att fästas vid de givna studentbetygen. Kravet på dessas standardisering genom en jämförande kontroll och bedömning framstår under sådana omständigheter som viktigare än kravet på minimifordringarnas upprätthållande. Det synes oss därför angeläget, att vid prövningsförfarandets utformning nödig hänsyn tages till denna nya uppgift för censorsinstitutionen.

Det bör i detta sammanhang icke förbises, att censorsinstitutionen under tidernas lopp undergått en icke oväsentlig förändring med avseende på ledamöternas *rekrytering*. Censorerna tagas numera icke ensidigt ur de akademiska lärarnas krets eller från de fakhögskolor, som mottaga studenter för fortsatt utbildning. Ett mycket betydande antal censorer kommer från de avlämnande skolorna själva, såsom nuvarande eller förutvarande lärare vid de allmänna läroverken. Av de 63 censorer, som 1948

utsågos av Kungl. Maj:t att fungera vid årets studentexamen, tillhörde 33 den förra gruppen, 23 den senare. De återstående representerade militär och civil förvaltning, lärda verk m. m.

Med den sammansättning det nuvarande censorskollegiet äger torde man kunna säga, att det förfogar över en expertis både i rent vetenskapligt och allmänt pedagogiskt hänseende, som knappast på annat sätt kan uppdrivas i landet. Genom att inom sig rymma både representanter för de avlämnande och de mottagande undervisningsanstalterna äger det därjämte förutsättningar för ett förtroendefullt samarbete mellan censorer och examinatorer.»

Skolöverstyrelsen nöjer sig med att kort konstatera vikten av att garantier skapas för att skolarbetet leder till de uppsatta målen och att dessa konkretiseras genom en examen. Enligt överstyrelsens mening har censorsinstitutionen på ett i det hela tillfredsställande sätt fyllt sin uppgift.

Diskussionen om formerna för gymnasiets avslutning kan lika litet som diskussionen om de olika ämnenas inbördes avvägning bringas till slut i organisationsfrågans nuvarande läge. Frågan om utgestaltningen av en eventuell examen är blott en detalj i ett större frågekomplex, ehuru visserligen ingalunda någon oviktig sådan. Dess lösning beror, mer eller mindre, av olika organisationsfrågor, som successivt torde komma att aktualisera sig under det fortgående utredningsarbetet.

g. En provisorisk gymnasiereform.

Om arbetet i enhetsskolan omgestaltas efter skolkommissionens intentioner, ändras även förutsättningarna för gymnasiets verksamhet mycket väsentligt. Omläggningen kommer dock att ta sin tid, och det kunde kanske därför synas motiverat att skjuta hela frågan om gymnasiets organisation på framtiden och först avvakta resultatet av en reform av den obligatoriska skolan. Skolkommissionen är emellertid ense med skolutredningen om att gymnasiereformen icke helt kan ställas på framtiden. »En mera genomgripande reform må anstå, men gymnasiet måste redan nu så gott det går anpassas efter de förändrade samhälleliga uppgifterna.»

Kommissionens uppfattning härutinnan har även *skolöverstyrelsens* stöd. Ämbetsverket yttrar inledningsvis:

»SK betonar, att varje gymnasiereform för närvarande på grund av samhällets pågående snabba omvandling och den förestående utgestaltningen av enhetsskolan måste betraktas som provisorisk (s. 270). Överstyrelsen delar denna uppfattning. Vid den provisoriska första etappen av gymnasiereformen böra de organisationsidéer, som redan mognat under utvecklingens gång, omedelbart införlivas med skolsystemet, under det att föreslagna nybildningar, som äro omstridda, emedan de ännu icke skulle medföra de åsyftade fördelarna, till en tid kunna anstå i avvaktan på att förutsättningarna skola klarna. Provisoriet bör dock tillika vara ett förstadium till en mera definitiv organisation, så att övergången till denna framstår som naturlig och väl förberedd, när förutsättningarna i sinom tid äro till finnandes.» (S. 75.)

Överstyrelsen har sökt bilda sig en uppfattning om huru gymnasiets grund successivt kommer att förändras, under det att enhetsskolan genomföres. Ehuru genomförandet enligt överstyrelsens mening bör kunna vara avslutat inom ett par decennier, tänker sig ämbetsverket omorganisationen av gymnasiet uppdelad på tre perioder med separata program.

»Den första perioden kan bedömas med utgångspunkt från dagens förhållanden. Gymnasiets grund är i stort sett oförändrad, dess klientel och huvudsakliga studiemål likaså. Under denna tid böra vissa delvis genomgripande organisationsändringar genomföras på grund av reformbehov, som kumulerats under den långa stiltjeperioden efter 1927 års reform. Den andra perioden får sin särprägel av den försöksverksamhet, som är ett naturligt förstadium till enhetsskolans genomförande. De lärjungar, som passera enhetsskolan på väg till gymnasiet, äro under denna tid relativt få. Det är ännu icke nödvändigt att för deras skull omlägga gymnasieorganisationen i dess helhet, men det ligger vikt uppå, att deras angelägenheter ständigt uppmärksammas, så att de utan onödigt trassel finna sin väg upp genom klasserna, även om detta skulle kräva speciella organisatoriska föranstaltanden. På grund av den begränsade lärartillgången, särskilt på realskolestadiet, kan försöksperioden icke göras alltför kort. Överstyrelsen beräknar . . . att lärarbehovet skall nå sitt maximum läsåret 1958—59 och att den systematiska uppbyggnaden av det nya realskolestadiet kan påbörjas först under åren närmast därefter. Centralskolorna av den nya typen bliva under sådana förhållanden icke gymnasiets huvudleverantörer förrän i mitten av 1960-talet. Vid denna tid börjar alltså den tredje av de perioder, överstyrelsen velat särskilja, den period som kännetecknas av gymnasiets definitiva anpassning till enhetsskolan.» (S. 84.)

Under alla omständigheter bör den tredje linjen alltifrån början ingå i den nya organisationen, och överstyrelsen undersöker först, vilka omgestaltningar denna nyhet skulle föra med sig. I vilken riktning de skulle gå, framgår bäst, om man gör tankeexperimentet att infoga linjen i det nuvarande gymnasiet med bibehållande av dettas karaktär i övrigt, sådan den utformats av 1927 års skolutskott.

»Att linjen i detta fall bör differentieras på högstadiet ligger i sakens natur. *Mindre* än två grenar kan icke komma i fråga, om gymnasiet ännu skall kunna göra anspråk på att i någon mån tillämpa ett fritt ämnesval; *mer* än två kunna icke gärna övervägas med hänsyn till den kritik mot tillvalssystemet, som föranlett SK att vid sidan av sitt förslag om ett fritt organiserat collegeår lägga fram en gymnasieorganisation med fasta linjer, praktiskt taget utan differentieringar. Inlemmad i det nuvarande gymnasiet skulle den tredje linjen sålunda visa bilden av en i det hela tämligen specialiserad linje, som i de två högsta ringarna bjuder särskilda tillvalsmöjligheter för en huvudgrupp av lärjungar med social inriktning och en — troligen rätt stor — minoritetsgrupp med språkliga intressen. I ett gymnasiesystem så beskaffat som det nuvarande vore sålunda den språkliga differentieringen enligt överstyrelsens mening till fullo motiverad.

Tillkomsten av en sådan linje skulle emellertid omedelbart påverka lärjungeurvalet till de båda andra. Det finnes för närvarande både på real-

och latinlinjen lärjungar, som rätteligen höra hemma på en mellanlinje och nu tillvälja ämnesgrupper, vilka ha sitt existensberättigande endast som ersättning för den tredje linje, som ännu saknas.» (S. 85.)

Överstyrelsen anknyter nu till den statistik över lärjungarnas tillval, som jag återgivit i tab. 26 (s. 392).

»De båda största lärjungegrupperna på reallinjen representeras av kombinationerna nr 6 och 7, den förra avsedd bland annat för de medicinska banorna, den senare för de tekniska. Kombinationen nr 3 (fr ge bi) tillväljes i synnerhet av kvinnliga gymnasister och har starkt förkovrats under det senaste årtiondet. Orsaken torde vara, att kombinationen brukar rekommenderas för blivande folkskollärare. Om den allmänna linjen utformades med tillräcklig hänsyn till klassläraernas intressen, komme gruppen sannolikt att decimeras betydligt. I ännu högre grad skulle lärjungar med de språkbetonade grupperna 1 och 2 tillhöra rekryteringsområdet för den allmänna linjen, där de antagligen komme att fördela sig någorlunda jämnt mellan linjens båda grenar. De två återstående kombinationerna äro sällsynta och torde icke kunna hävda sig, sedan en tredje linje upprättats.

Den nya linjen skulle alltså starkt minska differentieringsbehovet på reallinjen. Det kan tydligen ifrågasättas, huruvida det efter inrättandet av den allmänna linjen skulle behövas mer än två grenar av reallinjen, en matematiskt och en biologiskt accentuerad.

På latinlinjen äro tillvalen mera splittrade. Flertalet lärjungar se till, att de få två språk i sin ämnesgrupp förutom den obligatoriska franskan; det kan ske genom tillval av någon av kombinationerna 1, 2, 7 och 10 med geografi, filosofi, matematik respektive biologi som tredje ämne. De fåtaliga grekerna fördela sig på icke mindre än tre kombinationer, grekiska med tyska, engelska eller filosofi. Matematik har tillvalts endast av tolv procent av lärjungarna, fördelade på tre kombinationer. Antalet matematikläsande latinare har under senare år varit i nedgående.

Latinlinjen kommer även i framtiden att bli den egentliga språklinjen, ett gymnasium bland annat för de många blivande språklärare, som måste utbildas, under det enhetsskolan växer fram. Studiet av grekiska, som jämte filosofi är grundläggande för teologerna, kan vidare tänkas endast i kombination med latin. Linjen måste därför under alla förhållanden vara rustad för dessa båda ändamål. Huruvida den även bör tillhandahålla undervisning i matematik kan vara mera tveksamt. Det påyrkas emellanåt av dem som ha i minnet den gamla halvklassiska linjen från tiden före år 1927, men därvid förbises lätt, att matematiken då hade en mycket solidare ställning i realskolan, varför det icke kan vara att vänta, att samma mål nu skulle uppnås, om timtalet på gymnasiet hålles inom gränser, som rimligen kunna komma i fråga. Det är också ovisst, huruvida tillvalsfrekvensen bleve tillfredsställande under de ändrade rekryteringsförhållanden, som torde komma att åtfölja den nya linjens tillkomst. Därest undervisningen göres beroende av att minst 5 deltagare anmäla sig, såsom vanligen är fallet vid tillvalsundervisning, behöver dock bibehållandet av en matematisk tillvalskombination icke leda till avskräckande ekonomiska konsekvenser.

Det resonemang, som förts, avser närmast att belysa de konsekvenser införandet av en tredje linje skulle ha för gymnasiet utformning. Resultatet är på intet sätt överraskande. En ökning av antalet linjer måste auto-

matiskt minska behovet av differentiering inom linjerna. Upprättandet av en tredje linje kan alltså åtföljas av en hyfsning och förenkling av tillvalssystemet. Ett gymnasium med en på högsta stadiet två- eller tredelad latinlinje, en tvågrenad allmän linje och en tvågrenad reallinje skulle vara ett någorlunda adekvat organisatoriskt uttryck för den nya tanke, som med den tredje linjen upptagits i systemet.» (S. 85—87.)

Varje diskussion om tillvalssystemet upprullar emellertid hela det omfattande problemet om avvägningen mellan rörlighet och organisatorisk enkelhet i gymnasiesystemet. Diskussionen väckes redan genom frågan, huruvida icke reduktionen bör gå längre och utmyнна i ett odifferentierat linjesystem av den nordhultska typen. Sådana spörsmål kunna emellertid icke avgöras blott genom en inventering av argumenten, framhåller överstyrelsen. Dessa äro nämligen genomgående av allmän art, användbara både för den som yrkar på en måttlig förskjutning av den nuvarande avvägningen och för den som vill en mycket genomgripande ändring i den ena eller andra riktningen.

»När riksdagen år 1927 konstaterade, att den kulturella utvecklingen ej kunde åtnöjas med det dåvarande tvålinjesystemet och att vid utformningen av gymnasiet ökad hänsyn måste tagas såväl till levnadsbanornas mångskiftande krav som till lärjungarnas personliga anlag och intressen, var detta ett i och för sig riktigt och hållbart argument, mot vilket intet annat var att invända, än att dess räckvidd uppenbarligen begränsades av de praktiska motskäl, som i både det allmänna och individens intresse alltid kunna anföras för organisatoriska förenklingar. Riksdagens tvekade, huruvida differentieringen borde omfatta tre eller två år, det finge ankomma på Kungl. Maj:t att efter nödiga utredningar träffa valet. Kungl. Maj:t valde i sinom tid tvåårsalternativet, men vi veta nu, att motskälerna ändock underskattades. Pendeln slog ut för långt.

Nu, när differentieringssystemet har praktiserats i 20 år, ligger faran nära, att tvärtom behovet av rörlighet underskattas. Bristerna hos differentieringssystemet äro av konkret natur och repeteras ständigt i vardagens erfarenheter. Förtjänsterna ligga på ett annat plan; man har vant sig vid dem till den grad, att mången glömt att det kan vara annorlunda. Det finnes en risk för att pendeln nu skall slå ut för långt åt andra hållet.

För sin del är överstyrelsen övertygad om att man gör klokast i att söka ett mellanläge. Den provisoriska gymnasiereform, som bör genomföras under 1950-talets första år, kan taga steget ut, där man är förvissad om att det bör tagas, men måste på andra punkter fylla den blygsammare rollen att förbereda senare, mera definitiva beslut. Erfarenheterna av ett vidgat linjesystem med beskuren differentiering torde i sinom tid kunna ge en fastare utgångspunkt för det slutliga avgörandet, huruvida lösningen av enhetsskolesystemets gymnasieproblem bör sökas i riktning mot en friare eller en fastare organisation. Samtidigt representerar denna konstruktion otvivelaktigt i stundens läge en förbättrad avvägning mellan några av de faktorer, som tävla om bestämmanderätten över gymnasiet organisatoriska utformning.

Om överstyrelsen sålunda vill hålla före, att det rätta mellanläget icke ligger långt från den organisation, vars konturer överstyrelsen i det före-

gående tecknat, måste överstyrelsen å andra sidan starkt betona, att detta förslag dock icke är mera än en skiss. Att på de nuvarande båda gymnasie-linjerna endast klippa av de grenar, som befunnits överflödiga, vore ett alltför summariskt tillvägagångssätt. Beskäres tillvalssystemet så starkt, som överstyrelsen ifrågasatt, komma vissa detaljfrågor i ett ändrat läge. Det är sannolikt, att de kunna lösas bättre efter en förnyad omprövning, som alltifrån början tager sikte på linjens nya utformning, än om man låter det stanna vid en lösning, som måhända varit den enda möjliga inom ramen av ett så rikt differentieringssystem som det nuvarande. Den ytterligare utredning, som torde bliva nödvändig, innan de nya tim- och kursplanerna fastställas, kan alltså icke inskränkas till den nya linjens byggnad utan måste innefatta en allmän översyn av gymnasiets konstruktionsdetaljer.» (S. 87—88.)

På frågans nuvarande stadium begränsar sig överstyrelsen till några allmänna anmärkningar rörande linjernas struktur.

»Den *allmänna linjens* kursinnehåll är i stora drag bestämt av vad som redan sagts rörande dess uppgifter i gymnasiesystemet. Till linjens karaktärsämnen räknar SK samhällskunskap, geografi, psykologi och biologi med hälsolära. Kursinnehållet i övrigt blir beroende av vilka levnadsbanor som anslutas till linjen. Skulle exempelvis överstyrelsens förslag rörande lärarutbildningen godtagas av statsmakterna, måste matematiken givas en därav betingad ställning på denna gymnasiets speciella lärarlinje. Troligen skulle en på detta sätt tillrättalagd matematikkurs även bliva en god grund för fortsatt arbete på områden, där man rör sig med statistiskt arbetsmaterial eller eljest måste kunna behärska statistikens elementära uttrycksmedel. Den nyspråkliga grenen måste tydligen utformas med tanke på dem som eftertrakta goda kunskaper i de tre moderna huvudspråken — engelska, tyska och franska — övervägande för praktiska ändamål och användningar.

Den mycket omstridda frågan, huruvida linjen bör upptaga en elementär kurs i latin, är trots allt som skrivits därom ännu icke mogen för slutlig prövning. En sådan kurs skulle å ena sidan innebära en belastning av timplanen, som måste göra det svårare att tillgodose de blivande klasslärnarnas utbildningsbehov, men å andra sidan göra linjen mera användbar som grund för samhällsvetenskapliga och juridiska studier. Det torde därför vara nödvändigt att avvakta resultatet av den utredning angående de juridiska studiernas organisation, som genom beslut den 3 januari 1949 uppdragits åt inom ecklesiastikdepartementet tillkallade sakkunniga. Skulle utredningen giva vid handen, att studierna för juris kandidatexamen kunna grundas på en latinkurs av den begränsade omfattning rektor Nordhult i sitt förslag förutsatt, vore detta ett så tungt vägande argument för alternativet med latin, att de måhända bleve bestämmande för prövningens slutliga utgång.

Icke heller förhållandet mellan historia och samhällskunskap kan definitivt preciseras, förrän vissa pågående utredningar avslutats. Att hit hörande studier på sätt och vis bilda kärnan i linjens ämnessfär och böra intaga den ställning på schemat, som tillkommer ett huvudämne, anser överstyrelsen liksom SK självfallet. I de rätta händerna bör undervisningen i samhällskunskap också kunna nå det mål SK uppställt för det

högsta stadiet: att låta de stora diskussionslinjerna framträda, att ge en föreställning om problematiken i skeendet, att studera speciella företeelser i nuet mot historisk bakgrund. Mycket av vad SK anfört om detta studium på lägre stadier och om dess metodik finner överstyrelsen likaledes intressant och beaktansvärt. Icke ens en mycket väsentlig förbättring av samhällskunskapens ställning behöver dock medföra, att samhällskunskapen på gymnasiet brytes ut till ett särskilt läroämne. Det är över huvud taget icke tilltalande, att kursplanen utan tvingande skäl uppstyckas på ett alltför stort antal ämnen med i proportion därtill nedsatt timtal. Förelusterna genom skrivningar och lovdagar bli då mera kännbara; sammanhanget blir ofta lidande, om avståndet mellan lektionerna blir för stort. Olägenheterna motverkas visserligen genom periodläsning, men sådan kan icke alltid anordnas. Därjämte måste man riskera, att de båda delämnenas inbördes kontakter sämre utnyttjas, om studieområdet splittrats på två lärare. Härtill kommer slutligen, att historielärarna — t. o. m. om de sakna examen i statskunskap — under de närmaste åren praktiskt taget alltid torde befinnas i det hela bättre rustade att leda samhällsstudiet än lärare med annat huvudfack. Skulle i något fall en lärare med annan studieriktning ha särskilda förutsättningar för någon del av samhällsläran, bör denna del av ämnet kunna anförtros honom, eventuellt i form av en gränsjustering ämnena emellan. I flera yttranden hävdas åsikten, att undervisningen i samhällskunskap icke blott av praktiska skäl utan principiellt bör bestridas av historielärare och att universitetsämnet statskunskap bör omläggas med hänsyn härtill. Denna fråga vill överstyrelsen tills vidare lämna öppen. När SK önskar uppskjuta avgörandet, till 'universitetsreformen förts i hamn och lärarutbildningsfrågorna slutgiltigt lösts', har överstyrelsen ingen anledning att anmäla avvikande mening, allra minst så länge diskussionen begränsas till en omedelbart förestående provisorisk gymnasiereform.

Med hänsyn till diskussionen om den horisontella klyvningen har den allmänna linjens kursplan ett alldeles särskilt intresse. Såsom redan framhållits, äro förutsättningarna för en kursavrundning efter näst högsta ringen ovanligt goda på denna linje, där bland de kronologiskt arbetande ämnena i varje fall dubbelämnet historia med samhällslära bör kunna påräkna ett högt timtal. Göres den allmänna linjen fyraårig, såsom SK föreslagit, bör det icke vara omöjligt att genomföra en kursavslutning efter elfte skolåret för att sedan ägna det tolfte åt en förstärkning av de personlighetsbildande momenten inom därför ägnade ämnen parallellt med en fortsatt allmänt lagd fackutbildning, allt i anslutning till tendensen i skolkommissionens huvudförslag. Vid uppläggningsplanerna för den högsta ringen bör bland annat undersökas, i vad mån den idéhistoriska orienteringen kan förläggas inom de särskilda läroämnena eller måste på annat sätt tillgodoses. Det är icke uteslutet, att timantalet i högsta ringen på denna linje bör något sänkas för att ge rum för föreläsningsserier av kultur- och idéorienterande innehåll, hämtat från ämnen, som icke falla inom ringens timplan. Över huvud böra möjligheterna tillvaratagas att inom en nybildning som den allmänna linjen, där tillbakahållande traditioner saknas, bereda plats för prövningen av uppslag, som måhända ännu icke äro till sitt värde allmänt erkända men på ett eller annat sätt särskilt lovande. Vad som därvid visar sig hålla måttet kan på ett senare stadium föras fram till allmän användning inom gymnasieorganisationen. I avseende på antalet studerade ämnen i högsta ringen och formerna för slut-

examen bör dock viss enhetlighet eftersträvas, så att slutbetyget i den allmänna uppfattningen skall kunna accepteras som fullt likvärdigt med studentbetyg från övriga linjer.

Intet hindrar, att ett avgångsbetyg från näst högsta ringen på den allmänna linjen tillerkännes ett visst kompetensvärde. Nya banor kunna sedan anknytas till denna avgångsetapp, allteftersom verkställda utredningar giva vid handen att så bör ske. Därigenom förverkligas successivt en central tanke i skolkommissionens förslag, utan att man behöver frukta de risker för bakslag, som vore överhängande, om den horisontella klyvningen omedelbart genomfördes för gymnasiet i dess helhet. Skulle erfarenheterna bli gynnsamma, har, såsom lektor Hörnström uttrycker det, 'ett betydelsefullt resultat nåtts med ett minimum av riskmoment'.

Om den allmänna linjen konstrueras på det sätt, som i det föregående skisserats, torde emellertid vissa svårigheter att utnyttja den yppa sig för de lärjungar, som avlägga realexamen av nuvarande typ och normalt skulle gå till treårigt gymnasium. I viss skala övergå redan nu lärjungar efter realexamen till andra ringen av fyraårigt latin- eller realgymnasium, och övergången till den allmänna linjens andra ring bleve säkert åtskilligt lättare, eftersom de krävande kompletteringarna i latin, respektive matematik i detta fall icke behövde komma i fråga. Luckan mellan kurserna blir måhända ändock så pass stor, att särskilda övergångsordningar bliva erforderliga. SK tänker sig, att särskild undervisning i mån av behov skulle anordnas under tionde och i något ämne även under elfte året (s. 495). I ämnen, där kursdifferenserna äro relativt små, skulle måhända den 'fria klass' som föreslås av SK, vara tillräcklig; överstyrelsen har redan i sina äskanden för budgetåret 1949/50 hemställt om anslag för försök med individuell undervisning av detta slag. Skulle övergången visa sig besvärligare, än kommissionen förmodat, torde treåriga former av den allmänna linjen bliva behövliga, så länge den nuvarande realskolan består. Möjligen måste inom dessa linjer studiegången av arbetshygieniska skäl inriktas direkt på gymnasiets slutexamen. Förslag till erforderliga specialanordningar böra utarbetas, så snart tim- och kursplanerna för det nya gymnasiet föreligga.

Kursinnehållet på *latin- och reallinjerna* bör i samband med den provisoriska gymnasiereformen överses och moderniseras — bland annat bör i överensstämmelse med den allmänna tendensen vid den förestående skolreformen samhällskunskapens ställning stärkas — men i stort sett torde nuvarande studiemål i läroämnena kunna bibehållas.

SK föreslår en viss justering av studiemålet i *latin*. Vid sidan av det omedelbara målet att lära eleverna förstå en lättare latinsk text bör undervisningen se som en av sina huvuduppgifter att bibringa de unga latinarna en i någon mån på självsyn grundad uppfattning om kulturarvet från antiken och dess betydelse för den västerländska kulturgemenskapen. På grund härav bör i ämnet även ingå läsning av latinsk och grekisk litteratur i svensk översättning. 'Några av den antika litteraturens mästerverk, fritt valda efter samråd mellan lärare och elever, bör utförligare behandlas, i övrigt bör extensiv fri läsning av goda översättningar uppmuntras.' Undervisningen i latin bör även lära eleverna att i full utsträckning praktiskt utnyttja sina latinkunskaper för att därmed stärka sina språkkunskaper över huvud, särskilt i fråga om ordförråd, terminologi och språkliga bilder (s. 321—322). Överstyrelsen finner den föreslagna revisionen av studie-

målet välbetänkt och ägnad att öka ämnets allmänbildningsvärde. Ämbetsverket vill blott tillägga, att möjligheterna att genomföra omläggningen äro gynnsammare vid den av överstyrelsen föreslagna provisoriska reformen, än om kursrevisionen skulle företagas i samband med en allmän övergång till treårig latinkurs.

Jämväl inom de levande språkens grupp är på latinlinjen en förskjutning av tyngdpunkten nödvändig. Enligt samstämmiga förslag av SU och SK bör *engelskan* vara huvudspråket, det främsta hjälpmedlet för kontakten med världen omkring oss. Studiet av franskan skulle i realskolan uppskjutas ett år, och på latingymnasiet skulle, delvis redan av denna anledning, skrivövningarna i franska inskränkas till de tillämpningsövningar och andra korta skrivningar, som kunna ifrågakomma under lärotimmarna. Detta innebär, att det obligatoriska provet i franska i studentskrivningarna på latinlinjen bör ersättas med ett prov i engelska och att en därtill avpassad förskjutning i undervisningstiden bör ske de båda ämnena emellan. Frivilligt böra dock abiturienterna fortfarande kunna skriva franska i studentexamen. Överstyrelsen föreslår, att denna omläggning genomföres redan i samband med den provisoriska gymnasiereformen.

I fråga om försöksundervisningen i vissa levande språk — *ryska*, *spanska* och *finska* — torde under provisorietiden inga väsentliga ändringar vara påkallade. Överstyrelsen finner det ytterligt tveksamt, huruvida skolkommisionens antydan, att franskan på ett så tidigt stadium som i klass 9 g skulle kunna ersättas med spanska (s. 157 o. 324), under nuvarande förhållanden bör anses äga någon aktualitet. Skulle landets behov av kontakt med olika kulturkretsar kräva, att undervisning i ryska och spanska anordnas vid läroverken i större utsträckning än som kan ske inom de båda högsta ringarna, torde utrymme snarare böra skaffas på latinets än på franskans bekostnad.

Konstruktionen av *reallinjen* bjuder vida större vanskligheter. På latinlinjen har man kunnat så starkt uttunna de naturvetenskapliga studierna, att flertalet latinare inom ämnesgruppen matematik, biologi, fysik, kemi icke nå fullt fram till realexamens kunskapsmått. På reallinjen kan en lika radikal beskärning av de humanistiska studierna icke gärna komma i fråga. Ämnesträngseln gör sig därför vida starkare gällande på reallinjen än på latinlinjen.

De realare, som tillvalt någon av huvudkombinationerna nr 6 (bi fy ke) och nr 7 (msp fy ke), äro härvid sämst ställda. De äro icke skyldiga deltaga i mer än ett främmande språk, engelskan, och detta har lett till klagomål från universitetshåll. De deltaga icke i ett sådant allmänbildningsämne som filosofi, vilket såväl SU som SK sökt bereda obligatorisk ställning. Slutligen nedlägga de geografien; detta ämnes talesmän klaga i kollegieyttrandena över att ämnets missgynnade ställning icke avhjälppts i skolkommisionens förslag.

I någon mån vidgas naturligtvis ämnesuppsättningen med tilläggsämnets hjälp. Enligt en undersökning, som avser förhållandena höstterminen 1944, hade 44 procent av lärjungarna i biologigruppen och 37 procent av lärjungarna i matematikgruppen tilläggsämne. Ungefär hälften av tilläggsämnena utgöres av ett främmande språk, i regel tyska; därefter breddas den naturvetenskapliga ämnesuppsättningen genom att den matematiska kombinationen förstärkes med biologi och den biologiska med specialmatema-

tik; däremot är det relativt sällsynt, att de utpräglade naturvetarna självmant komplettera sin ämnesgrupp med filosofi eller geografi.

Det är helt visst blott i sin ordning att i samband med den provisoriska gymnasiereformen en undersökning företages, huruvida på reallinjen ett andra levande språk kan föras fram till studentexamen, filosofien göras obligatorisk och geografins ställning på ett eller annat sätt förbättras. Även andra önskemål om ökning av bildningsstoffet, som från olika håll framställts, kunna därvid komma under övervägande. Svårigheterna ligga emellertid i öppen dag. Redan den omständigheten, att reallinjens matematiska gren står i visst konkurrensförhållande till de tekniska gymnasielinjerna, inskränker rörelsefriheten. Ingenjörsexamen vid högre tekniskt läroverk har under senare år godtagits för allt flera levnadsbanor. Särskilt är det av vikt, att denna examen numera på vissa villkor ger tillträde till studier och examina inom den matematisk-naturvetenskapliga sektionen (SFS 1946: 320). Med de utkomstmöjligheter i övrigt, som ingenjörsexamen vid tekniskt läroverk erbjuder, skulle rekryteringen av reallinjen bliva i mycket hög grad lidande, om den matematiskt betonade undervisningen ytterligare inknappades, så att studenterna komme att anses underlägsna läroverksingenjörerna i reallinjens karaktärsämnen. Samtidigt krymper det disponibla utrymmet av andra orsaker. En viss beskäring av timplanen torde sålunda komma att företagas av hygieniska skäl, och samhällskunskapen kräver energiskt sin plats i solen, vilket för visso icke gör uppgiften lättare. Skulle så därtill av allmänt pedagogiska skäl en begränsning av antalet samtidigt lästa ämnen genomföras enligt de principer, som ligga till grund för det nordhultska förslaget, så torde det redan på förhand vara uppenbart, att en kraftig gallring måste företagas bland de framställda önskemålen.

I samband med den provisoriska gymnasiereformen kan även en modernisering ske av *övningsämnenas* kursplaner — beteckningen övningsämne må här ännu en gång av bekvämlighetsskäl begagnas i den gamla meningen, tills en ny sammanfattningsterm myntats. Skolkommissionens resonemang beträffande dessa ämnen pekar hän mot ett närmande även ur innehållssynpunkt mellan läroämnena och övningsämnena. Mest utpräglat är detta i fråga om ämnet musik, som i överensstämmelse med förslag av 1947 års musikutredning skulle upptagas bland läroämnena under namnet musikkunskap. Önskvärdheten av en sådan utveckling kan diskuteras, emedan övningsämnena just i sin nuvarande form ha en särskild uppgift att fylla som en motpol till de mera teoretiskt upplagda läroämnena, men det kan å andra sidan ej bestridas, att de föreslagna ändringarna ofta skulle tillföra gymnasiet ett mycket värdefullt bildningsgods. Såväl den ena som den andra synpunkten — tendensen i det hela och reformförslagen på de särskilda punkterna — böra grundligt övervägas vid den utredning rörande undervisningsplanerna, som en gymnasiereform förutsätter.

Vid eventuell reduktion av timplanen kunna tilläggskurser i övningsämnena bli motiverade som fritidssysselsättningar. SK nämner kurser i maskinskrivning, hemkunskap och slöjd — såväl träslöjd som textilslöjd — och överstyrelsen finner allt detta välbetänkt. Överstyrelsen vill blott därutöver peka på det livliga intresse ungdom i gymnasieåldern brukar visa för de gymnastiska övningarna. Det kan ej råda något tvivel om att några timmar för frivillig gymnastik skulle bliva till det yttersta utnyttjade.» (S. 88—93.)

1950-talets gymnasium, sådant det av överstyrelsen skisserats, innehåller drag, hämtade från nuvarande gymnasieorganisation samt från skolutredningens och skolkommissionens betänkanden. Med nuvarande organisation har det gemensamt anknytningen till realskolan och tidpunkten för differentieringens inträde och överensstämmer följaktligen härutinnan även med skolutredningens förslag. Skolkommissionens förslag på dessa punkter kunna enligt överstyrelsens mening säkrare bedömas först under loppet av den förestående försöksperioden.

Försöken med enhetsskolan skulle enligt överstyrelsens förslag gälla icke blott kommissionens enhetsskola med dess i stort sett odifferentierade klasser utan även olika varianter med mera djupgående differentiering. För gymnasiedebatten är det dock försöken med den mest renodlade enhetsskoletypen, som tilldraga sig huvudintresset, eftersom skolkommissionens organisationsplan för gymnasiet helt uppbäres av dess plan för enhetsskolan. Sådana frågor som kunskapsgrunden och lärjungeurvalet för gymnasiet, villkoren för tillträde till klass 9 g och det linjedelade gymnasiet, möjligheterna för samläsning mellan klasserna 9 a och 9 g och den bästa förläggningen av sistnämnda klass torde komma att successivt framstå i allt klarare belysning, allteftersom försöken med enhetsskolan framskrida. Överstyrelsen anser, att erfarenhetens vittnesbörd i dessa frågor kunna avväntas, innan beslut fattas om ett allmänt genomförande av några av de gymnasietyper, skolkommissionen förordat.

Framemot mitten av 1950-talet nå emellertid de första årgångarna av enhetsskolans lärjungar upp till nionde klassen, och man måste börja tänka på huru gymnasiestudier skola kunna ordnas för dem. Olika vägar måste därvid hållas öppna. Det är ännu icke möjligt att exakt ange de erforderliga övergångsanordningarna.

»Deras art blir beroende av försöksskolornas egen organisation. Den påverkas av den kvalitet, som kan uppnås, och den kvantitet, som kan medhinnas, och därmed även av sättet för lärjungarnas uppsortering i arbetsavdelningar. Den beror jämväl av vilket målet för övergången är; måhända är övergången till den allmänna linjen lättast att ordna.

I synnerhet om skolkommissionens program oförändrat fullföljts för någon grupp av försöksskolor, finnas goda skäl för upprättandet av speciella gymnasieavdelningar för enhetsskoleklientelet. Lärögång och arbetsmetod inom dessa avdelningar böra då i högre grad än gymnasieorganisationen i övrigt präglas av skolkommissionens idéer och förslag. Försök med olika gymnasieformer kunna dock vara motiverade även från andra utgångspunkter. Läroverkskollegierna påyrka nästan genomgående en sådan försöksverksamhet. Kollegiet vid *högre allmänna läroverket för gossar på Södermalm*, som hyser starka betänkligheter mot att utan förbehåll acceptera vare sig det nordhultska förslaget eller skolkommissionens huvudförslag, vill sålunda 'bestämt förorda särskild försöksverksamhet vid särskilda försöksskolor och på enhetsskolans grund', och kollegiet i *Örnsköldsvik*

finner tanken på en dylik prövning vara 'en avgjord förbättring i inställningen till skolfrågor'.

Ur denna synpunkt vore det önskvärt, om försöken med enhetsskolor av skolkommissionens typ i någon mån kunde koncentreras till vissa trakter, så att ett gymnasium av kommissionens typ kunde få framväxa i centrum av en ring av centralskolor. I regel torde dock detta omöjliggöras av olika lokala förhållanden. Försöksgymnasierna komma därför i början troligen att rekryteras av ungdom från skilda trakter, vilket måhända nödvändiggör en rikligare stipendiegivning till de första lärjungeårgångarna.

Redan vid försöksverksamhetens igångsättande på enhetsskolestadiet böra målsmännen erhålla garantier för att till enhetsskolans avslutningsstadium gymnasielinjer komma att anknytas, som ge eleverna fulla möjligheter att med obruten studiegång fullfölja sina studier fram till gymnasietets slutexamen.» (S. 97.)

Under försökstiden böra enligt skolöverstyrelsens uppfattning upprättas specialgymnasier även för vissa andra lärjungegrupper. *Skolkommissionen* föreslår en sådan ny läroverkstyp, ett *gymnasium för vuxna*. Kommissionen tänker på de »senväckta begåvningarna» och på de personer, som av olika anledningar först vid mogen ålder besluta sig för högre studier. Dessas större mognad och självständighet, deras erfarenheter av samhället och på olika yrkesområden förvärvade kunskaper böra göra det möjligt för dem att i snabbare takt och under friare och för den vuxne lämpade studieformer inhämta gymnasietets kurser. I synnerhet förr ha seminarierna fått mottaga ett värdefullt tillskott av studiebegåvade vuxna, som sedan med sin livsgärning gjort betydande insatser för folkundervisningen. Vägen genom seminarierna är emellertid inriktad enbart på utbildning för lärarbanan.

»Med det stegrade behov av intellektuell arbetskraft, som kan motses, synes det vara ett samhällsintresse att tillvarataga den outnyttjade reserven av studiebegåvade vuxna med lägre skolutbildning och bereda den goda möjligheter till gymnasieutbildning», skriver skolkommissionen. »Om så sker, torde även i framtiden ett värdefullt tillskott komma lärarkåren i enhetsskolan tillgodo. Detta gäller inte enbart klasslärarna utan även ämneslärarna. Redan det stegrade behovet av klasslärare och ämneslärare är ett starkt motiv för upprättandet av samhällsägda gymnasier för vuxna. Dessa gymnasier bör emellertid inte ges någon särställning gentemot de övriga gymnasierna genom att enbart förbereda för lärarutbildning. För många yrken torde det vara av värde att de åtminstone till en del rekryteras av personer med praktisk erfarenhet av tidigare yrkesutövning. Där emot bör vid den praktiska omläggningen av de nuvarande seminarierna beaktas, om något av dem skulle kunna byggas om till dylikt gymnasium.

Kommissionen föreslår alltså, att tills vidare ett eller ett fåtal sådana gymnasier för vuxna upprättas. Särskild utredning om ett dylikt gymnasiums struktur är erforderlig, varvid samarbete bör ske med skolkommissionens delegation för folkhögskolan, vilken skolform har angränsande uppgifter. Man kan förutsätta, att studietidens uppdelning på årskurser kan undvaras och att alltså klassavdelningar inte behövs. Med hänsyn till elevernas större mognad och deras målmedvetenhet i studierna bör studie-

gången kunna göras individuell. Att fixera kunskapsfordringar för inträde vid ett sådant gymnasium är vanskligt. Eleverna kan komma med tidigare avlagd realexamen, med avgångsbetyg från flickskola, med folkhögskolekurser, handelsskolutbildning, tekniska studier eller olika korrespondenskurser som grund. Man kan tänka sig, att inträdesprov anordnas för elever utan tillräckligt vitsordade förkunskaper och att man därvid kräver kunskaper motsvarande kurserna för realexamen eller — senare — klass 9 a i enhetsskolan. Dock bör brister i aktuella förkunskaper kunna kompenseras genom särskilt utmärkt studiebegåvning, såvida denna kan konstateras.» (S. 341—342.)

Inrättandet av särskilda gymnasier för vuxna tillstyrkes bland annat av *Svenska landsbygdens kvinnoförbund, Svenska landsbygdens studieförbund, Folkpartiets ungdomsförbund, Sveriges folkskolläraryrkesförbund, Sveriges folkskolläraryrkesförbund, Seminariernas elevförbund.*

Skolöverstyrelsen finner förslaget högst intressant och stöder det gärna.

»Utredningen synes dock även böra avse möjligheterna att i en sådan läroanstalt taga korrespondensmetoden i undervisningens tjänst. För många elever skulle det vara förmånligt, om tider av studier enligt korrespondensmetod i hemorten kunde omväxla med perioder, då lärjungarna vistas vid gymnasiet och stå i personlig kontakt med lärarna. Förfarandet har i vårt land sedan åtskilliga år varit i bruk vid vissa privata företag och även i någon utsträckning prövats vid Försvarets läroverk. Utredningen bör även uppmärksamma behovet av ett nederstadium, motsvarande den nuvarande realskolan. Detta behov är visserligen övergående och kan väntas avtaga, i mån som den nioåriga medborgarskolan förverkligas, men då den nya läroanstalten vänder sig till mognare ungdom och vuxna, som måhända många år tidigare avslutat sin grundläggande skolutbildning, behöver lärjungetillströmningen åtminstone ett par årtionden framöver icke bli alltför otillfredsställande.» (S. 97, 98.)

Överstyrelsen påpekar slutligen behovet av *internatläroverk*, avsedda exempelvis för utlandssvenskarnas barn, för landsbygdsbarn och för barn med speciella familjeförhållanden. Typen representeras i vårt land av några privatläroverk, men tillgången till platser är otillräcklig, och i synnerhet är det för närvarande mycket svårt att bereda plats för flickor i internatläroverk. Sedan år 1945 kan statsbidrag utgå till skolhem för lärjungar vid högre läroanstalter, men man kan icke säga, att frågan därigenom — åtminstone ännu så länge — nöjaktigt lösts. Överstyrelsen, som förbereder särskild framställning i ämnet, framhåller angelägenheten av att behovet av internat vid högre skolor uppmärksammas vid ett blivande beslut rörande skolorganisationen.

En provisorisk *examensreform* har för någon tid sedan genomförts efter av skolkommissionen den 6 augusti 1946 gjord framställning.

I överensstämmelse med yrkanden, som framställts såväl av skolutredningen som av skolkommissionen, har därvid införts ett *omprövningsinstitut*

i studentexamen. Examinand, som blivit underkänd i den muntliga examen, kan tillerkännas rätt att fullborda sin examen genom omprövning i högst två ämnen. Prövningen äger rum under någon av de fem fyllnadsprövningsperioder, som årligen anordnas, och förrättas av en lärare, som vid de allmänna läroverken utses av rektor men vid kommunala och enskilda läroanstalter av skolöverstyrelsen. I bedömningen deltagar en av kollegiet utsedd medbedömare. Därjämte skall den muntliga prövningen övervaras av rektor eller den han i sitt ställe därtill förordnar. Prövningen övervakas sålunda icke av censorer, men examinand får icke pröva om, utan att detta medgivits honom av mer än halva antalet av de censorer, som fungerade vid examenstillfället.

Vidare har — likaledes på förslag av de båda skolkommittéerna — införts en särskild prövning, populärt benämnd »*partiell studentexamen*». Vem som helst kan få undergå prövning i ett eller flera ämnen efter fordringarna för studentexamen på latin- eller realgymnasium, såvida han icke redan avlagt studentexamen eller är anmäld till denna examen — för studenter anordnas i stället fyllnadsprövning. Om någon, som har undergått dylik särskild prövning, sedan vill ta fullständig examen som privatist, kan han i viss utsträckning tillgodoräkna sig de betyg han erhållit; dock måste den slutliga examen alltid omfatta minst fyra ämnen.

Det torde icke vara behöfligt att redogöra för i vad mån dessa bestämmelser skilja sig från de av skolutredningen respektive skolkommisionen föreslagna. En eventuell fortsatt utredning i gymnasiefrågan måste under alla omständigheter ingå på en bedömning av examensprocedurens lämplighet och ändamålsenliga utformning med hänsyn till den gymnasieorganisation, utredningen vill föreslå.

En provisorisk gymnasiereform som den av skolöverstyrelsen skisserade kan icke få någon större varaktighet. När enhetsskolan allmänt genomföres, torde en mera genomgripande gymnasiereform vara av nöden. *Skolöverstyrelsen* är väl medveten härom men anser det icke möjligt att redan nu angiva, huruvida den definitiva lösningen bör sökas i en organisation med horisontell klyvning eller med fasta linjer.

»Om skolkommisionens riktlinjer för det svenska skolväsendets utveckling följas ännu vid mitten av 1960-talet, bör genomförandet av enhetsskolan då ha hunnit så långt, att den provisoriska gymnasieorganisationen icke längre kan motsvara tidens krav. I främsta rummet torde de drag, som kvarstå från nuvarande läroverksorganisation, vid denna tidpunkt tarva modernisering. Den dubbla anknytningen till realskolan måste sålunda avvecklas och ett fyraårigt gymnasium allmänt genomföras i organisationen med 9 g som första ring. Även tidpunkten för differentieringen, som är naturlig inom nuvarande gymnasieorganisation, torde under de ändrade förutsättningarna kunna bli en skottavla för kritiken. Den stora rörligheten i skolkommisionens skolsystem vållar, att lärjungarna år efter år

skulle ställas inför ämnesval eller linjeval, som i vissa fall även måste framtvinga omgrupperingar av lärjungarna på nya klassavdelningar. — — — Törhända är det icke för djärvt att förmoda, att målsmansopinionen under sådana förhållanden komme att föredraga en gymnasieorganisation, där de unga kunna passera gränsen mellan tian och elvan utan alla omständligheter, på obrutna linjer och i orubbade klassförband såsom i gamla tider. 1950-talets provisoriska organisationstyp måste då vika för någon av de typer SK föreslagit eller någon därmed ekvivalent organisation.

Om gymnasiets anpassning till enhetsskolan icke kan genomföras förrän någon gång på 1960-talet, är det givetvis omöjligt för överstyrelsen att giva det ena eller det andra alternativet ett obetingat förord, och än mindre kan överstyrelsen finna det påkallat att nu ingå på förslagens talrika detaljer. De många utkast till timplaner, som finnas i kollegieyttrandena, måste likaledes gå ogranskade till arkiven. I den mån de innehålla livskraftiga idéer, komma de högst sannolikt att i nya varianter åter framläggas av 1960-talets kollegier. Slutligen kan icke heller skolkommissionens utkast till examensreform med sin förankring i kommissionens huvudalternativ prövas utan preciserade förutsättningar rörande den gymnasieorganisation, inom vilken den skall tillämpas.

Överstyrelsen har dock i det föregående uttalat förhoppningen, att erfarenheterna från den allmänna linjen i dess av överstyrelsen föreslagna form skola ge en viss vägledning för det slutliga valet. Skulle avgångssiffrorna från näst högsta ringen av denna linje ännu i början av 1960-talet icke ha visat någon nämnvärd tendens att stiga, vore det kanske mest naturligt, om valet fölle på ett system med ett fåtal fasta linjer, i princip uppbyggda enligt det nordhultska schemat. Har åter vid denna tid ett klart behov av en avgångsetapp framträtt, vore det icke överraskande, om ett system med horisontell klyvning ansåges bättre svara mot tidens krav.» (S. 98—99.)

h. Departementschefen.

Utsagt eller underförstått ligger bakom varje ståndpunkt i gymnasiefrågan även en bild av samhället, konservativ eller radikal, realistisk eller utopisk alltefter vederbörandes personliga läggning. Kunde samhällsverksamheten begränsas som förr i tiden, skulle även gymnasiets uppgifter i motsvarande grad förenklas. Ett gymnasium, som endast behövde vara en förskola för akademiska studier, kunde mycket väl tills vidare organiseras som ett tvålinjesystem med föga differentierade linjer. Ett och annat yttlande synes ha hämtat sin inspiration från en sådan samhällssyn: tillströmningen till gymnasiet bör begränsas, formalbildningen bör hållas högt. Ett långt större antal av remissvaren bedömer gymnasiets organisationsproblem på grundval av erfarenheterna från den nuvarande skolorganisationen, där realskolan visserligen har öppnats för allt fler lärjungar men i stort sett bibehåller sin gamla karaktär, sina gamla arbetsmetoder och sina gamla krav på lärjungarna. Det är lätt att förstå, att sådana yttranden innehålla kritik och ej sällan skarp kritik, eftersom ett gymnasium, som har utformats med hänsyn till den blivande enhetsskolan, icke gärna på samma gång

i alla delar kan vara den mest ändamålsenliga konstruktionen för ett till den nuvarande realskolan anslutet gymnasium. Vad som belyses i dessa yttranden är emellertid egentligen, huru gymnasiet med hänsyn till dess nuvarande uppgifter i samhället och nuvarande lärjungebesättning bäst organiseras på grundvalen av en i huvudsak oförändrad nederskola. Påfallande ofta komma remissinstanserna därvid till ett positivt resultat i fråga om den av skolkommissionen förordade allmänna linjen.

Skolkommissionen har måst göra ett försök att draga ut konsekvenserna även av utvecklingstendenser, som ännu icke kommit till sin fulla verkan, av den utveckling mot mera komplicerade samhällsförhållanden, som pågår, och den strävan mot en höjd individuell utbildningsnivå, som gör sig gällande inom skilda folklager. Dess gymnasieförslag har som bakgrund en genomförd enhetsskola, där åtta år av den grundläggande skolutbildningen äro gemensamma för alla, och ett progressivt samhälle, där ett stadigt växande behov av kompletterande gymnasial utbildning för mycket skiftande samhällsändamål gör gymnasieutbildningen eftertraktad inom allt vidare ungdomskretsar. Det kan i ett sådant läge inte räcka med att varsamt glänta på gymnasiets port för att släppa in de bästa formella begåvningarna. Jag vill icke säga, att portarna böra öppnas på vid gavel, men anspråken på gymnasiet bli med nödvändighet större än nu, hela byggnaden börjar bli för trång, man kan icke underlåta att tänka på framtiden. Att yttrandena i fråga om dessa fjärmare förhållanden äro oenhetliga och ofta föga belysande, är dock ganska begripligt: förutsättningarna kunna ännu icke otvetydigt preciseras; först när enhetsskolan en gång står färdig, kan större enighet vinnas om huru denna skolas påbyggnader skola se ut.

Tillsammans tagna ge dock remissyttrandena, synes det mig, en viss ledning för gymnasiefrågans fortsatta behandling. Graden av aktualitet hos de skilda reformprojekten kan ganska väl avläsas i yttrandena. Räkna man med en fortskridande skolreform, kan det icke vara nödvändigt att omedelbart skrida till förverkligandet av ett maximiprogram, vars avlägsnaste konturer ännu för flertalet bedömare te sig oskarpa i det framåtriktade tidsperspektivet. Svårbedömliga delspörsmål, som förutsätta en viss överblick över konsekvenserna av en ännu blott påbörjad utveckling, kunna vinna på en förnyad genomarbetning, medan de delar av programmet, som även under nu rådande skolförhållanden skulle bli till gagn för den studerande ungdomen, icke böra undanskjutas. Jag kan mycket väl som en arbetshypotes acceptera skolöverstyrelsens tidsschema, när den särskiljer tre perioder i utvecklingen: den omedelbart förestående, då praktiskt taget alla i gymnasiet inträdande lärjungar ha genomgått den nuvarande realskolan, den därpå närmast följande, då man måste ordna för gymnasiestudier åt lärjungar från de försöksvis inrättade, ännu dock relativt fåtaliga enhetsskolorna, och den tredje, avslutande fasen, då enhetsskolan börjar närma sig

sin fullbordan och gymnasiet definitivt måste i sin helhet inorganiseras i enhetsskolesystemet.

Redan under den första perioden bör enligt min mening en provisorisk gymnasiereform genomföras, varvid organisationen kvantitativt och kvalitativt bör smidigare anpassas efter de redan nu klart framträdande behoven.

I synnerhet under efterkrigstiden har inom skilda delar av landet ett livligt intresse för gymnasieorganisationens utvidgning givit sig till känna. Icke mindre än ett tjugotal kommunala gymnasier ha upprättats under de senaste fem åren; flertalet av dessa ha ännu icke kommit i åtnjutande av statsbidrag. Den ökning av gymnasieorganisationens kapacitet, som vunnits genom dessa kommunala initiativ, är enligt min uppfattning önskvärd och motsvaras av en stigande efterfrågan på ungt folk med gymnasial utbildning. Upprättandet av nya statliga gymnasier har fått anstå några år, medan utredningarna om skolväsendets framtida organisation ha pågått, men frågan bör nu med det snaraste återupptagas. Jag har anmodat skolöverstyrelsen att inkomma med utredning om utbyggande av läroverksorganisationen med nya statliga gymnasier och hoppas, att förslag i ämnet skall kunna föreläggas 1951 års riksdag.

Snarast möjligt bör också gymnasiets linjedelning moderniseras. Latinet och matematiken ha av gammalt varit hörnstenar för de vetenskapliga studierna vid universitet och högskolor och äro det i stor utsträckning fortfarande: studier i teologi, språkvetenskap och historiska ämnen förutsätta insikter i latin, som icke torde kunna sättas nämnvärt lägre än nuvarande pensum i studentexamen, studier i tekniska och naturvetenskapliga ämnen, inklusive större delen av fackhögskolornas ämneskrets, fordra insikter i matematik, som icke alltid kunna begränsas till realgymnasiets allmänna kurs. Den från början smala sektor av de akademiska studierna, där ett framgångsrikt arbete är möjligt utan denna solida grund i latin eller matematik, har emellertid successivt vidgats. Ett uttryck för denna utveckling är inrättandet av den nuvarande statsvetenskapliga examen; förkunskaper i latin och matematik äro visserligen nyttiga för hithörande studier, men betyg i studentexamen är icke föreskrivet. Liknande torde läget vara inom en annan ämnesgrupp av stigande betydelse för samhällsarbetet, nämligen den psykologisk-pedagogiska.

En motsvarande utveckling på gymnasialstadiet har omöjliggjorts av det hittills härskande tvålinjesystemet. Läget är så mycket mer påfallande, som behovet av samhällsorienterande studier utan obligatorisk sammankoppling med omfattande kurser i latin och matematik är särskilt framträdande just för de grupper av gymnasister, som icke tillämnas universitetsstudier. Liksom skolöverstyrelsen anser jag, att den allmänna linje, skolkommissionen föreslagit, svarar mot behov, som icke längre kunna lämnas obeaktade. Gymnasieorganisationen bör därför snarast möjligt utvidgas

med en sådan linje. Linjens huvuduppgift måste bliva att giva lärjungarna en mer omfattande och fastare orienterad kunskap om nutidssamhället än som är möjligt åstadkomma inom de nuvarande linjerna med deras i var sin riktning specialiserade studiemål. Den matematikkurs, som kan inrymmas i linjens studieplan, kan säkerligen icke erhålla samma omfattning som reallinjens nuvarande allmänna kurs, men den bör kunna överstiga latinlinjens, och den bör med avseende på stoffurvalet få sin prägel av linjens uppgifter i övrigt; de delar av matematiken, som äro värdefulla för statistiskt arbete, böra på denna linje betonas, medan det geometriska inslaget bör kunna mycket avsevärt förtunnas. Huruvida jämväl en kurs i latin bör inläggas på den allmänna linjen, måste tills vidare lämnas oavgjort. Ur vissa synpunkter vore det önskvärt att så kunde ske, men schemautrymmet är trångt för de många intressen linjen har att tjäna. Först när tim- och kursplaner äro utarbetade, så att latinkursens värde kan vägas mot de studier i andra fack, som den komme att undantränga, är det möjligt att på denna punkt träffa ett avgörande. I övrigt bör linjen mer än de båda andra präglas av uppgiften att meddela en ospecialiserad allmänbildning.

Tills vidare synes det mig klokt att stanna med ett trelinjesystem, som vid sidan av latin- och reallinjerna omfattar en allmän linje. Det kan icke vara önskvärt att på ett så tidigt stadium som vid inträdet på gymnasiet ställa lärjungarna inför alltför många alternativ, som för de villrådiga måste öka riskerna för felval. De från olika håll föreslagna speciella flickskole- och socialpedagogiska linjerna, som skulle stå den allmänna linjen tämligen nära, torde i varje fall icke böra upptagas i gymnasiets organisationsplan, förrän erfarenhet vunnits om vad den allmänna linjen kan prestera, vilka levnadsbanor som bekvämligen kunna anslutas till denna linje, och vilka lärjungegrupper som komma att frekventera densamma.

Att införandet av en allmän linje bör kunna möjliggöra en beskränning av det nuvarande differentieringssystemet, på sätt skolöverstyrelsen i sitt utlåtande har utrett, får väl anses ligga i sakens natur. Även enligt min mening bör tillvalssystemet förenklas, då den allmänna linjen införes, så att varje lärjunge vid inträdet i näst högsta ringen har att träffa ett val mellan två eller allra högst tre studiealternativ i stället för som nu mellan sju eller elva. Det blir även efter en sådan reduktion av differentieringssystemet möjligt att tillgodose de mest trängande differentieringsbehoven. Sedan den allmänna linjen från de båda andra övertagit de lärjungegrupper, som ha valt någon av dessa linjer, endast emedan ingen mellanlinje står till buds, kan sannolikt i båda fallen en enkel gaffelgrening vara tillräcklig, så att latinlinjen i de två högsta ringarna delar sig i en helklassisk och en halvklassisk gren och reallinjen i en matematisk och en biologisk gren. I vad mån latinlinjen kan göras användbar även för lärjungar, som måste kunna redovisa kurser i matematik utöver realexamen, bör undersökas vid

utarbetandet av undervisningsplanerna, men den för närvarande låga deltagarfrekvensen i ämnet, vilken troligen skulle ytterligare pressas genom införandet av en allmän linje, gör det knappast möjligt att vid latinlinjens omorganisation tillmäta detta ämne större vikt.

Om således de båda nuvarande linjerna icke göras alldeles stela utan bibehålla möjligheten till en viss grovsortering av lärjungarna efter deras intressen och tillämnade levnadsbanor, synes en motsvarande rörelsefrihet böra medgivas även på den allmänna linjen. Vid sidan av linjens relativt specialiserade huvudstam bör då i första hand en nyspråklig sidogren övervägas för de båda högsta ringarna. Därigenom skulle en möjlighet till förstärkt språkutbildning öppnas för lärjungarna, vilken torde komma att uppskattas av dem som syfta till kommersiell verksamhet eller eljest räkna med att i framtiden stå i livligare kontakt med de ledande kulturländerna. Det är min förhoppning, att, även om engelskan i överensstämmelse med de båda skolkommittéernas enhälliga förslag göres till gymnasiets huvudspråk, de syftemål, som avses med de olika hit ingivna petitionerna till franskans förmån, därigenom åtminstone till någon del skola kunna tillgodoses.

Att språkundervisningen jämväl i övrigt vid den provisoriska gymnasie-reformen bör erhålla en så stark ställning som omständigheterna medgiva, behöver knappast sägas. Av praktiska skäl är det dock uteslutet att bereda fast plats inom läroverksorganisationen för ytterligare upp till fyra främmande språk — ryska, spanska, italienska och finska — utöver de två klassiska och tre moderna främmande språk, som redan finnas där. Man torde i huvudsak nödgas begränsa sig till att medgiva, att vid läroverk, där tillräckligt intresse är till finnandes bland lärjungarna och kompetenta lärare kunna anskaffas, det andra eller tredje främmande språket i de båda högsta ringarna får utbytas mot det språk lärjungarna åstunda och i övrigt erforderliga jämkningar i undervisningsplanen för dessa ringar företagas. För den händelse under den provisoriska reformens tid behov av mera omfattande undervisning skulle yppa sig i något av de nämnda språken, gömmer emellertid organisationen en latent möjlighet att lösa frågan enligt de riktlinjer, som länge prövats vid Nya elementarskolan. Latinet skulle då på latinlinjen ersättas med ett fjärde levande språk, varigenom en mycket utpräglad nyspråklig studieplan kunde åstadkommas. Såsom bland annat framgår av professor Falks tidigare återgivna uttalande, torde dock behållningen av en tvåårig kurs få anses rätt tillfredsställande till och med i ett så pass svårt språk som ryska. Så länge tillströmningen till undervisningen i detta ämne icke är större, än den för närvarande är, synes det därför tillräckligt med fortsatt försöksundervisning, huvudsakligen förlagd till de två högsta ringarna vid läroverk, där betingelserna för undervisningen äro gynnsamma.

I likhet med skolöverstyrelsen anser jag en allmän översyn av gymnasiet undervisningsplan påkallad i samband med införandet av den tredje linjen, varvid även de hygieniska önskemål böra beaktas, som föranlett förutnämnda reduktion av realskolans timplan. Jag skulle gärna se, att därvid även en minskning av de samtidigt lästa ämnenas antal kunde åvägbringas i överensstämmelse med tendenserna hos det av skolkommissionen framlagda nordhultska förslaget; i varje fall bör ingen *ökning* ifrågakomma av det antal läroämnen, som nu läsas parallellt i den differentierade delen av latin- och realgymnasierna. Skolöverstyrelsens förslag att redan under provisorietiden ge den allmänna linjen en sådan utformning, att vissa av skolkommissionens idéer där kunna prövas, synes mig i hög grad beaktansvärt; även på de båda andra linjerna böra dock åtgärder vidtagas för att, i den mån så redan nu kan ske, möjliggöra friare studieformer.

Om övergångstidens gymnasium utformas enligt de riktlinjer, jag nyss angivit, kommer organisationen som helhet betraktad att erhålla den grad av smidighet, som kan anses klart påkallad av ungdomens olikartade anlag och intressen och levnadsbanornas skiftande krav. Förekomsten av såväl treåriga som fyraåriga linjer sida vid sida ökar i andra hänseenden organisationens elasticitet. Det bör alltså finnas treåriga linjer för de lärjungar, som på grund av hemortens belägenhet eller av olika sociala skäl finna denna organisation vara att föredraga, och det finnes näppeligen heller bärande skäl att förmäna lärjungar, som äro bosatta på gymnasieorten eller eljest kunna träffa sitt linjeval utan inskränkande yttre omständigheter, att tillgodogöra sig fördelarna av en obruten fyraårig studiegång.

Till sin allmänna plan bleve väl en sådan provisorisk gymnasieorganisation i stort sett tillfredsställande. Huru den kommer att ta sig ut i praktiken, beror dock i hög grad på lösningen av de lokala organisationsfrågorna. Målet bör vara att — så långt de ekonomiska tillgångarna medgiva — handlägga även dessa frågor under allsidigt hänsynstagande till de omständigheter, som ha varit bestämmande för gymnasieorganisationens planläggning i stort.

För de lärjungar, som begagna den nuvarande gymnasieorganisationen, stå de båda valmöjligheterna — latin- och reallinjen — för närvarande öppna vid samtliga högre allmänna läroverk med undantag av högre realläroverket på Norrmalm. Om nu en allmän linje principiellt accepteras, uppstår frågan, på vilka villkor en dylik linje må kunna upprättas vid de existerande läroverken och under vilka omständigheter en redan befintlig linje av det ena eller andra slaget bör nedläggas, ifall lärjungebesättningen nedgår. Bedömningen försvåras av att det några år framåt torde bliva mycket vanskligt att förutsäga, huru lärjungarna komma att fördela sig på de olika linjerna.

Vid den senaste läroverksreformen bestämde riksdagen i detalj fördelningen av latin- och reallinjer, treåriga, fyraåriga och lyceilinjer vid varje särskilt läroverk. Även antalet parallellavdelningar av varje slag upptogs i specialplaner för de särskilda läroverken, som fogades till 1927 års riksdagsbeslut. Mycket snart började emellertid lärjungetillströmningen förete stora avvikelser från den i specialplanerna förutsatta, och redan år 1930 fick skolöverstyrelsen rätt att inom gränserna för de anvisade medlen och under de av riksdagen i övrigt angivna förutsättningarna medgiva jämkningar i specialplanerna. Under senare år har praxis varit, att upprättandet av linje av slag, som icke förut funnits vid läroverket, underställes riksdagen, att Kungl. Maj:t beslutar om upprättande av nya parallellavdelningar av första ringen vid redan existerande linjer och att skolöverstyrelsen beslutar i fråga om antalet parallellavdelningar av högre ringar. Vanligen har Kungl. Maj:t medgivit upprättandet av ny parallellavdelning av första ringen, om minst 10 godkända inträdessökande måste avvisas, därest sådan parallellavdelning icke kommer till stånd, men på sista tiden har under inflytande av lärarbristen en åtstramning av praxis måst företagas. Å andra sidan har linje, som upptagits i 1927 års specialplaner, i flera fall temporärt nedlagts. Proceduren har därvid varit tämligen omständlig: om lärjungeantalet i första ringen under två på varandra följande år understigit 10, inrapporteras förhållandet av skolöverstyrelsen till Kungl. Maj:t, som i samband med beräkningen av icke-ordinarieposten i de allmänna läroverkens avlöningsstater giver riksdagen kännedom om vad som förekommit; därest riksdagen intet har att däremot erinra, föreskrives sedan i regleringsbrevet för följande år, att ny första ring av ifrågavarande linje icke eller endast på vissa villkor får upprättas. På senare tid har Kungl. Maj:t i sådana fall icke brukat lämna tillstånd till upprättande av ny ring med mindre antalet anmälda lärjungar uppgått till minst 8 eller 10; det förra talet har använts, då fråga varit om den enda förefintliga latinlinjen vid ett läroverk, det senare då det exempelvis gällt en treårig latinlinje vid ett läroverk, där fyraårig, ofullständigt utnyttjad linje finnes, eller omvänt.

Med hänsyn till ovissheten om lärjungetillströmningen till linjerna torde från och med det år, då den allmänna linjen skall införas i gymnasieorganisationen, avgörandet i fråga om gymnasiets organisation på de särskilda orterna lämpligen böra överflyttas till Kungl. Maj:t, så att en snabb och smidig anpassning efter ortsförhållandena blir möjlig. Upprättandet av ny linje eller av ny parallellavdelning av första ringen på linje, som redan är företrädd vid läroverket, bör därvid i regel icke medgivas, om lärjungeantalet kan beräknas understiga 15, indragning av linje bör i regel ske, om lärjungeantalet understiger 10 resp. 8 i överensstämmelse med nu tillämpad praxis. Hänsyn bör emellertid tagas till åtskilliga inverkan förhållanden, såsom förhandenvaron av andra läroverk på läroverksorten, antal redan

befintliga parallellavdelningar av ringen vid läroverket m. m. I synnerhet måste beaktas, att studielägenheterna för ungdom från landsbygden och mindre skolorter icke böra beskäras utan tvingande skäl. Som villkor för inrättande av ny linje bör föreskrivas, att läroverkskommunen åtager sig att för den nya linjen hålla erforderliga undervisningslokaler jämte inredning och möbelutrustning ävensom bostäder åt för läroverket erforderlig vaktmästarpersonal. Skolöverstyrelsens nuvarande befogenhet att i vissa fall besluta om antalet parallellavdelningar bör bibehållas.

Om nytt högre allmänt läroverk upprättas, torde i samband med beslutet härom, vilket givetvis fortfarande bör underställas riksdagen, en initialorganisation böra fastställas att tillämpas det första läsåret, medan organisationens fortsatta utbyggande enligt de allmänna riktlinjer, som av riksdagen accepterats för gymnasieorganisationen, bör kunna ske genom beslut av Kungl. Maj:t på grundval av de årliga tillströmningssiffrorna.

Hinder torde icke möta att upprätta jämväl vissa gymnasier med speciella uppgifter under övergångstidens första del. I första rummet bör därvid det av skolkommisionen föreslagna gymnasiet för vuxna komma i åtanke. Syftet motsvaras inom den nuvarande skolorganisationen närmast av de aftonskolor, som äro inrättade vid högre allmänna läroverket å Kungsholmen och vid ett par privatläroverk. Den begränsade tillströmningen till dessa skolor kan måhända mana till någon återhållsamhet. Början torde böra göras med en gymnasielinje för vuxna, som förlägges till lämpligt läroverk eller seminarium, varefter en successiv utbyggnad bör företagas i mån av behov. Såsom skolkommisionen har framhållit, bör vid ett sådant läroverk alltifrån början fria studiemetoder odlas och i överensstämmelse med skolöverstyrelsens förslag även korrespondensmetoden tagas till hjälp. Det är mycket möjligt, att vid ett sådant läroverk indelning i årskurser och klassavdelningar skall kunna avvaras och att tider med studier per korrespondens i hemorten skola kunna alternera med perioder, då lärjungarna vistas vid gymnasiet och stå i personlig kontakt med lärarna.

I fråga om de övriga av skolöverstyrelsen i detta sammanhang berörda skoltyperna — vissa internatläroverk och en realskola för vuxna — torde överstyrelsens bebådade framställning böra avvaktas.

Därest riksdagen icke har något att erinra mot vad jag i det föregående har anfört, har jag för avsikt att efter erforderlig utredning snarast möjligt föranstalta om en provisorisk gymnasiereform, innefattande upprättandet av en allmän linje, begränsning av differentieringssystemet på högstadiet och inrättandet av den första gymnasielinjen för vuxna. På sätt skolöverstyrelsen föreslagit, böra de möjligheter att pröva skolkommisionens tankar om gymnasiets organisation och inre arbete, som i samband därmed kunna erbjuda sig, så långt ske kan tillvaratagas.

Redan innan den provisoriska gymnasiereformen är till fullo genomförd, måste arbetet börja på nästa fas i gymnasiets utveckling. De försök med en lärogång enligt enhetsskolans grundsatser, som redan ha påbörjats inom folkskolan, komma vid 1950-talets mitt att ha bragts så långt, att de första lärjungarna från enhetsskolan stå redo att påbörja gymnasialstudier. Formerna för övergång till gymnasiet och organisationen av gymnasiestudierna för dessa lärjungar kunna på sakens nuvarande stadium icke exakt angivas, emedan, såsom jag i det föregående framhållit, försöken torde komma att följa skilda linjer på olika orter, alltefter de lokala initiativ, som torde vara att motse. Jag är emellertid angelägen om att betona, att dessa lärjungar i sina studier böra vara tillförsäkrade det allmännas välvilliga intresse och stöd. Målsmännen böra tryggt kunna räkna med att, när tiden är inne, gymnasielinjer skola finnas att tillgå med anknytning till enhetsskolans slutstadium, och att dessa linjer skola ge eleverna fulla möjligheter att efter förmåga fullfölja studierna fram till gymnasiets slutexamen.

Jag är ense med skolöverstyrelsen om att de gymnasielinjer, som anslutas till försöksskolor av skolkommissionens standardtyp, beträffande lärogång och arbetsmetod böra i högre grad än gymnasieorganisationen i övrigt präglas av skolkommissionens idéer och förslag och att under en följd av år ungdom från enhetsskolor i skilda landsdelar måste sammanföras till ett begränsat antal försöksgymnasier eller försökslinjer. Lärjungarna böra under sin gymnasievistelse kunna påräkna dels studiebidrag, vilka utgå utan behovsprövning och böra täcka den merkostnad, som uppstår genom att studierna icke kunna förläggas till hemorten, dels därutöver behovsprövade stipendier enligt de grunder, som i allmänhet gälla vid gymnasiestudier.

Försöksgymnasiernas anknytning till enhetsskolan måste enligt min tanke förmedlas av en klass av typen 9 g. Huruvida den i lärarkretsar mångomskrivna stridsfrågan om den lokala förläggningen av klass 9 g på allvar kommer att aktualiseras under försökstiden, synes mig tämligen ovisst. På de hittills uttagna försöksorterna läser klassen automatiskt komma att organiseras i anslutning till enhetsskolan, och om försöken avlöpa efter beräkning, skulle således det mottagande gymnasiet endast omfatta klasserna 10—12. Det är dock möjligt, att de i början avsevärda svårigheterna att ordna det inre arbetet efter skolkommissionens riktlinjer åtminstone i vissa fall kunna önskliggöra en centralisering av 9 g till det mottagande gymnasiet. Enligt min mening böra olika förläggningsmöjligheter för klass 9 g tills vidare hållas öppna och det slutliga avgörandet ske under allsidigt hänsynstagande till samtliga de omständigheter, som kunna ha relevans för frågans bedömning, och icke minst de under försöksåren gjorda erfarenheterna.

Då försök även böra tillåtas efter riktlinjer, som mer eller mindre avvika från skolkommissionens, kan det emellertid tänkas, att under försökstiden lärjungar avgå från enhetsskolan efter en lärogång, som står närmare den nuvarande realskolans, så att de efter någon komplettering kunna vinna inträde vid de vanliga gymnasierna. Huru övergången i dylikt fall bör organiseras måste prövas med hänsyn till omständigheterna; anledning finnes att tro, att den av skolkommissionen föreslagna fria klassen därvid skall bli till god nytta. I ämnen, där lärjungarna på grund av genomgångna kurser och erhållna betyg kunna antagas ha förutsättningar att följa gymnasiets undervisning, äro givetvis inga specialanordningar behövliga.

Den tredje och sista fasen av gymnasiefrågans utveckling skulle enligt skolöverstyrelsens periodindelning taga sin början någon gång på 1960-talet, då gymnasiet måste taga hand om allt större skaror av enhetsskoleelever och dess lärogång således måste organiskt anknytas till enhetsskolans. Även den allmänna organisationen med dess stridsämnen — den horisontella klyvningen och avvägningen mellan fasthet och differentiering i linjebyggnaden — måste då tagas upp till slutlig prövning. Jag har i ett tidigare avsnitt på mitt anförande givit till känna, att svaret på de ännu olösta frågorna angående enhetsskolans organisation bör sökas under en försöksverksamhet, vars resultat, allteftersom de bli tillgängliga, skulle samlas och bearbetas för att ge material till en sammanfattande utredning framemot försöksperiodens slut. Först genom denna utredning kommer grunden för det blivande gymnasiet att fixeras. Så snart detta skett, torde förberedelserna kunna upptagas för den mera genomgripande gymnasiereform, som enligt min övertygelse är en oundviklig konsekvens av enhetsskolans framväxande. Att man därvid kommer att gripa tillbaka på skolkommissionens arbeten såsom för arbetet grundläggande, synes mig i varje fall högst sannolikt.

Avdelning III.

Gemensamma frågor.

10. Byggnader, utrustning och skolsociala åtgärder.

Om skolan skall kunna ge de unga medborgarna det bästa hon förmår, måste hennes arbete och lärjungarnas levnadsförhållanden vara föremål för ganska mycken omtanke från det allmännas sida. Byggnader och utrustning måste göras så goda och ändamålsenliga, som tillgångarna medgiva, läkare och psykologer måste sättas i tillfälle att ge de uppväxande den hjälp de i många situationer behöva, skolsociala och ekonomiska stödåtgärder behövas för att hålla undan de spärrar, yttre omständigheter sätta i de ungas väg. Liksom skolarkitekten vinnlägger sig om att naturligt och harmoniskt infälla skolhuset i det svenska landskapet, måste alla de, som bära ansvaret för den unga generationen, eftersträva att göra skoltiden till en naturlig och harmonisk del av ett människoliv i den svenska nutidsmiljön. Detaljerna i det praktiska arbetet kunna växla efter åldersstadiet och skolformens speciella uppgifter, men frågeställningarna och riktlinjerna äro sig tämligen lika inom de flesta av barna- och ungdomsålderns skolformer. I ett resonemang, som blott har till uppgift att klargöra skolväsendets aktuella utvecklingstendenser och uppdraga några huvudlinjer för det fortsatta arbetet, kan jag lägga huvudvikten på de för skolväsendet gemensamma dragen.

a. Skolbyggnadsfrågorna.

För ett lokalt skolbyggnadsprogram på längre sikt äro lärjungarnas fördelning på skolenheter och skolarbetets praktiska utformning de grundläggande faktorerna, men i praktiken påverkas byggnadsprogrammet därjämte i högsta grad av det existerande skolhusbeståndets beskaffenhet och värde.

Ansvaret för skolhusbyggena bör enligt *skolkommissionens* mening fortfarande påvila skoldistriktet. Generellt giltiga och i detalj gående bestämmelser beträffande skollokalernas utformning torde icke vara önskvärda. Det kommunala skolintresset och arkitekternas nydanarvilja böra på detta område till och med få ökad betydelse. Kommissionen försöker dock i stora drag angiva de anspråk den föreslagna skolreformen komme att ställa på lokalernas beskaffenhet. I första hand tar kommissionen sikte på den nya skoltyp, reformen förutsätter, *centralskolan*.

En centralskola bör inte göras för stor. På landsbygden, där man också måste tänka på att skolvägarna icke få bli för långa, bör ett lärjungeantal av 350—400 vara maximum. I städerna kan det med hänsyn till de höga tomtpriserna och bristen på lämpliga tomter vara svårt att hålla denna övre gräns, men man bör dock för framtiden eftersträva, att gränsen 400 elever icke överskrides i en skolbyggnad för enhetsskolans mellan- och högstadium. Lågstadiet bör lämpligen, både på landsbygden och i städerna, ha egen byggnad. Småskolorna böra vara så många som möjligt: skolvägarna bli då kortare, starkt trafikerade huvudleder kunna lättare undvikas, och då skolorna bli mindre, få de mera karaktären av hem. Om en småskola inrymmes i en större skola, bör den ha särskild ingång och särskild lekplats.

De krav, som böra ställas på klassrummen, bero icke blott av klassernas storlek utan även av arbetssättet under lektionerna. Kommissionen kommer till resultatet, att klassrummen böra vara störst på lågstadiet.

»All undervisning i småskolan (frånsett lekar och gymnastikövningar) bör kunna försiggå i ett och samma rum: teoretisk undervisning, målning, modellering och ritning, enklare slöjd, enkla husliga sysslor (dock ej egentlig matlagning), sång och musik. Undervisningen kräver utrymme för arbetsbord (i stället för pulpeter) för varje elev och möjlighet att ställa samman dessa till större bordsytor för gemensamma arbeten, målning m. m. Slöjden behöver en arbetsbänk och de husliga sysslorna sin särskilda avdelning eller köksvrå med någon inredning för ändamålet. Vidare behövs rikliga skåputrymmen för undervisnings- och arbetsmateriel samt ett väggfast skåp med fack för varje barn. Genom att eleverna förvarar sina saker i facket, behöver arbetsborden ej längre tjäna som förvaringsplats för böcker etc. Plats bör finnas för ett stort avlastningsbord, och varje klassrum bör vara utrustat med tvättställ med rinnande vatten.

Lämpligt är emellertid, att klassrummet kombineras med ett verkrum, dit en del av de här nämnda sysslorna kan hänvisas. Detta rum, som måste vara så beläget, att läraren kan ha uppsikt över det, bör vara utrustat med stort arbetsbord, rinnande vatten och diskbänk. Verkrummet är avsett för målning, modellering, slöjd och andra våta eller bullrande sysselsättningar. Det är avsett att användas av individuellt arbetande lärjungar eller av en grupp, som behöver arbeta i fred med en viss uppgift. Det kan också placeras mellan två klassrum med dörrar till båda och användas av dem bägge.

För ett klassrum med dessa uppgifter räcker inte de mått, som enligt nu gällande bestämmelser är normativa: en längd av 7—8 meter och en bredd av 6,5 meter. En ökning av utrymmet med 20—25 procent är erforderlig.

Även på mellanstadiet (klasserna 4—6) fordras rymliga klassrum. Plats måste finnas för skåp, där elevernas böcker och materiel, klassens gemensamma arbetsmateriel och elevernas utförda arbeten kan förvaras, samt för en hylla för uppslagsböcker m. m. Arbetsbänk bör finnas i lärosalen, gärna försedd med rinnande vatten och elektrisk kontakt (avsedd även för ljusbildsapparat). Reservrum för grupparbete är önskvärt.

För både låg- och mellanstadiet gäller, att klassrummet bör ha oömma väggar, åtminstone på någon sida, för att barnens målningar etc. skall kunna sättas upp, hyllor spikas fast etc.

För högstadiet (klasserna 7—9) torde klassrummen kunna vara något mindre än för mellanstadiet. Arbetsbänk och tvättställ är ej längre behövlige. Utrymme för grupparbete kan vinnas genom att begagna andra klassrum, som för tillfället är lediga. På detta sätt kommer klassrummen, i varje fall vid modern undervisning, att kunna fullt utnyttjas.» (S. 469—470.)

Förutom klassrummen fordras för en centralskola vissa specialrum: rektorsexpedition, lärarrum, samlingssal, biblioteksavdelning, materielrum, naturkunnighetsavdelning, teckningssal, musiksal, gymnastikavdelning, salar för träslöjd, metallslöjd och syslöjd, skolkök, skolmåltidlokal, läkarrum med rum för sjuksköterska samt toalettavdelning. Härtill komma åtskilliga biutrymmen samt — helst — samlingsrum för eleverna (klubbrum). I många fall torde hänsyn behöva tagas till den förberedande yrkesundervisningens lokalbehov.

Lokalprogrammet är sålunda rätt stort, men vid mindre skolor kan ett och samma rum i vissa fall begagnas för ett par olika ändamål.

Behovet av *samlingssal* understrykes av kommissionen.

»Ofta behöver flera klasser samlas för föreläsningar, prov, filmförevisningar eller allmänna samlingsstunder. Samlingssalen är av betydelse för kontakten mellan klasserna och för kontakten mellan skolchefen och eleverna. Den behövs för föräldramöten och för aftonunderhållningar och dramatiska föreställningar, som eleverna anordnar. Ofta kan den dessutom fylla en viktig uppgift i bygdens sociala liv (föreläsningar och möten, teaterföreställningar och konserter). Samlingssalen behöver inte nödvändigtvis rymma en skolas alla lärjungar men bör i en vanlig centralskola bereda plats för 200—250 personer. Dimensioneringen blir emellertid beroende av ortens behov av samlingssal. Till utrustningen skall höra scen med biutrymme, så att det blir möjligt att anordna teaterföreställningar, samt anordningar för filmföreställningar.» (S. 469.)

Kommissionen ingår vidare närmare på utformningen av biblioteket, naturkunnighetsavdelningen och gymnastiksalen. Den sistnämnda bör, om det gäller en centralskola på landsbygden, vara kombinerad med badavdelning, som vissa tider hålles öppen för allmänheten. För bygdeskolor, som omfattar endast lågstadiet, är lekrum att föredraga framför gymnastiksal.

Skolenheter, i vilka *gymnasium* ingår, kunna göras större. Den önskvärda maximigränsen torde i detta fall ligga vid omkring 600 lärjungar. Uppsättningen av specialrum måste vara rikare, medan klassrummen icke utnyttjas hela arbetstiden. Kommissionen ifrågasätter, huruvida man icke bör frånga klassrumssystemet för gymnasiets del.

»Varje ämne skulle i så fall få sin egen lokal. De naturvetenskapliga ämnen har redan sina institutioner. De humanistiska ämnenas lokaler kan lämpligen anslutas till biblioteket, som dessutom kan förses med studierum för grupparbete och studiekamrar för enskilt arbete. Eleverna förvarar sina tillhörigheter i fack (i korridor eller annorstädes), och förlusten av klassrummet i dess egenskap av 'hem' för klassen uppväges av utökade lokaliteter av dagrums- eller klubbrumskaraktär.» (S. 470.)

Den miljö, i vilken eleverna vistas, bör vidare om möjligt vara estetiskt fostrande:

»Skollokaler bör göras trevliga och ljusa. Ett inslag av friska färger på väggytor, gardiner o. s. v. bör eftersträvas. Lokaler bör utsmyckas med blommor och konst. Fråga är, om inte en bestämmelse bör utfärdas, att visst statsanslag, t. ex. 3 procent av de statsbidragsberättigade byggnadskostnaderna, bör utgå till den konstnärliga utsmyckningen. Förslag härom har skolkommisionen framlagt i särskild skrivelse till Konungen. Även lekplanen bör kunna göras estetiskt tilltalande genom träd och planteringar samt konstverk och göras bättre anpassad för barn av olika åldrar. De ödsliga grusplanerna bör försvinna. — — — Skolbyggnadernas stil bör ansluta till den omgivande naturen och bebyggelsen, gärna också till landskapets bästa byggnadstraditioner.» (S. 471.)

Skolbyggnadens uppgifter kunna emellertid gå utöver den primära uppgiften att tjäna undervisningens syften. Den bör ofta kunna bliva bygdens eller stadsdelens kulturella kärnbyggnad, ett *community centre* för sin ort.

»Det är önskvärt, att skolan blir en samlingspunkt även för den vuxna befolkningen: för föräldrarna, för föreningslivet, för studieverksamheten. Det skriande behovet av samlingslokaler gör det naturligt, att skolorna planeras så, att de kan tillfredsställa detta behov. Samlingssalen — aulan — bör ställas till föreningslivets förfogande och planeras med hänsyn härtill. Gymnastikavdelningen bör få begagnas av ortens idrottsföreningar. Badavdelningen bör dimensioneras så, att den kan fylla ett folkbads uppgifter, där så behövs. Lokaler för folkbibliotek, studiecirkel, förenings-sammans träden, slöjd och hobbyverksamhet bör inredas i skolbyggnaden eller i anslutning till denna. I många fall kan skolornas och bygdens lokalbehov samordnas. Ett olöst problem är ännu skolmältidslokalernas utnyttjande för andra ändamål än skolbarnsbespisning. Här öppnar sig möjligheter för det lokala initiativet att finna utvägar, varigenom dessa lokaler (eventuellt i kombination med andra av skolans speciallokaler) skulle kunna på kvällarna tillgodose bygdens eller stadsdelens behov av samlingsrum med möjlighet till servering.» (S. 471.)

Den centrala skolledningen bör bibehålla kontrollen över att de minimifordringar, som måste ställas på skolbyggnaderna, bliva uppfyllda, och den bör ställa sin sakkunskap till förfogande för råd och uppslag, men bestämmanderätten bör enligt skolkommisionen ligga hos kommunerna själva. Under minimigränsen få kommunerna inte gå, men principiellt sett böra de vara oförhindrade att utbygga sitt skolväsen över denna gräns. Kostnaderna för skolväsendet böra så långt som möjligt överflyttas på statsverket. Statsbidrag, motsvarande ett minimiprogram, bör enligt kommissionens mening utgå automatiskt. »Endast när det gäller statsbidrag till utgifter utöver minimiprogrammet, synes statlig myndighets medgivande vara erforderligt.»

I samband härmed framför kommissionen önskemålet om större enhetlighet i statsbidragssystemet, så att en och samma myndighet får hand om

frågorna om statsbidrag till skolor och till allmänna samlingslokaler, folkbad och lokaler för folkbildningsarbetet och föreningslivet.

Länsarkitekten i Örebro påpekar, att planeringen för skolbyggnader i nya bostadsområden bör ske i god tid och sättas i samband med det planeringsarbete, som i övrigt äger rum på olika områden av samhälls- och näringslivet, så att en rationell, ekonomisk och från allmän trivselsynpunkt önskvärd lösning av skolfrågorna skall komma till stånd. Frågan om en skolbyggnads läge i förhållande till de bosättningsområden, skolan skall betjäna, bör beaktas icke endast vid utformningen av detaljplaner för bebyggelsen — stads- och byggnadsplaner — utan kanske framförallt, då den i byggnadslagstiftningen föreskrivna översiktliga planeringen i form av region- och generalplaner äger rum. Lyckligast vore, om planeringsarbetet i minsta möjliga utsträckning bundes av mer eller mindre tillfälligt uppdragna administrativa gränser.

Förslaget att göra skolbyggnaden till ett centrum för ortens kulturella liv har fått många instämmanden, icke minst i länsstyrelsernas utlåtanden.

Folkskoledirektionen i Stockholm meddelar, att direktionen vid stadsplanläggning av nyare bostadsområden har ansett sig böra begränsa skolornas storlek till omkring 20 klassrum, och fortsätter:

»De nyare skolorna i Stockholms ytterområden ha planlagts med tanke, att de icke skola tjäna endast skolundervisningens intresse utan tillgodose lokalbehovet även för ungdomens och de vuxna medborgarnas fritidsverksamhet, sammanträden och sammankomster. Emedan en skola under alla förhållanden på nya bostadsområden måste komma till stånd på ett jämförelsevis tidigt stadium, har det särskilt i nuvarande tidsläge ansetts vara av betydelse att på detta sätt kunna skaffa folkbildningsarbetet och föreningslivet ett hemvist. De gynnsamma erfarenheter, som vunnits angående skollokalernas användbarhet för de allmänt kulturvårdande uppgifterna, ger emellertid stöd åt skolkommissionens uppfattning, att skolbyggnaderna för framtiden böra planläggas för att jämsides med sin huvuduppgift tjäna som medborgarhus.»

Länsstyrelsen i Kalmar trycker på samlingssalarnas betydelse för bygdens sociala och kulturella liv och vill för sin del alldeles särskilt understryka kommissionens uttalande om önskvärdheten av att varje skola erhåller en samlingsal.

»Som villkor för statsbidrag vid byggande av nya skolor synas böra uppställas krav på att samlingsalen göres tillgänglig för föreläsningar, teaterföreställningar, konserter och för folkrörelsernas enskilda och offentliga sammankomster, i den mån lokalen ej behöver utnyttjas av skolan.

Länsstyrelsen vill också understryka önskvärdheten av att skolorna förses med goda bibliotek samt att skolornas gymnastiksal, under den tid de icke utnyttjas för skolans eget ändamål, äro öppna för frivillig gymnastik för bygdens befolkning.»

Folkskolestyrelsen i Uppsala har vid planeringen av nya skolbyggnader sökt följa principen, att vissa specialsalar skola förläggas så, att de utan olägenhet för skolarbetet kunna upplätas åt bildningsorganisationer och andra sammanslutningar, medan däremot klassrummen böra vara fredade och endast användas för den egentliga undervisningen.

Instämmandena från lärarhåll innehålla emellanåt en reservation, som visserligen nästan får anses självklar: att skolans arbete respekteras, så att det blir arbetsro. I något enstaka yttrande ha betänkligheterna övertaget. »Centralskolorna få ju i många fall inte vara enbart skolor», klagar sålunda kollegiet vid *kommunala flickskolan i Kristianstad*. »De bli ett slags 'medborgarhus' med folkbad, klubbрум och samlingslokaler. Denna kollektivism är ej eftersträvansvärd. Skolan skall ju vara ett barnens andra hem.»

Statens nämnd för samlingslokaler varnar för överdriven optimism i fråga om möjligheten att lösa föreningslivets lokalfrågor inom skolbyggnadsprogrammets ram. Centralskolans samlings-sal torde endast kunna tillgodose en mindre del av föreningslivets behov.

»Såvitt angår de mindre orterna, särskilt de isolerat belägna, där behovet av allmänna samlingslokaler i allmänhet är starkare kännbart än inom de större, i kommunikationshänseende mera gynnade samhällena, torde man... i allt väsentligt få lösa samlingslokalfrågarna fristående. Beträffande de större orterna bör... framhållas, att deras behov av allmänna samlingslokaler ofta för sitt tillgodoseende kräver till sin storlek så betydande och så differentierade anläggningar, att desamma icke kunna kombineras med en skolbyggnad utan att helt förrycka dennas proportioner. Över huvud taget måste nämnden uttala, att den ställer sig tvivlande till tanken på att annat än i enstaka fall kunna här i landet genomföra den s. k. community-centre-idéen.»

Skolkommissionens uttalande att skolhusen böra betraktas som en hela ortens tillgång är emellertid ur nämndens synpunkt viktigt och värdefullt, likaså dess förslag att upptaga musiksäl bland det obligatoriska lokalbeståndet.

Skolkommissionens önskemål om begränsning av skolenheternas storlek och utbrytning av lågstadiet till särskilda skolenheter betecknas av vissa remissinstanser som orealistiskt. *Göteborgs allmänna folkskolestyrelse* är av den bestämda uppfattningen, att ett sådant byggnadsprogram ej kan genomföras i städer av Göteborgs storlek.

»Den knappa tillgången på lämpliga byggnadstomter liksom de höga tomtpriserna lägga absoluta hinder i vägen härför. Därtill kommer, att enhetskolans byggnader måste utrustas med ett väsentligt ökat antal specialsalar, varigenom kostnaderna per klassrumsenhet bli mycket höga. För storstäderna måste även i framtiden större skolenheter än dem skolkommissionen tänkt sig av bland annat ekonomiska skäl uppföras. De stora skolhusen med lämplig avvägning av lärosalarnas antal inverka icke men-

ligt på undervisningens anordnande och ej heller på trivseln utan medge tvärtom ett effektivt utnyttjande av specialsalarerna och — till följd av sitt större elevantal — även vidgade möjligheter till elevernas uppdelning på lämpliga undervisningsavdelningar i engelska och till differentiering efter ämnesval för högstadiets klasser.

Folkskolestyrelsen kan heller icke dela mening med skolkommissionen i fråga om angelägenheten av att särskilda byggnader i stort antal uppföras för småskolan. Det är visserligen sant, att skolvägarna för småbarnen härigenom stundom skulle kunna förkortas. Men även här gäller den erinran om tomtbrist och ekonomiska konsekvenser, som styrelsen nyss anfört. Det kan också från pedagogisk synpunkt ifrågasättas, om det är lämpligt att på föreslaget sätt helt isolera småskolestadiet från den övriga skolan och dess gemensamhetsliv.»

Sveriges småskolläraryrkesförbund delar kommissionens uppfattning, att mindre barn ha svårare att anpassa sig efter livet i en stor skola än de större barnen, men tvekar av andra skäl inför förslaget om särskilda skolenheter för lågstadiet i städer och tätorter.

»Sådana små skolenheter torde svårigen kunna få ett välförsett materielrum, bibliotek, samlingssal, skolbad m. m. Att begagna sig av t. ex. skolhygieniska anordningar i närbelägen skola har hittills visat sig medföra svårigheter. Även om barnen på högre och lägre stadier inte behöver stå i oavbruten kontakt, kan man inte bortse ifrån att det inte är lyckligt att de helt isoleras från varandra. Inte heller bör kontakt mellan lärare som undervisar på olika stadier underskattas. Förbundet vill därför framhålla, att en anordning med gemensamma skolenheter — i varje fall för lågstadiet och mellanstadiet — på sådant sätt att lågstadiet får särskilda ingångar, korridorer och lekplatser, gärna en särskild byggnad inom skolområdet, vore en lyckligare anordning.»

En passus i betänkandet, vari utsäges att de nya centralskolorna måste få helt annan standard än som hittills varit vanligt på landsbygden, kommer *skolöverstyrelsen* att reagera. De under senaste åren uppförda skolbyggnaderna ha erhållit en standard, som — om man bortser från verkningarna av vissa kristidsrestriktioner, särskilt i fråga om lokalernas dimensionering — kan anses fylla alla rimliga anspråk, säger överstyrelsen. Att skolanläggningar, i den mån de skola användas för undervisning av realskolekaraktär, i en del fall behöva kompletteras med vissa utrymmen, ändrar ej detta omdöme. Överstyrelsen har icke blivit övertygad om nödvändigheten av en utökning av klassrummen för småskolan i den omfattning som föreslagits, eller om behovet av de ifrågasatta biutrymmena till dessa klassrum. Sistnämnda behov torde i varje fall kunna tillgodoses på ett mindre utrymmes- och kostnadskrävande sätt.

»Överstyrelsen anser emellertid önskvärt, att dylika anordningar praktiskt prövas, och har redan i något fall vid förhandsgranskning av ritningsförslag förklarat sig intet ha att erinra mot inrymmande av t. ex. verktrum

i skolbyggnad. På samma sätt synas jämväl andra av SK:s uppslag i nu berörda avseenden böra prövas, varigenom erfarenhet vinnes rörande deras lämplighet.» (S. 151.)

Flertalet av de lokaler, som av kommissionen anges som behövlige för en centralskola, upptagas emellertid i överstyrelsens anvisningar bland de lokaler, som böra inrymmas i en skolanläggning av ifrågavarande storleksordning. I kommissionens minimiprogram ingå dock ytterligare vissa lokaler, såsom musikal och — helst — samlingsrum för eleverna. Överstyrelsen anser det givetvis önskvärt, att statsbidrag skall kunna utgå jämväl till sådana i kommissionens minimiprogram upptagna lokaler och utrymmen, vilka enligt nu gällande praxis ej ha ansetts statsbidragsberättigade.

Länsstyrelsen i Malmö anser det icke lämpligt att frångå systemet med klassrum på gymnasiet. »Om icke svårigheterna vid uppgörandet av skolschemat skola bli nästan oöverstiglige med hänsyn till den nödvändige samordningen av de olika klassernas lokalbehov, måste antalet rum för den humanistiske undervisningen vara ganska avsevärt. Fråga är om man vinner något väsentligt i utrymmesbesparande syfte med en dylik anordning.»

Även om bedömningen av skolkommissionens byggnadsprogram bör ske på lång sikt och icke får alltför starkt präglas av nuvarande bekymmersamma läge på byggnadsmarknaden, är det svårt att tillerkänna kommissionens byggnadsprogram full aktualitet. En viss betänksamhet kommer till uttryck även i yttranden från lärarhåll. Sålunda skriver *Sveriges folkskolläraryrkesförbund*:

»Krisituationen på byggnadsmarknaden, vilken tenderar att få lång varaktighet, inger inte förhoppning om att skolans mest elementära önskemål i lokalhänseende skall kunna tillfredsställas på årtal. Så länge många skolklasser är inhysta i bristfällige skollokaler eller hänvisade till duplicering, klassrummen tvingas att rymma avsevärt större läraravdelningar än de avpassats för och gymnastiksalars liksom specialrum av olika slag stryks från ritningarna till nya skolor, förefaller skolkommissionens förslag om särskilt rymlige klassrum och biutrymmen till dessa samt ökad tillgång till specialrum även för mindre skolor tämligen utopiske. Förbundet vill dock framhålla den betydelse skolbyggnadernas utformning och inredning har för skolarbetets effektivitet och för trivselsen i skolan. Detta bör beaktas inte endast vid nybyggnader utan också för planerandet av om- och tillbyggnader. Särskilt förtjänar att understrykas kommissionens synpunkter på skolornas storlek.»

Skolkommissionens strävande att befria skolväsendet från byråkratism och detaljerade statlige föreskrifter hälsas principiellt med tillfredsställelse, men en helt obeskuren frihet på skolbyggnadsområdet kunde få betänklige ekonomiske konsekvenser. *Länsstyrelsen i Visby* är visserligen ense med kommissionen om att skollokaler böra göras så trivsamma som möjligt och även erhålla en viss konstnärlige utsmyckning, men det bör ske med störste möjlige sparsamhet med allmänna medel, och kommunerna

böra icke få ge fritt spelrum åt sin önskan att åstadkomma förnämliga lokaler.

»Det kan då säkerligen icke förhindras, att mellan kommunerna ofta kommer att uppstå en icke sund tävlan att söka överträffa varandra i lyxbetonade skolbyggnader. Anledning finnes att befara, att av skolkommisionen framkastade synpunkter — t. ex. om anskaffande på gymnasiestadiet av bekvämare stolar — lätt kunna komma kommunerna att beträda en sådan icke önskvärd väg att skapa lyxanstalter i stället för enkla, men ändamålsenliga skolbyggnader.»

Folkskolinspektören i Östergötlands östra inspektionsområde åberopar erfarenheter från den tid, då skoldistriktet kunde ordna sina lokalfrågor efter gottfinnande.

»Före år 1936 ägde skolstyrelserna rätt att själva ordna sina lokalfrågor. Visserligen hade statens folkskolinspektör att granska ritningar till planerade skolbyggnader, men bestämmanderätten låg hos skoldistriktet. Erfarenheterna från denna tid ha till fullo visat, att skoldistriktet i allmänhet icke ägt förmåga att planera skolbyggnaderna på ett ekonomiskt och ur skolans synpunkt ändamålsenligt sätt. Det finnes all anledning antaga, att skoldistriktet i framtiden icke komma att inrymma den sakkunskap och det intresse för fullgoda skollokaler, som bör utgöra en förutsättning för erhållande av ökad bestämmanderätt i hithörande frågor. Skoldistriktet torde inte heller hysa någon större åstundan att i förevarande avseende erhålla större inflytande. Vad som i vissa fall framkallat missnöje hos skoldistriktet beträffande byggnadsfrågornas handläggning är den enligt deras mening långsamma och omständliga proceduren och svårigheterna att erhålla byggnadstillstånd. Men dessa olägenheter torde inte bli undanröjda genom att lämna de enskilda skoldistriktet ifrågasatta bestämmanderätt.»

Skolöverstyrelsen finner kommissionens utlåtande om statsbidragssystemets utformning och kommunernas bestämmanderätt lida av en oklarhet, som gör det vanskligt att närmare ingå på dessa spörsmål. Skulle emellertid kommissionen avse, att även byggnadsbidragen skola utgå automatiskt utan prövning av statlig myndighet i andra fall än då fråga är om bidrag till kostnader utöver minimiprogrammet, måste överstyrelsen giva till känna en avvikande mening.

»Genom råd och anvisningar, genom granskning av föreliggande skolbyggnadsförslag och jämväl genom att i en del fall tillhandahålla skoldistriktet inom överstyrelsen utarbetade skissritningar har överstyrelsen sökt att i möjligaste mån främja tillkomsten av skolbyggnader av god standard. Härvid har dock överstyrelsen ansett sig även böra fästa avseende vid att byggnadsföretagen erhålla en ur ekonomisk synpunkt lämplig planläggning. — — — Ehuru överstyrelsen kan vitsorda, att denna verksamhet i allmänhet mötts av förståelse från skoldistriktens sida, ha dock icke så få fall inträffat, då skoldistriktet framlagt och vidhållit byggnadsförslag, som icke fyllt rimliga anspråk i fråga om planläggning och utformning. Vad SK torde avse med beteckningen minimifordringar kan även i sådana fall ha varit uppfyllt. Förslagen ha likväl måst betecknas som un-

dermåligen, beroende exempelvis på olämplig förläggning av de olika lokalerna och byggnadernas även ur ekonomisk synpunkt mindre goda planlösning, felaktig orientering, en med hänsyn till den omgivande naturen och bebyggelsen mindre tilltalande exteriör eller andra framträdande brister. I dylika fall har överstyrelsen med hänsyn till såväl statens som kommunens intressen ansett angeläget, att rättelse åstadkommits.

I den mån SK:s uttalande, att bestämmanderätten angående skolbyggnadernas planläggning och utformning skall ligga hos kommunerna, skulle innebära, att av överstyrelsen i det föregående åsyftade åtgärder i samband med granskning av byggnadsförslagen icke skulle kunna vidtagas, måste överstyrelsen bestämt uttala sig mot detsamma. Ett godtagande av en dylik princip komme att få för både skolväsendet och statsverket icke önskvärda konsekvenser.» (S. 148 o. 149.)

Överstyrelsen är ense med skolkommisionen om att generellt giltiga och detaljerade bestämmelser om skollokalernas utformning icke äro önskvärda.

»Överstyrelsen vill erinra om att man tidigare med betydande kostnader låtit utarbeta s. k. normalritningar till folkskolebyggnader. Det kan utan överdrift sägas, att denna åtgärd blev av ringa betydelse. Det visade sig nämligen, att nya behov av olika slag av lokaler uppkommo, vilket medförde krav på annan utformning av byggnaderna. Till nämnda resultat bidrog säkerligen även det förhållandet, att de mera kvalificerade arkitekterna kommo med nya uppslag och icke ville vara bundna av uppgjorda normalritningar.

Under de senaste åren har överstyrelsen vid olika tillfällen utarbetat anvisningar till ledning för skoldistriktet vid uppgörandet av skolbyggnadsförslag. Erfarenheten har visat, att syftet med dylika anvisningar, i den mån de avse skolbyggnadernas planläggning och utformning och skolornas behov av olika slag av lokaler, kan vinnas, endast om desamma tid efter annan omarbetas eller kompletteras under hänsynstagande till nya rön och uppslag på ifrågavarande område.» (S. 149.)

Skolkommisionens egen paroll, »en ständigt fortskridande skolreform», utesluter att detaljprogram rörande skolornas lokalbehov och skolbyggnadernas utformning fastställas med giltighet för längre tid.

b. Skolornas utrustning.

En skola med moderna byggnader och väl utbildade lärarkrafter är ändå fattig, om den inte kan erbjuda läraren de hjälpmedel han behöver för att göra undervisningen effektiv.

I varje skola måste det finnas ett bibliotek, rustat både för lärarens och lärjungarnas behov. Undervisningen måste söka sig en bundsförvant i lärjungarnas fria läsning, säger *B. J:son Bergqvist* på ett ställe:

»Skolans boksamling måste sättas i nära förbindelse med skolans undervisning, ej blott med undervisningen i modersmålet utan med undervisningen i skolans samtliga ämnen. Och det måste vidare fordras, att ibland de böcker, som sålunda stå lärjungarna till buds, finnas sådana, som äro ägnade att — närmast efter lärarens anvisning — utfylla och stödja under-

visningen, ge densamma glans och färg, såsom när solen skiner in i våra vardagsrum och över vårt vardagsarbete. Men där måste därjämte finnas böcker, till vilka lärjungarna så småningom skola lära sig att allt efter intresse och begåvning *själva* finna vägen, böcker till fritt val — böcker, som kunna skänka de unga ett rent nöje och en sund vederkvickelse, som kunna hänföra och elda dem, väcka deras mod och företagsamhet och så småningom kanhända också ställa dem på egna ben inför livets större frågor.»

Skolbiblioteket måste spela en betydande roll för det dagliga arbetet inom de teoretiska ämnena, betygar även *skolkommissionen*. Det skall vara ett centrum för elevernas studiearbete individuellt och i grupp. Om den pedagogiska utvecklingen inte skall bromsas, måste skolbiblioteken rustas upp med hjälp av ökade anslag från stat och kommun.

Ännu år 1947 saknade vart femte skoldistrikt bibliotek. I allmänhet var det mindre och avsidet liggande distrikt, och de uppväxandes möjligheter att på egen hand komma över lämplig litteratur torde icke ha varit stora. *Folkbibliotekssakkunniga* föreslå emellertid i ett förra året avgivet betänkande rörande folk- och skolbibliotek (SOU 1949: 28), att skoldistrikt skola åläggas att i varje folkskola upprätta och med härför anvisade medel underhålla ett bibliotek av den omfattning och standard, som skolans undervisning kräver. Inom varje distrikt skall tillsättas minst en skolbibliotekarie, utsedd bland lärarna i distriktet. Statsbidraget bör täcka kostnaderna för en normal utrustning; distriktet böra dock givetvis vara oförhindrade att tillskjuta medel för en höjning av standarden. De sakkunniga tänka sig ett grundbelopp av 7 kronor per barn och år, varav i vanliga fall 2 kronor till bibliotekariearvoden, samt vissa tilläggsbelopp för svagare skolformer. Beträffande skolbibliotekets organisation anföra de sakkunniga:

»Om vårt förslag till skolbiblioteksväsendets omorganisation genomföres, bör i varje större skola, åtminstone varje fullständig A-skola, finnas ett gemensamt i särskild lokal placerat bibliotek, tillgängligt för skolans samtliga lärjungar. Detta bör omfatta en referensavdelning med erforderliga handböcker samt därjämte för barn och ungdom på olika åldersstadier lämpad facklitteratur, skönlitteratur och förströelselitteratur. I den 9-åriga enhetsskolan med större åldersdifferenser och flera nya ämnen kommer anspråken på litteratur av olika kategorier att bli betydligt större än i den gamla folkskolan.

Utom det gemensamma biblioteket bör finnas mindre klassbibliotek i varje klassrum. Dessa skall ge de närmaste yttre förutsättningarna för den nya skolans arbetsätt. Kärnan i dessa klassbibliotek utgöres av någon mindre uppslagsbok, ordlistor och övriga fackböcker, som ger eleverna material för individuellt arbete eller gruppuppgifter. I skolans lägsta klasser bör finnas klassbibliotek av för småbarnens läsförmåga och allmänna utveckling lämplig förströelselitteratur. I skolans specialsalar, naturkunskhetsrum, slöjdsalar, teckningssal, skolkök etc. bör även finnas handböcker såsom experimentböcker, modellböcker, kokböcker etc. avsedda att användas av såväl lärare som elever. I skolor med särskilt hemvårdsrum bör

detta förses med ett litet mönsterbibliotek. Varje skola bör därjämte ha en särskild handboksamling för läraren. I denna bör i första hand ingå en större allmän uppslagsbok och övriga handböcker för skolans övnings- och fackämnen jämte metodiska handledningar. Mindre nödvändig är psykologisk och allmän pedagogisk litteratur, som kan erhållas från andra bibliotek.

Vad de minsta skolorna beträffar, torde det vara varken möjligt eller lämpligt att förse dessa med stora, för klassavdelningarna gemensamma bibliotek. Utom ett begränsat antal referensböcker för lärare och elever behövs där större klassbibliotek, även omfattande förströelselitteratur, som vid behov kan utbytas och som erhålles från distriktets gemensamma skolbibliotekscentral.» (S. 103—104.)

Biblioteket har ett alldeles särskilt värde för skolans humanistiska ämnen och icke minst för samhällsorienteringen. De naturvetenskapliga ämnena ha i jämförelse med dem sin särart, som öppnar även andra vägar till lärjungarnas intressevärld.

Vår generation får icke glömma den kärlek till naturen, som Linné en gång lärde våra förfäder. Den naturvetenskapliga undervisningen måste lära eleverna att tyda en och annan mening även i naturens bok, att lägga märke till det liv, som rör sig och spirar ute i markerna, och att förstå, huru beroende vi alltjämt äro av vad jorden ger. Läroplanen måste ha utrymme för naturvetenskapliga exkursioner, och expensmedlen få icke tillmätas så njuggt, att läraren av ekonomiska skäl icke kan utnyttja hemtraktens natur och sevärdheter, om de ligga utanför skolans allra närmaste omgivning.

Andra delar av naturvetenskapen, särskilt fysik och kemi, äro laboratorieämnen. Laboratoriet är för dessa ämnen vad biblioteket är för de humanistiska. Experimentet kan icke ersättas med läseboken. Ett bord och ett skåp med kemikalier är en bättre utrustning för studier i kemi än ett helt bibliotek med kemiens historia.

Experimentella ämnen som fysik och kemi ligga särskilt väl till för pubertetsåldern. Det är ännu i minne, huru begärligt de frivilliga laborationerna i realskolan utnyttjades på den tid, då inga laborationer ingingo i den obligatoriska undervisningen. Fritidssysselsättningarna på realskolestadiet kunna ha inslag av fysik och kemi. Vid planläggningen av centralskolorna bör tillses, att det fria skolarbete, kommissionen tänkt sig, även skall kunna omfatta dessa ämnen. Det bör i samlingarna finnas enkla och oömma apparater, som kunna sättas i lärjungarnas egna händer, och man kan kanske påräkna, att lärjungarna själva ibland skola förmera samlingarna med någon demonstrationsapparat, som de själva ha tillverkat.

För den del av gymnasieungdomen, som inriktar sig på naturvetenskapliga studier — alltså i första hand reallinjens lärjungar och i all synnerhet lärjungar på högsta stadiet av denna linje — måste institutionsutrustningen vara fullgod och svara mot den moderna utvecklingen inom dessa ämnen. Det har visat sig möjligt att skapa mycket goda institutioner vid de högre allmänna läroverken med de resurser för materialinköp, som bib-

lioteks- och materielkassorna erbjuda. Det får icke bli sämre, om en gång terminsavgifterna avskaffas och anskaffningarna skola bekostas av allmänna medel.

Övningsämnenä hava likaledes sina särskilda rekvisita:

»För de skilda grenarna av slöjd, målning m. m. är det önskvärt, att det finns tillgång till olika slags material, så att eleverna få en viss valfrihet, till gagn för såväl arbetsglädjen som smakutvecklingen», framhåller *skolkommisionen*. »Symaskiner bör finnas och användas av barnen redan på mellanstadiet, och för trä- och metallslöjd är undervisningsresultatet mycket beroende av den maskinella utrustningen.» (S. 92.)

»Skall musiken få den plats i skolans liv, som bör tillkomma den, fordras att skolorna är välutrustade med musikinstrument», fortsätter kommissionen, »piano eller orgel av god kvalitet samt en uppsättning mindre instrument, som ger eleverna rika tillfällen till musikutövning.» Även grammofofonen är ett ovärderligt hjälpmedel för undervisningen, bland annat i språk, musik och gymnastik, och den är förtjänt av högre uppskattning än nu, helst som den smidigt kan inpassas i elevernas självverksamhet. Ett skivarkiv vid varje skola är ett primärt önskemål. Vissa värdefulla standardprogram och språklektioner, som förekommit i radio, böra finnas inspelade på grammofofonskivor, så att de kunna upprepas när och så ofta som önskas i en klass.

Här ha även andra ämnen än de nämnda intressen att bevaka. Kollegiet vid *högre allmänna läroverket i Karlstad* instämmer i att grammofofonen är underskattad som hjälpmedel för undervisningen:

»I historia och samhällslära t. ex. böra tillhandahållas skivor med t. ex. ett trontal, tal av kända statsmän, korta avsnitt ur riksdagsdebatter o. s. v.; för modersmålets del vore det värdefullt med intalade scener ur några i skolkursen ingående dramer; i kristendomsundervisningen skulle läraren ha nytta av att kunna låta andliga ledare av olika riktningar komma till tals; för lågstadiernas del torde inspelade korta dialoger med ämnen från olika tider vara ett värdefullare hjälpmedel än många skolradioprogram.»

Oumbärliga tekniska hjälpmedel för modern skolundervisning äro vidare *skrivmaskiner* och *duplikatorer*.

»Läraren behöver dem i stor utsträckning för att mångfaldiga arbetsuppgifter, arbetsanvisningar, underlagskartor m. m.», inskräper *skolkommisionen*. Eleverna kan behöva dem för duplicering av uppsatser, referat och klass- eller skoltidningar. Om skolan dessutom har ett enkelt tryckeri, som barnen på lågstadiet får arbeta med, underlättar detta i hög grad tillägandet av färdigheterna i läsning, skrivning och räkning.» (S. 92.)

Bland de moderna hjälpmedlen för undervisningen bör jag emellertid i synnerhet dröja vid de två, som erbjuda speciella organisatoriska och ekonomiska problem, nämligen *skolradion* och *skolfilmen*.

Skolradio.

Skolradion ger inom de kurspartier, den behandlar, originalframställningar av framstående fackmän och pedagoger. Den vill i första rummet vara ett komplement till den ordinarie undervisningen, som tillför skolorna nya personligheter, nya röster och nya tankar. Framgångsrika försök ha emellertid under de senaste åren gjorts att ge den en fastare plats i undervisningen; den kombinerade radio- och korrespondensundervisning, man nu experimenterar med, gör det möjligt att även i avsidet belägna skolor upptaga en språkundervisning, som annars skulle överstiga skolans resurser.

Det säges understundom, att hjälpmedel sådana som radio, film och grammofon på visst sätt inbjuda till passivitet och därigenom strida mot en av den moderna pedagogikens grundläggande principer. De kunna möjligen liva upp undervisningen, säger ett kollegium, men de garantera i och för sig ingen självverksamhet.

En av skolradions uppgifter är emellertid just att söka lära det uppväxande släktet att lyssna på radio på ett riktigt sätt, yttrar *skolutredningen* i sitt betänkande rörande radio och film i skolundervisningen (SOU 1946: 72).

»Det torde också numera vara allmänt erkänt, att skolradion kunnat sporra till vaket, aktivt lyssnande. Ett ordnat lyssnande, för vars resultat redogörelse kräves i skolan på lektionstid, blir meningsfullt och bildar en stark kontrast till det passiva hörande, som ofta förekommer i hemmen. För stora delar av vårt folk har böckernas värld hittills varit främmande och föga tillgänglig, men radio är snart sagt var mans egendom. Det är därför betydelsefullt, att de unga lära sig lyssna så, att radion för dem blir en källa till kunskap, omväxling och stimulans.» (VII s. 11.)

Radion når ut till praktiskt taget alla svenska hem och blir ofta det viktigaste bildningsmedlet för unga människor, som slutat den obligatoriska skolgången, framhåller *skolkommissionen*.

»Genom föreläsningsverksamhet och regelbundna kurser för studiegrupper och enskilda skulle skolradion med värdefullt innehåll kunna fylla det tomrum, som ofta finnes mellan tiden för den obligatoriska skolans slut och den tidpunkt, då intresset för deltagande i folkbildningsarbete och föreningsliv av olika slag vaknar. Den skulle även kunna bidra till att väcka och vidmakthålla ett sådant intresse. Särskilt skulle denna del av skolradioverksamheten kunna göras effektiv, om den förenades med systematisk korrespondensundervisning.» (S. 475.)

Slutligen bör radion kunna bli ett hjälpmedel för det pedagogiska reformarbetet, påpekar kommissionen. Den kan vända sig till lärare i olika skolformer med program, som informerar om nya pedagogiska metoder, och även i övrigt medverka till lärarnas fortbildning.

Skolradions betydelse skiftar efter skolformen och ämnets natur. *Skol-*

utredningen påpekar, att den icke har spelat samma roll för de högre skolorna som för folkskolan.

»Klassläraren kan i allmänhet utan någon komplikation byta lektionstimmor på schemat och på det sättet använda radiolektionen för vilket ämne som helst längst friare än ämnesläraren. I läroverk och dylika läroanstalter, där varje lektion är fast bunden till olika lärare, är detta i regel uteslutet, för så vitt icke någon gång ett lektionsbyte mellan lärarna kan ordnas. Detta kan dock ske endast mera undantagsvis, och något regelbundet avlyssnande av radiolektioner är ofta icke möjligt. Skrivningsdagarna, som ej sällan återkomma varje vecka, lägga också hinder i vägen. För att ett mera regelbundet lyssnande skall kunna organiseras, måste radiolektionerna i ett visst ämne för ett visst stadium vara förlagda till en och samma timme, som är rektorerna bekant vid schemats uppgörande under sommaren före läsåret i fråga. Så är för närvarande förhållandet i fråga om skolradiosändningarna i främmande språk, inklusive norska och danska, och rektorerna kunna alltså i förväg antingen frilägga denna timme på schemat för sådana klasser, där lyssnande planeras eller anses lämpligt, eller till denna timme förlägga en språklektion; genom den senare anordningen kan man åtminstone underlätta utnyttjandet av radiolektionen. Därest skolradion skulle i större utsträckning användas i de högre skolorna, bleve det följaktligen nödvändigt att ha särskilda timmar reserverade på det ordinarie schemat för särskilda ämnen och olika stadier, och det säger sig självt, att detta stöter på betydande svårigheter.» (VII s. 14—15.)

Av särskilt stor betydelse är radion för undervisningen i språk, även danska och norska, men den har hämtat stoff från alla skolans vanliga läroämnen med undantag av räkning. *Skolkommissionen* framför några önskemål:

»Kraven på en starkare differentiering i skilda ämnen för olika skolformer och stadier har gjort sig alltmera gällande, varför en avsevärd utbyggnad i detta avseende är starkt motiverad. Bland annat är ett ökat antal program önskvärt exempelvis i främmande moderna språk och de nordiska språken, hembygds-kunskap, samhällskunskap i dess nya utformning, geografi, vokal- och instrumentalmusik, konst och litteratur samt i yrkesrådgivning och yrkesundervisning. Vidare kan skolradion genom regelbundet återkommande kommentarer till aktuella händelser anknyta skolan till nutidslivet och sålunda bli 'den sista sidan i den nyaste läroboken'.

För att befästa de kunskaper, som meddelats genom radion, kan vissa åtgärder bli erforderliga. Så bör exempelvis undersökas, huruvida icke undervisning i musikära och vokalmusik borde ske i intimt samarbete med regionalt och centralt arbetande musikkonsulenter. Detsamma gäller även möjligheterna av att stödja radioundervisningen genom en utbyggnad av konsulentverksamheten i fråga om språkundervisningen.» (S. 474.)

Enligt kommissionens mening bör viss utnyttjad programtid, särskilt före kl. 12, kunna reserveras för skoländamål.

»Skolkommissionen utgår ifrån att de sändningstider, som nu under vissa dagar står till skolradions förfogande, alltjämt får disponeras samt

att denna tid utökas till flera veckodagar. För de högre skolornas räkning är det önskvärt, att de tider, som nu disponeras en dag i veckan, får tagas i anspråk under flera eller alternativa veckodagar.

Beträffande den av kommissionen omnämnda skolradioverksamheten för dem, som lämnat den obligatoriska skolan, torde det bli nödvändigt att förlägga sändningarna till s. k. bästa programtid på kvällen. Kommissionen anser denna verksamhet så betydelsefull, att tvekan icke bör råda om att sådan programtid bör tagas i anspråk för detta ändamål, givetvis under förutsättning att sändningarna kommer att utformas så, att de gärna avlyssnas även av den större publiken.» (S. 475.)

Skolöverstyrelsen finner den föreslagna utvidgningen av verksamheten behövlig och önskvärd. Värdet av skolradion är emellertid, poängterar överstyrelsen, ytterst beroende av hur den utnyttjas av de enskilda lärarna. Anvisningar om radions plats och uppgift i skolarbetet böra därför ingå i studieplanerna med därtill hörande handledning.

Radiotjänst, som biträder kommissionens förslag i fråga om en starkare differentiering i skilda ämnen och på olika stadier, meddelar att sändningstiden för skolradioändamål redan kunnat i viss utsträckning ökas. Utlåtandet dröjer bland annat vid den ifrågasatta utvidgningen av skolradions uppgifter för musikundervisningen och för den ungdom, som slutat skolan.

»Vad angår de synpunkter utredningen framfört rörande skolradions uppgifter i fråga om musikundervisningen, är Radiotjänst beredd att vid sidan av de nu talrika sångprogrammen, pröva möjligheten av att upptaga undervisning i elementär musikkbildning, gehörsövningar, notkunskap o. dyl. Ett antal försöksprogram av denna art har redan anordnats. Skulle det vid fortsatta experiment visa sig att skolradion har möjligheter att bidra till sådan musikkunskap, som skolorna själva i regel saknar möjlighet att förmedla, är Radiotjänst beredd att fortsätta med denna verksamhet. — — — Det som sägs om intimt samarbete mellan skolradion å ena sidan, och å andra sidan regionalt och centralt arbetande konsulenter, bland annat i musik, borde inom en icke alltför avlägsen framtid kunna förverkligas.»

»Radiotjänst har också med intresse tagit del av kommissionens vittsyftande och intressanta idéer rörande möjligheten för skolradion att med stimulerande och bildande program träffa ungdomen under den livsperiod, som infaller mellan skoltiden och den mognare åldern. Här framkastas också möjligheten att förena sådana program med korrespondensundervisning. I viss utsträckning kan nu icke utnyttjad sändningstid användas för denna uppgift, men en effektiv undervisning av detta slag måste säkerligen anstå till dess de tekniska möjligheterna för dubbelprogram föreligger. Detsamma kan sägas om förslaget med program, som vända sig direkt till lärare i olika skolformer i syfte att stärka det pedagogiska intresset. I den mån program av denna art emellertid kan få en sådan form att även bredare lyssnarskaror kan ha utbyte av dem, borde försök kunna göras att förverkliga tanken även inom den tidsram, som nu står till buds.»

Radiotjänst ingår vidare på de ofta hörda önskemålen om en intimare anknytning av skolradions ämnesval och innehåll till skolornas kurser och lärogång. Erfarenheten har visat, att en sådan anknytning är en kompli-

cerad och särskilt innan dubbelprogram införts, mycket svårlöst fråga. En viss hänsyn måste alltid tagas till den större radiopublik, som avlyssnar en stor del av dessa sändningar. Vid skolorna lägges kursväxling, periodläsning o. dyl. avsevärda hinder i vägen för en sådan anpassning i tiden. Den större frihet vid skolarbetet, som skolkommissionen förordar, komme emellertid att i hög grad underlätta radioprogrammets planläggning och genomförande. Sett över ett läsår eller på en längre tidsperiod, kan redan nu skolradion komponera årsprogram, som i stort sett äro tillfredsställande ur pedagogisk synpunkt.

Om skolorna skola utvinna ur skolradioverksamheten vad den kan ge, måste de förses med den tekniska utrustning, som är nödvändig för en god avlyssning.

Skolkommissionen håller före, att radioapparaturen bör vara obligatorisk vid såväl ny- som ombyggnader och att statsbidrag bör utgå även till denna del av kostnaden.

»I skolor med flera klassrum bör centralradio eller radioapparat med bihögtalare lämpligen anordnas. Med centralradioanläggning kan skolorna genom en mikrofoninkoppling även få möjlighet att anordna egna program, som utsänds inom skolan. I de fall, där enstaka, lösa mottagare är tillräckliga, bör man, som 1940 års skolutredning och 1943 års rundradioutredning rekommenderat, undersöka möjligheterna av att tillverka en för skolbruk speciellt lämplig och hållbar mottagare. Dessutom bör även undersökas lämpligheten av central upphandling eller statlig produktion. Kontroll bör på lämpligt sätt ske över att statsbidrag endast utgår till fullgod materiel. Då det gäller att utrusta redan befintliga skollokaler med radioapparat, bör landsbygdens skolor i första hand ifrågakomma. Skolöverstyrelsen bör utfärda bestämmelser om att skollokalerna vid ny- och tillbyggnader skall erhålla en ur akustisk synpunkt lämplig utformning samt lämna anvisningar om hur akustiken med enkla medel kan förbättras i redan befintliga klassrum.» (S. 476.)

För att underlätta skolradions spridning föreslår kommissionen vidare, att skolorna helt befrias från licensavgifter och att den samlade licenssumman, minskad med telegrafstyrelsens inkasseringsavgift, kompenseras ur anslag på riksstaten. Skolradions programhäften samt arbetsblad och andra trycksaker, som utgöra ett nödvändigt komplement till radiolektionerna, böra gratis tilldelas eleverna, även i högre skolor. Kostnaderna för allt sådant material böra helt bestridas av statsmedel.

Skolöverstyrelsen vitsordar, att skolornas radioutrustning för närvarande icke kan sägas vara tillfredsställande; i många fall måste lärarna själva ställa utrustning till förfogande.

»Statsanslaget till radioapparater har nyligen höjts men är alltfjämt otillräckligt. Med anledning av kommissionens uttalande, att man på lämpligt sätt bör kontrollera, att statsbidrag utgår endast till fullgod materiel,

kan erinras därom, att sådant bidrag hittills endast utgått till av telegrafstyrelsen godkända apparattyper. Det är emellertid överstyrelsens avsikt att uppmärksamma denna fråga, som för närvarande överväges inom en av Radiotjänst tillsatt teknisk kommitté. Befrielse från licensavgift för skolradioapparater är befogad. Starka skäl tala också för att programhäftena bekostas av statsmedel.» (S. 154.)

Såväl skolkommissionen som skolöverstyrelsen förorda, att vissa särskilt lämpliga och allmänt användbara skolradioprogram och språklektioner inspelas på grammofonskivor för att vid behov kunna användas ute i de olika skolorna. Härigenom skulle lärarna erhålla större möjligheter att använda lärostoffet i undervisningen.

Radiotjänst finner det önskvärt, att anvisningar utfärdas om vad som vid nybyggnader bör iakttagas för att möjliggöra ett gott avlyssnande av skolradioprogrammen. Sådana anvisningar äro önskvärda icke minst med tanke på de stora belopp, som årligen anslås till skolradioprogrammen. Normerande bestämmelser och anvisningar för radioanläggningar i skolor böra även utarbetas; den av Radiotjänst tillsatta kommittén torde komma att föreslå olika åtgärder till förbättrande av lyssningsmöjligheterna i skolorna.

»Ifråga om skolradions ekonomiska förutsättningar delar Radiotjänst vad av 1943 års rundradioutredning anförts, nämligen att skolradion helt bör bekostas av statsmedel genom anslag från 8:e huvudtiteln. Om i enlighet med riksdagsbeslut härmed skall anstå i avvaktan på att licensmedlen icke längre lämna överskott, finner Radiotjänst dock skäligt vara att statsmedel redan från nästa budgetår anvisas för programhäftena, om dessa i fortsättningen skola kunna utdelas gratis till folkskolor. Skulle även häftena till högre skolor tillställas eleverna utan kostnad — som skolkommissionen förutsatt — torde även medel för detta ändamål böra anslås av statsmedel.»

Skolkommissionen ingår slutligen på vissa organisationsfrågor. Skolradion bör alltjämt ingå som ett led i rundradions allmänna programorganisation, men det är angeläget, att den hittillsvarande skolradiosektionen omorganiseras till en självständig avdelning. Möjligen bör denna ytterligare stärkas genom en särskild styrelse för skolradion, såsom föreslagits av 1943 års rundradioutredning (SOU 1946: 1).

»Härvid torde vara lämpligt, att skolradiochefen, som bör äga tillräcklig erfarenhet av skolans arbete, anställas efter samråd med skolöverstyrelsen. Dessutom bör avdelningen förses med tillräcklig sakkunskap i form av hel- eller halvtidsanställd personal för olika skolyper. Löne- och anställningsvillkor måste utformas så, att man för denna verksamhet kan förvärva de lämpligaste krafterna. Sådant anställning skall icke medföra inskränkning i lönetursrätt, och tjänstledighet för tjänstgöring inom skolradion bör jämföras med tjänstledighet för offentligt uppdrag. Närmare bestämmelser härom bör utfärdas av Kungl. Maj:t.

En rådgivande programkommitté med representanter för olika ämnesområden, för skolledarna och lärarkåren bör även i fortsättningen stå till förfogande och vidgas att omfatta även representanter för föräldrarna. Ordföranden i programkommittén bör utses i samråd med skolöverstyrelsen.

Även sedan det egentliga programarbetet för skolradio överflyttades till Radiotjänst har skolöverstyrelsen övervakat och, enligt vad kommissionen erfarit, med positivt intresse följt arbetet även i dess detaljer. Med hänsyn till de ökade och mångskiftande uppgifter, som kommer att åvila skolöverstyrelsen, samt för att ytterligare underlätta samarbetet med Radiotjänst torde det vara lämpligt att skolradiochefen antingen tjänstgör som föredragande i skolöverstyrelsen vid ärenden rörande skolradio eller äger rätt att där närvara, då dessa behandlas. Härigenom skulle även skolradions ställning i förhållande till skolan och dess övriga myndigheter stärkas. Berörda detaljer liksom också skolradioavdelningens organisation i övrigt bör för slutgiltig prövning överlämnas till skolöverstyrelsen och Radiotjänst.» (S. 477—478.)

Skolöverstyrelsen finner det icke klarlagt, att en särskild styrelse för skolradion är behövlig.

»Däremot synes det rimligt, att den får en relativt självständig ställning inom radioverksamheten i övrigt, dock med stark anknytning till överstyrelsen. Skolradioavdelningen inom Radiotjänst bör utrustas med tillräcklig personal. Avdelningens chef bör tillsättas efter samråd med överstyrelsen. En rådgivande programkommitté, utsedd i samråd med överstyrelsen, bör alltjämt finnas. Det synes vara en praktisk anordning, att skolradiochefen vid behov föredrager ärenden rörande skolradion inom överstyrelsen.» (S. 155.)

Radiotjänst förklarar sig livligt uppskatta det intresse, som kommissionen ägnat skolradions organisation, och ser i dess organisationsförslag en rätt naturlig framtidslinje.

»Nödvändigheten av ett samarbete mellan skolradion och den övriga radioverksamheten är uppenbar. Tekniska, programmässiga och pedagogiska erfarenheter böra fritt och obehindrat kunna utbytas mellan radions olika verksamhetsgrenar, samtidigt som möjlighet beredes skolradion att på bästa sätt fullfölja sina pedagogiska intentioner. Lika nödvändigt synes vara, att skolradion samarbetar med Skolöverstyrelsen.»

Slutligen må nämnas, att *skolkommissionen* gjort särskild framställning om vissa omedelbara åtgärder för skolradioverksamhetens främjande. Bland annat skulle å riksstaten uppföras anslag för utgivande av skolradions programhäften, för framställning av grammofonskivor, upptagande vissa standardprogram och språklektioner, och för statsbidrag till skolradioanläggningar. Framställningen har tillstyrkts av skolöverstyrelsen, som dock finner det för framställning av grammofonskivor upptagna beloppet av 10 000 kronor otillräckligt; en höjning till 15 000 kronor vore enligt överstyrelsens mening motiverad.

De väckta förslagen torde böra prövas, så snart det ekonomiska läget möjliggör en i hög grad önskvärd upprustning av skolornas tekniska hjälpmedel.

Skolfilm.

Att undervisningen i de flesta skolämnen bör stödja på ett rikligt bildmaterial, är i våra dagar nära nog en självklar sak. Läroböckernas bildframställningar, lärarnas teckningar på svarta tavlan, skolans förråd av planscher och ljusbilder erbjuda, redan de, stora möjligheter att uppliva och konkretisera undervisningen. Användningen av balloptikon, som möjliggör att allehanda bildmaterial, från planschverkens bilder ner till klassens vykortssamling, kunna visas utan onödig tidsspillan, har ytterligare ökat möjligheterna för de skolor, som ha råd att anskaffa apparaturen. Den moderna stillfilmbilden markerar ett nytt steg framåt.

I vissa fall kunna de stillastående bilderna vara att föredraga, emedan de medge tillräcklig tid för studiet av ögonblicksbilder ur snabba och invecklade förlopp. Men där det gäller att skildra ett stycke liv, är den rörliga bilden självfallet i princip överlägsen. *Skolutredningen* uttalar sig på följande sätt om skolfilmens användningsområde:

»Klarast träda filmens fördelar i dagen vid undervisningen i geografi och biologi. Intet annat hjälpmedel kan ge så åskådliga och riktiga bilder av natur, folkliv och djurliv som filmen, särskilt ljud- och färgfilmen, som ju mycket nära avbildar verkligheten. Det vore givetvis önskvärt, att den undervisningsfilm, som avser att ge bilder ur denna verklighet, framställdes som färgfilm, och i den mån ljudintryck i väsentlig grad kunna bidra till att skapa fylliga och korrekta föreställningar, även såsom ljudfilm.

I biologiundervisningen liksom även i fysik- och kemiundervisningen kan filmen vidare möjliggöra studiet av vissa förlopp, som icke lämpligen kunna iakttagas på annat sätt. Med ultrarapidfotograferingens hjälp kunna eleverna i detalj följa processer, som i verkligheten försiggå alltför snabbt för att medge studiet av detaljer; omvänt kunna långsamt försiggående processer studeras med tidsförkortning. I dylika fall är färg liksom ljud ofta oväsentliga eller rentav störande moment, då intryckets brokighet och mångsidighet kan motverka koncentrationen på det väsentliga i det förlopp, som skall studeras.

En speciell användning ha de tecknade, schematiska filmer, med vilkas hjälp statistiska fakta, geometriska bevis, maskiners verkningssätt, färder och förbindelselinjer på kartan och dylikt kunna åskådliggöras. Oftast ingå väl dylika tecknade filmbilder såsom moment i längre filmer. I vissa fall kunna de mycket snabbt och koncist klargöra ett sakförhållande.» (VII s. 52.)

Vilken roll filmen kan åtaga sig i undervisningen beror emellertid i rätt hög grad på lärjungarnas ålder.

»På det lägsta skolstadiet torde filmen ha en mindre betydelsefull roll att spela. Långa filmer äro här olämpliga — från läkarhåll har icke sällan

varnats för att låta små barn besöka filmföreläsningar just med hänsyn till den snabba bildväxlingens för dem tröttande och hetsande karaktär. Men givetvis kunna korta filmer, som åskådligt illustrera lärarens berättelser exempelvis ur arbetslivet eller ur djurens värld, på ett mycket lyckligt sätt komplettera och åskådliggöra framställningen och således bidra till att utvidga och berika barnets erfarenhet. Önskvärt är, att dessa kortfilmer kunna visas upprepade gånger, så att barnen hinna observera och lägga på minnet karakteristiska detaljer.

Filmens värde som hjälpmedel vid undervisningen torde vara störst på mellanstadiet, där undervisningen i många hänseenden har att åskådliggöra saker och förhållanden, som ligga fjärran från barnens vanliga erfarenheter och föreställningar och där skolan också ofta nog måste räkna med splittning och avslappning i lärjungarnas intresse för dess arbete och lärostoff. Även för det högsta stadiet synes filmen i många fall kunna användas med gott utbyte, även om behovet av konkretion på detta stadium knappast är så starkt, att det vore försvarligt att i stor utsträckning använda undervisningstiden till filmföreläsningar och till och med sådana förbundna förklaringar och diskussioner.» (VII s. 51—52.)

Det är emellertid två omständigheter, som i praktiken begränsa skolfilmens användning. Den ena är kostnaderna. »Många gånger uppgår filmhyran för 3 à 4 filmprogram om 45 minuter till en summa, som är lika stor som det maximibelopp, som ett skolämne har möjlighet att under ett läsår få disponera för inköp av undervisningsmateriel.» Den andra är av undervisningsteknisk art. Skall filmen göra den avsedda nyttan, måste den vanligen vara till hands, just då undervisningen nått fram till det tema, filmen skall illustrera. En enkel skioptikonbild i det rätta ögonblicket kan vara förmer än en påkostad film, som kommer ett par månader för tidigt eller för sent. För att kunna effektivt utnyttja filmens alla möjligheter måste en skola ha ständig tillgång till filmapparat, film och föreläsningssal.

Lättare att utnyttja äro filmer, som röra mera fristående kursmoment, samt repetitions- och bredvidläsningsfilmer. En trafikfilm, en brandskyddsfilm eller en hälsovårdsfilm kan i regel användas, när den kommer. Värdet av vissa yrkesorienterade filmer har berörts i det föregående. Stundom kan en film representera ett så stort didaktiskt värde att speciella förberedelser och efterbehandling på lektionstid äro motiverade.

Till de mera fristående filmtyperna höra även de filmer, som avse att tjäna studiet av litteratur och främmande språk — scener ur skådespel samt filmer med förebildligt uttal av ett främmande språk, vilka visas utan bildtext, helst efter förberedande studium av texten. Filmer av det senare slaget ha redan med fördel introducerats vid språkläsnande skolor; att de kunna stimulera intresset för språkstudier och ge tillfälle till god övning i förståelsen av det talade språket är tydligt. Helst böra de även ge belysande och riktiga kulturbilder från det land, vars språk talas i filmen.

Skolkommissionen ställer sig mycket positiv till filmen som hjälpmedel i skolarbetet.

»Utvecklingen på detta område går raskt, och för sin del vill skolkommissionen understryka skolfilmens stora användbarhet på alla åldersstadier, i alla skolformer och inom praktiskt taget alla ämnesområden. Både då det gäller att konkretisera olika kursavsnitt och att inlära nya fakta har den rörliga bilden vunnit ökad betydelse. Den tekniska utvecklingen på ljudfilmens och färgfilmens område kommer att ge filmen ännu större värde som undervisningsmedel. Likaså torde den tecknade filmens möjligheter samt filmtekniken i fråga om mikrofotografering och olika slag av tidsupptagningar kunna utnyttjas i mycket vidsträckt omfattning.» (S. 478—479.)

Kommissionen anser, att både ljudfilm och stumfilm kunna vara till nytta i skolan.

»I de fall då ljudet är ägnat att stärka det visuella intrycket och således komplettera bilden, är ljudfilm givetvis att föredraga. Vid språk- och musikundervisning med filmens hjälp är det självklart, att filmen ledsagas av ljud.

I de fall, då filmmotivet icke kräver naturligt ljud, kan man tänka sig antingen ren stumfilm med texter eller sådan med eftersynkroniserad speakertext. I sistnämnda fall bör det ankomma på läraren att avgöra, huruvida han själv vill kommentera filmen eller ha den kommenterad av en speaker. Pedagogiska motiv bör vara helt avgörande för, om en film skall visas med eller utan ljud, men för sådan valfrihet förutsättes ljudfilmsapparat, på vilken ju även stumfilm kan visas.

Så länge de tekniska förutsättningarna för en fullgod ljudåtergivning i skolan saknas och ljudfilmprojektorerna äro mera svårhanterliga än stumfilmprojektorerna, torde stumfilmen försvara sin plats, även i de fall en ljudfilm vore att föredraga.» (S. 479.)

Slutligen framhåller kommissionen, att man i undervisnings- och bildningsarbetet även bör använda goda spelfilmer i syfte att påverka och fostra de ungas filmsmak och förståelse för god filmkonst. Härvid aktualiseras dock frågan om nedkopieringsrätten; kommissionen framhåller önskvärdheten av att kulturellt värdefulla spelfilmer bli lättare tillgängliga i smalfilmformat.

Skolöverstyrelsen vitsordar, att filmen i växande grad visat sig användbar vid undervisningen både som instruktionsmedel och som intressebetonat komplement till den vanliga undervisningen. Den bör därför upptagas som ett ordinärt hjälpmedel och i studieplaner och läroböcker uppmärksammas mer än vad hittills skett. Allmänna anvisningar om filmens metodiska användning i skolarbetet äro emellertid behövliga. Liksom i fråga om skolradion är det av stor vikt, att filmen inpassas i undervisningen vid rätt tidpunkt och att syftet hålles klart fixerat.

Endast i ett fåtal remissvar går man närmare in på skolfilmens användning i undervisningen. Diskuteras frågan med utgångspunkt från något

visst undervisningssyfte, stannar man vanligen vid att icke föreslå ett enda hjälpmedel utan i stället samordna flera. Sålunda yttrar *samarbetskommittén för ekonomisk upplysning*:

»Ekonomiundervisning har ett rent fostrande syfte. Exempel och realistiska skildringar i anslutning till väsentliga delar av ekonomiundervisningen kan ofta påverka de ungas känslö- och viljeliv i önskvärd riktning. När det gäller att på detta och liknande sätt levandegöra undervisningen, har filmen och radion visat sig vara utmärkta hjälpmedel. Ökat ekonomiskt stöd åt dessa tekniska hjälpmedel är därför i hög grad önskvärdt. Även stillbilder och planscher är goda hjälpmedel i ekonomiundervisningen. Särskilt de alltmer använda småbilderna i filmband bör komma till större användning. De ställer sig förhållandevis billiga. Varje skola borde kunna lägga upp eget arkiv så att man lätt kunde ordna visning av bilderna just då undervisningen krävde det. Att såsom föreslagits kombinera detta med filmarkiven är knappast rationellt. Av kostnadsskäl måste varje filmkopia utnyttjas av flera skolenheter. Filmen kan därför inte alltid infogas som ett naturligt led i undervisningen. Denna olägenhet borde kunna bortfalla beträffande filmbanden, om varje skola — i vissa fall varje klass — hade eget arkiv.»

Om skolfilmen skall få den användning i skolvärlden, varav den är förtjänt, kan filmproduktionen enligt *skolkommisionens* mening icke helt överlämnas åt de enskilda producenternas bedömande.

»Produktionsplanerna bör samordnas, vilket enligt kommissionens mening endast kan ske under ledning av statlig myndighet. Även om det kan förutsättas, att enskilda producenter skall visa sig beredda att vid sin skolfilmproduktion efterkomma önskemål och anvisningar från en sådan myndighet, torde det dock bli nödvändigt, att staten anslår medel för framställning av skolfilm.

Ett främjande av skolfilmproduktionen kan ske på olika sätt. Dels kan inspelning av skolfilm ske direkt genom statens egen försorg, dels kan enskilda filmproducenter exempelvis få i uppdrag att med bidrag av statsmedel inspela en viss film, varvid negativrätten kan tillfalla den beställande myndigheten. Denna kan även för att stimulera de enskilda producenterna till inspelning av en önskvärd skolfilm garantera en viss avsättning av den blivande filmens kopior. Jämväl andra former av stödverksamhet torde kunna ifrågakomma.» (S. 480.)

Det bör övervägas, huruvida icke även inspelning av kulturellt värdefull underhållningsfilm för barn kan på lämpligt sätt stödjas, framhåller kommissionen.

Åtgärder böra vidare vidtagas för att bereda skolorna tillgång till film och filmapparater. Statsbidrag för inköp av *filmprojektorer* bör stå till förfogande, så att varje skola kan få omedelbar tillgång till filmapparat. *Lokala arkiv* böra anordnas för kursmomentfilmer, som skola inordnas i kursen, och *områdesarkiv* för filmer av bredvidläsningskaraktär. Speciella filmer, som mera sällan begagnas, kunna sammanföras till ett *centralarkiv*, avsett för hela landet. Statsbidrag för anskaffande av filmkopior till lokal- och områdesarkiven bör utgå med visst belopp per läraravdelning. Intill

dess arkivsystemet kunnat organiseras, bör statsbidrag även utgå till förhyrning av skolfilm. Skolornas lokaler och filmapparat bör i största möjliga utsträckning stå till förfogande även för det fria och frivilliga folkbildningsarbetet samt för ungdomens förenings- och fritidsverksamhet. Filmarkiven böra inrymma för sådana ändamål lämpliga filmer.

Kommissionen väntar sig, att de nu inom folkskolan arbetande filmföreningarna skola överlåta sitt film- och apparatbestånd till de föreslagna arkiven.

Slutligen föreslår kommissionen ett särskilt granskningsorgan för skolfilm, förslagsvis benämnt *statens skolfilmnämnd*.

»Ett sådant organ torde få många uppgifter, t. ex. att granska och godkänna redan befintliga och nyinspelade filmer och upprätta filmförteckningar över sålunda godkända filmer, granska och godkänna kommentar- och arbetsblad till filmer, granska och godkänna apparattyper, för vilka statsbidrag kan utgå, bedriva stödverksamhet för att stimulera produktion av önskvärda filmer, lämna råd vid dylik produktion samt bedriva arkivverksamhet.

Dessutom bör ett dylikt organ anordna försöksverksamhet på skolfilmens område samt medverka vid organiserandet av lärarnas utbildning och fortbildning i skolfilmens metodik etc.» (S. 482.)

Kommissionen ingår icke närmare på nämndens sammansättning men förutsätter, att den skall ha anknytning såväl till skolöverstyrelsen som till statens läroboksnämnd.

Skolöverstyrelsen ansluter sig till tanken på statlig samordning och statligt stöd åt strävandena att producera lämpliga skolfilmer och även underhållningsfilm för barn. I mån som utvecklingen på området fortskrider, ökas behovet av ett granskande och sammanhängande organ. Överstyrelsen anser dock, att verksamheten bör kunna knytas till överstyrelsen. »Ett avskiljande från överstyrelsen av verksamhetsområden, som naturligen höra samman med skolans uppgifter, kan ej bidra till samordning och enhetlig bedömning.»

Statens biografbyrå kan i allt väsentligt tillstyrka den planritning för en utbyggnad på lång sikt av skolfilmväsendet, som återgives i skolkommisionens betänkande. Frågan om granskningsorganet bör utbrytas för prövning i särskild ordning. Kostnaderna för en verksamhet av denna art äro icke alltför stora och böra kunna begränsas, om den föreslagna skolfilmnämnden, åtminstone från början, organisatoriskt anknytes till skolöverstyrelsen.

Biografbyrån instämmer i kommissionens förslag om utredning rörande produktionen av underhållningsfilm för barn och understryker vikten av att skolungdomens filmsmak uppodlas. »Den ojämna smaknivå, som särskilt den yngre biografpubliken i vårt land ofta ger prov på, och det okultiverade sätt, varpå vissa händelsepassager i seriöst syftande filmer kunna

mottagas av publiken, lämna påtagliga vittnesbörd om behovet av en vägledning och fostran i unga år till förståelse för god filmkonst.»

Folkrörelsernas filmorganisation Filmo hoppas likaledes, att en rätt lagd undervisning i filmkonst skall kunna leda barn och ungdom till den värdefulla filmen och ge de unga en kritisk inställning till dålig och okonstnärlig film.

För föreningslivet, särskilt på landsbygden, skulle ett upplåtande av skolans lokaler och filmapparater vara av mycket stor betydelse, framhåller *Filmo*. En sådan utlåning av lokaler och apparater sker redan nu på en del platser utan förfång för den ordinarie skolundervisningen. Man kan tänka sig, att skolans elever under de sista skolåren beredas tillfälle att frivilligt besöka sådana föreningsvisningar, vilket skulle bringa dem i kontakt med föreningslivet och bildningsarbetet.

»Även om skolornas filmapparater hålls tillgängliga för föreningslivet utgör dock de nuvarande bestämmelserna för nedkopiering av spelfilm till smalfilmsformat ett stort hinder. Kommissionen har också uttalat önskvärdheten av att kulturellt värdefulla filmer ställs till förfogande i smalfilmsformat. Och detta vill vi särskilt ansluta oss till. Den restriktiva politik som de kommersiella filmuthyrarna nu tillämpar beträffande nedkopiering till smalfilm är synnerligen menlig för föreningsverksamheten. Möjligheterna att förse föreningarna och särskilt då filmstudiecirkelarna med lämpliga filmer har genom dessa bestämmelser försvårats i hög grad. En generösare politik från de kommersiella filmuthyrarna skulle stimulera intresset för god filmkonst inom skolundervisningen och ungdomens studie- och föreningsverksamhet.»

Om skolan mer än hittills skall kunna utnyttja filmen, fordras även enligt *Filmos* mening statsåtgärder beträffande skolfilmsproduktionen. En statens egen filmproduktion och ekonomiskt stöd åt lämpliga skolfilmsproducenter bör kunna ge planmässighet i produktionen och garanti för att värdefulla och pedagogiskt riktiga filmer ställas till skolornas tjänst. Ett statligt granskningsorgan med de arbetsuppgifter, kommissionen föreslår, bör inrättas.

Även i fråga om filmen har skolkommissionen ansett vissa åtgärder omedelbart påkallade. Snarast möjligt bör sålunda granskningsförfarandet fastställas och ett reservationsanslag för statsbidrag till inköp av filmprojektorer för skolbruk uppföras på riksstaten. Framställning om medelsanvisning för filmgranskning har gjorts av skolöverstyrelsen i dess anslagsäskanden för instundande budgetår. Då utredning pågår om skolöverstyrelsens organisation, har jag visserligen icke ansett mig böra upptaga medel för detta ändamål i överstyrelsens avlöningsstat, men hinder lär icke möta för anlitanande av det till skolöverstyrelsen för försöksverksamhet m. m. anvisade reservationsanslaget för en viss begränsad verksamhet till skolfilmsverksamhetens fromma.

c. Skolsociala åtgärder.

Skolutredningen lämnar i sitt betänkande rörande vissa socialpedagogiska anordningar inom skolväsendet (SOU 1947: 11) en översikt av den skolsociala verksamheten i vårt land. Av redogörelsen framgår, att denna verksamhet icke har genomförts efter någon på förhand uppgjord enhetlig plan utan så småningom vuxit fram på grund av privata och kommunala initiativ. Lärjungarnas förmåner ha därför blivit mycket ojämnt fördelade mellan olika orter och skolor.

De mest elementära skolsociala åtgärderna avse att skapa de nödvändiga förutsättningarna för obemedlade barns skolgång. Ursprungligen hade hjälpen till de obemedlade barnen fattigvårdskaraktär. Sedan år 1936 handhaves den emellertid av vederbörande skolstyrelse, och det utsäges uttryckligen i folkskolestadgans § 49, att understöd av detta slag icke må anses vara av fattigvårdsnatur.

Insikten om att alla växande böra komma i åtnjutande av en god hygienisk och social omvårdnad har medfört en delvis ny syn på den sociala verksamheten för barn och ungdom, framhåller skolutredningen.

»De sociala anordningarna i skolan ha mer och mer förlorat karaktären av understöd och i stället kommit att framstå såsom ett viktigt led i en positivt inriktad befolkningspolitik, syftande till att fostra icke blott ett fysiskt starkt och sunt släkte utan också till att möjliggöra för de unga att icke minst i samhällets intresse erhålla en sådan undervisning och utbildning, som svarar mot deras anlag och intressen. Med ett sådant betraktelsesätt ter det sig naturligt, att den socialpedagogiska verksamheten i mån av behov kommer alla lärjungar i skolpliktsåldern till godo, oavsett vilka befolkningsgrupper de tillhöra och i vilka av samhället upprättade skolor som de fullgöra sin skolgång. En ytterligare utbyggnad av de socialt betonade anordningarna för barn och ungdom under skoltiden blir under sådana förhållanden nödvändig.» (VIII s. 21.)

Skolutredningen har genom förfrågningar hos de lokala folkskoleledarna i 22 städer, vilka också hade högre skolor, gjort sig underrättad om den nuvarande tillämpningen av § 49 folkskolestadgan och om möjligheterna att utsträcka den till skolpliktiga lärjungar i andra allmänna skolor utan att skapa nya understödsorgan. Vid tidpunkten för undersökningen erhöles omkring 15 procent av lärjungarna i folkskolan på ifrågavarande orter skolhjälp i någon form av allmänna medel. Understödsbeloppet uppgick i medeltal till 38 kronor per elev. I alla de undersökta skoldistrikten utgick understödet in natura, vanligen i form av kläder och skodon.

Bestämmelserna i § 49 folkskolestadgan avse givetvis endast lärjungar i folkskolan; läroverks elever äro således principiellt uteslutna från den där nämnda skolhjälp. Å andra sidan kunna vissa lärjungar vid högre skolor enligt beslut av 1946 års riksdag erhålla behovsprövade stipendier. Sådana kunna dock endast tillfalla lärjungar med dokumenterad studielämplighet, och klasserna 1⁵, 2⁵ och 1⁴ äro helt uteslutna. Skolutredningen förordar,

att vid den allmänna översyn av olika bestämmelser och förslag rörande barnhjälp, som torde bli nödvändig inom en nära framtid för samordnande av de olika bidragsformerna, bestämmelserna om skolhjälp av vad slag det vara må så utformas, att de verka lika för alla skolpliktiga barn på samma ort.

Ett steg i denna riktning har tagits genom de av 1946 års riksdag beslutade statsbidragen till *skolmåltider*, vilka utgå för lärjungar vid såväl folk- och fortsättningsskolor som allmänna läroverk och jämförliga läroanstalter. Måltiderna skola vara kostnadsfritt tillgängliga för alla lärjungar, som önska deltaga. Intill dess Kungl. Maj:t annorlunda förordnar, kan dock bespisningen vid högre skolorna begränsas till lärjungar med lång skolväg, klena och sjuka lärjungar, lärjungar från hem med svag ekonomisk ställning samt lärjungar, vilka eljest icke kunna under frukostrasten erhålla en ur närings-synpunkt fullgod måltid i sina hem. Under en övergångstid kan enahanda begränsning av antalet bespisade göras även vid folk- och fortsättnings-skolor. Statsbidrag utgår även för anskaffande av inventarier.

Läsåret 1947—48 deltog 43,7 procent av lärjungarna vid folkskolor med statsunderstödd skolhygienisk verksamhet i skolmåltiderna. Deltagarantalet var proportionsvis högst i Västernorrlands län (94,2 procent) och i Norrbottens län (90,6 procent), lägst i Kronobergs län (4,6 procent) och i Kristianstads län (8,2 procent).

I de nyare skolanläggningarna på landsbygden ingå ofta *badanläggningar*, som ej sällan äro tillgängliga även för bygdens befolkning. Vid nybyggnad av gymnastiklokaler för såväl läroverk som folkskolor fordras vidare inrättande av duschrum. År 1948 voro skolbad anordnade i över hälften av skoldistriktet, och man kan beräkna, att omkring 70 procent av barnantalet i folkskolan kommo i åtnjutande av denna förmån.

Skolutredningen erinrar om vikten av att *simundervisning* anordnas överallt i landet. En omfattande simlärarutbildning blir därvid erforderlig.

»Enda rationella lösningen av simlärarfrågan torde vara, att seminarie-eleverna — kvinnliga såväl som manliga — få simlärarutbildning. För närvarande utexamineras seminarister utan att vara simkunniga. Seminarierna måste få badanläggningar med simmöjligheter på de orter, där lämplig badanläggning saknas.

Ett villkor för att en sådan utbildning vid seminarierna skall bli resultatbringande är, att större hänsyn än hittills tages till de inträdessökandes fysiska förutsättningar och utbildning. Detta är även nödvändigt, emedan de blivande lärarna och lärarinnorna skola leda sina elever i gymnastik med lek och idrott och under friluftsverksamheten.» (VIII s. 25.)

Skolkommissionen föreslår, att de blivande centralskolorna på landsbygden kombineras med badavdelning, helst med bastu och om möjligt med simbassäng; denna badavdelning bör vissa tider stå öppen för allmänheten. I städerna kan det räcka med duschrum i anslutning till gymnastiken, förutsatt att skolbaden kunna förläggas till allmänna badinrättningar. Kom-

missionen delar utredningens uppfattning, att simlärarutbildningen bör lösas i samband med omläggningen av lärarutbildningen, och går även med på att vid intagning av läraraspiranter viss hänsyn tas till förutsättningarna för utbildning till ledare av barnens fysiska fostran.

»Kommissionen förutsätter därvid, att man inte gör lämplighet för simlärarverksamhet och idrottsledarskap till ett *oeftergivligt* villkor för tillträde till lärarbanan. Många pedagogiskt begåvade personer skulle därmed vägras pedagogisk utbildning. Den centralisering av skolväsendet, som skolkommisionens förslag till skolorganisation innebär, möjliggör, att åtskilliga lärare kan befrias från specialuppgifter, för vilka de inte är lämpade, t. ex. undervisning i musik, slöjd och gymnastik med idrott.» (S. 443.)

Då frågan om skolbad på många orter lättast löses som del av ett större program, omfattande allmänna anordningar för folkbad, anser sig ingendera utredningen böra framlägga förslag i ämnet, men båda påyrka särskild utredning.

En sådan utredning — *statens folkbadsutredning* — är numera tillsatt. Enligt direktiven bör frågan om anordnande av skolbad i regel icke lösas för sig utan ses i samband med övriga åtgärder för åstadkommande av förbättrade badmöjligheter. Utredningen skall även omfatta stödåtgärder för anordnande av allmänna friluftsbad, och möjligheterna att sätta barnen i tillfälle att utnyttja dessa, bland annat genom badresor och liknande åtgärder, böra därvid särskilt beaktas. Likaså böra frågor om simundervisning och utbildning av siminstruktörer tagas under övervägande av de sakkunniga.

För att bereda barnen tillfälle till rekreation på lämplig ort lämnar staten bidrag till *barnkolonier* och *feriebarnsverksamhet* samt under vissa villkor *fria resor* för barn och vårdare. Denna hjälpverksamhet är icke begränsad till någon viss skolform utan står öppen för alla behövande barn, som under året uppnå högst 14 års ålder. Fria resor ifrågakomma endast om familjens inkomst och förmögenhet understiger vissa fastställda belopp. Antalet barnkolonier var år 1948 omkring 750, statsbidrag till feriebarnsverksamheten utgick för omkring 650 000 vårddagar, och avgiftsfria resor beviljades inemot 70 000 barn över 6 år. Verksamheten får anses vara av allmänt social art och har icke föranlett några förslag från skolkommittéernas sida.

Lärjungar, som bo så långt från skolan, att de icke kunna företaga dagliga resor mellan hemmet och skolan, måste slutligen få *inackordering* under skoltiden. Lämpliga enskilda hem stå icke till buds i tillräcklig utsträckning; man måste, när enhetsskolans högstadium organiseras, bygga skolhem i större skala än hittills. Jag har redan på tal om centraliseringen återgivit några uttalanden om skolhemssystemet. De ha — som så mycket annat i skoldiskussionen — icke visat någon enhetlig tendens. »I vissa avseenden torde väl skötta skolhem vara att föredraga», hävdar skolkommisionen; »på många platser torde de bli nödvändiga.» Kostnaderna för skol-

hemmen och deras drift måste, när det gäller den obligatoriska skolan, helt bestridas av det allmänna, likaväl som inackorderingskostnaderna för skolpliktiga barn. Men även då det gäller skolformer, som inte faller inom enhetsskolans ram, är det enligt kommissionens uppfattning önskvärt, att det allmänna sörjer för att skolhem komma till stånd i tillräcklig omfattning. De unga skyddas därigenom för privat uppskörtning och för olämplig miljö, och stipendierna bli drygare.

De många sociala omsorgerna om det unga släktet vidga sig alltmer till en allmän service för lärjungarna i de avseenden, där föräldrarnas tillgångar och sakkunskap äro otillräckliga. De många småbestyren addera sig till en ingalunda föraktlig arbetsbörda för skolledningen. Vid större skolenheter kräva de helt sin man. Här och där har man experimenterat med att anställa en särskild tjänsteman, *skolkuratorn*. På andra ställen har kuratorsuppdraget kunnat lämnas åt någon lämplig lärare som bisyssla.

Brodden till kuratorsinstitutionen har icke varit densamma vid folkskolor och högre skolor. Vid folkskolorna hade de första kuratorerna som huvuduppgift att bana väg ut i samhället för hjälpklassernas elever och ombesörja den eftervård, som just för denna lärjungegrupp är av stor betydelse. Kuratorerna bli då kontaktmän mellan alla intresserade instanser: hem och skola, ungdomsförmedling och barnavårdsnämnd. Vid Göteborgs folkskolor, där försöken påbörjades år 1942, utvidgades verksamheten snart till att omfatta även andra lärjungar än hjälpklassernas. Från och med läsåret 1944—45 utsåg barnavårdsnämnden efter förslag från folkskolans sida en tjänstgörande lärare inom varje överlärardistrikt till kurator. Enligt instruktionen, som in extenso återgives av *skolutredningen* (VIII s. 38—39), skulle kuratorn med vaksamt intresse följa skolbarnens sociala förhållanden, vara föräldrarna behjälplig med råd och anvisningar beträffande barnens fostran, utbildning och arbetsanställningar och ge barnen anvisning på lämpliga fritidssysselsättningar. Efter överlärarens beprövande skulle han vidare verkställa undersökning om vissa beteenderubbningar, såsom skolk och andra förseelser, vidtagna åtgärder för den felandes tillrättaförande och till barnavårdsnämnden anmäla allvarligare missförhållanden beträffande barnet eller dess hem. Särskild uppmärksamhet borde kuratorn ägna åt de skolbarn, vilkas familjer av någon anledning kommit i kontakt med barnavårdsnämnden, och han borde så långt möjligt följa utvecklingen efter skoltidens slut för de barn han haft under sin uppsikt.

Skolutredningen lämnar statistik över 333 fall, som krävt kuratorernas ingripande under det första verksamhetsåret och fortsätter:

»Endast allvarligare förseelser eller svårigheter överlåtas på kuratorn. Denne har att efter utredning och samråd med klassföreståndare och över-

lärare avgöra, om ärendet är av sådan natur, att det bör överlämnas till barnavårdsnämnden eller om det kan bli ett mellanhavande mellan skolan och hemmet under kuratorns förmedling. Kan det senare alternativet komma i fråga, har man vunnit, att föräldrar och barn sluppit den direkta kontakten med barnavårdsnämnden som bestraffande uppfostringsmyndighet. Det hela ordnas som en uppgörelse mellan skola och hem. På detta sätt kan ett ingripande ske på ett för alla parter smidigt sätt inom ramen för skolans övriga fostrande arbete.

Enligt redogörelsen för verksamheten ha kuratorerna sökt samarbeta med pedagogiska och sociala institutioner av olika slag, såsom medicinska rådgivningsbyrå i uppfostringsfrågor, fattigvården, barnbeklädnadssällskap, kommittéer för beredande av kolonivistelse och fritidsverksamhet samt församlingarnas barn- och ungdomsråd, som särskilt har fritidssysselsättning på sitt program. Syftet härmed har varit att åstadkomma en verksamhet av förebyggande art till motverkande av vanart, vanvård och missförhållanden av olika slag bland barnen.

Den här omnämnda rådgivningsverksamheten i folkskolan har särskilt tagit sikte på socialt missanpassade lärjungar, rörande vilka förebyggande åtgärder varit påkallade. Erfarenheten har emellertid visat, att ett behov av social rådgivningsverksamhet, ehuru av annat slag, föreligger även i fråga om lärjungar av i olika avseenden normal läggning.» (VIII s. 40.)

Vid de högre skolorna togos de första initiativen av föräldraföreningarna vid ett par stockholmsläroverk, och kuratorn var kontaktman mellan skola och kurs. Bäst inarbetad är kuratorsverksamheten vid högre allmänna läroverket för gossar på Norrmalm och högre allmänna läroverket på Kungsholmen, där kuratorn är heltidsanställd och även har viss biträdes hjälp. I instruktionen för kuratorn vid dessa läroverk nämnes i första rummet yrkesvägledning och studierådgivning, men det har visat sig, att även elevernas fritidsverksamhet tar en rätt stor tribut av hans tid och uppmärksamhet. Det blir nästan för mycket, tycker byråchefen *Neymark*, som i en promemoria om skolkuratorsverksamheten skriver:

»Kuratorn är med som rådgivare och högsta organisatör, när det gäller att anordna underhållningsaftnar, utflykter och dylikt. Han styr och ställer på skolans sommarhem. Han ger tips i fråga om hobbies och lektyr. Han samarbetar med arbetsförmedlingen och ser till, att de, som kunna åtaga sig arbete av ett eller annat slag, under ferierna och på eftermiddagen, får sådant. Han ger äldre elever tillfälle att fungera som privatlärare åt yngre kamrater, o. s. v.

Det kan diskuteras, om inte vid Norra latin och Kungsholmens läroverk kuratorns arbetskraft tages alltför mycket i anspråk för dylika uppgifter. Men otvivelaktigt betyder hans insats i dessa sammanhang ganska mycket för skapandet av en trivsamt och anpassningsbefordrande stämning och anda i skolan och kamratlivet. Dessutom blir det därigenom tillfälle för kuratorn att få den personliga, kamratliga kontakt med eleverna och den kunskap om vars och ens typ och intressehållning, som erfordras för en effektiv psykologisk och social service och som även måste bli av betydelse, när kuratorn skall medverka i studie- och yrkesvägledningen.» (VIII s. 129.)

Skolutredningen lämnar statistik över kuratorns uppgifter under en månad (nov. 1945). Ärendena gällde denna månad

arbetsförmedling	469 fall
fritidssysselsättning	239 »
uppfostringsfrågor	236 »
praktiska frågor	175 »
yrkesvägledning	147 »
övrigt	190 »

Summa 1 456 fall

Kuratorsverksamheten synes ha hälsats med stor tillfredsställelse av föräldrar och målsmän, och lärarna ha varit tacksamma för möjligheten att genom kuratorns verksamhet få en allsidigare uppfattning om eleverna.

Tillgången på kvalificerade aspiranter på eventuella kuratorstjänster är för närvarande säkerligen icke tillräcklig för någon mycket stor utbyggnad av verksamheten. Neymark nämner som särskilt önskvärda följande personliga egenskaper:

- intresse för ungdom och ungdomsproblem,
- intresse för sociala frågor,
- psykologisk blick, humor och förmåga att leva sig in i olika personers olika situationer, tänkesätt och motiv,
- ett naturligt auktoritativt uppträdande, samarbetsförmåga och förmåga att ta ledningen utan att behöva använda hårda ord och medel,
- praktisk blick och organisationsförmåga, driftighet, initiativkraft och en viss »påhittighet»,
- noggrannhet, saklighet och vederhäftighet i vad det gäller att handskas med olika slags kunskapsmaterial.

»Redan denna analys ger vid handen, att man måste söka med ljus och lykta för att få tag i de rätta personerna till dessa befattningar. Att t. ex. ta förste bäste lärare eller förste bäste socialarbetare duger inte. Säkerligen finns det inom lärarkåren åtskilliga, som skulle kunna passa förträffligt i sammanhanget, men man får inte vara för optimistisk därvidlag. Lärarna ha hittills rekryterats efter andra normer, med sikte på i huvudsak rena undervisningsuppgifter, och man bör därför inte utan vidare begära, att vilken lärare som helst skall kunna bli skolkurator. Man får vara glad, om man vid varje skola kan hitta en eller ett par lärare, som ha de speciella förutsättningar, det här är fråga om, och sedan är det ju inte alls säkert, att dessa lärare äro disponibla.» (VIII s. 130—131.)

Neymark, som i sin framställning tar sikte på kuratorsverksamheten vid de högre skolorna, anser att kuratorn för att rätt förstå sina skyddslingar själv bör ha gått läroverksvägen och arbetat sig fram till studentexamen. Han bör vidare helst — i varje fall när han börjar — vara *ung*, inte alltför ung (minst några och tjugu år) men ung tillräckligt för att kunna röra sig bland de unga som en äldre kamrat och betrakta skollivet och skol-

problemen utifrån elevernas perspektiv. Manliga elever böra ha manlig kurator och kvinnliga elever kvinnlig.

Olika utbildningsvägar kunna tänkas för kuratorerna. Om det blir en särskild högskoleexamen för praktiskt inriktade psykologer, bör den kunna rekommenderas, och en sådan examen bör enligt Neymarks uppfattning inrättas med det snaraste även med hänsyn till andra samhällskrav. Tills vidare har man att räkna med utbildning vid socialinstitut och en på lämpligt sätt kompletterad lärarutbildning.

Bland annat böra lärare kunna frigöras från en del av sin lärartjänstgöring för att fungera som deltidstjänstgörande kuratorer.

»Allt vad lärarna kunna få av social och psykologisk utbildning och praktik blir till gagn för deras gärning som lärare och uppfostrare. Några års arbete på det sidospår inom skolans arbetsfält, som kuratorsverksamheten utgör, måste anses som synnerligen hälsosamt och nyttigt för en lärare och vara minst lika meriterande som lika många lärartjänsteår. Principen lärare på kuratorsbefattningar bör faktiskt kunna bli ett led i strävandet att reformera skolan inifrån och göra lärarna inriktade inte endast på kunskapsmeddelande utan även på personlighetsfostran.» (VIII s. 132.)

Trots de gynnsamma erfarenheterna anser sig skolutredningen böra varna för en överskattning av kuratorsinstitutionen. Den personliga kontakten mellan lärarna och hemmen får icke försvagas. Kuratorsverksamheten bör icke bli mer än ett komplement till de åtgöranden för lärjungarnas fostran och välfärd, som det i första hand åvilar hemmen och i andra hand skolans lärare och ledning att vidtaga. En fortsatt och till olika skolor och orter utsträckt försöksverksamhet är emellertid förtjänt av det allmännas stöd genom statsbidrag till arvode åt kuratorer och nedsättning i undervisnings-skyldigheten för lärare, som uppehålla kuratorsverksamhet.

Skolkommissionen tar icke ställning till kuratorsbefattningarna men förklarar sig beredd att upptaga frågan till behandling vid en kommande detaljutformning av de förordade åtgärderna.

Skolöverstyrelsen anser, att kuratorsinstitutionen bör vidare utvecklas och inbyggas i skolväsendet. Lärarerfarenhet är av stort värde för en skolkurator. Av de kuratorer, som icke hämtas från lärarkåren, bör krävas högskolemässig utbildning. Med hänsyn till deras i huvudsak socialvårdande uppgifter synes väl kvalificerad utbildning vid socialinstitut vara en god grund. Deras praktiska utbildning torde enklast och bäst ordnas i form av aspiranttjänstgöring i kuratorsverksamhet.

Den individuella omvårdnaden om lärjungarna tar sig uttryck jämväl i den *skolhälsovård*, som tillkom såsom ett uttryck för 1800-talets stigande intresse för hygieniska frågor och nu är organiserad på grundval av 1944 års riksdagsbeslut i ämnet.

Skolhälsovården handhaves av skolläkare och skolsköterskor. Oftast äro dessa tjänster bisysslor: en provinsialläkare svarar för skolläkargöromålen

och en distriktssköterska tjänstgör tillika som skolsköterska. I de större städerna finnas även heltidsanställda skolläkare och skolsköterskor. En heltidsanställd skolsköterska beräknades vid skolhälsovårdens omorganisation kunna taga vården om högst 1 500 barn; erfarenheterna under de gångna åren peka dock på att detta maximitantal är för högt tilltaget.

Skolhälsovården är huvudsakligen av förebyggande natur. Alla nykomlingar underkastas läkarundersökning; i övrigt anordnas allmänna klassundersökningar med vissa — tyvärr alltför långa — intervaller samt en mera kontinuerlig läarkontroll för klena, sjuka eller sjukdomshotade barn. Särskild vikt lägges vid tuberkuloskontrollen av barn och lärare; lärare, som vet sig lida av eller ha lidit av lungtuberkulos, är skyldig att därom underrätta skolläkaren eller, om sådan icke är anställd i distriktet, vederbörande tjänsteläkare. Lärjungarna i realskolans högsta klass och i gymnasiet undersökas även med avseende på färgsinnet.

Vid statliga läroanstalter bestridas läkarnas och sköterskornas ersättningar av statsmedel, vid folkskolorna och högre kommunala skolor utgår statsbidrag med högst 50 procent.

Läsåret 1947—48 erhöles 2 089 av de 2 438 skoldistriktens statsbidrag till skolhälsovården. Verksamheten omfattade då 93,2 procent av lärjungeantalet i folkskolan. Skolläkarna konstaterade i 25 445 fall behov av vistelse vid skolkoloni; plats kunde beredas för 19 589 av dessa barn. Till särskild psykisk rådgivning hänvisades 2 037 lärjungar.

Skoltandvården är numera i princip inordnad i den allmänna folktandvården. Till följd av rådande brist på tandläkare har folktandvården visserligen icke ännu kunnat utbyggas i avsedd utsträckning, men det finnes knappast anledning att för framtiden tänka sig en utveckling av skoltandvården utanför den allmänna folktandvårdens ram. Däremot har det i ett och annat fall visat sig lämpligt att i större skolanläggningar bereda utrymme för tandklinik.

Av folkskoleeleverna i skoldistrikt med statsunderstödd skolhygienisk verksamhet hade läsåret 1947—48 90,6 procent tillgång till av distriktet ordnad tandvård. Vid de högre folkskolorna var motsvarande tal 50,4 procent. Övriga högre skolor äro i statistiken uppdelade i tre grupper, allteftersom samtliga, en del eller inga lärjungar hade tillgång till skoltandvård. Lärjungeantalet fördelade sig med 20,2, 29,8 och 50,0 procent på dessa grupper. De sämsta siffrorna rapporteras från samrealskolorna; 64 procent av lärjungarna vid dessa skolor tillhörde skolor, där skoltandvård ej kunnat anordnas.

Erinras må till sist om de statsunderstödda *rådgivningscentraler* för socialt missanpassade barn och ungdomar, varom beslut fattades av 1945 års riksdag. Huvudman för en sådan central är ett landsting eller en stad, som ej deltagar i landsting. Verksamheten är medicinskt betonad, står under medicinalstyrelsens inseende och bör i regel vara lokalt knuten till ett lasa-

rett, lämpligen centralasarettet i länet. *Skolutredningen* finner det önskvärt, att bestämmelserna rörande statsbidrag till rådgivningsverksamheten upp- mjukas, så att sådant bidrag får utgå även till personalen vid till skola för- lagd rådgivningscentral, som förestås av en väl meriterad, av skolöversty- relsen utsedd barnpsykolog i samverkan med läkare och den övriga per- sonal, som enligt organisationsplanen skall finnas vid en psykisk rådgiv- ningscentral.

Både skolutredningen och skolkommissionen betona, att de skolsociala åtgärderna icke i framtiden böra vara bundna till vissa skolformer, såsom nu stundom är fallet. *Skolkommissionen* yttrar sålunda:

»Att de bör utsträckas till att omfatta den nioåriga enhetsskolans samt- liga stadier kan betraktas som en konsekvens av den föreslagna skolorgani- sationen, enligt vilka samtliga dessa stadier blir obligatoriska. Den av både skolutredningen och skolkommissionen omfattade principen om demokra- tisering av den högre undervisningen synes motivera, att gymnasier, flick- skolor och yrkesskolor, även i den mån de skjuter över skolpliktsåldern, kommer i åtnjutande av samma fördelar som den obligatoriska skolan.» (S. 444.)

d. Den psykologisk-pedagogiska verksamheten.

En ingående anlagsprövning av en ung människa är ett rätt omfattande företag, som betjänar sig av en rad olika hjälpmedel, varvid iakttagelser sträckta över längre tid, t. ex. i form av läraromdömen, sammanställas med kortare undersökningar, såsom testning och läkarundersökning, och ett all- mänt konstitutionspsykologiskt studium.

För bestämda praktiska syften kan det räcka med mindre omfattande psykologiska prov av ett eller annat slag. Inom industrien, militärväsendet m. fl. områden har testningsmetodiken fått en allt allmännare spridning.

För skolstudierna är naturligtvis individens intelligens en av de funda- mentala kvaliteterna; dess art och grad är avgörande för den läggning skol- arbetet i hans fall bör få. Just på intelligensmätningens område föreligger också en rätt omfattande erfarenhet. I sitt expertutlåtande till skolutred- ningen har professor *Anderberg* ett kort avsnitt om intelligensundersökning- arnas praxis. Att intelligensundersökningarna kunna bli ett icke föraktligt hjälpmedel för skolan, kan icke betvivlas av den, som genom praktisk an- vändning av dessa undersökningsmetoder fått en närmare inblick i deras funktion, säger *Anderberg*. »Av egen erfarenhet kan jag intyga, att mot- ståndet mot att använda sig av testningsmetoden oftast försvinner med vidgad kännedom om denna.»

»Att intelligensundersökningen ej bör spela den ensamt avgörande rollen behöver dock knappast betonas. Det torde vara tydligt, att en lärare, som under flera skolår haft tillfälle iakttaga en elev i hans dagliga arbete, har gjort iakttagelser och skaffat sig erfarenheter om denne, som icke kunna

erhållas vid en kortvarig undersökning. Att lämpligheten för studier icke är ensamt beroende av begåvningsgraden gör också, att man har all anledning vid differentiering tillvarataga och använda sig av läraromdömet, där ett sådant kan erhållas. Intelligensundersökningen kompletterar emellertid på ett ofta mycket värdefullt sätt läraromdömet och betygen. I de flesta fall, där intelligensundersökning kommit till användning, har också såväl skolbetyg som läraromdöme räknats som med intelligensundersökningsresultaten jämbördiga faktorer.

För att intelligensundersökning skall fungera på ett tillfredsställande sätt, fordras träning av undersökarna. Alla behöva emellertid icke ha samma kompetens. Det är visserligen en fördel, om undersökare ha en grundlig psykologisk förbildning, men något oeftergivligt villkor är det icke. John S. Jordan har i en undersökning 1932 visat, att studenter, övade 4 gånger i veckan under en 6-veckorsperiod, nått nästan lika tillförlitliga värden som tränade experimentatorer, och jag har själv med gott resultat på kort tid utbildat lärare att utföra intelligensundersökningar. Efter 7 å 8 föreläsningar rörande de allmänna principerna för testskalans uppbyggnad samt ett antal praktiska demonstrationer rörande testskalans användning och rättandet av tests fingor vederbörande, under kontroll, själva utföra undersökningar, rätta testen och göra nödvändiga beräkningar efter de principer som demonstrerats. Efter ett antal praktiska försök visade det sig icke erbjuda några svårigheter att få fram tillfredsställande resultat. Jag har däremot flera gånger kunnat iakttaga, att resultat erhållna utan någon föregående handledning blivit långt ifrån tillförlitliga. De flesta, som på egen hand försökt använda testskalan, utan att känna de allmänna principerna för dess konstruktion, ha visat föga förståelse för de orsaker, som ligga till grund för att ett test bedömes på ett visst sätt. Särskilt den bedömning, som fordras med hänsyn till testets placering i åldersgrupp, vållar härvid besvär.

Det är därför ett nödvändigt villkor, att undersökare få någon kännedom om testmetodik och testbedömning, innan de tillåtas utföra undersökningar, som skola medföra praktiska konsekvenser. Önskvärt är att åtminstone en person på varje ort eller i varje distrikt, där undersökningar skola utföras, har en något gedignare utbildning, så att denne kan tjänstgöra som rådgivare och kontrollant av de lokala undersökningarna.» (Bil. II s. 13 o. 14.)

Flera av remissvaren lägga i dagen en rätt markerad misstänksamhet mot testningsmetodiken. Sålunda anför kollegiet vid *samrealskolan i Örkel-ljunga*:

»Ingen samvetsgrann och omdömesgill lärare tror sig ens efter flera års personlig kännedom med säkerhet kunna anvisa exempelvis en 17-åring den lämpliga levnadsbanan; de moderna skolpsykologerna mena sig kunna den konsten. Friheten att välja levnadsbana torde komma att berövas dem det vederbör och läggas i händerna på teoretiker, som i mycket stå främmande för det personliga i människonaturen. 1920- och 1930-talens ideologi om människan som kollektiv kastar i kommissionsbetänkandet sina skuggor fram över den planerade skolreformen.»

Skolöverstyrelsen hör i varje fall till de försiktiga. Testningen är ett korttidsexperiment, skolan själv ett långtidsexperiment, som gäller ingenting mindre än barnens utveckling. »För bedömandet av denna behövas

också observerande och beskrivande metoder, ej minst när det gäller utvecklingen av sådana personlighetsegenskaper, som ännu ej med tillräcklig säkerhet kunna fastställas genom testning i vanlig mening.»

Lektorernas förening hävdar, att testningsresultaten icke få bli avgörande för intagning på gymnasiet. Testningen utelämnar två faktorer, som spela en stor roll i alla teoretiska studier, då den icke säger något om den prövades minne eller förmåga till koncentration.

Medicinalstyrelsen befarar slutligen, att intelligenstestningen kan komma att tillmätas alltför stort utrymme vid bedömandet av lärjungarna.

»I stort sett torde en viss varsamhet på området vara av nöden, och medicinalstyrelsen vill understryka, att en omfattande försöksverksamhet och ett omsorgsfullt utprovande av metoderna böra äga rum, innan mera djupgripande förändringar i skolans arbetssätt genomföras.»

Skolkommissionen anser, att testningen är ett oumbärligt hjälpmedel för den psykologiska rådgivningen, men är beredd på att det skall bli invändningar och bemöter dem redan i förväg.

De flesta farhågorna är grundade på en förmodan, att dessa metoder skall användas på ett sätt, som sätter ur spel lärarens på en mångårig erfarenhet grundade uppfattning av eleven. Man fruktar dessutom, som en variant av denna förmodan, att testen endast skall bli ett mekaniskt urvalsinstrument utan hänsynstagande till känslö- och viljefaktorer i betendet.

Gentemot detta har från ansvarigt testpsykologiskt håll alltid hävdats, att test är att betrakta som *ett* av hjälpmedlen, när de gällor för skolans lärare och ledare att bilda sig en riktig uppfattning om elevernas möjligheter att tillgodogöra sig undervisningen på den ena eller andra utbildningslinjen. Självfallet skall lärarnas omdöme om eleverna och de senares betyg samordnas med testresultatet. Detaljerna i denna samordning får av naturliga skäl överlämnas till fackpsykologerna. (S. 459.)

Testningen har redan vidsträckt användning för uttagning av hjälpklass-elever och undersökning av elever med isolerade defekter i läsning, skrivning och räkning, men testmetodikens möjligheter äro ännu icke till fullo utnyttjade, ens i fråga om hjälpklass-eleverna.

»Hjälpklass-elevernas uttagning sker ju numera genom individualtestning, i de flesta fall med en reviderad binetskala. Denna är emellertid uppenbart för ensidig, när det gäller diagnostisering av intellektuella defekter, och en mer på djupet gående undersökning av dessa barns begåvning bör övervägas. När det gäller senare anpassning till yrke och samhälle är prognosen för en stor del hjälpklass-elever ganska god. I alla händelser är det nödvändigt, att man prövar hjälpskoleleverna även med avseende på deras praktiska begåvning, vilken i viss utsträckning varierar oberoende av den teoretiska och hos inte så få hjälpklass-elever överstiger det normala genomsnittet. Både in- och utländska undersökningar har också ständigt visat, att hjälpklass-elevernas efterblivenhet visserligen gör sig gällande på alla undervisnings- och sysselsättningsgebit, men att den är särskilt märkbar, när det är fråga om skolans teoretiska ämnen. Vissa i skolan till hjälpklasserna hörande elever blir senare som vuxna testade och befinnes ha normal be-

gåvning. Ofta är det här fråga om elever, vilkas allmänna intelligens varit normal, men vilkas verbala begåvning varit svag och som därför ständigt misslyckats i skolans teoretiska ämnen. Önskvärt vore, att hjälpklass eleverna vid skolans slut kunde underkastas psykotekniska prov. Tillsammans med det förut nämnda binetprovet och ett praktiskt anlagstest skulle en psykoteknisk prövning ge tillräckliga upplysningar om de intellektuella resurser hjälpklass eleverna har för olika slag av fortsatt utbildning.

Att man inte på detta sätt kommer åt övriga grundläggande personlighetsdrag är uppenbart. Här får lärarnas omdöme, utredning om social miljö och i vissa fall undersökning av skolpsykolog och medicinsk expertis komplettera de förutnämnda testningarna. Man kan säkerligen låta hjälpklasslärare med speciell utbildning avgöra, vilka barn som kan behöva en grundligare undersökning. Dessa lärare kan också i de flesta fall för sina elever utföra den sociala utredning, som behövs.

När det är fråga om isolerade svårigheter i läsning, skrivning och räkning hos i övrigt intellektuellt normalutvecklade barn, är det av stor vikt, att förebyggande åtgärder sätter in tidigt. En individualisering av den första undervisningen kommer härvid att betyda mycket. Särskilt stödjande undervisning bör komma till, om möjligt redan i 1:a men under alla förhållanden i 2:a klass. De danska erfarenheterna, som i pedagogiskt avseende är mer omfattande än de svenska, tyder på att 75 procent av de läsretarderade eleverna kan återgå till normalklass efter kortare eller längre tid. I Sverige har i vissa större skoldistrikt s. k. läsklasser upprättats och även individuell undervisning anordnats. Av naturliga skäl torde den senare undervisningsformen för fördel kunna ordnas i skoldistrikt på landsbygden. Förutsättningen för omhändertagandet av dessa barn är emellertid en riktig diagnos av svårigheterna. Lärarens omdöme, en intelligensprövning och särskilt konstruerade prov bör vara vägledande för uttagningen av dessa barn.» (S. 450—451.)

Icke sällan möter man i skolarbetet barn, vilkas intellektuella kapacitet är utan vank och lyte men som på grund av vissa konstitutionella svagheter icke nå upp till skolresultat, som svara mot intelligensnivån.

»Mycket ofta har man t. ex. att göra med asteniska, energifattiga barn, som har svårt att snabbt mobilisera sina kunskaper och sin begåvning på ett skolmässigt sätt. På grund av de ständiga misslyckandena förvärras en medfödd obenägenhet att samla sig till läxläsningens anspänning, vilket i sin tur medför nya komplikationer, i form av leda vid skolan, skolk, konflikter i hemmet och dylikt. En individuell undersökning med praktiska anvisningar för dessa barns skolarbete skulle i hög grad reducera antalet fall av denna typ av skolsvårigheter. Vid andra tillfällen försämras prestationerna i skolan av en bristande balans i beteendet eller en depressiv läggning, vilka inte så sällan är konstitutionellt betingade. Påfallande ofta försämrar dylika egenskaper i känslö- och viljeliv skolarbetet i realskolan och gymnasiet, eftersom dessa skolformer ställer så stora krav inte endast på begåvningen utan på psykisk verksamhet överhuvud. Men även i folkskolan är förhållandet enahanda, fastän där genomförda differentieringar i någon utsträckning gjort skolarbetet mindre betungande för många av de nämnda eleverna. En utförd intelligenstestning ger ofta anledning att söka orsaken till bristande kunskapsresultat i nyss nämnda företeelser i vilje- och känsloliv.» (S. 452.)

Orsakerna till att en lärjunge inte kommer till sin rätt i klassen kunna ytterligare skifta. I många fall inverka ogynnsamma miljöfaktorer, såsom enskilt förvärvsarbete, långa skolresor, disharmoniska hemförhållanden m. m. Pubertetsålderns negativism är ofta ett störningsmoment. Brister i grunderna kunna i många år hämma framstegen. Alla sådana fall kunna givetvis icke behandlas lika. Ofta får läraren ta initiativet till en undersökning, som fullföljes av läkaren eller psykologen — om nu skolan har tillgång till sådan expertis. Det vore mycket fördelaktigt, att läraren finge en utbildning av sådan kvalitet, att han själv kunde utföra vissa testningar i klassen.

Det är icke blott praktiska synpunkter, som göra detta önskvärt:

»En testning förutsätter nämligen hos läraren en attityd av objektiv tolerans och en åt eleverna i deras prestationer lämnad frihet, som inte lika lätt etableras i undervisningsarbetet med dess krav på vissa resultat. Vid utbildning i praktisk testning övas ständigt nämnda attityd och utgör ett oefftergivligt krav, som vid alla tillfällen betonas. Det torde också vara en allmän erfarenhet för alla lärare, som använder klassrumstestning, att denna har ett mycket gynnsamt inflytande på undervisningen och förhållandet till klassen.» (S. 454.)

Enkla psykologiska prov ha icke mindre berättigande, när det gäller bedömandet av de många varianter av normal utveckling, som man möter hos de uppväxande. Jag har redan i ett föregående sammanhang erinrat om de goda erfarenheter, som gjorts av skolmognadsproven, och jag uttalade då, att dessa prov i sinom tid borde upptagas som en fast och normal detalj av arbetet i våra skolor.

Skolkommissionen anser emellertid, att testningsförfarandena även böra insättas på lämpliga punkter av den fortsatta lärogången. I slutet av tredje eller eventuellt fjärde klassen, i slutet av sjätte klassen och vid övergången till klass 9 torde det föreligga särskilt behov av de upplysningar en testning kan ge.

»Man bör därvid begagna sig av objektiva testmetoder i samverkan med den avlämnande lärarens betyg», säger kommissionen. »Därigenom får man en åtminstone partiell kontroll på de två för studieförvägningen viktigaste faktorerna: begåvning och studievilja eller -energi. Om ytterligare ett bedömningsinstrument anses nödvändigt, torde läraromdömet beträffande ett fåtal karaktärsegenskaper kunna ingå i kombinationen test-betyg. Den riktiga vägningen av de två eller tre ingående komponenterna i detta bedömningsinstrument bör göras till föremål för ytterligare undersökningar.» (S. 448.)

Vissa grupper av testprov skilja sig i principiellt avseende icke från skolans traditionella prov. Språkliga grupptest ha något av det skriftliga förhörets egenskaper, individualtest något av det muntliga förhörets.

»Det som skiljer test från vanliga skolprov är att testen med avseende på urvalet av frågor, bestämning av frågornas svårighetsgrad, undersökning av testresultatens beständighet o. s. v. underkastats en statistisk analys och

standardisering, som gjort dem lämpliga som ett jämförelseinstrument för ett större område eller en viss grupp av individer. Genom standardiseringen har man sökt göra testet oberoende av tillfälliga miljöomständigheter, även om detta är möjligt endast i begränsad utsträckning.» (S. 460.)

Testningen efter sjätte och åttonde klassen bör avse även den praktiska begåvningen.

»Praktisk läggning, 'händighet', kan konstateras rätt tidigt, och testning härav har tillämpats vid skolkommissionens psykologiska undersökningar. De praktiska specialanlagen mognar emellertid inte förrän mot slutet av pubertetstiden, då också yrkesintressena i viss mån börjar ta fast form. En testning i avsikt att utrona speciell praktisk begåvning kan ej ha avgörande betydelse förrän i slutet av åttonde skolåret men bör där kunna få en stor uppgift i samband med yrkesorientering och yrkesrådgivning.» (S. 461.)

Testningarna böra utföras i den vanliga skolmiljön och såvitt möjligt som vanliga klassuppgifter i samband med ordinarie undervisningstimmar. De tänkas utförda av särskilt utbildade lärare och skola stå under överinseende av en skolpsykolog, men kommissionen är angelägen betona, att programmet icke kan genomföras över hela linjen på en gång. Det torde vara lämpligare, att testmetodiken får utvecklas så småningom genom lokala initiativ i samband med organiserandet av en skolpsykologinstitution. Ett schablonmässigt genomförande av testprogrammet bör undvikas.

För svenska förhållanden avsedda testprov finnas redan i viss utsträckning. Bland annat ha skolkommissionens psykologisk-pedagogiska forskningar möjliggjort konstruktionen av en mångfald olika testtyper och utkast till andra.

»Lämpligen borde skolkommissionens psykologisk-pedagogiska forskningsverksamhet fullföljas, varigenom de föreliggande differentieringstestningarna på nuvarande 6:e folkskoleklassens nivå och även andra åldersstadier kunde standardiseras och användas för det praktiska syftet att anvisa lämplig studieväg efter anlags- och begåvningsstyp. Dessa undersökningar torde böra ske i samarbete med statens psykologisk-pedagogiska institut.» (S. 463.)

Sistberörda förslag stödjdes av professor *Herman Siegvall* i Lund, som understryker att vissa förutsättningar måste hållas, om testningen skall bli det goda hjälpmedel den bör vara.

»Skolkommissionen avser, att skolmognadsprov, intelligens- och begåvningsundersökningar samt kunskaps- och färdighetstestningar skola få mycket stor omfattning i enhetsskolan. Häremot finner jag ej något att invända, ty *intelligent* och sakkunnigt använda utgöra de nämnda metoderna mycket värdefulla hjälpmedel vid den psykologiska och pedagogiska diagnostiken. Förutsättningen för att de erhållna resultaten skola bli verkligt tillförlitliga och därmed vägledande är dock, dels att det finnes riklig tillgång till värdefullt och ändamålsenligt testmaterial, dels ock att det finnes personer med erforderlig utbildning och träning för att utföra undersökningarna och provningarna. Så är inte fallet för närvarande, och därför vill jag livligt förordas, att Statens psykologisk-pedagogiska institut ofördröjligen anmodas orga-

nisera utarbetandet av ytterligare testmaterial och utbilda lämpliga personer att handhava och övervaka testningar av olika slag, samt att erforderliga anslag härför beviljas.»

De erfarenheter om de växande, som vinnas genom de psykologiska undersökningarna, torde icke minst bli till gagn vid den yrkesvägledning, som föregår linjevalet i klass 9 och lärjungarnas inträde i den förberedande yrkesutbildningen i denna klass.

Skolans behov av psykologisk expertis inskränker sig icke till de fall, då testning rutinmässigt skall anordnas eller behöves för att diagnosticera rena undervisningssvårigheter. Det finnes här och där i klasserna barn, som genom påfallande beteenderubbningar äro ett bekymmer för skolan och barnavårdsmyndigheterna, trotsiga, oregleriga och aggressiva barn eller barn, som snatta, fabulera, skolka från skolan eller har en sjuklig förstörelselusta. Något måste göras för dessa barn, innan de fastnat i sina »ovanor», framhåller kommissionen. Hem och skola böra få en saklig och objektiv upplysning om uppfostringsbesvärens orsaker och råd för behandlingen. En sådan rådgivning har hittills förekommit endast i mycket begränsad utsträckning. Den av kommissionen föreslagna skolpsykologinstitutionen bör bli hem och skola till verklig nytta i detta avseende.

»Mindre ofta uppmärksammade äro de starkt hämmade, tillbakadragna och inom sig själva slutna barnen, som visserligen inte uppträder aggressivt eller i öppen konflikt med omgivningen, men vilkas överdrivna timiditet, rädsla och dolda ångest ofta leder till psykisk ohälsa och misslyckanden senare i livet. Fastän dessa barn inte vållar besvär ur uppförandesynpunkt, är lärare ofta medvetna om deras isolerade ställning och nödvändigheten av att föra in dem i aktivt samarbete och att söka åstadkomma bättre kontakter mellan dem och deras kamrater. Sådana bemödanden brukar, konsekvent genomförda, ge goda resultat, speciellt om det sker i samarbete med hemmen. Lärarens förmåga att upptäcka och handleda dessa barn är dock inte endast beroende på hans erfarenhet och intresse. — — Likaväl som inspektion eller konsulentverksamhet behövs för att hjälpa lärarna att följa med den pedagogiska utvecklingen, jämföra deras rön med andras etc., likaväl skulle en skolpsykologs råd vara välkomna för att hjälpa lärarna att se de enskilda barnens förutsättningar och svårigheter under mer mentalhygienisk och individualpsykologisk synvinkel. I detta hänseende skulle skolpsykologen alltså främst verka genom konsultationer med lärarna.

Viktigt är emellertid att de unga själva får tillgång till rådgivningen. De unga erfar ibland behovet att få tala ut med någon om sina svårigheter; de känner ju ofta av sina svårigheter långt innan dessa blir synliga som 'symptom'. — — Det skulle vara av mycket stort värde, om skolpsykologerna — och deras medhjälpare — kunde ha till uppgift att inte bara testa och diagnosticera barnen utan tjänstgöra som direkt personliga rådgivare åt dem i såväl deras studiebekymmer som deras svårigheter av mer personlig art. Skolkommissionen önskar, att dessa synpunkter på den speciella psykologiska omvårdnaden beaktas vid den praktiska uppläggningsen av skolpsykologernas arbete.» (S. 456—457.)

Över huvud bör det personliga samtalet spela en stor roll vid kontakten mellan psykologen och barnet. Den danske skolpsykologen *Harald Torpe* skriver därom i senaste numret av »Nordisk Psykologi»:

»Det er en selvfølge, at en ret stor del af tiden ved en psykologisk undersøgelse bruges til at tale med barnet. Det kan gøres ind imellem prøvene, når det naturligt viser sig en lejlighed til det, og det kan give den trænede psykolog mange oplysninger om barnet: Dets tankeverden, dets interesser, hvad det bruger sin fritid til, hvilke fag det holder mest af, hvem det leger med, og hvad det leger, hvad det kan tænke sig at blive, når det kommer ud af skolen, o. s. v. Man bør give sig tid til således at sludre løs med barnet.»

Den *psykologiska verksamhetens huvuduppgifter* kunna sammanfattas på följande sätt:

1. Psykologisk-pedagogiska undersökningar:

- a) skolmognadsundersökningar;
- b) testningar på olika skolstadier;
- c) testpsykologiska och diagnostiska undersökningar av intellektuellt efterblivna eller eljest undervisningshämmande barn, kompletterade med social utredning och i vissa fall med undersökning genom barnpsykiater;
- d) testpsykologiska undersökningar som hjälpmedel för den enskilde läraren vid undervisningens planläggning.

2. Anlagsundersökningar till hjälp för yrkesvalet.

3. Speciell psykologisk rådgivning för barn med beteenderubbningar.

Verksamheten förutsätter fortlöpande samarbete åt olika håll: med lärare, skolläkare, yrkesvägledare och med landstingens rådgivningscentraler där sådana finnas.

Innan en ordnad skolpsykologutbildning kommit till stånd och dess värde har prövats i praktiskt arbete, anser sig *skolkommisionen* icke kunna föreslå någon mycket omfattande psykologorganisation. Å andra sidan finner kommissionen det icke heller rådligt att göra den psykologiska rådgivningen vid skolorna helt beroende av kommunala initiativ. Kommissionen tänker sig inspektionsområdena som organisatoriska enheter med en utbildad skolpsykolog för varje område. Denne skulle inom varje skoldistrikt ha en deltidsanställd assistent, utsedd bland lärarna i distriktet. Assistenten skulle ha hand om rutinundersökningarna, speciellt gruppstestningarna, och samtidigt tjänstgöra som rapportcentral för skoldistriktet. Antalet skoldistrikt komme efter kommunindelningsreformen att uppgå till omkring 900. Redan nu finnes i vårt land, i främsta rummet bland hjälpklasslärarna, ett ganska stort antal lärare, vilkas utbildning torde vara tillräcklig för assistentuppgifterna. Utbildningen av assistenter bör ordnas centralt men får anses höra till programmets detaljer, helst som vi i Sverige redan ha erfarenhet av dylika kurser, t. ex. från utbildningen av hjälpklasslärare.

Större skoldistrikt kunna väntas anställa kommunala skolpsykologer. En sådan utveckling bör underlättas genom statsbidrag till psykologlönerna.

För examinerade lärare i olika skolformer kan utbildningen till skolpsykolog beräknas taga ungefär tre år.

»Utom en genom praktiskt skolarbete förvärvad erfarenhet om undervisning och uppfostran, vilken erfarenhet har grundläggande betydelse; bör skolpsykologen också ha en grundlig utbildning i psykologi och pedagogik. Man måste förutsätta, att den specialutbildning, som här erfordras, skall uppbyggas på ganska omfattande experimentalpsykologiska och allmänpsykologiska kunskaper och en god kännedom om grunderna för tillämpad psykologi. Nödvändigt är därför att förlägga denna utbildning till universitet och högskolor, där den kan stå i levande kontakt med den vetenskapliga psykologins utveckling. Utan en sådan kontakt skulle skolpsykologin sjunka ned till en ofruktbar dilettantism. Som grund för utbildningen bör rimligen krävas två eller tre betyg i det nuvarande examensämnet pedagogik.

Den specialiserade utbildningen för skolpsykologer bör sedan, jämsides med praktiska övningar på undervisnings- och samhällsinstitutioner av olika slag, omfatta barn- och ungdomspsykologi, testpsykologi, de olika skolämnenas psykologi och pedagogik, personlighets- och socialpsykologi och pedagogikens teori. Så pass mycket allmän psykiatri och barnpsykiatri bör också ingå i utbildningen, att förståelse skapas för dessa discipliners frågeställningar. Likaså fordras kännedom om de kroppsliga barnsjukdomar, som står i samband med psykiska rubbningar. Det ovan skisserade rådgivningsprogrammet förutsätter även kunskaper i yrkesvalets psykologi jämte psykoteknik. En skolpsykolog bör besitta så goda kunskaper i pedagogisk statistik, att han självständigt kan bedöma testkonstruktioner och medverka vid standardisering av test. Han bör också känna till konstitutionspsykologiska metoder, exempelvis rorschachtestning, och ha kunskaper i psykoterapi med särskild hänsyn till nervösa och svåruppfostrade barn. Han behöver dessutom, inte endast för sin egentliga uppgift som skolpsykolog utan även för sin upplysningsverksamhet bland föräldrar och lärare ha kännedom om skolorganisationen, skolsocial verksamhet, sociallagstiftning och dylikt.

Den praktiska utbildningen bör innesluta inte endast auskultationer utan även verkliga forskningsuppgifter av mindre format utförda i skolmiljö och med syfte att fostra den blivande skolpsykologen till kritisk skärpa och självständighet vid tillämpning av den psykologiska forskningens rön. De praktiska rönen bör också avse olika undervisningsmetoder i särklasser, exempelvis läsklasser.» (S. 458.)

För det omedelbara behovet bör snabbkurser på ett läsår plus en sommarkurs anordnas för lärare med relativt långvarig praktisk erfarenhet och icke för lågt akademiskt betyg i psykologi och pedagogik eller motsvarande kunskaper.

Vissa erfarenheter rörande skolpsykologernas utbildning och verksamhet torde kunna hämtas från Danmark. En redogörelse för den psykologiska rådgivningen i *Köpenhamn* meddelas av skolutredningen i dess betänkande om skolpedagogiska anordningar (VIII s. 47). Den psykiska rådgivningen är där knuten till stadens kommunala skolväsen och bedrivs vid ett »skol-

psykologiskt kontor», där enligt uppgift elva skolpsykologer och två psykiatriskt utbildade lärare äro knutna till rådgivningsverksamheten.

Vid det skolpsykologiska kontoret i *Oslo* äro anställda tre skolpsykologer, två socialkuratorer och en deltidsanställd psykiater.

Trots alla meningsskiljaktigheter om testningens värde har skolkommisionens förslag om inrättande av psykologbefattningar otvivelaktigt mottagits med intresse inom skolmännens krets. Enligt skolöverstyrelsens sammanfattning har förslaget tillstyrkts i det stora flertalet av de yttranden, ett femtiotal, som berört detsamma.

Folkskolinspektören i Nordsmålands västra inspektionsområde anser, att skolpsykologerna komma att spela en ytterst betydelsefull roll för omvårdnaden av eleverna:

»Behovet av skolpsykologer är mycket stort och bör med det allra snaraste tillfredsställas. Men en snabbutbildning av skolpsykologer bör trots detta undvikas. Det måste ställas synnerligen stora krav på skolpsykologerna, om de skall kunna fylla sin svåra uppgift. Ytterst grundlig såväl teoretisk som praktisk utbildning måste krävas. De måste kunna ge bestämda praktiska råd i de enskilda fallen, annars råkar de snart i vanrykte.»

Man kunde börja nedifrån genom att ordna den föreslagna assistentverksamheten, menar folkskolinspektören i *Östergötlands östra inspektionsområde*. Därigenom skulle varje skoldistrikt få tillgång till en specialutbildad lärare, som kan leda testningsarbete och dylikt.

Kollegiet vid *statens normalskola* håller på att man bör det ena göra och det andra icke låta. Åtgärder böra snarast möjligt inledas för utbildning av skolpsykologer, och under tiden bör man utbilda lämpliga medhjälpare åt dem.

»Härvid borde man inrikta sig på att genom kortare kurser på olika områden utbilda lärare att biträda vid exempelvis skolmognadsprov, testning, behandling av barn med skriv- och lässvårigheter och dylikt. Härigenom kunde man relativt snabbt få tillgång till assistenter, som kunde hjälpa till med dylika trängande arbetsuppgifter.»

Skolöverstyrelsen kommer likaledes till sist till det resultatet, att skolpsykologinstitutionen har en uppgift att fylla inom skolväsendet och är förtjänt av att få utvecklas vidare. Den bör få karaktären av ett expert- och samarbetsorgan; överstyrelsen poängterar, att en sådan ställning ställer stora krav på befattningshavarnas personliga läggning, utbildning och erfarenhet. Lärarerfarenhet är nära nog en oeftergivlig fordran.

Statskontoret anser åter, att den skolpsykologiska verksamheten ännu är för litet prövad för att motivera inrättandet av fasta tjänster. »Statskontorets tveksamhet rörande det praktiska utnyttjandet av skolpsykologerna har icke blivit mindre, när ämbetsverket tagit del av förslaget, att beslut

om kvarsittning hädanefter skulle fattas efter samråd med såväl psykologisk som medicinsk expertis.»

Gränsdragningen kring skolpsykologens arbetsfält har utlöst livligare meningsutbyten.

Kollegiet vid *samrealskolan och kommunala gymnasiet i Oskarshamn* väntar i varje fall icke, att den psykologiska rådgivningen skall kunna lösa skolans disciplinfrågor. Ordningen kan icke upprätthållas enbart med positiva medel. »En korrigerig i form av t. ex. en anmärkning eller ett nedsatt ordningsbetyg vore förmodligen i många fall att föredraga och skulle leda till gott resultat utan inblandning av skolpsykolog, kurator eller skolläkare.»

Mycket bestämt hävdar kollegiet vid *Lundsbergs skola*, att skolpsykologinstitutionen icke får kringskära lärarnas befogenheter.

»SK talar om missanpassning och beteenderubbningar och sätter orden 'dåligt uppförande' inom citationstecken. Det är betänkligt, om allt störande uppträdande i skolan och alla slag av förseelser mot där gällande ordning skola få sådana namn, att man snart betraktar dem som något helt utifrån betingat, som eleven själv icke kan göra något åt och alltså icke har något ansvar för. — — — Lika verklighetsfrämmande förefaller det, när enligt SK egentligen alla disciplinsvårigheter tycks falla under skolpsykologens domvärjo. De få därmed något medicinskt, något av sjukdom över sig, och det kan väl ändå inte vara meningen. Nog kunna pojkar ställa till en hel del rackartyg både under lektioner och annars och ändå vara fullt friska och t. o. m. synnerligen välartade. Även om man försöker med arbetsskola och film m. m. låter en vanlig pojke inte lura sig bort från insikten, att läraren är där för att se till att han utför ett arbete, som han inte alltid är hågad för.»

Medicinalstyrelsen fruktar åter, att skolpsykologen skall ge sig för långt ut på de medicinska markerna på egen hand.

»Även om kommissionens uttalanden äro allmänt hållna, framstår det dock för medicinalstyrelsen som om den medicinska sakkunskapen i dessa frågor fått en alltför undanskymd plats. Erfarenheterna från våra rådgivningscentraler i uppfostringsfrågor ge klart vid handen att rent medicinska kvalifikationer erfordras för ett rätt bedömande icke endast beträffande eleven själv utan även beträffande hans miljö. Undervisningshämmande elever, där orsaken kan sökas i konstitutionella psykiska minusvarianter, samt elever, som förete beteenderubbningar eller vanart, böra bli föremål för undersökning och bedömning av därtill särskilt skolad läkare, som tillika bör dirigera behandlingen. Detta är så mycket viktigare som i dessa situationer elevens närmaste anhöriga ej sällan förete konstitutionella psykiska defekter eller någon form av sinnessjukdom, till vilket i detta sammanhang med nödvändighet hänsyn måste tagas. Endast en läkare med specialutbildning torde här kunna reda upp den invecklade situationen och föreslå de riktiga åtgärderna. Det synes med andra ord medicinalstyrelsen angeläget, att den barnpsykiatriska kompetensen här tillerkännes sin givna plats. Samarbetet med de rådgivningscentraler, som skola uppbyggas inom landet, bör därför bli mera intimt än vad kommissionen föreslår.»

Medicinska fakulteten i Lund låter till och med sitt utlåtande utmynna i ett avstyrkande:

»Skolkommissionens motivering för den nya gruppen funktionärer är, att barnens mentala omvårdnad försummats hittills. Fakulteten vill för sin del gärna vitsorda motiveringens riktighet men vill samtidigt påpeka, att den mentala liksom den sociala omvårdnaden av naturliga skäl alltid i första hand kommer att vila på lärarna. Ett ur lämplighetssynpunkt strängare val av lärare, väsentligt ökad utbildning för alla lärare i barnens och ungdomens psykologi och utveckling med därav liksom av miljöfaktorer betingade reaktioner vore det adekvata svaret, som skulle möta detta behov. Anställandet av speciella skolpsykologer, som skulle handhava den enligt fakultetens mening överbetonade testningen — vilken också skolkommissionen uttalar sina betänkligheter mot men dock håller fast vid — och som skulle gå från skola till skola och klass till klass för att taga hand om problembarnen utan att ha personlig kännedom om fallens personliga förutsättningar och sociala miljö, kan icke vara en vinst. Dessa befattningshavares utbildning, där det värdefullaste synes vara praktisk skolerfarenhet i likhet med lärarens, men dessutom barn- och ungdomspsykologi — som varje lärare borde ha — testpsykologi, de olika skolämnenas psykologi och pedagogik, personlighets- och socialpsykologi, pedagogikens teori, insikt i psykiatri och barnsjukdomar, som ha samband med psykiska rubbningar, yrkesvalets psykologi och psykoteknik, pedagogisk statistik, konstitutionspsykologiska metoder och psykoterapi, allt inlärt på tre år, synes fakulteten innebära en uppenbar risk för kvacksalveri på ett ömtåligt, i grunden rent medicinskt område.»

Det är en annan sak, om utvidgningen av testningsinstitutet i våra skolor skulle fordra därpå särskilt intränad kraft, tillägger emellertid fakulteten. »Mot sådan har naturligtvis fakulteten intet att erinra.»

Frågan om gränsdragningen mellan psykologer och medicinare beröres även i ett yttrande av professor *Siegvald*.

»Förslaget, att särskilda skolpsykologer skola anställas för att biträda vid den mentalhygieniska omvårdnaden, diagnostiseringen och den pedagogiska behandlingen av skolsvårigheter, yrkesorienteringen och yrkesvägledningen samt den mycket omfattande intelligens- och begåvningstestningen, finner jag mig helt kunna biträda. Det synes emellertid ytterst angeläget, att de blivande skolpsykologernas lönevillkor och tjänsteställning med det snaraste fixeras, så att deras framtida villkor bli fullt klarlagda. Minst lika angeläget är, att skolpsykologernas arbetsuppgifter noggrant fastställas och avgränsas från skolläkarnas. Visserligen bör det vara ett ytterst intimt samarbete mellan vidkommande skolläkare och skolpsykolog, men erfarenheten visar noggsamt, att dessa i alltför många fall på otillbörligt sätt gå in på varandras kompetensområden, och då föreligger alltid en mer eller mindre allvarlig fara för diletantism. Den medicinska diagnostiken liksom den medicinska och psykiska terapien måste vara läkarens område, medan den psykologiska diagnostiken och den pedagogiska terapien lika avgjort böra vara skolpsykologens i intimt samarbete och samförstånd med vederbörande lärare.»

De av skolkommissionen uppdragna riktlinjerna för *skolpsykologernas utbildning* accepteras av *skolöverstyrelsen* och av *statens psykologisk-pedagogiska institut*.

Sveriges barnträdgårdslärarynnors riksförbund förordar en differentiering av undervisningen i en linje för skolpsykologer och en för småbarnspsykologer:

»Vi vilja med all kraft understryka det 5:te nordiska barnträdgårdsmötets krav på utbildning av småbarnspsykologer, vilkas uppgift såsom rådgivare vid barnträdgårdar och daghem m. m. samt för föräldrar är lika betydelsefull som skolpsykologens för äldre åldersgrupper. Deras universitetsutbildning bör bygga på barnträdgårdslärarynnornas, en studiekombination, som gör dem särskilt lämpade till psykologilärare vid förskolseminarierna. Vi tillstyrka varmt en cirka 3-årig utbildning liknande cand. psych. i Danmark med möjlighet till differentiering mellan skol- eller småbarnspsykologer. Om snabbkurser på ett läsår plus en sommarkurs i enlighet med kommissionens förslag komma att anordnas, önska vi att därvid tages hänsyn även till behovet av småbarnspsykologer.»

I övrigt kan man i yttrandena urskilja en riktning, som lägger vikt vid en *snar* lösning av frågan, även om utbildningskraven då måste något sänkas, och en annan riktning, som fruktar ett bakslag för utvecklingen på området, om de första representanterna för skolpsykologinstitutionen icke skulle fylla mycket högt ställda krav. Till den förra gruppen hör professor *Katz*, som i Stockholms högskolas lärarråd anfört följande:

»Såsom det i betänkandet med rätta påpekas, finns det för närvarande inte tillräckligt med folk för skolpsykologbefattningarna. Det är ytterst önskvärt, att denna brist snabbt och effektivt blir avhjälpd, så att den så viktiga psykologisk-pedagogiska verksamheten i skolan skall komma i gång, utan vilken genomförandet av enhetsskolan inte kan äga rum på ett tillfredsställande sätt. Skolpsykologen är inte alls någon ny företeelse i den pedagogiska världen. Vad beträffar de nordiska länderna, så var det först Danmark som anställde skolpsykologer. De första danska skolpsykologerna hade inte någon specialutbildning bakom sig, de var erfarna pedagoger med särskilt intresse för skolpsykologiska frågor. Först för omkring 4 år sedan började man med skolpsykologernas systematiska utbildning i Danmark. Det är det danska utbildningssystemet, som betänkandet rekommenderar även för Sverige. I Danmark genomgår lärare med mångårig praktisk erfarenhet en tre- till fyraårig kurs. Men det är att lägga märke till, att utbildningen försiggår bredvid den vanliga tjänstgöringen, vilket enligt hittills föreliggande erfarenheter har visat sig som en svår belastning. Om det skulle vara möjligt att befria lärare, som utbildas som skolpsykologer, från sitt skolarbete, så kunde utbildningen säkert tåla en icke oväsentlig förkortning — åtminstone för de deltagare som redan har högre akademiskt betyg i psykologi eller som äger en motsvarande psykologisk utbildning. — — — Man måste välkomna de av Skolkommissionen föreslagna snabbkurserna på ett läsår plus en sommarkurs anordnade för lärare med relativt långvarig praktisk erfarenhet och akademiskt betyg i psykologi och pedagogik för att på så sätt möta det trängande omedelbara behovet av skolpsykologer.»

Professor Siegvold åter anför:

»Beträffande utbildningen av skolpsykologer vill jag särskilt framhålla, att denna bör göras tillräckligt omfattande och grundlig redan från början. I annat fall kunna de blivande skolpsykologerna alltför lätt begå ödesdigra misstag i deras mycket maktpåliggande och grannliga verksamhet och på så sätt förstöra mera än de gagna. Den teoretiska utbildningen bör förläggas till universiteten och högskolorna och omfatta icke blott psykologi och pedagogik av olika slag utan även sociologi samt om möjligt ej alltför snävt tillmätta kurser i pediatrik och barnpsykiatri. Den praktiska utbildningen synes lämpligen kunna organiseras och övervakas av Statens psykologisk-pedagogiska institut i samarbete med Skolöverstyrelsen och Statens specialläraarinstitut. För att kunna vinna anställning som skolpsykolog bör med nödvändighet fordras särskild legitimation, utfärdad av Statens psykologisk-pedagogiska instituts vetenskapliga nämnd, där samtliga universitet och högskolor liksom Skolöverstyrelsen ju äro representerade.

Med särskilt eftertryck vill jag avstyrka Skolkommissionens förslag, att för det omedelbara behovet av skolpsykologer snabbkurser på ett läsår plus en sommarkurs skola 'anordnas för lärare med relativt långvarig praktisk erfarenhet och akademiskt betyg (2 eller 3 betyg) i psykologi och pedagogik eller motsvarande dokumenterade kunskaper'. Detta vore enligt mitt bestämda förmenande att från början snedvrیدا och misskreditera hela skolpsykologinstitutionen, ty det går inte att på så kort tid utbilda fullgoda skolpsykologer med tillräckliga teoretiska och praktiska förutsättningar för framgångsrik verksamhet på detta nya och obearbetade område.»

Universitetsberedningen meddelar i ett av sina betänkanden (SOU 1946: 81, s. 77), att vid beredningens överläggningar med de akademiska lärarna och de studerande vid olika lärosäten framhållits, att frågan om en särskild utbildningsväg för studerande, som syfta mot praktisk psykologisk verksamhet, krävde en omedelbar och skyndsamt utredning. Beredningen ansåg emellertid, att en utredning av detta slag krävde speciell sakkunskap, och föreslog, att särskild utredning måtte verkställas angående utbildningen av vetenskapligt kvalificerade psykologer. Särskilda framställningar i ämnet ha ingått bland annat från *skolkommissionen* och *Svenska psykologsamfundet*. *Ingenjörsvetenskapsakademien* har hemställt om inrättandet av lärarbefattningar i tillämpad psykologi vid våra universitet och högskolor.

Den första kursen för utbildning av skolpsykologer i vårt land anordnades 1947 under ledning av statens psykologisk-pedagogiska institut.

e. Studietidens ekonomi.

Den högre skolbildningen har länge ansetts vara en förmån, som bör betalas. Alltjämt upptagas *terminsavgifter* vid de flesta högre skolor. Såsom framgår av den i det föregående lämnade redogörelsen för de särskilda skolformerna överstiga terminsavgifterna vid de allmänna läroverken i allmänhet icke 50 kronor. Vid handelsgymnasierna, de kommunala gymna-

sierna och privatläroverken kunna de däremot uppgå till rätt avsevärda belopp.

Sedan terminsavgifterna till statsverket avskaffats efter beslut av 1947 års riksdag, gå för närvarande lärjungeavgifterna vid de allmänna läroverken helt och hållet till läroverkets kassor. Dit går också den inskrivningsavgift å 10 kronor, som upptages av nyinskrivna lärjungar. Till *ljus- och vedkassan* går en terminsavgift av högst 30 kronor; skulle högre utdebitering för denna kassa erfordras, tillskjuter statsverket erforderligt belopp. Till *biblioteks- och materielkassan* betalas terminligen högst 15 kronor; dit går också 3 kronor av varje inskrivningsavgift. Till *understöds- och premiekassan* går 7 kronor av sistnämnda avgift. Slutligen betalas till *byggnadsfonden* en terminsavgift av 5 kronor. Därjämte tillföras kassorna inflytande hyresmedel m. m. Mindre bemedlade lärjungar åtnjuta nedsättning och obemedlade full befrielse från dessa avgifter.

Genom läroverkens kassor bestridas vissa personalkostnader och expenser, inklusive kostnaderna för bibliotek och undervisningsmateriel. För vissa ändamål stå dock även statsmedel till disposition.

Till *biträden på rektorsexpeditionerna* har sålunda av riksdagen för innevarande budgetår anvisats 222 000 kronor. Ett högre allmänt läroverk med 800 lärjungar kan, om det är beläget utanför Stockholm, påräkna att erhålla ett årsbelopp av 1 865 kronor för sekreterare och 1 500 kronor för ett deltidanställt skrivbiträde. En samrealskola med 150 lärjungar (6 avdelningar) erhåller 150 kronor. Till läroverk med mindre än 6 avdelningar utgår intet bidrag av detta anslag. Samtliga läroverk kunna emellertid för *renskrivningsgöromål* disponera medel ur *ljus- och vedkassan*.

Inom ecklesiastikdepartementet tillkallade sakkunniga ha i ett hösten 1947 avgivet betänkande föreslagit en omorganisation av arbetet på rektorsexpeditionerna. Kostnadsökningen för statsverket beräknades av de sakkunniga till 464 000 kronor, inbegripet kostnadsökningar för seminariernas och de tekniska läroverkens rektorsexpeditioner. På grund av det statsfinansiella läget har förslaget ännu icke kunnat föreläggas riksdagen.

Kostnaderna för avlöning av *vaktmästare, eldare och övrig betjäning* skola enligt läroverksstadgan bestridas av *ljus- och vedkassan*. År 1939 upprättades dock ett antal statliga vaktmästarbefattningar. Därvid bestämdes, att som vederlag årligen skulle från vederbörande *ljus- och vedkassa* till statsverket inlevereras ett belopp, motsvarande kassans utgifter för ifrågavarande vaktmästares kontanta avlöning budgetåret 1938/39. Då för närvarande terminsavgifterna till *ljus- och vedkassan* vid flertalet läroverk skulle överstiga 30 kronor, påverkar denna betalningsskyldighet vanligen icke lärjungarnas avgifter. Gången blir fastmera den, att statsverket betalar vaktmästarnas löner, erhåller viss gottgörelse därför ur *ljus- och vedkassan* och sedan till kassan återlevererar beloppet på grund av sitt åtagande att hålla nere lärjungeavgifterna vid 30 kronor.

Under årens lopp ha ytterligare statliga vaktmästartjänster upprättats, särskilt vid de nya läroverk, som tillkommit genom förstatligande av de kommunala mellanskolorna, men fortfarande avlönas en del av vaktmästarpersonalen ur ljus- och vedkassorna. I anslagsäskandena för budgetåret 1948/49 framlade skolöverstyrelsen förslag om helt statsövertagande av hithörande kostnader med undantag av kostnaderna för städning. Till följd av det finansiella läget nöjde sig dock Kungl. Maj:t med att begära ett begränsat antal ordinarie och extra ordinarie vaktmästartjänster.

Kostnader för *byggnader och deras underhåll* påvåla för närvarande i regel läroverkskommunen. Endast i ett fåtal städer får byggnadsfonden anlitas för underhålls- och reparationsarbeten å lokalerna. Skolöverstyrelsen har våren 1949 inkommit med utredning och förslag rörande statsbidrag till byggnader för högre skolor.

I många fall har kommunen åtagit sig att hålla *inredning och möbelutrustning* för läroverket; särskilt är detta fallet i fråga om på senare tid upprättade läroverk. Där sådan skyldighet icke finnes, kan lokalstyrelsen i mån av tillgång lämna bidrag ur byggnadsfonden till läroverkets möblering. Mindre betydande kostnader för detta ändamål bestridas ur biblioteks- och materielkassan.

Enligt förslag av skolutredningar skulle kostnaderna för lokalernas inredning, möbelutrustning, uppvärmning, rengöring och belysning överflyttas till kommunerna; byggnadsfonderna och ljus- och vedkassorna skulle i samband därmed avvecklas och deras behållningar överlämnas till kommunerna, som även skulle erhålla vissa årliga statsbidrag och få rätt att disponera två tredjedelar av inflytande hyresmedel.

Biblioteks- och materielkassan skulle däremot bibehållas under namnet *allmänna kassan*. Terminsavgifterna till denna kassa skulle emellertid avskaffas och utgifterna bestridas genom statsbidrag. Erinras må, att ett anslag till bokinköp och bokbindning redan är uppfört på riksstaten. För nästa budgetår har för ändamålet äskats 145 000 kronor. Beloppet täcker dock blott en liten del av biblioteks- och materielkassornas nuvarande utgifter.

Utredningen erinrar emellertid om att statsutskottet vid 1942 års riksdag ifrågasatte, huruvida det kunde vara lämpligt att reglera de genom biblioteks- och materielkassorna bestridda utgifterna över riksstaten, och därvid hänvisade till de fördelar, som den hittillsvarande anordningen medfört för läroverken. Härtill anslöt sig riksdagen (skrivelse 1942: 72). I en av skolöverstyrelsen hösten 1942 utförd utredning angående omkostnadsstat för de allmänna läroverken föreslog ämbetsverket i viss anslutning härtill, att biblioteks- och materielkassorna skulle bibehållas, varvid dock kostnaderna för rektorsexpeditionernas expenser skulle överflyttas på ett riksstatsanslag. Skolutredningen har på grund härav även ansett sig böra peka

på möjligheten att bibehålla en viss terminsavgift; den skulle bestämmas till högst 15 kronor men efter särskilt tillstånd av Kungl. Maj:t (eventuellt skolöverstyrelsen) kunna höjas till högst 20 kronor. Nedsättning till hälften eller fullständig befrielse skulle kunna beviljas behövande lärjungar.

Understöds- och premiekassan användes numera huvudsakligen till kostnader för av läroverket anordnade museibesök, exkursioner och andra utflykter, till föredrag och konserter för lärjungarna och till premier åt förtjänta lärjungar. Denna kassa skulle enligt utredningens förslag bibehållas, men då inskrivningsavgifterna, vilka till större delen tillfalla denna kassa, böra borttagas, måste kassan kompenseras genom ett statsbidrag, som skulle beräknas efter 10 kronor per år och nyinskriven lärjunge, varvid dock som sådan icke skulle räknas lärjunge, som tidigare varit inskriven vid läroverk.

Skolutredningen är emellertid angelägen om att framhålla, att terminsavgifternas avskaffande icke får försätta läroverken i ett ogynnsammare läge eller göra deras verksamhet alltför starkt beroende av den tillfälliga statsbudgetära situationen.

»Läroverkens självständiga ekonomiska förvaltning har utan tvivel varit av mycket stort värde för det stora flertalet läroverk. Utan att vara bunden av alltför rigorösa bestämmelser har läroverkets ledning kunnat lämpa efter uppkommande behov. Vid klok och förutseende förvaltning ha även avsevärda utgifter för exempelvis bok- och materielanskaffning kunnat inrymmas inom läroverkens budget. Lokalernas inredning och möbelutrustning har kunnat successivt förnyas och hållas i ett värdigt skick. För lärjungarnas trevnad i läs- och frukostrum har kunnat sörjas. Därest nu den väsentliga grund för denna fria och självständiga ekonomiska förvaltning, som utgöres av terminsavgifterna, skall försvinna genom att avgifterna slopas, måste som oeftergivligt krav på den anordning, som skall avlösa terminsavgifterna, ställas, att läroverken icke komma i sämre och mer beroende ställning än förr och att respektive läroverks berättigade intressen i lika mån som förut skola kunna tillgodoses. Den rörelsefrihet att lämpa efter omständigheterna, som hittills funnits för läroverkets ledning och som varit till utomordentligt stort gagn, får ej heller beskäras till förfång för undervisningen och lärjungarna. Terminsavgifterna ha aldrig varit något självändamål, de ha alltid kommit läroverket och ytterst dess lärjungar till godo; det är därför självklart, att om de ersättas med andra medel, dessa i lika mån och på samma sätt som terminsavgifterna skola tjäna läroverkens och deras lärjungars intressen.» (VIII s. 59.)

Skolutredningen behandlar även frågan om terminsavgifternas avskaffande vid de *högre kommunala skolorna*. Utredningen erinrar om ett av statskontoret i april 1939 avgivet utlåtande, vari ämbetsverket gjorde gällande, att anledning saknades att överväga någon ersättning till kommunerna för de inkomster de genom terminsavgifternas slopande ginge miste om, när undervisningen redan enligt gällande bestämmelser principiellt vore avgiftsfri och kommunerna själva kunde vidkännas den jämförelsevis ringa merkostnaden. Enligt skolutredningens mening är statskontorets upp-

fattning om de ekonomiska konsekvenserna för kommunerna icke välgrundad; särskilt för vissa kommunala flickskolor skulle terminsavgifternas avskaffande framtvunga en procentuellt betydande förstärkning av de kommunala anslagen. För sin del föreslår utredningen, att i samband med avskaffandet av terminsavgifterna ett förslagsanslag måtte upptagas i riksstaten, ur vilket efter ansökan och behovsprövning de kommunala läroanstalter, som nu upptaga lärjungeavgifter, kunde få sig tilldelade statsbidrag i förhållande till deras tidigare inkomster av sagda avgifter. Även nyupprättade skolor borde kunna erhålla bidrag ur detta anslag.

Jämväl för *privatläroverkens* behov skulle enligt utredningen ett särskilt riksstatsanslag uppföras, varur statsunderstödd skola efter prövning från fall till fall skulle tilldelas bidrag med villkor av viss nedsättning av terminsavgifterna.

I den blivande enhetsskolan, som är en obligatorisk skola, kunna uppenbarligen icke terminsavgifter ifrågakomma i någon form. *Skolkommissionen* lämnar öppet, i vad mån avgiftssystemet skall bibehållas vid andra skolformer, och åberopar därvid, att »ett avskaffande även av de avgifter, som tillföras skolornas egna kassor, är föremål för överväganden inom ecklesiastikdepartementet.»

Det är ett gammalt krav, att undervisningen i den obligatoriska skolan skall vara icke blott avgiftsfri utan helt kostnadsfri. Redan före sekelskiftet hade enstaka skoldistrikt voterat *fri undervisningsmateriel*, utvecklingen fortgick sedan i raskare tempo och utmynnade i 1946 års riksdagsbeslut om statsbidrag till fria läroböcker och för undervisningsmateriel i övrigt åt folkskolans lärjungar. Stockholms stad har sedan år 1946 beviljat fria läroböcker åt alla lärjungar även på realskolestadiet. Vid åtskilliga högre skolor ha vissa kostnader av detta slag kunnat bestridas av donerade medel.

Inom enhetsskolan böra lärjungarna givetvis icke betungas med kostnader för skolmateriel. Såväl skolutredningen som skolkommissionen anse dock en ytterligare utsträckning av denna förmån önskvärd och föreslå utredning därom. Den förra utredningen yttrar:

»Vi äro ... väl medvetna om att inom den nuvarande skolorganisationen såväl organisatoriska som ekonomiska problem kunna ställa sig olika inom de obligatoriska och icke obligatoriska skolformerna — detta icke minst på grund av det nyinrättade statliga stipendiesystemet i de högre skolorna — och att därför en särskild utredning bland annat i fråga om fria läroböcker och fri undervisningsmateriel också åt skolpliktiga lärjungar i andra allmänna skolor än folkskolan är erforderlig. Vi utgå ifrån att en dylik utredning kommer till stånd, sedan riksdagen nu tagit ställning till förslaget om fri undervisningsmateriel för lärjungar i folkskolan, och framlägga därför icke något förslag i denna fråga.» (VIII s. 26.)

Att borttaga terminsavgifterna och tillhandahålla fri undervisningsmateriel är ett naturligt led i strävandena mot jämlikhet inför studierna, men

det kräves mera genomgripande åtgärder för att verkligen bortlyfta de geografiska och ekonomiska spärrarna från studievägen. De räntefria studielånen ha i många enskilda fall gjort god nytta, men först den studiehjälp, som infördes genom beslut av 1945 och 1946 års riksdagar, har haft sådan omfattning, att den kan väntas påverka förhållandena i stort.

Enligt 1946 års riksdagsbeslut utdelas som bekant till lärjungar vid allmänna läroverk och en rad därmed jämställda läroanstalter stipendier av två slag: grundstipendier och behovsstipendier. *Grundstipendierna* utgå utan behovsprövning till »landsbygds-lärjungar», d. v. s. till lärjungar, som äro bosatta minst 5 km från skolan. För lärjunge, som är inackorderad i skolorten, uppgår stipendiet till 500 kronor för helt läsår, men även resande lärjungar erhålla stipendium av skälig storlek.

Behovsstipendierna utdelas efter prövning av lärjungens behov av studiehjälp och kunna tilldelas även på skolorten bosatta lärjungar. Högsta stipendibeloppet per läsår är 540 kronor. Lärjungar i klasserna 1⁴, 1⁵ och 2⁵ vid de allmänna läroverken och motsvarande klasser vid övriga läroanstalter kunna ej erhålla stipendier av detta slag.

Båda slagen av stipendier tilldelas endast lärjungar, som visat *god studielämplighet*. Den som erhållit stipendium kan påräkna fortsatt stipendium, så länge han med omsorg och framgång sköter sin utbildning.

Även lärjungar vid folkhögskolor, lägre lantbruksundervisningsanstalter, kommunala och enskilda anstalter för yrkesundervisning m. fl. läroanstalter kunna erhålla stipendier, som utgå efter mycket skiftande normer.

En utredning rörande studiehjälpverksamheten vid samtliga dessa läroanstalter har nyligen slutförts av *studielånenämnden* (SOU 1949: 41).

Nämnden har sökt uppnå större enhetlighet i stipendiegivningen. Med de allmänna läroverken jämsställas enligt nämndens förslag ytterligare ett antal ungdomsskolor med minst tvåårig lärokurs; det är väsentligen fråga om skolor tillhörande yrkesundervisningen, såsom verkstadsskolor och vissa handelsskolor. Vissa drag i »läroverkssystemet» ha kunnat överföras även till skolor med kortare kurstid, såsom folkhögskolor, lantmannaskolor m. fl.

Förmånen av studiebidrag utan behovsprövning, motsvarande läroverkens nuvarande grundstipendier, skulle enligt nämndens förslag utsträckas även till yrkesskolväsendet, folkhögskolorna m. fl. skolformer. Som särskild motivering för detta förslag anför nämnden följande.

»Att de icke behovsprövade grundstipendierna, vanligen kallade landsbygdsstipendierna, varit synnerligen väl motiverade som en gård av rättvisa mot landsbygdens ungdom, kan av ingen med fog bestridas. Men det torde å andra sidan icke kunna förnekas, att de kunna locka landsbygdsungdomen till de huvudsakligast teoretiska skolorna i städerna och tätorterna från och till förfång för de särskilt för samma ungdom lämpade och avsedda skolorna såsom folkhögskolor, yrkesskolor av olika slag och kanske främst lantbrukets skolor. Om även dessa skolors elever tillerkännas grundstipendier, behöver valet mellan läroverket i staden eller tätorten

och 'landsbygdsskolan' icke påverkas av den omständigheten, att endast den ena kategorien elever kan få studiehjälp utan behovsprövning utan mera avgöras av håg och fallenhet för den ena eller andra utbildningen. Av samma anledning böra icke heller de teoretiska och de praktiska utbildningslinjerna skiljas genom olika stipendietyper. Nämnden anser dessa skäl vara av den vägande natur, att nämnden finner sig böra föreslå icke behovsprövade bidrag i alla nyss berörda elevgrupper.» (S. 38.)

Utsträckningen av läroverkssystemet till ytterligare skolyper nödvändiggör å andra sidan, att detta på en punkt ändras: kravet på »god studielämplighet» måste enligt nämndens mening uppgivas beträffande grundstipendierna. En elev i en yrkesskola, som har tillräckliga anlag och övriga förutsättningar för att utbildas till användbar yrkesman i det yrke han valt, bör utan särskild prövning av studieförutsättningarna erhålla det stöd för sin utbildning som stipendiet utgör. Icke heller vid de teoretiska skolformerna bör enligt nämndens åsikt för åtnjutande av grundstipendium fordras mera, än att lärjungen har vunnit inträde i den högre skolan och sedan erhåller flyttning till högre klasser. Endast den som av studieoförmåga eller uppenbar lättja blir kvarstannare eller som erhåller lägre betyg än B i uppförande eller ordning riskerar att temporärt mista sitt grundstipendium. Detta får sålunda karaktär av ett rent utjämningsbidrag, avsett att kompensera en landsbygdselevs merkostnader för sin utbildning. Nämnden föreslår med anledning härav, att dessa utjämnande bidrag skola benämnas *studiebidrag* i stället för grundstipendier. Beteckningen stipendium bör således förbehållas behovsprövade stipendier.

Beträffande sistnämnda stipendier anser nämnden, att kraven på studielämplighet böra bibehållas eller till och med något skärpas i skolor av läroverkstyp, ehuru några motsvarande personliga kvalitetskrav icke kunna uppställas vid yrkesskolorna. Stipendium skulle sålunda lättare erhållas vid en praktisk skola än vid en teoretisk, vilket enligt nämndens mening bör vara ägnat »att i viss utsträckning avleda strömmen av inträdessökande till läroverken över till de praktiska skolorna».

Det skulle föra för långt att gå in på de jämkningar i fråga om stipendiebeloppens storlek m. m., som nämnden har föreslagit. Därest de av nämnden föreslagna grunderna varit i tillämpning budgetåret 1947/48, skulle kostnaderna för stipendier och studiebidrag nämnda budgetår ha stigit med i det närmaste 3 miljoner eller från 16 447 000 till 19 427 000 kronor.

I avvaktan på resultatet av nämndens arbete har skolkommissionen avstått från att framlägga förslag till stipendieväsendets utbyggnad, i vad det gäller nuvarande skolorganisation.

Frågan om förhöjda barnbidrag eller individuella stipendier för lärjungar i enhetsskolan har redan berörts i det föregående; de komplicerade förhållandena under övergångstiden nödvändiggöra, såsom jag redan framhållit (s. 139), en särskild utredning. Även stipendiegivningen till lärjungar i de praktiska ungdomsskolorna ovanom enhetsskolan måste emellertid

påverkas av skolreformen; det är en konsekvens av enhetsskoleprincipen att så sker, påpekar skolkommissionen:

»Enhetsskoleprincipen, som bland annat innebär, att man söker skapa jämlikhet i värderingen av teoretiska och praktiska studier, har . . . den konsekvensen, att den praktiska utbildning, som följer efter slutad real-skola, bör få samma ställning i stipendieavseende som gymnasium och flickskola. Det stipendiesystem, som nu tillämpas inom yrkesskoleväsendet, bör därför samordnas med det system, som gäller eller kommer att gälla för gymnasium eller flickskola. I själva verket torde detta komma att betyda en ansvällning av stipendiesystemet, i den mån yrkesutbildningen utbygges.» (S. 441—442.)

Kommissionen har i övrigt i principbetänkandet icke tagit ställning till stipendiesystemets utformning inom den nya skolorganisationen men förklarar sig ämna återkomma till frågan i senare sammanhang. Förr eller senare måste stipendieväsendet utbyggas för att slutgiltigt göra tillgången till högre skolutbildning oberoende av den enskildes ekonomiska förhållanden och bostadsort.

f. Departementschefen.

Den översikt, jag lämnat över det skolsociala arbetets nuvarande ståndpunkt i vårt land, torde kunna ge en föreställning om vad som har utträtats på området, vad som är på väg och vad som återstår att önska.

En del av de mål, kommissionen utpekade, äro under avsevärd tid säkerligen icke uppnåeliga. Vad kommissionen anför om skolbyggnaderna kan sålunda visserligen vara till god ledning i enskilda fall, men redan genomförandet av ett betydligt anspråkslösare nybyggnadsprogram ställer oss för närvarande inför svårigheter, som måhända icke i tid kunna övervinnas. Den höjning av byggnadsstandarden, som kommissionen ifrågasatt, måste därför tyvärr ställas på en rätt obestämd framtid. Principiellt ger jag emellertid kommissionen rätt i att vissa utvidgningar av planen för en skolanläggning böra kunna ifrågakomma, om byggnaden därigenom bättre kan tjäna bygdens kulturella behov i stort.

För arbetets resultat och behöriga gång är skolornas utrustning med praktiska hjälpmedel för undervisningen icke mindre viktig än lokalernas beskaffenhet. Det är därvid icke möjligt att generellt ge företräde för vissa grupper av undervisningsmedel. Barnen behöva omväxling — det hör deras ålder till — gamla och nya hjälpmedel böra ömsevis nyttjas, alltefter ämnets eller arbetsuppgiftens natur. Jag finner det naturligt, att staten träder emellan för att bereda tillgång till vissa moderna tekniska hjälpmedel, som skolorna i annat fall skulle gå miste om. Av skolradion bör man i framtiden kunna vänta betydande insatser till båtnad icke minst för de eljest isolerade och svagt utrustade glesbygdsskolorna; försöken med kombinerad korrespondens- och radioundervisning äro i detta avseende lovande. Skol-

filmen torde för vissa behov vara av så stort värde och kunna påräkna så stor spridning, att de ofta betydande kostnaderna för filmens framställning icke få verka avskräckande. Ett successivt utbyggt centralorgan för verksamhetens ledning, tills vidare förlagt inom skolöverstyrelsen, synes vara påkallat av växande behov.

Självfallet måste dock i ett utrustningsprogram för skolväsendet även ekonomiska synpunkter beaktas. Man får visserligen icke tveka att göra utrustningen så riklig, att undervisningen kan utvecklas till sin fulla effektivitet, men å andra sidan är det icke klart, att dyrbara moderna hjälpmedel skola givas företräde, ifall erfarenheten ger vid handen, att i stort sett samma resultat kan uppnås med billigare materiel av enklare och ofta överskådligare konstruktion. En viss företrädesrätt måste vidare givas den utrustning, som är erforderlig för genomförandet av individualiserande arbetsmetoder. Ett individualiserat arbetssätt förutsätter, att böcker och olika slag av arbetsmateriel finnas att tillgå i så stort antal exemplar, att arbetets jämna fortgång för den enskilde lärjungen icke äventyras genom intressedödande väntetider. Folkbibliotekssakkunnigas förslag angående skolbiblioteken är en rätt naturlig utgångspunkt för den upprustning av skolbiblioteken, som skolreformen kräver.

En god del av de skolsociala föranstaltandena äro av den art, att de nära höra samman med det sociala arbetet i övrigt och böra vidareutvecklas som naturliga led i detta arbete. Skolans utvidgning med nya obligatoriska årsklasser kommer att automatiskt öka dessa åtgärders omfattning. Sålunda måste inom skolhälsovården antalet klassundersökningar ökas redan på grund av skolpliktstidens förlängning. En effektivisering bör emellertid även därutöver eftersträvas. Det skulle betyda ett framsteg för den unga generationen, om årliga läkarundersökningar allmänt kunde genomföras i skolorna, om läkare och sköterskor kunde anställas på villkor, som möjliggjorde för dem att ägna mera tid åt arbetet bland barnen, om skoltandvården kunde utvidgas med mjölk tandvård och i mån av behov ortodontiska regleringar. Sådana mål kunna uppställas och böra stadigt fasthållas, men tempot i förverkligandet bestämmes icke endast av ekonomiska hänsyn utan framförallt av tillgången på läkare, sköterskor och tandläkare.

Till de yngsta verksamhetsgrenarna på det skolsociala området höra de uppgifter, som företrädas av skolkuratorer och skolpsykologer. Erfarenheterna av skolkuratorernas verksamhet äro i vårt land så goda, att det icke längre kan råda tvekan om att institutionen, såsom den utformats vid läroverken, ger lärjungarna en mycket värdefull praktisk service och icke så litet bidrager till deras trevnad och att folkskolornas kuratorsinstitution haft framgång i sin på de mest hjälpbehövande lärjungarna inriktade praktiskt sociala verksamhet. De gjorda erfarenheterna visa emellertid på samma gång, att kuratorsbefattningarna ställa mycket stora krav på inne-

havarens personliga kvalifikationer, varigenom möjligheterna att snabbt utbygga kuratorsinstitutionen begränsas. Diskussionen om kuratorernas rekrytering och ändamålsenliga utbildning har icke heller ännu avsatt några enhetliga resultat: utbildning vid socialinstitut, kompletterad med praktik på arbetsfältet, en eventuell praktisk psykologexamen och en på lärarutbildning baserad speciell fortbildning ha nämnts som tänkbara alternativ.

Att jämväl psykologerna skulle kunna finna ett arbetsfält i skolorna, synes mig ådagalagt genom de utredningar, som redan föreligga. En psykologorganisation torde bli nödvändig redan med hänsyn till behovet att på ett sakkunnigt sätt pröva barnens skolmognad och taga ställning till de avvikelser från den normala utvecklingsgången, som kunna göra undervisning i hjälpklasser eller andra specialklasser nödvändig eller önskvärd. En viss skolpsykologisk verksamhet bland de normala barnen skolan igenom skulle ävenledes, såsom skolkommissionen framhåller, kunna bli till påtagligt gagn. I våra grannländer Danmark och Norge är sedan några år en särskild skolpsykologutbildning organiserad.

Behovet av en ordnad psykologutbildning även hos oss synes mig numera ådagalagt. Det gör sig gällande med växande styrka icke blott inom skolväsendet utan även inom industrien, försvaret, socialvården m. fl. områden. Huru utbildningen bör ordnas är däremot mera omstritt. Att meningarna gå i sär, till och med om man begränsar sig till de skolpsykologiska uppgifterna, framgår av de i det föregående återgivna uttalandena. Skolornas psykologfråga kompliceras ytterligare av att psykologernas och kuratorernas arbetsfält delvis sammanfalla och alltefter omständigheterna ömsom måste sammanhållas under en person, ömsom uppdelas på två eller flera med lämplig specialisering dem emellan. Även gränsdragningen mellan skolpsykologens och den medicinskt utbildade mentalhygienikerns verksamhetsområden påkallar särskilda överväganden.

Jag har för avsikt att, så snart omständigheterna medgiva det, föranstalta om erforderlig utredning i dessa avseenden och i första hand rörande psykologutbildningen. Först när denna utredning är avslutad, torde grunderna för en eventuell skolpsykologorganisation kunna fastställas. Tills vidare måste anställandet av skolpsykologer, liksom ock av skolkuratorer, göras beroende av lokala initiativ. Att jag anser dessa initiativ förtjänta av statens uppmuntran och stöd, följer av vad jag redan har anfört; jag vill erinra om att anslag ur de allmänna läroverkens icke-ordinariepost för närvarande utgår till sex läroverk, som anställt kurator eller i något fall kurator, tillika skolpsykolog.

Det behöver knappast sägas, att undervisningen inom en obligatorisk skola som enhetsskolan måste vara avgiftsfri och kostnaderna för skolgången läggas på det allmänna. Under den långa övergångstiden behåller emellertid även den nuvarande läroverksorganisationen ett stort och åt-

minstone under periodens förra del snabbt tillväxande lärjungebestånd. Den demokratiska utveckling, som utmynnar i enhetsskolesystemet, bör under övergångstiden med tjänliga medel föras vidare även vid dessa högre skolor, och strävandena att från familjerna avlyfta alltför tyngande bördor för de ungas utbildning böra fullföljas. Avskaffandet av terminsavgifterna, utvidgningen av de skolsociala åtgärderna till ett större antal skolor och ett större antal lärjungar och upprätthållandet av ett effektivt stipendiesystem äro för dessa ändamål naturliga åtgärder. När det nuvarande statsfinansiella trycket börjar lätta, böra i första hand kostnaderna för de allmänna läroverkens rektorexpeditioner övertagas av statsverket och i samband därmed den projekterade förbättringen av rektorexpeditionernas personalresurser genomföras samt vidare det påbörjade statsövertagandet av vaktmästarpersonalen slutföras. Anslaget för bokinköp och bokbindning bör successivt höjas. En revision av stipendiesystemet synes vidare böra så snart som möjligt genomföras; i överensstämmelse med tendensen i studielånenämndens förslag bör den bland annat syfta till att åstadkomma större enhetlighet på detta mycket mångformiga område. Statsbidrag böra införas även vid byggnadsföretag för högre skolor. På så sätt skulle under övergångstiden den nuvarande läroverksorganisationen med hänsyn till sina ekonomiska villkor och förutsättningar steg för steg närmas till det mål, som har uppställts för enhetsskolan.

11. En fortskridande skolreform.

Huru mycket skolans uppgifter än bestämmas av samhällets struktur och utveckling, får man dock icke förbise, att det även finnes inre drivfjädrar för dess utveckling och att i själva verket även dessa äro nödvändiga för att skolan icke skall sacka efter samhällsutvecklingen i övrigt. Vetenskapsmännens grundforskning och den enskilde lärarens strävan att ständigt göra sin sak bättre äro krafter, som i tidens lopp gestalta och omgestalta skolans arbete mer än man i förstone skulle tro. Särskilt under den senaste mansåldern har den psykologiska forskningen påverkat målsättningen för skolan; det forna ensidigt formella bildningsidealet och tron på vissa skolämnens formbildande kraft ha sålunda successivt underminerats genom vetenskapliga undersökningar. Under lärarnas lektionsförberedelser försiggår ett omfattande detaljarbete med lärostoffet, ett ständigt val mellan olika alternativ i undervisningsmetoder och stoffurval; på så sätt anpassas arbetet småningom allt bättre efter barnets natur och utveckling, och undervisningen vinner i effektivitet. De många erfarenheterna uppsamlas av läroboksförfattarna och komma till uttryck i undervisningsplaner och metodiska anvisningar. Dessa böra icke blott vara en kodifiering av det som är prövat och erkänt; de måste alltid också innehålla framsynta tankar, som först i en framtid kunna fullt slå igenom i skolans praxis.

Det allmänna kan genom sin inställning i viss mån bestämma tempot och riktningen av det inre reformarbetet; det kan ske genom anslag åt den vetenskapliga forskningen, genom anordnande av praktiska undervisningsförsök, genom stöd och rådgivning åt intresserade lärare och genom olika föranstaltanden för att uppsamla de spridda erfarenheterna och bringa dem till skolvärldens kännedom.

a. Den psykologiska och pedagogiska forskningen.

Den moderna experimenterande och mätande psykologien är en relativt ung vetenskap. Dess metoder äro ofta tidsödande och arbetskrävande. På vissa områden har den nått faststående resultat, på andra mer eller mindre preliminära sådana, vilka av den praktiska pedagogiken kunna nyttjas som arbetshypoteser. I åtskilliga fall återstår ännu en myckenhet av arbete, innan praktiska slutsatser äro möjliga. Vad skolvärlden väntar sig av den psykologiska forskningen framgår av följande uttalande av *skolkommisionen*:

»Psykologiska undersökningar spelar stor roll för lösningen av pedagogiska problem. Psykologiska synpunkter kan i viss utsträckning påverka urvalet av lärostoff, bland annat genom att utesluta sådant som barn inte kan tillägna sig. Ännu större är behovet av psykologisk kunskap om barnens utveckling, när det gäller att fördela kurserna mellan olika stadier och anpassa dem efter mognadsnivån. Av stor vikt är också, att psykologins rön utnyttjas vid utformningen av arbetssättet i skolan. Genom vetenskapliga undersökningar kan vi få ökad kunskap om vilka arbetsformer som lättast leder till de mål, som ställts upp, och vilka arbetsmetoder, som passar bäst på olika mognadsnivåer. Den psykologiska forskningen ökar våra möjligheter att upptäcka och ta hänsyn till individuella olikheter, den hjälper oss analysera och utnyttja barnens intresse i skolarbetet, den ger kunskap om samspelet mellan olika egenskaper hos elever och om samspelet mellan olika lärjungar.» (S. 86—87.)

Vi ha här i landet som forskningsorgan dels de psykologiska universitetsinstitutionerna, dels statens år 1944 inrättade psykologisk-pedagogiska institut. Den psykologiska grundforskningen hör närmast hemma på universitetsinstitutionerna, medan undersökningar med direkt syftning på det praktiska skolarbetet stå i centrum för det psykologisk-pedagogiska institutet. Båda forskningsgrenarna spela en väsentlig roll för ett fortskridande reformarbete på skolans område. »Medel måste finnas både till den psykologiska grundforskningen och till de undersökningar, som är direkt inriktade på praktiska pedagogiska problem», säger skolkommisionen.

Den ekonomiska avkastningen av forskningar på det psykologiska området är givetvis svåruppskattad. Några procents effektivitetsförbättring av läsundervisningen eller undervisningen i studieteknik måste dock i nästa generation medföra samhällsekonomiska vinster av en helt annan storleksordning än de anslag till forskning, som kunna komma i fråga. Kommissio-

nen erinrar om de av professor Elmgren ledda undersökningar, som ha möjliggjorts genom statsanslag våren 1946. Dessa undersökningar, som bland annat gälla kursplanernas revision, språkmognaden och utvecklingen av barnens intellektuella kapacitet och intresseinriktning, äro ännu icke publicerade men ha på vissa punkter givit preliminära resultat, som kunnat användas av kommissionen och ha varit av stort värde vid fullförandet av dess uppdrag. I framtiden bör, säger kommissionen, till psykologisk-pedagogiska institutet knytas en forskningsinstitution, som kan stå till tjänst vid utprovandet av nya pedagogiska idéer.

Psykologisk-pedagogiska institutet har under de fem år, det funnits till, redan slutfört eller påbörjat flera viktiga undersökningar, bland annat rörande psykologiska prov för olika åldrar, rekryteringen till universitet, högskolor och vissa andra högre fackskolor, intagningsförfarandet vid övergång från folkskola till högre skola, olika metoder för läsundervisningen samt framställning av standardiserade kunskapsprov i modersmålet och räkning för folkskolan. Forskningsbidrag ha i viss utsträckning kunnat utdelas till enskilda vetenskapsidkare för undersökningar inom institutets verksamhetsområde.

Institutet meddelar i sina anslagsäskanden för budgetåret 1950/51, att dess tillgångar i stor utsträckning äro bundna för redan påbörjade arbeten. En för skilda skolformer och lärarkategorier i hög grad önskvärd utvidgning av institutets kursverksamhet har därför endast delvis kunnat genomföras. Under föregående och innevarande verksamhetsår har institutet bland annat anordnat fortbildningskurser, avseende att lämna handledning beträffande individualiserande undervisning i den planerade medborgarskolan i läroämnena modersmål, engelska och matematik. På grund av bristande tillgångar har det dock icke varit möjligt att giva denna fortbildningsverksamhet erforderlig omfattning.

»Bristen på erforderliga medel har även lagt hinder i vägen för påbörjandet av undersökningar rörande olika ämnens trötthetsbelastning, ytterligare utbyggnad av de standardiserade kunskapsproven (ett arbete, som med hänsyn till de standardiserade kunskapsprovens betydelse vid övergång från folkskola till läroverk snarast bör igångsättas), utarbetande av diagnostiska prov i matematik och moderna språk, utarbetande av grupp-test för olika åldrar, undersökning av grupptestningens metodik, statistisk bearbetning av skrivningarna vid realexamens avläggande, standardisering av frågeformulär för undersökning av missanpassade barn, utarbetandet av en handledning för ett friare arbetssätt vid undervisningen i den planerade medborgarskolan m. m.

Som ett första steg mot förverkligandet av en till institutet knuten forskningsinstitution föreslår styrelsen, att en forskningsprofessur i psykologi och pedagogik inrättas vid institutet. Från denna kunde sedermera utbyggas hela den nödvändiga organisation, som forskningsavdelningen efter hand måste ge upphov till.

Ökade understöd för enskilda forskare på det psykologisk-pedagogiska området äro vidare i hög grad önskvärda. Under de fem åren 1945—49 har institutet endast kunnat utdela i medeltal 9 620 kronor årligen.

»Jämfört med forskare inom andra vetenskaper, varmed jämförelse i första hand bör anställas, äro de psykologisk-pedagogiska vetenskapsidkarna uppenbarligen synnerligen styvmoderligt behandlade. Sålunda kan erinras om att för budgetåret 1949/50 för främjande av forskning statens medicinska forskningsråd disponerar över 1 100 000 kr., statens naturvetenskapliga forskningsråd över 1 000 000 kr, vartill kommer 300 000 kr. för publiceringsverksamhet, samt statens samhällsvetenskapliga forskningsråd 300 000 kr.»

Slutligen böra resultaten av in- och utländska forskningar bringas till allmännare kännedom. Psykologisk-pedagogiska institutet planerar en publikationsserie, varigenom resultaten av de genom institutet utförda undersökningarna kunna delges allmänheten. Skolkommissionen har påbörjat en systematisk genomgång av de mera väsentliga rön, som ha publicerats i svensk och utländsk pedagogisk facklitteratur.

Det ligger i sakens natur, att en reformperiod inom skolväsendet även måste taga sig uttryck i en livligare vetenskaplig forskningsverksamhet. Vid sidan av de spörsmål, som ställas genom vetenskapens egen utveckling runt om i världen, väckes genom själva reformverksamheten en rad tillämpningsfrågor, som ofta icke kunna besvaras utan tidsödande specialundersökningar, anpassade efter svenska skolförhållanden.

b. Försöksverksamheten i skolorna.

Skolkommissionen har gjort början till en inventering av den pedagogiska försöksverksamheten vid våra skolor. Genom upprop i lärartidningarna och cirkulär till lärarorganisationernas lokalavdelningar införskaffade kommissionen vårterminen 1946 ett material, till vilket omkring 850 lärare bidrogo, därav omkring 250 vid läroverk och flickskolor. Någon fullständig bearbetning föreligger ännu icke, men bidragen uppges vara av stort intresse. Kommissionen ser i inventeringens resultat ett glädjande bevis på lärarkårens pedagogiska livaktighet. Lärarnas intresse är så mycket mer anmärkningsvärt, som verksamhet av detta slag hittills erhållit alltför ringa uppmuntran.

Då de pedagogiska experimenten äro en nödvändig förutsättning för framstegen, bör i framtiden varje intresserad lärare uppmuntras att inom vissa gränser bedriva fri försöksverksamhet.

»Naturligtvis kan man inte rekommendera en prövning av lösa hugskott. Varje pedagogiskt försök måste vara underbyggt av en tanke, en pedagogisk hypotes. Men även de pedagogiska experiment, som inte leder till framgång på det område, som läraren avsett, kan mycket väl få goda verkningar i ett annat avseende och därigenom leda fram till värdefulla resultat.

De pedagogiska försöken medför vidare, att lärarens personlighet engageras i undervisningen i särskilt hög grad, något som måste ha en stimulerande verkan på skolarbetet och elevernas intresse.» (S. 88.)

Olika medel kunna tänkas för att befördra försöksverksamheten i skolorna. Det bör finnas anslag, som kunna utnyttjas för materialanskaffning, läraren bör få räkna arbetet som en vägande merit, resultaten böra insamlas och spridas, en konsulentorganisation bör finnas, som för vidare idéer och erfarenheter och kan stimulera till fortsatta och nya försök.

Som konsulentverksamhet kan man i stor utsträckning betrakta den inspektion, som för närvarande bedrivs av folkskolinspektörer och undervisningsråd, fortsätter kommissionen. Dessa tjänstemäns pedagogiska insatser hindras emellertid av tyngande administrativa uppgifter. En reform är nödvändig.

»Man skulle önska att konsulenter eller inspektörer hade tid att ägna sig åt sådana uppgifter som t. ex. följande. De kunde ge intresserade lärare bistånd och uppslag för att påskynda den fortskridande reformen av det inre arbetet. De skulle uppmärksamma allmänna pedagogiska frågor, såsom ämnenas samverkan, arbets sättet, social fostran, och särskilt intressera sig för olika slag av försöksverksamhet. Pedagogiska konsulenter kunde starta studiecirkel och diskussionsgrupper och över huvud uppmuntra till vidareutbildning bland lärarna. Av den tid, som de icke tillbringa på resor, borde de få ägna en avsevärd del åt att noggrant följa de nya rön, som framkommer inom den praktiska och teoretiska pedagogiken. Flera skäl talar för att konsulenttjänster av sådan art bör uppehållas av samma person endast ett begränsat antal år.» (S. 100.)

Jämsides med lärarnas spontana försöksverksamhet bör det bedrivas en fastare organiserad, permanent och systematisk försöksverksamhet. Syftmålet bör vara att praktiskt pröva pedagogiska uppslag under övertygande kontroll för att på så sätt skaffa klarhet om metodernas bärkraft under skilda organisatoriska förutsättningar.

De yttre förhållandena få i varje fall icke vara ogynnsamma. Lämpligen anordnas *försöksskolor*, som ha möjlighet att hålla ständig kontakt med den psykologisk-pedagogiska forskningen och med försöksverksamhetens centrala ledning.

»Försöksskolorna måste få ett elevurval av genomsnittstyp, för att resultaten skall kunna anses representativa. Vidare måste dessa skolor få lärare, som är lämpade för försöksundervisning. Detta kan ske, endast om anställning vid dessa skolor erhålles enligt andra grunder än de vanliga. Personlig lämplighet, som svårigen kan styrkas med vanliga tjänstgöringsbetyg och som även måste innebära förmåga att samarbeta med skolans ledning och dess övriga personal, samt styrkt intresse för försöksverksamhet och gärna goda kunskaper i teoretisk och praktisk pedagogik och psykologi bör anses vara förutsättningar för sådan anställning.

Försöksskolornas chefer måste väljas med yttersta omsorg. I själva verket torde projektets framgång i högre grad komma att bli beroende av deras

lämplighet än av någon annan faktor. För den händelse de rätta personerna kan förmås att överta chefsbefattningarna vid försöksskolorna, torde en mycket betydande personlig frihet böra lämnas dem att själva lägga upp försöksverksamheten. Deras förhållande till skolöverstyrelsen och andra överordnade organ måste präglas av den principen, att om man väljer bästa möjliga person till en uppgift, bör man också visa honom största möjliga förtroende. Endast på sådant sätt kan man tänkas undgå byråkratiseringens faror. Utan medgivande av försöksskolans chef bör i regel inte utifrån föreslagen försöksverksamhet åläggas skolan. Försöksskolorna måste skyddas från krav att på en gång pröva idéer som strider mot varandra.» (S. 89.)

I ett och annat fall kan läraruppsättningen vid en skola redan nu vara sådan, att skolan kan organiseras som försöksskola. I regel måste dock dessa skolor nyinrättas. Därvid torde det vara mest lämpligt, att försöksverksamheten förlägges till platser, där nya skolor under alla förhållanden måste komma till stånd inom en nära framtid.

Den försöksverksamhet kommissionen här skisserar, har tydligen åtminstone delvis annat syfte än de försök med den nioåriga enhetsskolan som organisatorisk form, vilka skulle utgöra en första etapp vid skolreformens genomförande. Sistnämnda försök måste avse att utröna, vad enhetsskolan kan åstadkomma med en efter nuvarande förhållanden ordinär läraruppsättning, och anordnas därför distriktsvis.

Då försöksverksamheten är en av betingelserna för en fortskridande skolreform, måste det finnas en central pedagogisk instans med ansvar för denna verksamhet och därmed sammanhängande förhållanden. Skolkommisionen anser, att den ledande instansen i första hand skulle ställas inför följande uppgifter:

»De enskilda lärarnas spontana försöksverksamhet måste följas och uppmuntras, inte minst genom personliga besök. En omfattande systematisk försöksverksamhet bör planeras i samråd med statens psykologisk-pedagogiska institut och de särskilda försöksskolornas ledning. Vid regelbundet återkommande tillfällen bör inventering ske av de pedagogiska rön, som intresserade lärare gjort under skolarbetet. Kännedomen om dessa erfarenheter måste sedan på olika vägar spridas till andra lärare. Den centrala instansen måste ta befattning med den nödvändiga utvidgningen av kursverksamheten för lärarnas vidareutbildning, även om kurser alltså anordnas också av t. ex. lärarorganisationer och statens psykologisk-pedagogiska institut. En av de viktigaste uppgifterna blir att leda arbetet på en successiv förnyelse av studieplanerna. Eftersom undervisningen ofta präglas mer av de förekommande provens karaktär än av studieplanernas rekommendationer, måste instansen vidare ta initiativet till att utarbeta prov i anslutning till studieplanernas målsättning och studiegång, vilka kan ställas till lärarnas förfogande. Den centrala instansen bör slutligen ta initiativet till regelbundna pedagogisk-statistiska undersökningar av de svenska skolornas undervisningsresultat för att om en försämring skulle inträda genast kunna föreslå motåtgärder.» (S. 100—101.)

Det föreslagna centralorganet skulle enligt kommissionen inlemmas i skolöverstyrelsen, varigenom det finge karaktär av statlig myndighet med inflytande i administrativa frågor.

»Då den centrala instansen måste ansvara för synnerligen omfattande och för det pedagogiska framåtskridandet väsentliga uppgifter, torde den inte kunna inskränkas till en enstaka rotel utan bör ges karaktären av en särskild avdelning inom skolöverstyrelsen. En uppbyggnad i etapper kan emellertid vara att rekommendera. För att arbetet inom den nya avdelningen inte skall bli tungrott, fordras icke blott ledande utan också assisterande personal i tillräcklig omfattning. Vidare kräves smidiga former för samverkan med övriga avdelningar inom skolöverstyrelsen.» (S. 101.)

Givetvis bör avdelningen stå i nära kontakt med psykologisk-pedagogiska institutet. Vid utarbetandet av studieplaner och prov måste sålunda hänsyn tagas inte blott till praktiska erfarenheter utan även till vetenskapliga, pedagogiska och psykologiska undersökningar, varvid institutet bör ställa sin sakkunskap till avdelningens förfogande; avdelningen bör i gengäld hålla institutet underkunnigt om den spontana försöksverksamheten och dess resultat. Vid ledningen av de systematiska försöken bör avdelningen och institutet samverka.

Såsom jag i samband med fjolårets proposition om försöksverksamheten (nr 148) meddelade, har *skolöverstyrelsen* i anslutning till kommissionens sist refererade förslag hemställt om inrättande av en försöksrotel inom överstyrelsen. Överstyrelsen erinrar om de försök, som redan utförts eller pågå under ämbetsverkets ledning, och fortsätter:

»Både valet av uppgifter för försöksverksamheten och verksamhetens former påverkas dock i rätt hög grad av överstyrelsens nuvarande organisation och arbetsförhållanden. Villkoret för att försöken över huvud taget skola kunna igångsättas under överstyrelsens ledning är ofta, att de kunna uppläggas efter riktlinjer, som vid försökens början centralt fastställas och sedan fullföljas utan tidskrävande rådgivning i detaljarbetet och utan mera ingående kontroll från överstyrelsens sida. Överstyrelsen kan däremot med sina nuvarande resurser i regel icke inlåta sig på en försöksverksamhet, som fordrar att försöken i alla enskildheter följas och att regelbundna besök avläggas vid de experimenterande skolorna.»

Redan de försök med enhetsskoleorganisationen, som komme att påbörjas hösten 1949, fordrade en förstärkning av överstyrelsens organisation, framhöll vidare överstyrelsen. Skolkommissionens plan vore dock sannolikt icke mogen att omedelbart i sin helhet förverkligas. Som första etapp kunde man tänka sig en med vissa specialanslag utrustad rotel inom skolöverstyrelsen. Den nya roteln borde icke inordnas i någon av de nuvarande verksavdelningarna utan hellre tänkas som en fristående rotel, vilken alltefter behovet skulle samverka med än den ena, än den andra av överstyrelsens avdelningar. Inom ämbetsverket komme den i så fall att intaga ungefär samma ställning som de fristående rotlar, vilka förestås av skolöverläkaren, förste

gymnastikkonsulenten och förste bibliotekskonsulenten. Med roteln borde vara förenad en tillräckligt omfattande konsulentverksamhet.

I sitt något senare avgivna utlåtande över skolkommissionens betänkande dröjer överstyrelsen vid ett uttalande av kommissionen, att skolväsendet bör tillerkännas en sådan frihet, att det icke blott av egna krafter kan anpassa sig efter samhällsutvecklingen utan även självt bli en levande kraft i denna. Överstyrelsen hoppas, att denna inställning skall komma att för framtiden prägla det allmännas inställning till skolan. »Överstyrelsen förutsätter med andra ord, att skolan och dess organ komma att utrustas på sådant sätt, att de kunna bedriva utvecklingsbefrämjande försöksverksamhet i betydligt större omfattning än hittills.»

I fråga om försöksskolorna yttrar överstyrelsen, närmast på tal om gymnasiets inre arbete:

»Många av de försök rörande det inre arbetet, som under det närmaste årtiondet bliva erforderliga, utföras bäst under förhållanden, som icke alltför mycket skilja sig från de vid skolorna genomsnittliga. Sådana försök kunna fördelas någorlunda jämnt. Skolororganisationen i sin helhet bör vara den stora försöksskolan, som icke blott rymmer en blomstrande frivillig försöksverksamhet utan alltid därjämte skall stå till förfogande för den organiserade försöksverksamheten. Andra försök — och i synnerhet en del av dem som ha karaktär av pionjärarbeten — böra däremot utföras vid skolor, där visserligen lärjungeurvalet är av genomsnittstyp, men där en med tanke på försöksverksamheten utvald lärarstab, särskilt rika materiella resurser och icke alltför stora klasser bjuda gynnsamma betingelser för framgång även med metoder, som ännu icke funnit sin definitiva form. Överstyrelsen är angelägen om att dylika försöksläroverk med det snaraste organiseras.» (S. 96.)

Psykologisk-pedagogiska institutet anser att statens normalskola i första hand bör ifrågakomma som försöksskola. Den äger speciella förutsättningar för denna uppgift dels därigenom att den i sig omfattar samtliga skolformer, som beröras av förslaget, dels därigenom att den står i direkt kontakt med psykologisk-pedagogiska institutet.

Huvuddelen av detaljdiskussionen i yttrandena ägnas emellertid icke åt den egentliga försöksverksamheten utan åt den föreslagna konsulentorganisationen och dess uppgifter. Bland *övningslärarna* råder stor enighet om dess värde. Sålunda yttrar *Teckningslärarnas riksförbund*:

»Efter ett tjuguarigt uppehåll har nyligen en fackmässig inspektions- och rådgivningsverksamhet för teckningsundervisningen i begränsad omfattning återupptagits, i det att en deltidsanställd konsulent förordnats. Teckning är i detta avseende ett missgynnat ämne. Verksamheten har redan från början visat sig otillräcklig med hänsyn till det stora behovet. Riksförbundet får därför hemställa, att minst en hos skolöverstyrelsen heltidsanställd teckningskonsulent tillsättes.»

Centralstyrelsen för *Musiklärarnas riksförbund* kastar en längtansfull blick på den relativt försigkomna gymnastikinspektionen:

»Centralstyrelsen vill . . . framhålla vikten av att konsulentverksamheten förstärkes, såväl den statliga som den kommunala. Vårt ämne musik har hittills icke haft någon heltidsanställd konsulent hos Skolöverstyrelsen, ett förhållande, som med det snaraste borde ändras. Däremot kan gymnastiken uppvisa, att flera dylika tjänster redan äro inrättade för dess vidkommande.»

Svenska gymnastiklärarsällskapet medger, att teckning och musik äro sämre ställda, men har önskemål även för egen del:

»Den instruktions- och konsulentverksamhet för den fysiska fostran, som f. n. är ordnad vid ett stort antal folkskolor, bör utvidgas och få en fastare organisation. Att sådan konsulentverksamhet också är erforderlig för musik- och teckningsundervisningen synes oss ofrånkomligt liksom att heltidsanställda konsulenter för dessa ämnen knyts till skolöverstyrelsen.

Vi finna det vara av synnerlig vikt, att inspektionen över gymnastikundervisningen omhänderhas av fackmän med bästa möjliga specialutbildning för sin uppgift och med så pass begränsade inspektionsområden, att den blir betydligt effektivare än vad f. n. är fallet.»

Klasslärarorganisationerna synas icke ha något att erinra mot skolkommissionens förslag. *Sveriges folkskolläraryförbund* finner vad kommissionen har anfört »i stort sett riktigt». *Sveriges småskolläraryförbund* har uppmärksammat förslaget om konsulenter men är å andra sidan rätt väl tillfreds med folkskolinspektörerna: »Med ändå större intresse måste . . . folkskolinspektörernas nya verksamhet motses, sedan de genom mellaninstanser blivit avlastade från administrativt arbete.» *Sveriges folkskolläraryförbund* finner förslaget om pedagogiska konsulenter tilltalande, men förutsätter då, att konsulentverksamheten får en rådgivande, icke en inspekterande karaktär. Pedagogiska meriter och erfarenheter från arbetet inom skolan bör vara avgörande för förordnande som konsulent, och tjänsterna bör, såsom kommissionen också påpekar, uppehållas av samma person endast ett begränsat antal år.

Bland de högre skolornas lärare äro meningarna om konsulenterna mera delade. Av det tjugotal skolor, som yttrat sig, ställer sig halva antalet välvilliga, den andra hälften avvisande. I några yttranden kommer en viss sensibilitet till uttryck. »Många även skickliga lärare äro besvärade av åhörare», skriver kollegiet vid en kommunal mellanskola. »T. o. m. som s. k. 'rådgivande instanser' torde de ej kunna helt undgå att utöva ett visst icke alltid lämpligt tryck på skolarbetet», skriver kollegiet vid ett högre allmänt läroverk.

Det synes dock i synnerhet vara eventualiteten att inspektörers och konsulenters omdömen kunde påverka lärarnas befordran, som vid vissa läroverk har väckt farhågor. Sälunda skriver kollegiet vid *högre allmänna läroverket i Jönköping*:

»Kollegiet anser, att den föreslagna inspektörs- och konsulentverksamheten fått en mycket olämplig utformning. Framför allt bör den ej avse en betygsättning av lärarnas undervisningsskicklighet. Utan att vilja antyda brist på oväld hos den inspekterande kan man dock påstå, att denne knappast kan rättvist bedöma en lärare efter några få lektioner, i all synnerhet om läraren tillämpar metoder, som äro olika den inspekterandes egna. Här till kommer, icke blott att den yngre läraren ofta komme att inspektera den äldre läraren utan säkerligen också ofta den skickligare. Om åter en lärare skulle besöka rikets skilda skolor och gentemot var och en av sina kolleger städse ha anspråk på att företräda den större erfarenheten och den djupare människokännedomen, så måste ett sådant anspråk vara ohållbart och orimligt. En inspektion av föreslagen art avser vidare något immateriellt: andan i en lektion, behandlingen av ett ämne och av lärjungarna, vilket allt aldrig kan rekonstrueras. Det av en konsulent avgivna omdömet kunde således, hur oriktigt det understundom än bleve, aldrig med framgång bemötas. Ändock skulle detta komma att i hög grad inverka vid lärares befordran och transport. Kollegiet måste beteckna en dylik godtycklig behandling av läraren som orimlig och farlig, särskilt med tanke på att SK ifrågasätter en nedflyttning av lärartillsättningen från K. Maj:t till kommunal myndighet.»

Kollegiet vid *högre allmänna läroverket i Visby* åter tar fasta på möjligheten att genom förstärkt inspektionsverksamhet få till stånd en revision av äldre omdömen. »Om denna inspektionsverksamhet handhaves på ett lämpligt sätt, torde den kunna bidra att eliminera de orättvisor i befordringsavseende, som stundom kunna bli följden av för hela livet gällande provårsbetyg», framhåller kollegiet. Förutsättningen är likväl, att den inspekterande får möjlighet att *grundligt* sätta sig in i en lärares arbete.

Behovet av en systematisk försöksverksamhet under central ledning har däremot lämnats i det närmaste obestritt. En viss misstro till den centrala dirigeringen framskymtar kanske ändå i remissvaret från *Städernas folkskolinspektörsförbund*, som befarar alltför starka utländska inflytelser:

»Även om man med uppmärksamhet bör följa, vad som sker i andra länder, gäller det nog att i första hand på grundval av de erfarenheter, som gjorts vid *svenska* skolor, söka sig fram på nya vägar för vårt lands undervisningsväsen. En förutsättningslös försöksverksamhet utan central dirigering är därför önskvärd. Kommunernas skolledare få se till, att 'försöken' icke bli självändamål.»

Reformer utan kompletterande försöksverksamhet vore farligare. *Folkskolinspektören i stockholmstraktens inspektionsområde* hävdar mycket bestämt, att erfarenheten ytterst måste vara rättesnöret för skolväsendets planläggning. Han tillstyrker principbeslut om nioårig skolplikt att genomföras senast 1965 (ev. 1970) men fortsätter.

»Viktigare än principbeslut på papperet torde vara att man får fram ett skolsystem, som i praktiken visar sig bärkraftigt. Säkrast torde detta ske

genom att olika system få tävla med varandra och visa vägen för reformerna. Mindre spekulationer i jätteformat och mera försök i mindre skala är därför att rekommendera, innan den föreslagna skolformens detaljer göras till allmän lag.»

Betydelsen av lärarkårernas intresserade och helhjärtade medverkan betonas i några yttranden. »Genom riksdagsbeslut och författningsföreskrifter kan en reform av arbetssättet inte skapas», framhåller styrelsen för *Sveriges folkskolläraryrkesförbund*. »Det är . . . styrelsens uppfattning att ett fortskridande reformarbete på det metodiska området huvudsakligen sker genom insatser av enskilda lärare och lärarkåren samfällt. Förutsättningslös psykologisk-pedagogisk forskning, försöksverksamhet i större och mindre skala samt lärarnas praktiska erfarenhet och yrkeskunskap bör här samverka till en ständigt fortgående utveckling, som inte bör ske språngvis men heller inte får avstanna.»

Kanske kunna även lekmannainstanserna vid lärarnas sida bidra till det nya, som arbetar sig fram. »Den nya skolan måste ha utrymme för en ständigt fortlöpande skolreform, där initiativen även tas av den enskilde läraren, av den lokala skolmyndigheten och av intresserade lekmän», skriver *Folkpartiets ungdomsförbund*. »Först då denna möjlighet finns, kan skolan hålla jämna steg med samhällsutvecklingen».

c. Departementschefen.

Jag har icke kunnat föreslå någon tidpunkt för skolreformens definitiva genomförande. Det torde vara allom uppenbart, att den ställer krav på samhällsorganisationens ekonomiska bärkraft, vilka ännu icke äro helt för handen, och att genomförandet förutsätter en normalare åldersfördelning och en bättre lärartillgång. För de praktiska skolmännen torde det vara lika klart, att vägen är lång från det riksdagsbeslut, som eventuellt kommer att fattas i år, och till den tidpunkt, då de *pedagogiska* förutsättningarna för det nya skolsystemet äro till fullo realiserade. Det förarbete, som *måste* utföras, för att skolans inre arbete skall kunna uppbära reformen, är stort nog att fylla ut ett årtionde eller mer. Intet vore lättare än att få reformen att stanna på halva vägen. Det går automatiskt så, om de ekonomiska förutsättningarna för en reform av det inre arbetet icke tryggas så snart som möjligt efter det att riktlinjerna för den yttre organisationens utveckling ha fastställts.

Vad det gäller är i synnerhet att skapa förutsättningarna för ett framgångsrikt arbete på realskolestadiet även i landsbygdens skolor. I sina nuvarande former löser läroverksorganisationen ganska tillfredsställande uppgiften att föra fram ett gallrat lärjungematerial till en för åldersstadiet god kunskapsnivå. En organisation, som arbetar utifrån sådana förutsättningar,

är dock möjlig blott på tätorterna, och den når därför icke de syften enhetsskolan vill vinna. I en centralskola på landet ställas lärarna inför den svårare uppgiften att taga hand om en i stort sett ogallrad årskull och ändock ge envar vad som svarar mot hans individuella utvecklingsmöjligheter. Det går rätt bra på lägsta stadiet, men det fordras enligt min mening ett nytt grepp på uppgiften, om man skall ha utsikt att lyckas ända fram till den punkt, där övergången till gymnasiet sker.

Ett pedagogiskt förnyelsearbete med sådana mål kräver resurser, som endast staten kan tillhandahålla. Jag är ense med skolkommissionen om att statens stöd måste syfta till att så allsidigt som möjligt främja det pedagogiska nydaningsarbetet. Den psykologiska grundforskningen bör icke i ekonomiskt hänseende vara sämre ställd än de vetenskaper, som nu äro gynnade med särskilda forskningsanslag. Statens psykologisk-pedagogiska institut bör bli ett centralorgan för den vetenskapliga utredningen av praktiska tillämpningsfrågor och måste få den utbyggnad, som därav är påkallad. Skolöverstyrelsen måste få en personalorganisation, vilken möjliggör för ämbetsverket att leda de allmänna försök, som erfordras för den nya organisationen, och de mera speciella försök, som inom varje skolans ämne äro nödvändiga för det praktiska genomförandet av metodiska förbättringar. Den bör stå i spetsen för en konsulentorganisation, som håller kontakten levande mellan lärarna ute i det praktiska arbetet och mellan dem och de andra krafter, vilka medverka till samma mål. Det kan förväntas, att de enligt bemyndigande den 18 juni 1949 tillkallade skolöverstyrelsesakkunniga komma att framlägga förslag i dessa avseenden. I den mån det för försöksverksamheten befinnes ändamålsenligt, att särskilda försökskolor inrättas, torde skolöverstyrelsen böra därom framlägga förslag.

För min del tror jag, att det metodiska reformarbetet måste organiseras så, att det når rätt långt ut i undervisningsarbetets detaljer. Lärarnas frihet att välja väg och metod bör visserligen behållas obeskuren — det är en av grundförutsättningarna för en fortskridande skolreform — men inom varje ämne måste finnas en väl upptrampad väg att gå för den oerfarne läraren, så att han icke frestas att alltför mycket söka sina förebilder i det förflutna. Lärarna behöva goda tips för arbetets praktiska organisation steg för steg i lärogången, till dess var och en har funnit sin egen form. De behöva hållas underrättade om var de kunna finna lämpliga källor och goda praktiska hjälpmedel i arbetet. Hur många lärare och hur många lärjungar som lyckas med en viss arbetsmetodik, beror icke minst på om det förberedande planeringsarbetet har förts tillräckligt långt ut i det konkreta. Försöksverksamheten måste enligt min mening ovillkorligen få en däremot svarande omfattning och organisation. Med abstrakta uppfostringsprinciper och allmänt hållna uttalanden i undervisningsfrågor gör man för visso ingen skolreform.

Hemställan.

Under åberopande av vad sålunda anförts hemställer jag, att Kungl. Maj:t måtte föreslå riksdagen att godkänna följande riktlinjer för skolväsendets utveckling:

1. Åtgärder skola vidtagas för genomförande inom tid, som framdeles bestämmes, av en på nioårig allmän skolplikt grundad enhetsskola, avsedd att ersätta folkskolan, fortsättningsskolan, den högre folkskolan, den kommunala mellanskolan och realskolan samt, till viss del, den kommunala flickskolan och den praktiska mellanskolan.

2. Enhetsskolan skall uppdelas i tre stadier, vardera omfattande tre år. Undervisningen på lågstadiet skall i regel bestridas av småskollärare, som utbildats för tjänstgöring i klasserna 1—4, på mellanstadiet i regel av mellanskollärare, som utbildats för tjänstgöring i klasserna 3—6, och på högstadiet, klasserna 7—9, i regel av ämneslärare.

3. Undervisning i engelska skall anordnas från och med enhetsskolans femte klass.

4. Förberedande yrkesutbildning skall anordnas i den nionde klassen, varvid den praktiska yrkesutbildningen alltefter omständigheterna må kunna förläggas till skolor för yrkesundervisning, till inom enhetsskolan anordnade yrkesavdelningar, till näringslivet eller till andra lämpliga praktikplatser. Den förberedande yrkesutbildningen må, där omständigheterna så påfordra, kunna ersättas med en allmänpraktisk utbildning.

5. För lärjungar i nionde klassen, som icke deltaga i förberedande yrkesutbildning eller allmänpraktisk utbildning, skall anordnas teoretisk undervisning med eller utan anknytning till fortsatt utbildning på gymnasium.

6. Försök skola anställas angående de för enhetsskolan ändamålsenliga arbetsformerna, angående lärokursens differentiering med hänsyn till lärjungarnas anlagsdifferentiering och angående lärjungars intagning i enhetsskolan på grundval av skolmognadsprov.

7. Försök skola vidare anställas med former av praktiska realskolor och högre flickskolor anknyttande till enhetsskolans näst högsta klass.

8. Från tidpunkt, som senare bestämmes, skall vid de högre allmänna läroverken kunna anordnas en allmän gym-

nasielinje, varvid i avseende på linjens organisation och villkoren för dess upprättande vid de särskilda läroverken i huvudsak skall gälla vad av mig i det föregående anförts. I samband därmed skall en revision av differentieringssystemet på gymnasiets högstadium företagas, syftande till att genomföra en fastare studiegång inom varje linje.

9. Från tidpunkt, som senare bestämmes, skall försöksvis anordnas ett eller flera gymnasier för vuxna.

10. Försök skola anställas med särskilda till enhetsskolan anknäytande gymnasieformer.

11. Terminsavgiftssystemet vid de allmänna läroverken och därmed jämförliga högre kommunala läroanstalter skall avvecklas i ordning, som framdeles bestämmes.

12. Erforderliga ekonomiska stödåtgärder skola genomföras för att giva varje lärjunge tillgång till en utbildning, som svarar mot hans personliga förutsättningar och samhällets behov.

13. För den försöksverksamhet, som förut nämnts eller i övrigt befinnes påkallad, skola erforderliga betingelser skapas genom utbyggnad av statens psykologisk-pedagogiska institut och skolöverstyrelsen.

Vad departementschefen sålunda, med instämmande av statsrådets övriga ledamöter, hemställt behagar Hans Maj:t Konungen bifalla samt förordnar att till riksdagen skall avlätas proposition av den lydelse, bilaga vid detta protokoll utvisar.

Ur protokollet:

Einar Herlitz.

**Sammanställning över yrken, för vilka studier på gymnasiestadiet
komma i fråga, fördelade på respektive linjer.**

Teckenförklaringar:

L = studentbetyg i ett eller flera ämnen på latinlinjen fordras för närvarande.

R = studentbetyg i ett eller flera ämnen på reallinjen fordras för närvarande.

V = studentexamen på valfri linje fordras för närvarande.

Ingen markering av detta slag innebär, att yrket ifråga för närvarande icke uppställer direkta krav på studentbetyg men att det i större eller mindre utsträckning rekryteras med gymnasieutbildade.

1) = studierna kunna lämpligen avslutas efter 3:e gymnasieåret (eller med lägre allmän skolutbildning).

2) = gruppen är heterogen: för en del yrkesmän inom denna grupp kan det anses tillräckligt med 3 gymnasieår eller lägre skolutbildning, för andra däremot krävs fullständig studentexamen.

3) = möjligheten att avsluta studierna efter 3:e gymnasieåret bör diskuteras.

I Latinlinjen:**L Teologer**

präst
kristendoms lärare

L »Humanister»

lärare i språk, historia o. a. humanistiska ämnen
bibliotekarie
arkivtjänsteman
tjänsteman vid historiska o. likn. museer, fornminnessamlingar o. dyl.
konstvärdare vid enskilda och offentliga samlingar
musik-, konst- och litteraturrecensent²⁾

Översättare och litteratör

II Latinlinjen eller allmänna linjen**L Jurister**

domare
advokat
förvaltningstjänsteman (jfr V)
affärsjurist, ombudsman
åklagare
Musiker med högre utbildning¹⁾
Skådespelare¹⁾
Journalist och skriftställare²⁾
Missionär²⁾
Förlagstjänsteman²⁾
Bokhandelsmedhjälpare¹⁾
Kvalificerad kontorist (sekreterare, stenograf, korrespondent m. fl.)¹⁾

III Reallinjen**R Högskoleingenjörer**

civilingenjör
bergsingenjör
arkitekt (ev. under grupp IV)
lantmätare
lantbruksingenjör
fiskeriingenjör
mariningenjör
flygingenjör

R Mejeriingenjör**R Agronom****R Civiljägmästare****R Apotekare (apotekselev inom grupp A)****R Farmaceut (apotekselev inom grupp B)³⁾****R Veterinär****R Tandläkare****R Högre trafikbefäl vid telegrafverket****R Kammarskrivare vid tullverket³⁾****R Brandbefäl³⁾****R Yrken, som kräva universitetsstudier i matematik och naturvetenskapliga ämnen**

lärare i matematik och naturvetenskapliga ämnen (betr. biologilärare se dock även under grupp IV)

laborator

konservator och tjänsteman vid naturvetenskapliga museer och samlingar

astronom

meteorolog

geolog

geodet

aktuarie och statistiker av annat slag

fiskeritjänsteman

tjänsteman vid växtskyddsanstalter o. dyl.

Tjänsteman vid frökontroll- och växtförädlingsanstalter²⁾

Röntgen- och laboratoriesköterska¹⁾

Laboratris och laboratoriebiträde (av mera kvalificerat slag)¹⁾

Preparatris¹⁾

Sjöbefäl på maskinlinjen¹⁾

IV Reallinjen eller allmänna linjen

R Läkare

V Officer²⁾

V Gymnastikdirektör³⁾

R Lärare i biologi

(Om allmänna linjer får ett relativt rikligt mått av biologiundervisning på sitt program, böra de blivande biologilärarna även ha möjlighet att gå den linjen. Utpräglade zoologer, botaniker, ärftlighetsforskare, biokemister äro till sin läggning ofta ganska olika dem, som intressera sig för matematik, fysik, oorganisk kemi och teknologi, och kunna ibland ha mindre lätt att klara ämnen av sistnämnda slag. Dessutom vore det säkerligen i åtskilliga fall lämpligt med biologi och psykologi som lärarkombination. För dem, som vilja inrikta sig på denna kombination, bör allmänna linjen vara minst lika lämplig som real-linjen.)

V Civilekonom

Tjänsteman med kameralt arbete¹⁾

Banktjänsteman¹⁾

Försäkringstjänsteman¹⁾ (betr. aktuarie se grupp III och inspektör grupp V)

V Stationsskrivare¹⁾

Sjöbefäl på nautisk linje¹⁾

Lantbruksbefäl¹⁾

Skolköks- och lanthushållsläarinna¹⁾

Sjukgymnast¹⁾

Möbel- och inredningsarkitekt¹⁾

Teckningslärare¹⁾ (f. n. fordras kunskaper i matematik motsvarande studentexamen på latinlinjen)

V Driftsledare, ateljéchef el. dyl. inom grafiska facket¹⁾

V Allmänna linjen

V Fackhögskollärare i samhällsvetenskapliga ämnen

Klasslärare i mellanskolan

» » småskolan¹⁾

Förskollärare¹⁾

Lärare i skolor för mentalt särpräglade²⁾

Vissa övnings- och yrkeslärare¹⁾

Bosättningskonsulent och liknande¹⁾

V Fackpsykologer

skolpsykolog

psykolog inom psykisk barnavård²⁾

psykolog knuten till yrkesvägledningen

psykolog vid psykotekniska o. liknande institutioner

militärpsykolog

industripsykolog

Sjuksköterska¹⁾ (se även under grupp III)

Sysselsättningsterapeut¹⁾

Föreståndare för barnhem, ålderdomshem, ungdomsvårdsskolor, alkoholistanstalter o. dyl.¹⁾

Kurator¹⁾

Barnavårdsman¹⁾

Socialassistent¹⁾

Yrkesvägledare²⁾

Arbetsvårdstjänsteman¹⁾

Arbetsförmedlingstjänsteman²⁾

Personalkonsulent¹⁾

Personalassistent¹⁾

Ekonomiföreståndarinna¹⁾

Restaurangchef¹⁾ och hotellpersonal av mera kvalificerat slag¹⁾

Kungl. Maj:ts proposition nr 70.

Försäkringsinspektör (ackvisitör¹)
Resebyråtjänsteman¹)
Speditör¹)
Posttjänsteman¹)
Landsfiskal³) (ev. under grupp II)
Polis¹)
Polissyster¹)
Tjänsteman i statlig och kommunal
förvaltning²) (jfr II)
Tjänsteman med merkantilt arbete¹)

Sekreterare, ombudsman eller redaktör
hos organisationer²) (se även II)
Reklamman¹)

Anmärkning:

Gruppen forskare och vetenskapsmän,
som fördelar sig på samtliga linjer, har ej
upptagits i förteckningen.

Ejnar Neymark.

INNEHÅLLSFÖRTECKNING

	Sid.
Propositionens huvudsakliga innehåll	1
Inledning	3
Avdelning I. Skolor för barn och skolpliktig ungdom	9
1. Nuvarande förhållanden och utvecklingstendenser	9
a. Skolpliktens omfattning	9
b. Folkskolans organisation och utvecklingstendenser	11
c. Fortsättningsskolan	18
d. Lärlingsskolan	22
e. De högre skolorna	23
Organisation och lärjungeantal	23
Lärjungeklentelet	32
Det högre skolväsendets expansion	40
f. Sammanfattning	43
2. Skolans mål	44
a. Karaktärsfostran och kunskapsmeddelelse	45
b. Tradition och aktualitet	51
c. Individuell och social fostran	55
d. Fostran i det demokratiska samhället	60
e. Yttrandena	64
f. Departementschefen	69
3. Skolpliktstidens längd	72
a. Skolplikten och samhällets omvårdnad om de växande	73
b. Skolplikten och yrkesvalet	77
c. Skolplikten och kursinnehållet	80
d. Åttaårig eller nioårig skolplikt?	83
e. Summarisk översikt över reformens kostnader	89
f. Yttrandena	99
Skolmyndigheter och lärarsammanslutningar	99
Övriga statsmyndigheter	108
Sammanslutningar av kommuner och enskilda	120
g. Genomförandet av reformen	126
h. Departementschefen	133
4. Enhetsskolan	142

	Sid.
A. Enhetlighet och differentiering	145
a. Mognadsprocessen under skolåldern	145
Skolmognaden	145
Den tidigare skolåldern	148
Puberteten	151
Könsdifferenser i den psykiska utvecklingen	154
b. Anlagsdifferentieringen och de sociala grupperingarna	156
c. Differentieringsproblemet inom undervisningen	161
Olika former av differentiering	161
Svagklasser och begåvningsklasser	168
d. De föreliggande organisationsförslagen	172
Skolutredningens förslag	173
Skolkommissionens förslag	175
e. Yttranden om enhetlighet och differentiering	177
f. Departementschefen	190
B. Enhetsskolans stadier och lärarkategorier	193
a. Klasslärare och ämneslärare	194
b. Lågstadiets avgränsning	199
c. De främmande språkens inplacering	205
d. Departementschefen	217
C. Centraliseringen inom enhetsskolan	222
a. Centraliseringens former och uppgifter	223
b. Centraliseringen på olika stadier	225
c. Yttranden i centraliseringsfrågan	228
d. Departementschefen	237
5. Den praktiska utbildningen	239
a. De praktiska ämnen före linjedelningen	239
b. Anlags- och yrkesorientering	245
c. Behovet av förberedande yrkesutbildning under skolpliktstiden	254
d. Enhetsskolan och yrkesskolorna	260
e. Organisationsproblemet 9 y	268
f. Den förberedande yrkesutbildningen	269
Undervisningens allmänna anordning	269
Yrkespraktiken	272
Kvalificerad lärlingsutbildning i näringslivet	274
Instruktionskurser	275
Läraryråden	276
g. Den allmänpraktiska utbildningen	279
h. Yttranden rörande utbildningen i 9 y	282
Den pedagogiska värderingen	283
Är yrkesutbildningsprogrammet genomförbart?	288

	Sid.
i. Yrkesvägledningen i nionde klassen	292
j. De praktiska mellanskolorna	300
k. Departementschefen	318
6. Några sidor av det inre arbetet	324
a. Hem och skola	325
b. Kristendomsundervisning och morgonandakter	333
Skolkommisionen och dissenterlagskommittén	333
Yttranden över skolkommisionens förslag	338
Yttranden över dissenterlagskommitténs förslag	345
c. Skolans arbetsår och arbetsdag	349
d. Mognads- och kunskapskontrollen	356
e. Departementschefen	365
7. Flickskolefrågan	372
a. Flickskoleproblemet och anlagsdifferentieringen	372
b. Flickskoleproblemet och flickskolans bildningsmål	375
c. Yttranden i flickskolefrågan	381
d. Departementschefen	386
Avdelning II. Skolor av gymnasial karaktär	389
8. Den nuvarande gymnasieorganisationen	389
a. Gymnasieorganisationen vid de allmänna läroverken och jämförliga läroanstalter	389
b. De yrkesbetonade gymnasierna	399
c. De gymnasiala skolformernas utvecklingstendenser	402
d. Gymnasieorganisationens expansion och de framtida behoven	406
9. De aktuella reformförslagen	409
a. Gymnasiets mål	409
b. Gymnasiets anknytning till enhetsskolan och högskolorna	413
c. Gymnasiets linjedelning	431
d. Linjernas differentiering	443
e. Den horisontella klyvningen och 12:e klassen	454
f. Det inre arbetet på gymnasialstadiet	470
Arbetsmetoderna	470
Undervisningsämnen	478
Mognads- och kunskapskontrollen	483
g. En provisorisk gymnasiereform	493
h. Departementschefen	506
Avdelning III. Gemensamma frågor	516
10. Byggnader, utrustning och skolsociala åtgärder	516
a. Skolbyggnadsfrågorna	516

	Sid.
b. Skolornas utrustning	525
Skolradio	529
Skolfilm	535
c. Skolsociala åtgärder	541
d. Den psykologisk-pedagogiska verksamheten	549
e. Studietidens ekonomi	562
f. Departementschefen	569
11. En fortskridande skolreform	572
a. Den psykologiska och pedagogiska forskningen	573
b. Försöksverksamheten i skolorna	575
c. Departementschefen	582
Hemställan	584
Bilaga. Sammanställning över yrken, för vilka studier på gymnasie- stadiet komma i fråga, fördelade på respektive linjer; av byrå- chefen Ejnar Neymark	586